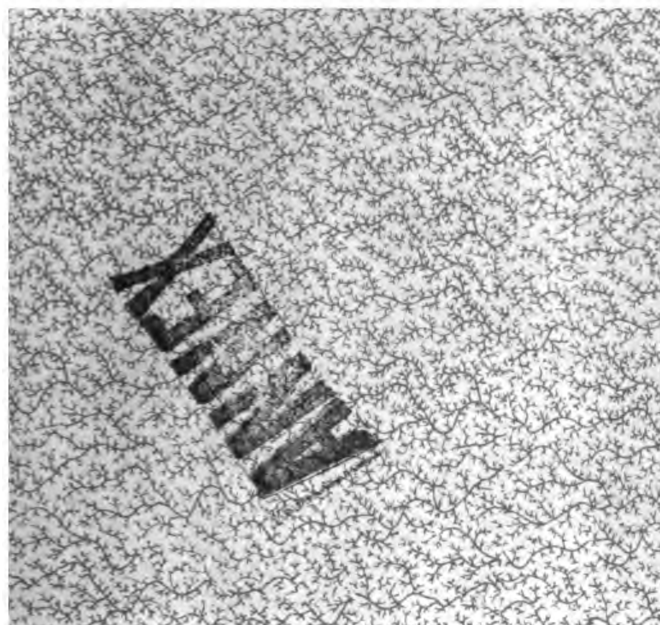

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07438442 5

61
MELIORA
SPERO
Fran.s Panton,

61
MELIORA
SPERO
Fran: Panton

SELECTÆ

E PROFANIS SCRIPTORIBUS

HISTORIÆ.

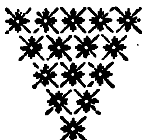
Quibus admista sunt

VARIA HONESTE VIVENDI PRÆCEPTA,

Ex iisdem Scriptoribus deprompta.

NOVA EDITIO.

Prioribus longè emendatior.

LONDINI:

Impensis C. BATHURST, L. HAWES & W. CLARKE & R. COLLINS, R. HORSFIELD, W. JOHNSTON, T. CASLON, B. LAW, S. CROWDER, ROBINSON & Co. J. & T. POTE. MDCCLXXV.

E F A C E.

Approbation with which the World
received my little Latin Collection
select Stories from the Old Testa-
determined me to present it with a
lection from Profane Authors, to-
some of their Moral Precepts.
has been, in both, to put into the
Children, and others that begin to
Latin Tongue, some little Piece,
be easy to understand, and at
Time improve their Manners. No
be made but that the Holy Scrip-
us both those Advantages; which
on, probably, that has induced so
rs, both in a public and private
to make their Scholars read that

might, as far as possible, merit the
, I thought it incumbent on me not
it of these two Objects, Clearness

 of

of Thought and Expreſſion, and Uſefulneſs of Matter. With reſpect to the former, I have been obliged, and eſpecially in the firſt Part, to retrench, from the Stories and Maxims I borrowed, thoſe Thoughts which were ſubtile or obſcure; to change ſometimes Expreſſions which were refined, and too far-fetched for Children, into others that were more ſimple; to ſhorten Phraſes which were too long; and laſtly, paying greater Regard to Plainneſs and Facility than Sound, to place the Words in a more natural Order; that Manner of ranging them, which is ſo great a Beauty to the Latin Tongue, being a Burden to all who firſt begin to tranſlate the Authors who have written in it. For this Reaſon the Reader will find all the Words almoſt of the firſt Chapters of this Book placed according to their natural and common Conſtruction. When we teach Children Language, it is ſufficient at firſt to teach them Rules, and make them know Words. Time will follow, when they muſt attend to Elegance. It is not till after the Foundations of an Edifice have been well laid, that we employ our Thoughts about the Decorations of the Apartments.

The Means I have taken to facilitate the underſtanding of the Originals, have undoubtedly made them loſe ſomewhat of their Force and Beauty: But, I dare promiſe, enough of it is left to render them pleaſing and profitable to Children. And I thought it would be doing no injury to the Intention of theſe illuſtrious Dead, whoſe Works are deſigned for Poſterity, if in Favour of thoſe tender Years, which are to be taught betimes to reap Advantage from the Leſſons they

hey have ſet, and to apply the Remedies (as one f them expreſſes it*) which they have prepared or all Mankind, I diminiſhed for once ſomewhat f their Majeſty and Ornaments. Theſe will pen to their young Diſciples in all their Brightneſs, and all their Charms, as ſoon as they ſhall e capable of underſtanding them.

As much Facility as we have endeavoured to ive this little Piece, we may now and then ave left in it Places ſomewhat difficult to Children. It is not therefore to be expected, that hey who have but a ſlender Knowledge of the rſt Rudiments of the Latin Tongue, ſhould ith Eaſe underſtand it without the Help of a Maſter. It will be with this as with the eaſieſt Claſſic Authors, to underſtand whom every one t firſt has need of an Interpreter and a Guide. The Advantage that it has above them, which ut we are far from intending to baniſh out of Schools, is, that it unites, and places, as it were, in one Point of View, a great Number of Maxims and Examples, which may not only by heir Variety gain the Attention of Youth, but lſo contribute to the forming of their Manners; he greateſt Advantage that can be drawn from eading Heathen Authors.

We ſhall there ſee, that theſe Heathens, even n the Midſt of the Darkneſs of Idolatry, teach s, That the Providence of God is not only atchful over all Men in general, but over every ndividual: That he knows our moſt ſecret Thoughts; and that it is he who inſpires us

* Poſterorum negotium ago. Illis aliqua, quæ poſſint prodeſſe, conſcribo. Salutares admonitiones, velut medicamentorum ilium compoſitiones, litteris mando. *Senec. Epiſt.* viii.

with good ones, as well as condemns and punishes the evil: That the true Worship due to him consists in Purity of Heart, and that unlawful Desires are no more permitted than criminal Actions: That he proves good Men by Afflictions, and gives them Strength to bear them: That the Happiness of Man consists neither in Pleasures, nor Honours, nor Opulence; but in Virtue: That we ought not to indulge the Body with any Thing further than what is necessary for its Support: That it is our Duty to suffer Injuries, not to render Evil for Evil; but to do Good to all Mankind, even our very Enemies: That there is no such Thing as true Friendship, but what has Virtue for its Foundation and Aim: That it is better to lose our Quiet, our Liberty, our Life, than to be wanting to our Duty, *&c.*

Good Examples, generally of greater Force than Precept, especially upon the Minds of young People, here present themselves throughout in Crowds, and render Virtue more lovely and respected. Sometimes we see Generals of Armies, whether *Greeks* or *Romans*, who, after having discharged the greatest Employments of the State, and enriched their Country with the Spoils of their Enemies, died so very poor, as not to leave enough to defray their Funeral Expences. Sometimes Fathers renouncing the tenderest Sentiments of Nature, to secure the public Liberty, and maintain the Discipline of the Army; or Children inspired with Courage by filial Piety, and rendered ingenious to preserve the Lives of those from whom they received their own. The richest Bribes were not able to taint

the noble difinterefted Spirit of the *Curii*, the *Fabricii*, the *Phocions*, or that of *Xenocrates*. Nor the roughest Threats, nor Prifon, Exile, or Death, fhake the Conftancy of the *Catos*, the *Metelli*, the *Reguli*. Ill Ufage by them is borne with Patience, is diffembled, forgot, pardoned. With them Friendfhip is facred, religious, fincere; Liberty prudent and induftrious: A frugal Table, and plainnefs in Drefs, in Furniture and Houfe, is equally the Tafte of great Generals and Philofophers. Judges and Magiftrates are clear, juft, difinterefted. Kings have the Bowels of Fathers for their Subjects. Virtue is practifed out of the Love of Duty, without any View of Recompence; and nothing appears interefting that is not entirely agreeable to Juftice. In a Word, the Reader has here an Affemblage of feveral Strokes of Morality and Hiftory, many of which may ferve as Rules and Models for the different Conditions of Life, and at the fame Time give fome Pleafure by the Diverfity of Matter which they treat of; fo that this little Work, though defigned for Children, will not, perhaps, difpleafe Perfons of more advanced Age, who will here find fummed up together, what they have formerly read difperfed up and down in various Authors.

If, amidft fo many Examples of different Virtues, we have mixed fome of contrary Vices, it was only to fhew the Deformity of the latter, and to make them the more detefted. We know what *Livy* has faid of Hiftory in general*,

* Hoc illud eft præcipuè in cognitione rerum falubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illuftri pofita monumento intueri: inde tibi tuæque reipublicæ, quod imitere, capias; inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. *l. i. in præf.*

That

That it furnisheth Examples of every Kind; some of which are Patterns to be imitated, and the others Admonitions of what we ought to shun.

The Examples I have chosen, are sometimes a little diffuse and circumstantial, and the Precepts of Morality more largely explained. Often, on the other hand, both are concise, and no more than the Answer of some great General or Philosopher. The latter have this Advantage, that they are the more easily retained. They are a Sort of lively Strokes, that penetrate deep: Agreeably to the Observation of *Seneca* *, who tells us, in his Time, they made Children learn Moral Maxims comprised in few Words. And *Quinctilian* † likewise advises to teach them, by Way of Diversion, the wise Sayings of great Men, and certain Verses selected out of the Poets.

As I found it necessary to mix the Precepts with the Examples, as *Cicero* has done, that they might illustrate and enforce each other; I thought I could not do better than dispose this great Field of Matter agreeably to the Method he has followed in his first Book of *Offices*, and to reduce to a certain Order Precepts and Facts which are so diversified, that it would be difficult to retain them without such Help. *Cicero*, every one knows, reduces his whole Subject to Prudence, Justice, Fortitude, and Temperance. I

* Faciliùs singula præcepta incidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus: quia complecti eas puerilis animus potest. *Senec. Epist.* 33. *Vide & Epist.* 38. 94.

† Etiam dicta clarorum virorum ediscere inter lusum licet; & electos ex poëtis maximè locos. *Quinctil. l.* i. *c.* 2.

have

have followed that Division, being the plainest and the best known, dividing into four Books what I had to say upon these four Virtues; and have prefixed a very short one concerning God, Religion, and the Nature of Man. That which follows it upon Prudence is short likewise; because I straitened myself with respect to the Sciences, and to what relates to them.

The Title of each Chapter is generally a Maxim proper to be remembered; because it contains in a few Words the chief Subject of the Chapter.

The *Arabic* Figures that occur in almost all the Chapters serve to distinguish the different Sections.

All that is contained in a Chapter has not always a necessary Connexion with the Title. I thought it sufficient if it had a Relation to the same Subject.

I did not think myself obliged to make all the Chapters of equal Length: but was generally ruled by the Copiousness and Importance of the Subject.

Nor have I been in any Pain, through a scrupulous Exactness, to bring into the several Chapters a certain Number of Examples, and a certain Quantity of Morality. I sometimes give more, sometimes less. There are even some that contain nothing else but Examples, and others nothing but moral Precepts. I am persuaded, that the Uniformity, which some, perhaps, would desire, would be less pleasing to Children.

As there is a Sort of Connexion between all the Virtues, and often one great Action, according to the different Lights in which we

view it, may be considered, for Instance, as an Act of Prudence, or Justice; I have placed sometimes under one Title what might be as well placed under another. It would be needless to say what determined me to this Way or that. Since whatever occurs in a Collection like this has its Advantage, of what Consequence is it that it be placed under one Head rather than another?

I have made use of all the ancient profane Authors, *Greek* as well as *Latin*, which I thought might contribute to the Execution of my Design. I have sometimes even blended them, as it were, together upon the same Fact, or the same Maxim, to make the Object I proposed to the Reader the more visible, and to avoid Repetition. I have generally preferred, as I ought, the *Latins* to the *Greeks*; and have been exact in my References to both, that those who would might with Ease have Recourse to the Originals.

If I have often abridged historical Facts, and Precepts of Morality, it was to retrench what appeared less agreeable to my Plan, or to prevent my Work from growing too large.

I have not engaged myself in reconciling Historians with one another, in relation to the Truth of a Fact, or its Circumstances. I cite my Authority; that ought to be my Warrant, and is enough for me.

I scarce any where pass my Judgment, or make Reflexions upon the Passages I have produced in this Work from the Ancients, leaving that Care to the Masters, who will do it by

Word

Word of Mouth to more Advantage than I could by Writing*.

Seneca, the Philosopher, abounds with Maxims and Examples, many of which I have thought proper to make use of; and that the rather, because this Author is usually not read in Schools, and remains unknown to Scholars the rest of their Lives. It is true, he betrays almost always an Affectation in his Style; but his Expression is short, and his Thoughts lively; and he embellishes his Discourse with natural Comparisons and Images, which entertain the Imagination: so that, with the Alterations I have taken the Liberty of making in what I have borrowed from him, I hope he will be able to please, and be intelligible to Children without any Prejudice to them. I do not imagine I shall lie under any Censure for having turned to a more favourable Sense, certain Passages of this Author, and perhaps of some others likewise, with a View to render them proper for Children. We meet in this Philosopher, as well as in all the Heathen Writers, Principles of Morality, which ought not to be instilled into Christians without some Correctives, to reduce them to that Standard of Truth which our Religion has taught us.

Good Men have the Comfort of seeing the Custom by Degrees prevailing of sanctifying the public and private Instruction of Youth,

* Ipse præceptor aliquid, imò multa quotidie dicat, quæ discipuli secum audita referant. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen viva illa, ut dicitur, vox alit pleniùs, precipuéque præceptoris, quem discipuli, si modo rectè sunt instituti, & amant, & verentur. *Quinctil. l.* ii. *c.* 2.

by

by explaining to them, and making them every Day get by Heart, ſome Paſſages of Scripture, which ſerve for a Rule of Conduct in the Courſe of their Lives. By theſe means they lay up inſenſibly a rich Treaſure, infinitely more valuable than what they inherit from their Parents. Though that be ſufficient to teach them the Whole of their Duty, ſince the Word of God is a fruitful and an inexhauſtible Fund; yet they may add to it however another, which, though indeed of leſs Value, yet is not without its Uſe. What I mean is, they may furniſh their Memories with the pureſt Maxims, both in Proſe and Verſe, that are to be found in profane Authors, as we before ſaid the Heathens uſed to do. Theſe Maxims, it muſt be owned, come to us through ſuſpected Channels; but that is no Objection to their Uſe, ſince they are eternal, and flow from the only Source of Truth and Happineſs. Thoſe that ſhall think it proper to teach their Children ſuch Leſſons, will find this Collection for their Purpoſe: and it is partly for that Reaſon I have added ſome Verſes out of *Publius Syrus*.

Though Man's Reaſon has been much obſcured by Original Sin, yet he has Light enough left to trace the great Lines of his Duty. Thoſe Heathen Philoſophers, who were content to be guided by theſe faint Lights of the Law of Nature, give us ſometimes ſuch ſolid and pure Principles of Religion, that they ſeem to be not far from the Doctrine of the Goſpel. And then it is proper to point out to Youth the Likeneſs; and to obſerve what a Shame it is that Chriſtians, who have received the ineſtimable Gift of Faith, ſhould have leſs rational

Sen-

Sentiments of Morality than those of a Heathen. Sometimes, on the contrary, we find in these pretended Sages of Antiquity such gross Errors, that we plainly see the Divine Light, without which Man sits in Darkness, has not shined upon them. And from thence we should take Occasion to let Children know how Reason has been weakened and obscured by Sin, and how imperfect the Morality of the Heathens is. The Conclusion of all which is, That it is JESUS CHRIST whom we should give Ear to: That it is the Gospel we ought to consult, as a sure and infallible Oracle; that it is the Christian Religion alone that has the Privilege of shewing the Truth without any Abatements of Error. If therefore any Principles of the Heathens should be found in this Book, not agreeable to the Doctrine of the Gospel, we trust the Piety and Vigilance of the Masters will take care to observe to their Scholars, in few Words, in what Particular those Principles deviate from it.

There have been Heathens, no doubt, who, persuaded that it was Reason which gave Man his distinguished Excellence and Merit, endeavoured to follow it on many Occasions, and practised it in several moral Virtues. But, besides their Want of the Knowledge and Love of the only true GOD and JESUS CHRIST his Son, the only Foundation for true solid Virtue; some of them, who passed for the most Virtuous, lie under the Imputation of great Vices. Therefore we are far enough from proposing them here as perfect Patterns. We report some of their great Actions, and wise Sayings, without diving into the Motives of either, or exa-

mining what Inconsistencies they have fallen into upon other Occasions. We generally shew their beautiful Side, and so far as they may serve for an Example of the Virtue we recommend.

If the Masters that shall set their Pupils to translate this little Book, would give themselves the Trouble to read, in the Originals, the Lives of the Philosophers and great Generals, which we have given them but an imperfect Knowledge of, they would find there a great many fine Things to be picked up, from whence the Youth under their Care might be insensibly, and very profitably, acquainted with the Actions and Sentiments of the Heroes of Antiquity.

It would not be improper likewise to let them into some Knowledge of the several Authors they translate; telling them, by the bye as it were, who they were; in what Age they lived; and what Subjects they wrote upon, &c. It is a great Degree of Learning, which costs little Time, and is sure to be attended with good Advantage.

Those Masters, who have been well versed in the Ancients, and shall cast their Eyes on this Collection, will observe, perhaps, that we have omitted several Examples and Precepts of great Beauty. They will be so good as to supply this Defect, by Word of Mouth, or any other Way. For my Part, besides the Necessity I was under of confining myself to certain Bounds in every Chapter, I chose the Youth should read, some Time or other, in the Originals themselves, certain bright Passages, which were too long to be suitable to my Purpose, *without being* extremely injured. Some others

there are, as well ſhort as long, which ſlipped my Memory. For this Fault I humbly crave Pardon, as well as for all the others I may have been guilty of in this little Book: in compiling which I ſhall think my Time happily ſpent, if it ſhall pleaſe God to give his Bleſſing to it, to render it ſerviceable to Youth.

BOOKS lately published,

For the USE *of* SCHOOLS,

Printed for L. HAWES, W. CLARKE, and B. COLLINS.

1. THE Odes of HORACE, disposed according to Chronological Order, by P. SANADON; with an *English* Translation in Poetical Prose, expressive throughout of that Jesuit's Sense of the Author, and an Abstract of his most shining REMARKS; to which are prefixed, SANADON's *Life of Horace*, planned upon his Works, and a critical Preface, wherein the Advantage of this Edition, above all preceding ones, is clearly demonstrated. By MATTHEW TOWERS, LL.D. In Two Volumes.

2. ÆSOP's FABLES, *English* and *Latin*, interlineary, for the Benefit of those, who, not having a Master, would learn either of these Tongues. The Second Edition, with Sculptures. By JOHN LOCKE, Gent.

3. FABULÆ ÆSOPI SELECTÆ; Or, Select Fables of ÆSOP, with an *English* Translation, more literal than any yet extant, designed for the readier Instruction of Beginners in the *Latin* Tongue. By HENRY CLARKE.

C. JULII CÆSARIS Commentaria de Bello Gallico, cum Versione Anglicana; or CÆSAR's COMMENTARIES of his War in Gaul, with an *English* Translation. By the Rev. JOHNSON TOWERS, M. A. Master of the Grammar School at *Tunbridge* in *Kent*, and Rector of *Pett* in *Sussex*. The Second Edition corrected.

I N D E X

S E L E C T A R U M

E PROFANIS SCRIPTORIBUS

H I S T O R I A R U M.

P A R S P R I M A.

L I B E R P R I M U S.

D E D E O.

INDEX.

LIBER SECUNDUS.

DE PRUDENTIA.

LIBER

INDEX.

LIBER TERTIUS.

DE JUSTITIA.

XXVII. De-

LVI. *Ami-*

INDEX.

PARS

INDEX.

PARS ALTERA.

LIBER QUARTUS.

DE FORTITUDINE.

XXIV. *Ira*

LIBER QUINTUS.
DE TEMPERANTIA.

XV. Nihil

INDEX.

SELECTÆ

SELECTÆ E PROFANIS SCRIPTORIBUS HISTORIÆ.

LIBER PRIMUS.

DE DEO.

CAPUT I.

sensus populorum omnium probat Deum esse.

NIMAL nullum est præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. At inter homines gens nulla est tam fera, quæ non sciat m esse habendum, etiamsi ignoret qualem habere eat. Quoniam verò in re omni consensio firma tium omnium, est vox naturæ, & argumentum vetis; confitendum est numen aliquod divinum esse.
ero 1 *De legib. n.* 14. 1 *Tuscul. n.* 43, 44.

. Consuetudo disputandi contra Deos est mala & ia, sive id fit seriò, sive simulatè. Itaque cùm

Protagoras, ſophiſta maximus temporibus ſuis, poſuiſſet in principio libri cujuſdam, ſe dubitare an Dii eſſent; juſſu Athenienſium exterminatus eſt ex urbe eorum atque agro, librique ejus combuſti ſunt in concione. Ferunt quoque talentum argenti fuiſſe propoſitum præmium ei qui illum occidiſſet. Sic etiam dubitatio de Diis non potuit pœnam effugere. *Seneca Epiſt.* 117. *Cicer.* 2 *De nat. n.* 62. 1 *De nat: n.* 29. 63. *Diod. Sic. l.* xiii.

CAPUT II.

Agnoſcimus Deum ex operibus ejus.

1. Quis eſt tam vecors, qui, cùm ſuſpexerit in cælum, non ſentiat Deum eſſe? *Cicero* 1 *Tuſc. n.* 70. *De aruſp. reſp. n.* 19. 2 *De Divin. n.* 148. 2 *De nat.* 15. & 90.

Pulchritudo mundi, ordo rerum cæleſtium, converſio ſolis, lunæ, ſiderumque omnium, indicant ſatis aſpectu ipſo ea omnia non eſſe fortuita: & cogunt nos confiteri naturam eſſe aliquam præſtantem æternamque, quæ ſit admiranda humano generi. *Ibid.*

2. Quemadmodum, ſi quis venerit in ædes aliquas, aut in gymnaſium, videritque ibi diſtinctionem rerum omnium, ordinem, diſciplinam; intelliget aliquem eſſe profectò, qui præſit, & cui pareatur; ſic ſi quis intueatur motus perpetuos & certos, viciſſitudines, ordines rerum cæleſtium tot tantarumque; neceſſe eſt ut fateatur hæc cuncta gubernari à mente aliquâ. Cùm autem nec mens nec poteſtas humana poſſit hoc efficere; Deus unus poteſt eſſe architectus & rector tanti operis ac muneris. *Ibid.*

CAPUT III.

Natura Dei eſt optima & præſtantiſſima.

1. Sententiæ veterum philoſophorum de naturâ Dei fuerunt variæ atque inter ſe diſſidentes; quas

longum

longum ac difficile esset dinumerare. Naturâ duce intelligebant Deum esse : sed non conveniebat inter illos, quid Deus esset. Itaque cùm tyrannus Hiero quæsivisset è Simonide, non solùm poëtâ suavi, verùm etiam viro docto sapienteque, quid Deus esset ; postulavit sibi diem unum ad deliberandum. Cùm idem quæreretur postridie ex eo, petivit biduum, & deinceps sæpius duplicavit numerum. Admirans Hiero requisivit cur ita faceret : *Quia,* inquit, *res videtur mihi tantò obscurior, quantò diutiùs eam considero. Cicer.* 1 *De nat. n.* 121. *Ibid. n.* 4, 5. *Ibid. n.* 60.

2. Si, cùm intramus templa, solemus esse compositi animo, habitu, incessuque : si, accessuri ad sacrificium, submittimus vultum, aptamus togam, & studemus omni modo significare modestiam ; debemus quoque disputare verecundè de naturâ Deorum, ne affirmemus aliquid temerè. *Seneca Quæst.* 7. *c.* 30.

Non possumus loqui rectè de numine divino, nisi simus illustrati lumine ejus. Nam numen divinum est fons luminis, sicut & bonitatis. *Jamblic. de myster. c.* 18.

3. Deus non potest intelligi alio modo, nisi mens quædam libera, segregata à materiâ, omnia sentiens & movens. *Simplic. in Epict.*

Quid interest inter naturam Dei & nostram ? Pars melior nostri est animus : in illo pars nulla extra animum, totus est ratio. Effugit oculos, visendus est cogitatione. *Cicer.* 1 *Tusc. n.* 66. *Senec.* 1 *Quæst. præfat.* 7. *c.* 30.

4. Quomodo possumus intelligere Deum, nisi sempiternum ? Natura, quæ dedit nobis notionem deorum, insculpsit quoque in mentibus, ut credamus eos æternos & beatos. Thales interrogatus, quid esset Deus ? *Quod,* inquit, *caret initio & fine. Cic.* 1 *De nat. n.* 25. & 45. *Diog. Laërt. in Thal.*

5. Nihil est quod Deus non possit efficere, et quidem sine labore ullo. Etenim ut membra hominum moventur mente ipsâ ac voluntate, sine contentione

ullâ; sic omnia possunt fieri, moveri, mutari, numine Deorum. *Cicer.* 3 *De nat. n.* 92.

6. Quocumque flexeris te, habebis ibi Deum occurrentem tibi: nihil vacat ab illo, ipse implet opus suum. *Senec.* 4 *Benef. c.* 8.

7. Commoda quibus utimur, lux quâ fruimur, spiritus quem ducimus, dantur nobis & impertiuntur à Deo. *Cic. pro Rosc.*

Dii fundunt munera sine intermissione diebus ac noctibus. Beneficia illorum nunc offeruntur ultro, nunc dantur orantibus. Quis est qui non senserit munificentiam Deorum? Nemo est expers beneficiorum cælestium: nemo est, ad quem non aliquid manaverit ex fonte illo benignissimo. *Am. n.* 131. *Senec.* 4 *Benef. c.* iii. 4.

CAPUT IV.

Deus regit ac videt cuncta.

1. Mundus administratur providentiâ deorum, iidemque consulunt rebus humanis, nec solùm universis, verùm etiam singulis *Cic.* 1 *Divin. n.* 117.

Hoc sit persuasum hominibus omnibus, Deos esse dominos ac moderatores rerum omnium, & ea, quæ gerantur, geri numine ac judicio eorum: eosdem intueri, quali mente quisque sit, & habere rationem piorum atque impiorum. Si mentes fuerint imbutæ his opinionibus, metus supplicii divini revocabit multos à scelere. 2 *De leg. n.* 15.

2. Ne quis putet se lucrari quicquam, si non habebit aliquem conscium delicti sui. Nam ille, in cujus conspectu vivimus, scit omnia. Patemus Deo: approbemus nos ei. *Senec. apud Lactant. l.* vi.

Vivendum est, tanquam vivamus in conspectu omnium: cogitandum est, tanquam aliquis possit inspicere in pectus intimum: & potest. Nam quid prodest aliquid esse absconditum hominibus? Nihil clausum est Deo: interest animis nostris, & intervenit cogitationibus mediis, imò nunquam discedit. *Senec. Epist.* 83.

Qui

Qui crediderit Deum inſpicere cuncta, non peccabit neque clanculum, neque apertè. *Democrat. ſentent.*

3. Cùm Thales interrogaretur an facta hominum fallerent Deos: *Illos ne cogitata quidem fallunt*, inquit. Admonuit nos hoc reſponſo, ut velimus habere non ſolùm manus puras, ſed etiam mentes, cùm numen cæleſte adſit cogitationibus noſtris ſecretis. Sextus Pythagoricus dixit ſimili ſententiâ: *Agens injuſtè nequaquam latebis Deum, & ne cogitans quidem. Valer. l.* vii. *c.* 2. *Sexti ſentent.*

CAPUT V.

Deus colitur & placatur pietate.

1. Prima officia debentur Diis immortalibus, ſecunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis. *Cic.* 2 *Offic. n. ult.*

Tria ſunt colenda maximè juvenibus, Dii, parentes, leges. *Stobæus Serm.* 1.

Vir bonus eſt ſummæ pietatis erga Deos: itaque ſuſtinet animo æquo quicquid acciderit ei. Scit enim id accidiſſe lege divinâ, quâ univerſa reguntur. *Senec. Ep.* 76.

Pietate adverſus Deos ſublatâ, fides etiam, & ſocietas humani generis, & excellentiſſima virtus juſtitia tollitur. *Cic.* 1 *Nat. n.* 4. 2 *De leg. n.* 17.

Debemus colere deos. Cultus autem Deorum optimus eſt, ut veneremur ſemper eos mente purâ, integrâ, incorruptâ. Deus habet locum nullum in terrâ gratiorem animâ purâ. Non templa ſunt ſtruenda illi è ſaxis congeſtis in altitudinem: eſt conſecrandus cuique in ſuo pectore. *Hieroc. in Pyth. carm. Senec. apud Lact. l.* vi.

Pietas & ſanctitas efficiet Deos placatos. *Cic.* 2 *Offic. n.* 11.

2. Animadverto Deos non tam lætari precibus adorantium concinnatis arte & curâ, quàm illorum innocentiâ & ſanctitate; & eum eſſe gratiorem Diis,

qui intulerit delubris eorum mentem puram & castam, quàm illum, qui cum carmine meditato accesserit. *Plin. in paneg.*

Deus colitur non corporibus opimis taurorum contrucidatis, non auro, non argento, non stipe infusâ in thesauros; sed voluntate piâ & rectâ. Itaque boni sunt religiosi etiam oblato farre ac farinâ: mali contrà non effugiunt impietatem, quamvis cruentaverint aras multo sanguine. *Senec. Ep.* 116. 1 *Benef. c.* 6.

Facito sacra Diis castè & purè pro facultate, atque placa eos & quando ieris cubitum, & quando tempus matutinum venerit, ut sint animo benevolo in te. *Hesiod. Oper. ver.* 336.

CAPUT VI.

Deus est colendus, magis piè, quàm magnificè.

1. *Homines adeant castè ad Deos, adhibeant pietatem, amoveant opes.* Significat hæc lex probitatem esse gratam Diis, & sumptum esse removendum ab eorum cultu. Cùm enim paupertas debeat esse probro nemini inter homines, non est arcenda ab aditu Deorum. Præsertim cùm nihil sit futurum minùs gratum ipsi Deo, quàm viam ad colendum se & placandum non patere omnibus. *Cic.* 2 *Leg. n.* 19. 25.

Cùm Socrates faceret sacra tenuia de facultatibus exiguis, putabat se non præstare minùs, quam eos qui de magnis opibus cæderent hostias multas. Etenim aiebat non decere Deos, ut gauderent potiùs sacrificiis magnis, quàm exiguis: quia cùm scelesti sint plerumquè ditiores viris bonis, eorum sacrificia futura essent acceptiora. Itaque existimabat sacra illa & munera esse maximè grata Diis, quæ offerrentur ab hominibus maximè piis. *Xenoph.* 1 *Memor.*

2. Apud veteres Romanos Dii colebantur magìs piè, quàm magnificè, placabantque eos, eò efficaciùs, quò simpliciùs, ex libamentis victûs sui, farre & sale. *Livius, l.* iii. *c.* 57. *Valer. l.* ii. *c.* 1.

L. Pa-

L. Papyrius imperator adversùs Samnites dimicaturus fecit votum Jovi, si vicisset, pocillum vini. Imagines fictiles Deorum erant tum laudatissimæ: nullæ conficiebantur ex auro, nullæ ex argento. Nec deinde rempublicam pœnituit eorum qui coluerant Deos tales. † Quippe Jupiter videbatur esse magis propitius, cùm statuæ ejus fingerentur ex argillâ, non verò conflarentur ex auro. Simulacra Deorum lignea aut fictilia, sunt dicata Romæ in templis usque ad Asiam devictam, unde luxuria invasit urbem. *Plin. l.* xiv. *c,* 13. *Juven. Sat.* xi. 116.

3. Alexander magnus dicitur coluisse magnifice Deos à pueritiâ. Cùm aliquando faciens sacrum injecisset manibus ambabus thura in ignem; Leonidas pædagogus ejus: *Adolebis*, inquit, *sic cùm subegeris regiones eas, ubi thura nascuntur. Interea utere parcè præsentibus.* Postea Alexander, Arabiâ, regione thuriferâ, redactâ in ditionem suam; memor reprehensionis olim factæ à Leonidâ, misit ei thura multa, odoresque alios, admonuitque ne vellet posthac esse parcus in honoribus Deorum. *Plut. in Alex.*

CAPUT VII.

Impii non placant Deum donis.

Impii audiant Platonem, qui vetat dubitare quâ mente Deus sit futurus in eos; cùm vir nemo probus velit donari se ab improbo. *Cicer.* 2 *Leg. n.* 41.

Jucundum non esset viro probo accipere dona, quæ non ignoraret dari animo malo. Si pietas adsit, nihil non potest esse gratum Deo: contrà autem, si desit. *Hierocl. in Pyth. carm.*

Scelesti inducunt in animum suum, se posse placare Jovem donis & hostiis: at perdunt operam & sumptum. *Plaut. in Rudente.*

Bias navigabat aliquando cum impiis; quum verò, tempestate exortâ, navis quateretur fluctibus, illique invocarent Deos: *Silete*, inquit, *ne Dii audiant vos navigare in hâc nave.* Idem respondit nihil homini

impio

impio percontanti quid esset pietas. Cúmque ille sciscitaretur causam silentii: *Taceo,* inquit, *quia quæris de rebus nihil pertinentibus ad te.* *Diog. Laert. in Bian.*

2. Puras Deus, non plenas, aspicit manus. *P. Syrus.*

Mentes Deorum possunt placari pietate, & religione, & precibus justis, non superstitione contaminatâ, neque hostiis cæsis ad perficiendum scelus. *Cicer. pro Cluent. n.* 194.

Æschinus dicit apud Terentium patri: Pater, tu comprecare Deos potiùs, quàm ego. Nam certò scio eos obtemperaturos tibi magìs, quòd es vir melior multò, quàm ego sum. *Terent. Adelph. act.* iv. *sc.* 5.

Cultus primus Deorum est, credere Deos. Deinde, scire eos esse qui præsident mundo, qui gerunt tutelam generis humani, curiosi singulorum. Vis propitiare Deos: Esto bonus. Quisquis imitatus est eos, satìs coluit. *Senec. Ep.* 95.

Ille honorat Deum optimè, qui facit mentem suam similem Deo, quantùm potest fieri. *Sexti sentent.*

Dilige Deum plùs quàm animam. Si non diligis Deum; non ibis ad Deum. Non amabis autem Deum, nisi habueris in te aliquid simile Dei. *Ibid.*

Conandum est, ut efficiamur similes Deo, quantùm licet homini. Homo autem efficitur similis Deo prudentiâ, justitiâ, sanctitate. *Plato in Thæet.*

CAPUT VIII.

Mens bona & inventio artium veniunt à Deo.

1. Virtus non advenit à naturâ, neque à doctrinâ, sed à numine divino. Natura non dat virtutem. Nascimur quidem ad hoc, sed sine hoc. *Plato in Menon Senec. Ep.* 90.

Nemo vir bonus est sine Deo. An potest aliquis exsurgere supra fortunam, nisi adjutus ab illo? Ille dat consilia magnifica & erecta: ille habitat in unoquoque virorum bonorum. Si videris hominem in-

territum

territum periculis, intactum cupiditatibus, felicem inter adversa, placidum in tempestatibus, despicientem quasi ex loco superiore humana omnia; nonne admiraberis eum? Nonne dices: *Virtus illa est major & altior corpusculo, in quo est: vis divina descendit illuc.* Sen. Ep. 41.

Si quis est animo excellente, & moderato; si quis ridet quidquid cæteri mortales timent aut optant; cælestis potentia agitat eum ac regit, res tanta non potest stare sine adminiculo numinis.

Itur ad astra frugalitate, temperantiâ, fortitudine, aliisque virtutibus. Dii non sunt fastidiosi, non invidi. Admittunt nos, & porrigunt manum ascendentibus. Imò Deus venit ad homines, & in homines. Mens bona nulla est sine Deo. *Ep.* 73.

2. P. Scipio Africanus nihil cœpit priusquam sedisset diutissimè in cellâ Jovis, quasi acciperet inde mentem divinam, & consilia salutaria reipublicæ. Propterea solitus erat ventitare in Capitolium ante diluculum. *Auctor. De vir. ill. c.* 49. *A Gellius, l.* vii. *c.* 1.

Cicero in oratione pro Syllâ palam prædicat, consilium patriæ servandæ fuisse injectum sibi à Diis, cùm Catilina conjurâsset adversùs eam. O Dii immortales! Vos profectò incendistis tum animum meum cupiditate conservandæ patriæ. Vos avocâstis me à cogitationibus omnibus cæteris, & convertistis ad salutem unam patriæ. Vos denique prætulistis menti meæ clarissimum lumen in tenebris tantis erroris & inscientiæ. Tribuam enim vobis quæ sunt vestra. Nec verò possum dare tantum ingenio meo, ut dispexerim sponte meâ in tempestate illâ turbulentissimâ reipublicæ, quid esset optimum factu. Ib. *n.* 40.

Nihil insolens & gloriosum exiit unquam ex ore Timoleontis: qui quidem cùm audiret laudes suas prædicari, nunquam dixit aliud quàm se habere atque agere gratias maximas Diis, quòd cùm statuissent liberare Siciliam à dominatu tyrannorum, voluissent se potissimum esse ducem hujus operis. Putabat

tabat enim nihil rerum humanarum agi sine numine Deorum. *Corn. Nepos in Timol. c.* 4.

3. Quidquid boni egeris, puta acceptum esse à Diis: inquiebat Bias. *Diog. Laërt. in Bian.*

M. Antoninus, in libro de vitâ suâ, agit gratias Diis verbis multis, quòd dederint sibi sæpius monita & adjumenta ad instituendam vitam sapienter; quòd eripuerint se & juvenem & senem ab occasionibus multis peccandi; quòd concesserint bonos parentes, præceptores, amicos. *M. Ant. l.* i. *c.* 17.

Cùm divitiæ soleant afferre hominibus aut amorem voluptatis, aut animi superbiam; opus est homini auxilio divino, ut modestiam colat. *Excerp. Nic. Damas.*

Credendum est neminem virorum bonorum talem fuisse, nisi adjuvante Deo. Et nemo unquam fuit vir magnus sine afflatu aliquo divino. *Cic.* 2 *De nat. n.* 165.

Si mens, virtus, fides, concordia inest in genere humano; unde hæc potuerunt defluere in terras, nisi à superis? *Ibid. n.* 79.

4. Cura priscorum in inveniendo, benignitas in tradendo, est donum Deorum. Si quis fortè credit illa potuisse excogitari ab homine, intelligit ingratè munera Deorum. *Plin. l.* xxvii. *c.* 1, 2.

Ne dixeris illa, quæ invenimus, esse nostra. Semina artium omnium insita sunt nobis, & Deus magister ex occulto acuit & excitat ingenia. *Senec.* 4 *Benef. c.* 6.

CAPUT IX.

Templa ad augendam pietatem extructa sunt.

Censeo delubra esse excitanda Diis in urbibus. Nec sequor magos Persarum, quorum consilio Xerxes dicitur inflammâsse templa Græciæ. Indignabantur quippe includi parietibus Deos, quibus omnia deberent esse patentia ac libera, quorumque hic mundus

mundus omnis esset templum & domus. Græci & Romani meliùs sensère ac fecêre: qui, licèt agnoscerent divinum numen esse ubique diffusum, tamen, ut augerent pietatem nostram in Deos, voluerunt illos incolere easdem urbes, quas nos. Affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus. Siquidem bene dictum est à Pythagorâ doctissimo viro, pietatem & religionem maximè versari in animis, cùm rebus divinis operam damus in templis, cernentes simulacra Deorum. *Cic.* 2 *Leg. n.* 26.

Thales, qui fuit unus è sapientibus illis septem, dixit, oportere homines existimare, Deos omnia cernere; Deorum omnia esse plena: ut ubique tam sanctè castéque agerent, quam si in fanis essent maximè religiosis.

Olim tanta reverentia præstabatur templis, ut in iis excreare aut mingere nefas esset. *Arrianus in Epict. l.* iv. *c.* 11.

CAPUT X.

Tuta & honorata inter hostes pietas.

1. Cùm Galli, captâ urbe Româ, Capitolium obsiderent, & intenti essent ad id, ne quis hostium posset evadere; juvenis Romanus convertit in se civium atque hostium admirationem. Sacrificium erat statum genti Fabiæ in colle Quirinali. Ad quod faciendum cùm C. Fabius Dorso descendisset è Capitolio, ferens sacra manibus; per medios hostes transiit: & nihil motus voce cujusquam & minis, in Quirinalem collem pervenit. Ibi omnibus rebus peractis solemniter regressus est viâ eadem quâ iverat, similiter constanti vultu graduque, sperans Deos, quorum cultum ne in mortis quidem periculo deseruisset, futuros esse sibi propitios. Et quidem pietas ejus tuta fuit ab hostibus, rediitque in Capitolium ad suos incolumis, Gallis aut attonitis miraculo juvenilis audaciæ, aut motis religione; cujus negligens non erat gens illa. *Livius, l.* v. *c.* 46.

Cùm Camillus pergeret ad delendam urbem Veios, decimam partem prædæ voverat Apollini. Urbe captâ ac direptâ, ut liberaretur eo voto, senatus misit nave tres legatos, qui ferrent Delphos pateram auream, donum Apollini. Hi excepti à Liparensibus piratis haud procul freto Siculo, devecti sunt Liparas. Mos erat civitatis prædam dividere, velut partam publico latrocinio. Fortè eo anno erat in summo magistratu Timasitheus quidam; vir similior Romanis quàm suis; qui & legatos & Deum, cui mittebatur donum, reveritus ipse, multitudinem quoque justâ religione implevit: adduxit in publicum hospitium legatos, prosecutus est eos etiam cum præsidio navium Delphos, & inde reduxit Romam sospites. Senatus hospitium propterea cum illo institui voluit, donaque ei publicè sunt data. *Livius, l.* v. *c.* 21, *&* 28.

CAPUT XI.

Publica religio privatis affectibus prælata.

Cùm Galli ad Romam ferro & igne vastandam accelerare dicerentur, & nulla spes esset urbem posse defendi; multi Romanorum per agros dilapsi sunt, multi urbes petiêrunt finitimas, asportantes quæcumque habebant pretiosissima. *Liv. l.* v. *c.* 40.

Iterim virgines Vestales, omissâ rerum suarum curâ, cùm consultassent, quæ sacra secum ferenda essent, & quæ relinquenda, quia vires deerant ad ferenda omnia; defoderunt in loco sacro quædam condita in doliolis: alia ferentes, onere inter se partito, ingressæ sunt viam quæ ducebat ad Janiculum. Eas cum conspexisset Albinus è plebe Romanâ homo, plaustro conjugem ac liberos vehens inter cæteram turbam quæ urbe excedebat; ratus est irreligiosum esse, sanctas virgines pedibus ire, portantes manibus sacra populi Romani, se verò ac suos in vehiculo conspici. Itaque statim omisso, quod inceperat, itinere, descendere uxorem ac liberos jussit,

virgines

virgines ſacraque [illegible]lauſtrum impoſuit, & pervexit Cære, quò iter [illegible] Veſtalibus. Adeò tunc in ultimo etiam [illegible]u re[illegible]gio publica antecellebat privatis affectibus, [illegible]lvumque erat diſcrimen rerum divinarum & humanar[illegible]m. *Florus, l.* i. *c.* 13.

CAPUT XII.

Impii ſeriùs ocyùs dant pœnas.

1. Dionyſius major, Siciliæ tyrannus, ut crudelitatem exercuit in ſuos, ſic fuit impius in Deos furtis & cavillationibus. Cùm in fanum Jovis veniſſet, detraxit ei aureum amiculum, quo fuerat à tyranno Gelone exornatus: atque in eum etiam cavillatus eſt, dicens: *Æſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum.* Eique laneum pallium injecit, quod dicebat aptum eſſe ad omne tempus. Idem Æſculapio barbam auream demi juſſit: *Neque enim,* inquiebat, *convenit, barbatum eſſe filium, cum in omnibus fanis pater ejus Apollo imberbis ſit.* Fano quodam expilato navigabat Syracuſas: & cùm ſecundiſſimè curſum teneret: *Videtis-ne,* inquit, *amici, quàm bona navigatio detur ſacrilegis à Diis immortalibus?* Non exſolvit quidem ſtatim Dionyſius debita impietati ſupplicia: at poſtea inſidiis ſuorum oppreſſus, interfectus eſt. Divina enim ira plerumque lento gradu procedit ad vindictam ſui, tarditatemque ſupplicii gravitate compenſat. *Cic.* 1 *De nat. n.* 38. *Juſt. l.* xx. *c.* 5. *Valer. l.* i. *c.* 1.

2. Cùm è Siciliâ rediens Pyrrhus rex Epiri, claſſe prætervehheretur Locros, theſauros fani Proſerpinæ ſpoliavit, & pecuniâ in naves impoſitâ, ipſe terrâ eſt profectus. Quid ergo evenit? Claſſis ejus poſtero die lacerata eſt fœdiſſimâ tempeſtate, omneſque naves, quæ ſacram pecuniam habebant, ejectæ ſunt in littora Locrorum. Quâ tantâ clade edoctus tandem rex eſſe Deos, juſſit pecuniam omnem conquiſitam referri in theſauros Proſerpinæ. Nec tamen unquam poſtea quicquam proſperi evenit ei: pulſuſque ex

Italiâ, ignobili morte occubuit, cùm temerè noctu ingressus esset Argos. Lanceâ primùm leviter vulneratus fuerat à juvene quodam Argivo. Matrem habebat hic anum pauperculam, quæ inter alias mulieres spectans prælium è tecto domûs, quum videret Pyrrhum ferri toto impetu in auctorem vulneris sui; timens vitæ filii, protinus tegulam corripuit, & utrâque manu libratam demisit in caput regis. Quo vulnere dejectus ex equo Pyrrhus, à Zopyro quodam est obtruncatus. *Liv. l.* xxix. *c.* 18. *Plut. in Pyrrho.*

3. Longo post tempore Q. Pleminius præpositus præsidio Romanorum in urbe Locrorum, cùm à sacrorum spoliatione non abstinuisset, & eosdem Proserpinæ thesauros diripuisset, quos olim Pyrrhus; ex senatusconsulto prætor & legati Locros missi, præcipuam, ut mandatum erat, curam religionis habuêre. Omnem enim sacram pecuniam, quæ apud Pleminium & milites erat, in thesauris Deæ reposuerunt, cum eâ quam duplam Româ attulerant, ac piaculare sacrum fecerunt. Ipse Pleminius, antea à suis hostiliter laceratus, & naso auribusque mutilatis, propè exanimis relictus, Romam missus est, causam dicturus. Sed ante causæ dictionem teterrimo genere morbi in carcere est consumptus. *Liv. l.* xxix. *c.* 19. 21. *cap.* 9. *Valer. l.* ii. *c.* 1.

4. Xerxes ante navale prœlium, quo victus est à Themistocle, miserat quatuor millia armatorum Delphos, ad diripiendum templum Apollinis, quasi gereret bellum non tantùm cum Græcis, sed etiam cum Diis immortalibus. Quæ manus tota deleta est imbribus & fulminibus: ut intelligeret quàm nullæ essent hominum vires adversum Deos. *Justin. l.* ii. *c.* 12.

5. Contrà Agesilaus, rex Lacedæmoniorum, magnam templis reverentiam habuit. Maxima laus fuit victoriæ, quam de Atheniensibus & Bœotis apud Coroneam adeptus est, quòd antetulit iræ religionem. Cùm enim plerique ex fugâ se in templum Minervæ conjecissent, & quæreretur ab eo quid his vellet fieri eos vetuit violari; etsi aliquot vulnera acceperat in *prælio*, & iratus videbatur omnibus qui adversùs arma-

arma tulerant. Neque solùm in Græciâ sancta habuit templa Deorum, sed etiam apud barbaros summâ religione omnia simulacra atque aras conservavit. Sic Alexander magnus, cum Thebas everteret, non est oblitus pietatis erga Deos; sed cavit summo studio ne Deorum ædes, & alia sacra loca violarentur. In expeditione quoque Asiaticâ cùm à Persis repeteret pœnas, abstinuit à locis omnibus quæ Diis dicatæ erant: quamvis Persæ hoc potissimùm injuriæ genere sæviissent in Græciâ. *Corn. Nep. in Agesil. c.* 4. *Polyb. l.* v.

CAPUT XIII.

Quæ vota facienda sint Deo.

1. Deum roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quidni tu hæc vota sæpe facias? Scito te esse omnibus cupiditatibus liberum, cùm eò perveneris, ut Deum nihil roges; nisi quod rogare possis palam. Quanta nunc dementia est multorum hominum! Insusurrant Diis vota turpissima: si quis admoverit aurem, conticescent; & quod scire homines nolunt, Deo narrant. Tu sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat; sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. *Senec. Ep.* 10.

Pædalii, gens Indica, nihil aliud petebant à Diis quàm justitiam. *Exc. Nic. Damasc.*

Dicebat Apollonius has tantùm preces esse profundendas ab homine accedente ad Deorum templa: O *Dii, quæ mihi conveniunt præstate.* Philost. l. i. c. 2.

2. Socrates, qui fuit quasi quoddam terrestre oraculum humanæ sapientiæ, arbitrabatur nihil ultrà petendum esse à Diis, quàm ut bona tribuerent: cùm ii soli scirent, quid unicuique esset utile; nos autem plerumque ea expeteremus votis, quæ foret meliùs non impetrâsse. Etenim involuta densissimis tenebris mens mortalium effundit sese in cæcas precationes. Divitias appetit, quæ fuerunt multis exitio; honores concupiscit, qui complures pessumde-

derunt : splendida conjugia sollicitè quærit, quæ ut aliquando illustrant, ita nonnumquam funditus domos evertunt. Desinat tandem stultè inhiare iis rebus, quæ multorum malorum causa sæpe sunt, seque totam permittat arbitrio Deorum : quia qui tribuere bona solent, etiam eligere aptissima possunt. *Valer. l.* vii. *c.* 2.

Permittes ipsis expendere numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris.
Nam pro jucundis aptissima quæque dabunt Dii.
Carior est illis homo, quàm sibi, &c.

Juven. Sat. x. *ver.* 347.

Laudabat Socrates has antiqui poëtæ preces : *O Jupiter, ea quæ bona sunt, nobis orantibus, aut non orantibus, tribue : quæ verò mala, etiam orantibus ne concede.* Plat. in Alcib. 2.

CAPUT XIV.

Homo præcipuum opus Dei.

1. Animal hoc providum, sagax, memor, plenum consilii, quem vocamus hominem, generatum est à supremo Deo præclarâ quâdam conditione. Solum est enim ex tot animantium generibus particeps rationis & cogitationis, cùm cætera sint omnia expertia. Quid est autem ratione præstantius ? Quæ cùm adolevit & perfecta est, nominatur ritè sapientia. *Cicer.* 1 *Leg. n.* 22. 27.

Propter ingeneratam homini à Deo rationem, est aliqua ei cum Deo similitudo, cognatio, societas. Itaque ad commoditates hominum tantam rerum ubertatem natura, hoc est Deus, largita est, ut ea, quæ gignuntur, meritò videantur donata nobis esse consultò, non autem nata fortuitò. Artes præterea innumerabiles repertæ sunt, docente naturâ : quam imitata ratio, consecuta est multa ad vitam necessaria, aut commoda.

2. Eadem natura hominem non solùm mente ornavit, sed etiam dedit ei figuram corporis habilem

&

& aptam ingenio humano. Nam cùm cæteris animalibus caput in terram pronum dedisset: solum hominem erexit, excitavitque ad cæli, quasi cognationis domiciliique sui, conspectum.

Pronaque cùm spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Ovid. Met. i. *ver.* 84.

Omitto opportunitates habilitatesque alias corporis, moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix est humanæ societatis.

3. In primâ rerum constitutione cùm Dii universa disponerent, rationem homines habuerunt. Non est homo tumultuarium & incogitatum opus. Cogitavit nos antè natura, quàm fecit. Ita est: carissimos nos habuerunt Dii, habentque, & in orbe proximos ab ipsis collocaverunt, qui maximus honos tribui potuit. *Senec. Benef.* vi. *c.* 23. *&* ii. *c.* 29.

Qui se ipse norit, intelliget se habere aliquid divinum, semperque & faciet & sentiet aliquid dignum tanto munere Deorum. *Cicer.* 1 *Leg. n.* 59.

Decet eos, qui student præstare cæteris animalibus, summâ ope niti, ne vitam transeant veluti pecora, quæ natura finxit prona, atque obedientia ventri. Constamus animo & corpore. Alterum nobis commune est cum Diis, alterum cum belluis. Animus debet imperare, corpus verò servire. Itaque admiranda & detestanda est pravitas eorum, qui deditì gaudiis corporis, in luxu atque ignaviâ ætatem agunt: ingenium autem incultu & socordiâ sinunt torpescere. *Sallust. Bell. Cat. c.* 1. *Bellum Jugurth. c.* 2.

CAPUT XV.

Virtus proprium atque unicum hominis bonum.

Ut ad cursum natus est equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad duas res natus est, intelligendum, & agendum convenienter naturæ, id est, rationi: in quo positum est Honestum, &

quod proprium atque unicum est in terris hominis bonum. Non enim refert ad felicitatem ejus, quantum agrorum aret, à quàm multis salutetur, quàm pretioso lecto cubet: sed quàm bonus sit. Bonus autem est, si sit in eo ratio ad naturæ voluntatem accommodata & perfecta, quæ virtus & Honestum vocatur. *Cic.* 2 *De fin. n.* 39. *Senec. Epist.* 76.

In quatuor partes Honestum dividi solet; prudentiam, justitiam, fortitudinem, & temperantiam. Ex singulis autem illis virtutibus certa officiorum genera nascuntur, in quibus colendis sita est omnis vitæ honestas, & in negligendis turpitudo. Itaque de unaquâque seorsum agemus, & quatuor libris complectemur quæ pertinent ad quatuor illas virtutes. 1 *Offic. n.* 14. *n.* 3.

LIBER SECUNDUS.

DE PRUDENTIA.

CAPUT I.

Inest mentibus insatiabilis cupiditas veri videndi.

MUnus proprium Prudentiæ est indagatio atque inventio veri. Qui enim maximè perspicit quid in re quâque verissimum sit, is prudentissimus haberi solet. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 15.

Tributum est à naturâ generi omni animantium, ut se vitam corpusque tueatur, declinet ea quæ videantur nocitura, & inquirat ac paret omnia quæ sint ad vivendum necessaria. At inquisitio atque investigatio veri, propria est hominis, qui unus est rationis particeps: & naturâ inest mentibus nostris insatiabilis

satiabilis quædam cupiditas veri videndi. Itaque cum sumus necessariis negotiis & curis vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere, & putamus cognitionem rerum aut occultarum aut admirabilium esse ad beatè vivendum necessariam. In scientiâ excellere pulchrum ducimus: errare autem, nescire, decipi, malum & turpe. *Cicer.* 2 *Off.* 18, 1 *Tusc. n.* 44.

CAPUT II.

Scientia pabulum animi.

1. In ipsis rebus, quæ discuntur & cognoscuntur, insunt profectò invitamenta quædam, quibus movemur ad discendum cognoscendumque. Etenim an non videmus eos, qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, aliquando non habere rationem nec valetudinis nec rei familiaris, & maximis laboribus consequi eam, quam ex discendo capiunt, voluptatem? Quem ardorem studii censetis fuisse in Archimede, qui dum in pulvere describeret quædam attentiùs, ne senserit quidem Syracusas, patriam suam, esse captas? Quid de Pythagorâ & Platone loquar, qui judicaverunt veniendum sibi esse eò, ubi aliquid esset quod disci posset, tantas regiones barbarorum obiêrunt, tot maria transmiserunt? Quid de Democrito, qui dicitur oculis se privâsse, ut animus quàm minimè abduceretur à cogitationibus, qui patrimonium neglexit, agros incultos deseruit? *Cicer.* 5 *De fin. n.* 48, *&c. n.* 87.

2. Carneades, laboriosus & diuturnus sapientiæ miles, nonaginta expletis annis, habuit eundem finem vivendi ac philosophandi. Ita quidem se inquirendæ veritati addixerat, ut, cùm recubuisset cibi capiendi causâ, manum ad mensam porrigere oblivisceretur, aliò abstractus cogitationibus. *Valer. l.* viii. *c.* 7.

Est animorum ingeniorumque nostrorum naturale quoddam quasi pabulum, consideratio contemplatioque naturæ: & indagatio ipsa rerum magnarum occulta-

occultarumque habet oblectationem. *Cicer.* 4 *Acad.* *n.* 127.

CAPUT III.

Pertinax labor & disciplina naturam vincunt.

1. In Demosthene, Græcorum oratorum principe, tantum discendi studium tantusque labor fuisse dicitur, ut tandem superaret impedimenta naturæ diligentiâ atque industriâ. Cùm ita balbus esset, ut rhetoricæ artis, cui studebat, primam literam non posset dicere; perfecit exercitatione, ut nemo putaretur locutus planiùs eo. Deinde perduxit ad gratum auribus sonum vocem suam, quæ propter exilitatem acerba erat. Laterum firmitate destitutus, mutuatus est à labore eas vires quas corporis habitus negaverat. Conjectis in os calculis, summâ voce versus multos pronunciabat inambulans, & ardua loca celeri gradu scandens. *Cicer.* 1 *De orat.* *n.* 260. *Valer.* *l.* viii *c.* 7. *Quintil.* *l.* x. *c.* 3. *l.* xi. *c.* 3.

Declamitans in maris littore, in quod se fluctus illidebat, consuescebat concitatæ multitudinis fremitus non expavescere. Cellam quoque ædificâsse subterraneam dicitur, in quâ duos tresve menses continuos aliquando inclusus, operam dabat gestui & voci, & quidem mediâ parte capitis abrasâ, ut in publicum sine verecundiâ prodire non posset. Sic diu præliatus adversus naturam, victor abiit, & malignitatem ejus pertinacissimo animi robore superavit. *Ibid.*

Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. *Senec.* *Ep.* 50.

Labor omnia vincit
Improbus— *Virgil.* 1 *Georg.* *ver.* 146.

2. Erat Cleanthi tardum obtusumque ingenium erat & summa rerum omnium inopia. At ubi ejus animum sapientiæ amor occupavit, tarditatem ingenii acri studio ac diligentià vicit, Zenoni interdiu assistens

assistens auditor; inopiam verò, aquam è puteo noctu hauriens, acceptâ ab hortulano mercede. Aiunt eum aliquando in judicium vocatum fuisse, quòd robusto admodum ac pingui corpore esset, cùm nullam artem, unde viveret, videretur profiteri. At ubi quæstûs sui ac victûs testes adhibuit, hortulanum, cui aquam hauriebat, & mulierem; apud quam pinsebat; non solùm est dimissus, sed etiam ab Areopagitis judicibus donatus decem minis, quas noluit accipere. *Diog. Laërt. in Clean.*

3. Accipimus Stilponem Megaricum philosophum, hominem sanè acutum fuisse & temporibus suis probatum. Scribunt ipsius familiares hunc naturâ & ebriosum & mulierosum fuisse: neque hoc scribunt vituperantes eum, sed potiùs ad laudem. Significant enim vitiosam naturam ab eo sic edomitam & compressam fuisse doctrinâ, ut nemo unquam vinolentum illum viderit, nemo in eo vestigium libidinis deprehenderit. *Cic. De fato, n.* 10.

Zopyrus, qui profitebatur se pernoscere hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte, magno in conventu dixit Socratem stupidum esse & bardum; addidit etiam mulierosum: in quo Alcibiades, qui aderat, dicitur cachinnum sustulisse. Ipse vero Socrates, *Hæc vitia sibi ingenita fuisse naturâ* non dissimulavit; *sed ratione à se dejecta*, dixit. Et sane vitia ex naturalibus causis nasci possunt: sed exstirpari & funditus tolli non possunt, nisi voluntate, studio, disciplinâ. 4 *Tusc. n.* 80.

Animus hominis quidquid sibi imperat, obtinet. *P. Syr.*

Cicero Quintum fratrem laudans, quòd eos, quibus præerat in Asiâ provinciâ, contineret in officio, ostendit his verbis quid doctrina posset efficere: *Tibi fuit hoc facillimum, cujus natura talis est, ut etiam sine doctrinâ videatur moderata esse potuisse: ea autem adhibita doctrina est, quæ vel vitiosissimam naturam posset excolere.* 1 Epist. ad Quint.

CAPUT

CAPUT IV.

Quæsita vitæ periculo scientia.

1. Platonicus philosophus, nomine Taurus, discipulos ad philosophiam summo studio capessendam excitabat multis exemplis, & eâ re quam dicebat Euclidem Socraticum factitâsse. Caverant decreto Athenienses, ut, si quis civis Megarensis deprehensus esset pedem Athenas intulisse, id ei capitale foret. Tum Euclides Megarensis, qui ante id decretum consueverat Athenas commorari, & audire Socratem, tunicâ longâ muliebri indutus, pallio versicolori tectus, & caput atque os velatum habens, nocte ex urbe Megaris Athenas commeabat, ut saltem aliquo tempore consiliorum sermonumque Socratis fieret particeps; rursusque sub lucem eâdem veste illâ tectus domum redibat, millia passuum multa emensus. Sic ille vitæ periculum adire non dubitabat, comparandæ sapientiæ causâ. *A Gellius, l.* vi. *c.* 10.

2. Antisthenes discipulos hortabatur ad dandam operam sedulam sapientiæ: at pauci obtemperabant. Itaque tandem indignatus dimisit à se omnes, inter quos erat & Diogenes. Cùm verò hic, incensus magno audiendi philosophi studio, ad eum tamen ventitaret, eique adhæreret pertinaciter; minatus est Antisthenes, se percussurum illi caput baculo, quem solebat manu gestare, & his minis non territum reipsa percussit aliquando. Non recessit propterea Diogenes: sed animo obstinato ad imbuendum pectus philosophiæ præceptis, *Percute*, inquit, *si ita placet. Ego tibi caput præbebo. Neque verò tam durum invenies fustem, ut me à tuâ scholâ abigas.* Admisit tandem tam cupidum doctrinæ discipulum Antisthenes, & eum maximè amavit. *Ælian. l.* x. *c.* 16. *Diog. Laert. in Antist.*

CAPUT

CAPUT V.

Doctus indocto multùm præstat.

1. Accessit ad Aristippum philosophum paterfamilias, rogavitque ut filium suum susciperet erudiendum. Cùm verò ille pro mercede petiisset quingentas drachmas; pater deterritus pretio, quod ignaro avaroque homini nimium videbatur, dixit se minoris empturum esse mancipium. Tum philosophus: *Eme*, inquit, *& habebis duo.*

2. Alius paterfamilias quæsivit ab eodem Aristippo, quid commodi consecuturus esset filius suus, si eum litteris institui curaret? *Si nullum alium fructum percipiat*, respondit ille, *hunc certè, quòd in theatro* (cujus tum erant sedilia marmorea) *non sedebit lapis super lapidem.* Hoc gemino responso innuebat vir prudens, eos, quorum ingenium excultum non fuisset, similes videri posse aut mancipiorum aut lapidum. Tantumque doctrinæ tribuebat, ut interrogatus quodnam discrimen esset inter homines doctrinâ excultos, & indoctos? responderit: *Idem quod inter equos domitos & indomitos. Diog. Laërt. in Arist.*

Ut ager, quamvis fertilis, sine culturâ fructuosus esse non potest; sic sine doctrinâ animus. Cultura autem animi philosophia est, quæ extrahit vitia radicitùs, præparat animos ad satus accipiendos, eaque mandat his & serit, quæ cùm adoleverint, fructus ferent uberrimos. *Cicer. 2 Tusc. n.* 13.

Salsè ridebat Diogenes Sinopensis inertiam & incuriam Megarensium, qui liberos nullis bonis artibus instruebant, curam verò pecorum diligentem habebant. Dicebat enim: *Malle se Megarensis alicujus arietem esse, quàm filium.* Non absimili sententiâ, sed aliam ob causam, dixit de Herode Judæorum rege Augustus; *Meliùs est Herodis porcum esse quàm filium.* Abstinebat quippe Herodes à porcis; à filiorum cæde non abstinebat. *Ælian. l.* xii. *c.* 56. *Macrob.* 2 *Satur. c.* 4.

CAPUT

CAPUT VI.

Vir doctus potiùs non vult ditescere, quàm non potest.

1. Cùm Thaleti Milesio paupertatem verterent vitio cives sui, & contenderent studium philosophiæ esse inutile ad rem augendam etiam cupienti; voluit ille objurgatores suos convincere, ostendereque philosophum facere posse pecuniam, si ei ita visum fuerit: eâque arte est usus. Intellexerat, ut aiunt, ex astrologiâ olearum ubertatem hoc anno fore. Itaque hieme nondum exactâ, paucorum nummorum copiâ instructus, conduxit parvo pretio omnia præla & trapeta quæ Mileti & in Chio insulâ erant, cùm nemo contrà licitaretur. Ubi verò conficiendi olei tempus venit, multis undique & simul ad præla accedentibus, ille ea elocavit tanti quanti voluit, & magnâ inde pecuniâ coactâ, probavit facile esse philosophis ditescere si velint: sed eos in alia longè præstantiora studium conferre. *Cicer.* 1 *Divin. n.* 112. *Aristot.* 1 *Polit. c.* 11.

2. Ego, inquit Vitruvius de se ipso, parentum curâ & præceptorum doctrinâ paravi animo possessiones & divitias, quarùm ea proprietas est, is fructus, ut nihil desideretur amplius. Nonnulli hæc levia judicantes, putant eos tantùm esse sapientes qui pecuniâ sunt copiosi. Itaque ad id unum contendentes, audaciâ adhibitâ opes & notitiam consequuntur. Ego autem non ad pecuniam parandam architecturæ aliisque artibus studium dedi: sed putavi sequendam potius tenuitatem cum bonâ famâ, quàm abundantiam cum infamiâ. Neque est mirandum quòd ita ignotus sim pluribus. Cæteri architecti rogant & ambiunt, ut architectentur: mihi autem à præceptoribus est traditum; oportere eum, qui curam alicujus rei suscipit, rogari, non verò rogare. *Vitruv. præfat. l.* vi.

CAPUT VII.

iatica paranda sunt, quæ cum naufrago enatent.

Aristippus philosophus Socraticus, de quo suprà, gatus quid differret sapiens ab insipiente? inquit, *utrumque ad ignotos; et disces.* Quæ re-, quàm vera esset, ipsius exemplo probatum est. jectus naufragio in littus Rhodiorum, animad-t geometricas figuras; exclamavit primum: *eremus, ô amici, hominum enim vestigia conspi-* Deinde in oppidum Rhodum contendit, & rectà sium devenit, ibique de philosophiâ disputans, muneribus est donatus; ita ut vestitum, & quæ ssent ad victum, præstaret iis, qui unà naufra-ecerant. Cùm deinde comites ejus, in patriam cupientes, interrogâssent eum quidnam vellet a renunciari, mandavit dicerent: *Ejusmodi pos-et viatica liberis parari à parentibus oportere, am è naufragio unà possent enatare.* Namque ea ra præsidia vitæ, quibus neque fortunæ ini-neque publicarum rerum mutatio, neque belli potest nocere. *Diog. Laërt. in Aristip. Vitruv.* *l.* vi.

Theophrastus homines hortando, ut docti potius quàm fortunæ confiderent, prædicabat. *Doctum ex omnibus, neque in alienis locis peregrinum esse, amissis familiaribus et necessariis, inopem amico-sed in omni civitate civem censeri: adversosque e casus posse despicere.* Ibid.

citum erat legibus Græcorum, ut parentes om-iberis alerentur. Athenienses verò illos tan-rentes ali à filiis jubebant, qui eos artibus eru-. Etenim fortuna facillimè adimit homini-nera, quæ dedit: disciplinæ verò cum animis ctæ, nullo tempore deficiunt, sed permanent er ad summum exitum vitæ. Itaque ego, in-itruvius, maximas infinitasque parentibus ago

atque habeo gratias, quod Athenienſium legem prò bantes, me erudiendum curaverunt. *Ibid.*

3. Multi ex iis Athenienſibus, qui, acceptâ mag nâ clade in Siciliâ, domum reverti ſoſpites potuêru adiêrunt Euripidem, ſe ei ſalutem ſuam debere conf tentes; dixeruntque alios fuiſſe emiſſos è vinculi quòd edocuiſſent dominos ſuos quædam ipſius ca mina, quæ memoriâ tenuerant: alios, qui poſt ac verſam pugnam errabant per agros omnium egen fuiſſe cibo & potu recreatos propter decantatos eju verſus aliquos. Erant quippe Siculi præ cæteris Græ cis ſtudioſiſſimi atque appetentiſſimi tragœdiarum Eu ripidis: quarum ſi quid afferretur ab iis qui in is ſulam appellebant, illud avidè arripiebant; lætiqu ſecum invicem communicabant. Quinetiam memori proditum eſt, cum navis Caunia, quam lembi prædi torii premebant, ad Siculum littus confugiſſet; Sicu los primò noluiſſe eam recipere: at ubi interroga Caunii an nôſſent Euripidis carmina, ſe nôſſe reſpon derunt, tum verò liberum eis receptum patuiſſ *Plut. in Niciâ.*

CAPUT VIII.

Literæ ornamenta hominum ſunt & ſolatia.

1. Si non tantus fructus perciperetur ex liberaliu artium ſtudiis, quantum percipi conſtat, ſed ex h delectatio ſola peteretur; tamen hæc animi remiſſ judicanda eſſet libero homine digniſſima. Nam cæ teræ neque temporum omnium ſunt, neque ætatur neque locorum. Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſ nectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis pe fugium ac ſolatium præbent, delectant domi, non in pediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantu ruſticantur. *Cicer. pro Archiâ, n.* 16.

Si tempus in ſtudia conferas, omne vitæ faſtidiu effugeris, nec noctem fieri optabis tædio lucis, n tibi gravis eris, nec aliis ſupervacuus. *Senec. Tranq.* c. 3.

Videm

Videmus literas & ingenuas artes non solùm beatæ vitæ oblectationem esse, sed etiam levamentum miseriarum. Itaque multi cùm in potestate essent hostium, multi in custodiâ, multi in exilio, dolorem suum literis levaverunt. Demetrius Phalereus, cum è patriâ pulsus esset injuriâ, contulit se Alexandriam ad Ptolemæum regem; multaque præclara in illo calamitoso otio scripsit. Dicitur eum monuisse regem, cujus hospitio utebatur, ut conscriptos de regno imperioque libros sibi compararet atque perlegeret: *Quia,* inquiebat, *quæ amici non audent monere reges, hæc in libris scripta sunt.* Cicer. de fin. l. v. n. 53. Plutarch. Apoph.

2. Quamdiu respublica Romana per eos gerebatur, quibus se ipsa commiserat, in eam curas cogitationesque ferè omnes suas conferebat Cicero, & plus operæ ponebat in agendo, quàm in scribendo. Cùm autem dominatu unius Julii Cæsaris omnia tenerentur; non se angoribus dedidit, quibus fuisset confectus, nec indignis homine docto voluptatibus. Fugiens conspectum sceleratorum, quibus omnia redundabant, urbe relictâ rura peragrabat, abdebatque se, quantum licebat, & solus erat. Cùm verò nihil agere animus ejus non posset, neque vellet languere eam solitudinem, quam ipsi afferebat necessitas, non voluntas; existimavit molestias honestissimè deponi posse, si se ad philosophiam retulisset, cui adolescens multum temporis tribuerat, discendi causa: omne studium curamque convertit ad scribendum: atque ut, qui antea occupatus profuerat civibus suis, aliquid quoque iis prodesse posset otiosus; elaboravit ut doctiores fierent et sapientiores: pluraque brevi tempore eversâ republicâ scripsit, quàm multis annis eâ stante scripserat. Sic paruit virorum sapientum præcepto, qui docent non solum ex malis eligere minima oportere, sed etiam excerpere ex his ipsis si quid insit boni. *Cicer. 2 Offic. n. 2. et 3. 3 Offic. n. 1. etc. 1 Tusc. n. 5.*

4. Doctrinæ studia & optimè felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & or-

namenta hominum maxima sunt, & solatia. *Senec. ad Polyb. c.* 36.

Ipse Dionysius junior, cùm tyrannide excidisset, interrogatus quid Plato philosophiaque ipsi profuissent: *Ut*, inquit, *tantam fortunæ mutationem æquo animo feram*. Plut. Apoph.

Est gaudium mihi, inquit Plinius, & solatium in litteris: nihilque tam lætum est, quod non per has lætius fiat: nihil tam triste, quod non per has sit minùs triste. Itaque in infirmitate uxoris, & amicorum periculo aut morte turbatus, ad studia, unicum dolori levamentum, confugio: quæ præstant ut adversa patientiùs feram. *Plin. l.* viii. *Epist.* 19.

CAPUT IX.

Quæ in scientiæ studio sint vitanda.

Duo vitia vitanda sunt in cognitionis & scientiæ studio, naturali sanè & honesto. Unum ne pro cognitis habeamus incognita, hisque temerè assentiamus. Quod vitium effugere qui volet, (omnes autem velle debent) adhibebit & tempus & diligentiam ad considerandas res. Alterum est vitium, quod quidam nimis magnam operam conferunt in res obscuras atque difficiles, easdemque non necessarias. Quibus vitiis declinatis, quod operæ curæque ponetur in rebus honestis & cognitione dignis, id jure laudabitur. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 18.

Si quis tamen ita teneatur discendi studio ut eos deserat quos tutari debet; ab officio discedit, & à justitiâ, quæ in hominum tuendis commodis maximè cernitur, & contemplationi cognitionique rerum anteponenda est. Quod optimus quisque judicat, & re ipsa ostendit. Quis est enim tam cupidus perspiciendæ rerum naturæ, ut, si ei subitò allatum sit periculum aliquod patriæ, propinquorum, amicorum, cui subvenire possit, non statim abjiciat res cognitione dignissimas? *n.* 153.

2. Cupere omnia scire, cujuscumque modi sint, curiosorum est: duci verò cupiditate scientiæ ad

magnarum

magnarum rerum contemplationem, summorum virorum esse est putandum. *Cicer.* 5. *de fin. n.* 49.

Ii operosè agendo nihil agunt, qui in literarum inutilium studiis detinentur. Ecce Romanos quoque invasit studium supervacua discendi. Cujus errores ista minuent? cujus cupiditates prement? quem fortiorem, quem justiorem, quem liberaliorem facient? *Senec. de Brev. c.* 13. 14.

Cùm gloriaretur quidam quòd multa didicisset; dixit ei Aristippus: *Sicut qui plurima comedunt, non meliùs valent, quàm qui sumunt necessaria; sic eruditi habendi sunt, non qui plurima legerunt ac didicerunt, sed qui utilia.* Diog. Laërt. in Arist.

3. Anniceris Cyrenæus magnificè de se sentiebat ob artem equitandi, & curruum regendorum peritiam. Volens igitur specimen artis Platoni exhibere, juncto curru multos cursus circumegit in Academiâ, sic servans primam orbitam arenæ impressam à rotis currus sui, ut ne tantillùm quidem ab eà declinaret. Obstupuêre omnes rei miraculo, & aurigam ad cœlum laudibus extulère. Uni Platoni talis peritia reprehensione potiùs, quàm gloriâ digna visa est; dixitque: *Fieri non posse, ut, qui curam impenderet adeò diligentem rebus tam exilibus, et nullius utilitatis, ea non negligeret, quæ essent multò potiora, et verè digna admiratione.* Ælian. l. ii. c. 27.

Quædam supervacua est artis imitatio, quæ vanum laborem habeat. Qualis illius fuit, qui continuè & sine frustratione in acum inferebat grana multa ciceris ex spatio distante missa. Quem cùm spectâsset Alexander, donâsse eum dicitur ejusdem leguminis modio. Quod quidem præmium fuit illo opere dignissimum. *Quintil. l.* ii. *c.* 21.

Turpe est difficiles habere nugas,
Et stultus labor est ineptiarum.

Mart. l. ii. *Epig.* 86.

Histrionum, gladiatorum, equorum studio occupatus & obsessus adolescentum animus, quantulum loci bonis artibus relinquit! *De Corr. Eloq. c.* 9.

4. Etiamsi longa homini vita suppeteret, tempus

parcè dispensandum esset ut sufficeret necessariis. Nunc quæ dementia est, supervacua discere in tantâ egestate temporis? *Seneca, Ep.* 48.

Non tam benignè & liberaliter tempus natura nobis dedit, ut liceat aliquid ex illo perdere. Vide tamen quantum etiam diligentissimis pereat. Aliud cuique valetudo sua abstulit, aliud valetudo suorum: aliud privata negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, tam rapido, tam nos auferente, quid juvat majorem partem mittere in vanum? *Ep.* 117.

CAPUT X.

Qui rectè vivit, is scientiam utilem & necessariam est adeptus.

Si quis animum virtuti consecravit, & sequitur quòcunque vocat illa: si intelligens se sociale animal esse, & in commune bonum genitum, mundum ut unam omnium domum spectat: si semper tanquam in publico vivit: si sciat nec malum esse ullum, nisi quod turpe est, nec bonum, nisi quod honestum; & ad hanc legem ac regulam agat cuncta & exigat: si judicet miserrimos omnium mortalium, quantiscumque opibus refulgeant, homines ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet: hæc si quis & sciat & præstet, consummavit scientiam utilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otii sunt. *Senec. 7 Benef. c.* 1, 2.

Plùs prodest, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa tibi in promptu & in usu sint, quàm si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum.

CAPUT XI.

Naturâ tam docere cupimus, quàm discere.

1. Impellimur naturâ, ut prodesse velimus quamplurimis, in primisque docendo & tradendis comparandæ prudentiæ rationibus. Itaque non facile est invenire, qui non tradat alteri quod sciat ipse. Ita

non

non solùm ad discendum propensi sumus, verum etiam ad docendum. *Cicer.* 3 *de fin.* *n.* 65.

Cupio, dicebat olim Seneca scribens ad Lucilium, in te transfundere omnia quæ ad sanandos animi morbos efficacia expertus sum. Gaudeo aliquid discere, ut doceam, nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi uni sciturus sum. Nullius boni jucunda possessio est sine socio. Mittam itaque tibi ipsos libros, unde salutaria hausi: & ne multum operæ impendas in totis libris perlegendis, imponam notas, ut tu, qui sectaris profutura, protinus accedas ad ea quæ probo & miror. Plùs tamen tibi & viva vox & convictus sapientum proderunt, quàm libri. Primùm quia homines amplius oculis, quàm auribus credunt: deinde quia longum est iter per præcepta, breve & efficax per exempla. Cleanthes non expressisset moribus Zenonem, si eum tantummodo audîsset. Vitæ ejus interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex præceptis suis viveret. Plato & Aristoteles plùs ex moribus quàm ex verbis Socratis traxêre. *Senec. Ep.* 6.

Ex commodato librorum usu, ac sermone de iis habito, fluxit illa studiorum animorumque conjunctio Polybii & Scipionis Æmiliani, cujus fama non Italiam modò ac Græciam pervasit, sed remotissimas etiam gentes. *Polyb. l.* xxxi.

2. Xenophontem in angiportu obvium habuit Socrates. Quumque videret adolescentem vultu specioso admodum & verecundo, porrecto baculo, vetuit ne præteriret. Ut constitit, interrogavit eum Socrates, ubinam venderentur, quæ essent necessaria variis usibus civium? Ad quæ cùm expeditè respondisset Xenophon; percontatus est, ubinam homines fierent boni probique? Id verò nescire se, respondente adolescente: *Me igitur sequere,* inquit Socrates. Ex eo tempore Xenophon cœpit esse Socratis auditor. *Diog. Laërt. in Xenoph.*

3. Protagoram aiunt adolescentem, victûs quærendi gratiâ, vecturas onerum corpore suo factitâsse. Quod *genus hominum* Latinè bajulos appellamus.

Is aliquando caudices ligni plurimos funiculo brevi colligatos portabat è rure Abdera in oppidum, cujus civis fuit. Tum fortè Democritus, ejusdem civitatis popularis, homoque ante alios virtutis & philosophiæ gratiâ venerandus, urbe egrediens, videt adolescentem cum illo genere oneris tam impedito facilè atque expeditè incedentem. Propè accedit, juncturam posituramque lignorum scitè peritéque factam considerat, petitque ut paulùm acquiescat. Quod ubi Protagoras, ut erat petitum, fecit: animadvertit Democritus caudices illos brevi vinculo comprehensos librari contínerique ratione quâdam quasi geometricâ. Itaque interrogavit, quis illum acervum lignorum ita composuisset? Et cùm ille à se compositum dixisset, desideravit utì solveret, ac denuo in eundem modum collocaret. Paruit bajulus, ac dissolutum fasciculum composuit similiter. Tum Democritus solertiam hominis non docti demiratus: *Mi adolescens*, inquit, *cùm ingenium solerter aliquid agendi habeas, sunt majora melioraque, quæ facere mecum possis.* Abduxitque eum statim, secumque habuit; sumtum ministravit, philosophiam docuit, & esse eum fecit, quantus posteà fuit. *A. Gell. l.* v. *c.* 3.

4. Hoc docenti & discenti debet esse propositum, ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad Philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni referat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. Aliquid peccatur vitio præcipientium, qui nos docent disputatare, non vivere: aliquid etiam vitio discentium, qui ad præceptores suos afferunt propositum, non animum excolendi, sed ingenium. Hæc nobis dicere Attalum memini, inquit ipse de se Seneca, cùm scholam ejus obsideremus, & primi veniremus, & ultimi exiremus. *Senec. Ep.* 108.

Perditæ luxuriæ adolescens Atheniensis Polemo, cùm è convivio, non post occasum solis, sed post ortum surrexisset; domumque repetens, Xenocratis philosophi patentem januam vidisset; vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, perlucidâ veste amictus, scholam ejus refertam turbâ doctorum

hominum

hominum intravit, deinde consedit, ut clarissimum eloquium & prudentissima philosophi præcepta irrideret. Ortâ, ut par erat, omnium, qui aderant, indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissisque iis, de quibus tum differebat, de modestiâ ac temperantiâ loqui cœpit. Cujus sermonis gravitate resipiscere coactus Polemo, primùm coronam capite detractam projecit, paulò pòst brachium intra pallium reduxit, deinde oris hilaritatem deposuit, ad ultimum totam luxuriam exuit, uniusque orationis saluberrimâ medicinâ sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. *Valer. l.* vi. *c.* 9.

CAPUT XII.

Stultum est ea docere cæteros, quæ ipse expertus non es.

Cùm Annibal Carthagine expulsus, venisset Ephesum ad Antiochum regem, invitatus est ab hospitibus suis, ut Phormionem Peripateticum audiret. Quod cùm se non nolle dixisset; locutus est homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Cæteri, qui illum audierant, vehementer ejus oratione delectati, quæsiêre ab Annibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret? Hic Pœnus liberè respondisse fertur: *Se multos deliros senes vidisse; sed qui magìs, quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem.* Neque mehercule injuriâ. Quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri potuit, quàm Græcum hominem, qui nunquam hostem aut castra viderat, & ne minimam quidem partem ullius publici muneris attigerat, dare præcepta de re militari Annibali, qui tot annos de imperio certaverat cum populo Romano omnium gentium victore? Hoc mihi facere videntur omnes illi, qui, quod ipsi experti non sunt, id docent cæteros. *Cicer. 2 de Orat. n.* 75, 76.

CAPUT XIII.

Etiam seni discere decorum est.

1. Gloriabatur Solon, se, aliquid quotidie addiscentem, senem fieri. Quod & supremo vitæ die confirmavit. Nam cùm assidentes ei amici, quâdam de re inter se sermonem conferrent; caput jam morte instante gravatum erexit: interrogatusque cur id fecisset? respondit: *Ut cùm istud, quidquid est, de quo disputatis, percepero, æquiore animo moriar.* Cic. de Senect. n. 26. Valer. l. viii. c. 7.

Cato major Græcas literas senex didicit: quas quidem avidè arripuit, quasi diuturnam sitim explere cupiens.

Sophocles ad summam senectutem tragœdias fecit. Propter quod studium cùm rem familiarem negligere videretur, à filiis in judicium vocatus est, ut judices à rei familiaris administratione removerent eum quasi desipientem, quemadmodum apud Romanos bonis interdici solebat patribus malè rem gerentibus. Tum senex recitavit judicibus eam fabulam, quam proximè scripserat, quæsivitque, num illud carmen hominis desipientis esse videretur. Quo recitato, sententiis judicum est liberatus. *n.* 22.

Diogenem admonebat quidam, ut jam senex quiesceret à laboribus. Cui ille: *Quid,* inquit, *si in stadio currerem, oporteretne me jam vicinum metæ cursum remittere? an non potiùs intendere?* Ex Erasm. Apoph.

2. Senecam ætate provectum non pudebat ire ad philosophos, ut ipse refert his verbis: Quintum jam diem in scholam eo, & ab octavâ horâ disputantem Metronactem philosophum audio. Quid ergo, inquis, idem facies quod juvenes? Næ ego mihi beatus videor, si hoc unum senectutem meam dedecet. In theatrum senex ibo, ad philosophum ire erubescam? Quid stultius, quàm non discere, quia diu non didiceris? Tamdiu discendum est, quamdiu nescis: & tamdiu discendum est quemadmodum vivas, quamdiu vivis. *Senec. Ep.* 76.

Pudet

Pudet autem me generis humani. Mihi Metronactis domum petenti transeundum est præter theatrum. Illud semper factum est. Ibi ingenti studio judicatur quis sit bonus histrio: at in illo loco ubi discitur quomodo quis fieri possit vir bonus, pauci sedent: & hi plerisque videntur ac vocantur inepti & inertes. Mihi contingat iste derisus. Æquo animo audienda sunt imperatorum convicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemtus. Ibid.

Cur nescire, pudens pravè, quàm discere, malo?
Horat. de arte poet. ver. 88.

Turpe est, quempiam multos annos continenter laborare atque exerceri, ut vel bonus grammaticus, vel rhetor, vel geometra, vel medicus fiat: ut autem vir bonus evadat, nunquam quidquam laboris in tanto temporis spatio insumere. *Galenus de affect. curand.*

3. Aurelius imperator sapientiæ studiis incumbebat apud Sextum philosophum, ad ejus ædes propterea ventitans. E regiâ aliquando egredientem rogavit Lucius philosophus, qui modò Romam advenerat, quò pergeret, & ad quod negotium? Tum Marcus: *Seni etiam*, inquit, *discere decorum est. Itaque ad Sextum philosophum eo, ut sciam quæ nondum scio.* Lucius, manibus in cœlum sublatis, exclamavit: *O Jupiter! Romanorùm imperator jam senescens, tabellis è zona suspensis ad ludimagistrum pergit, puerorum instar!* Philost. l. ii.

CAPUT XIV.

Honos doctis habitus.

1. Dionysius tyrannus, qui sævitiæ & superbiæ natus videbatur, navem vittis ornatam misit obviàm Platoni, gravissimo dicendi & vivendi magistro, venienti Syracusas. Ipse quadrigis albis excepit in littore egredientem è navi. *Plin. l.* vii. *c.* 30.

Consule ædes aliquas ingressuro, earum fores virgâ à lictore percutiebantur, monendi causâ adesse consulem: nisi ædes essent ejus hominis cui habendus ab ipso magistratu honos videretur. Ita-

que Pompeius cùm ex Asiâ rediens Rhodum venisset, & Posidonii philosophi domum esset intraturus, fores ejus de more percuti à lictore vetuit, & fasces lictoris januæ philosophi submisit is, cui se oriens occidensque submiserat.

Gaditanus quidam Titi Livii nomine famâque commotus, ad visendum eum ab ultimis terrarum finibus venit, statimque, ut viderat, abiit. *Plin. l.* ii. *Ep.* 3.

2. Alexander magnus, captis Thebis, posteris Pindari poëtæ in eâ urbe nati pepercit, ipsiusque domum stare incolumem voluit. Inter spolia Darii regis Persarum capto unguentorum scrinio, quod erat auro gemmisque, ac margaritis pretiosum, varios ejus usus amicis demonstrantibus: *Imò Hercule*, inquit, *librorum Homeri custodiæ detur*. Cupiebat nempe ut pretiosissimum humani ingenii opus servaretur opere quàm maximè diviti. Prædicabat hunc poëtam complexum esse omnia bellandi ac regnandi præcepta; eumque tanto amore atque honore prosecutus est, ut Homeri amator cognominaretur. Interrogante aliquando Philippo patre, cur tantopere hoc uno poëtâ delectaretur, ceteros verò negligeret? *Ideo*, inquit, *pater, quòd non quævis poësis regem decere mihi videtur, sicut nec quodvis vestimentum. Unius Homeri ingenua est, et magnifica, et verè regia.* Itaque Homeri libros secum inter bella ferre solitus erat; &, cùm quiesceret, eos unà cum pugione sub pulvino, cui incumbebat, reponere; *militiæ viaticum et bellicæ virtutis institutionem appellans.* Cùm quidam prosperè gestæ rei nuncius citato cursu accederet, vultu ingentem lætitiam præferens: *Quid mihi nunciaturus es*, inquit, *tanto gaudio dignum? nisi forsan Homerus revixit.* Ælian. l. xiii. c. 7. Plin. l. vii. c. 29. Diogen. Chrys. Or. 2. Plut. in Alex. Idem de Profec. Virtut.

3. Alcibiades quoque Homerum magno in pretio habuit. Itaque cùm fortè in scholam puerorum venisset, Homerum sibi petiit exhiberi. Cùm verò ludimagister se nihil Homeri habere respondisset; co-

laphum [illegible] durùm inflixit, & abiit, *imperitum* dicens, *et qui ta[illegible] redderet pueros.* Ælian. l. xiii. c. 38.

Cùm Zoilus, qui Homeromastix, id est, Homeri flagellum, est vocatus, Alexandriam venisset, & sua contra Iliadem & Odysseam scripta Ptolemæo Philadelpho recitâsset; animadvertens rex poëtarum principem vexari absentem & inauditum, utpote, mortuum: & eum, cujus ab cunctis gentibus scripta suspicerentur, à Zoilo vituperari: indignatus, nullum ei responsum dedit. Ille diutius Alexandriæ commoratus, & inopiâ pressus, summisit ad regem, postulans ut aliquid sibi tribueretur. Rex verò dicitur respondisse: *Homerum, qui antè annos mille decesserat, quotidie pascere multa millia hominum: debere pariter eum, qui se meliore ingenio profiteretur, posse alere non modò se unum, sed etiam plures.* Vitruv. præfat. l. vii.

4. Sylla duxit aliquo præmio dignam sedulitatem etiam mali poëtæ. Nam cùm ille epigramma ipsi obtulisset; jussit præmium ei statim tribui, sub eâ tamen conditione, ne quid postea scriberet. Julius Cæsar civitate donavit liberalium artium doctores, & medicinam Romæ professos, ut eò libentiùs & ipsi urbem incolerent, & cæteri appeterent. Optimè ille quidem: solet quippe labor impendi eò, unde emolumentum atque honos speratur. At sublatis studiorum præmiis, etiam studia pereunt. *Cicer. pro Arch. n.* 25. *Sueton. in J. Cæs. c.* 42. *Livius, l.* iv. *c.* 35. *Tacit. an.* xi. *c.* 7.

5. Mandatum est memoriæ, Platonem philosophum tenui admodum pecuniâ fuisse: atque eum tamen mercatum esse decem millibus drachmarum tres Philolai Pythagorici libros. Quidam dixerunt, amicum ejus Dionem Syracusanum eam pecuniam illi dedisse. Traditum est quoque Aristotelem libros pauculos Speusippi philosophi emisse talentis Atticis tribus. Isocrates pro unâ oratione viginti talenta accepit. Dicitur Octavia, cùm Virgilium audivisset recitantem illos de filio suo versus, *Tu Marcellus eris,* &c. deliquium animi passa esse; deinde, recepto animo,

Virgilio dari juſſiſſe pro ſingulis verſibus dena ſeſtertia. *A Gell. l.* iii. *c.* 17. *Plin. l.* vii. *c.* 30. *Auct. vitæ Virgil.*

6. Græci magnos honores conſtituerunt athletis, qui in Olympiis, Pythiis, Iſthmiis, Nemæiſque certaminibus vicerint. Nam non modò in publico Græciæ conventu laudes ferunt cum palmâ & coronâ, ſed etiam cùm revertuntur in ſuas civitates, triumphantes quadrigis invehuntur in patriam, & conſtitutis è re publicâ vectigalibus fruuntur per totam vitam. Quod cùm ego animadverto, inquit Vitruvius, admiror cur non iidem honores, atque etiam majores, tributi ſint ſcriptoribus, qui infinitas utilitates perpetuo ævo omnibus præſtant. Id enim eò magis dignum erat inſtitui, quòd athletæ ſua tantùm corpora exercitationibus efficiunt fortiora; ſcriptores verò non ſolùm ſua ingenia ſuoſque ſenſus perficiunt, ſed etiam omnium aliorum, ea in libris ſuis præcepta dantes, quæ plurimùm juvent ad animos exacuendos, & ad diſcendum. Quid enim Milo Crotoniates, quòd fuit corporis viribus invictus, prodeſt hominibus, aut cæteri qui eo genere fuerunt victores? Pythagoræ verò, Platonis, Ariſtotelis, ceterorumque ſapientum præcepta omnibus gentibus edunt novos quotidie fructus, quibus qui à tenerâ ætate ſatiantur, ipſi optimos habent ſenſus, & humanos mores civitatibus infundunt, æqua jura ac leges deſcribunt, ſine quibus nulla poteſt eſſe civitas incolumis. Cùm ergò tanta munera privatim publicéque fuerint hominibus præparata ab ſcriptorum prudentiâ; non ſolùm palmas & coronas his tribui arbitror oportere, ſed etiam & triumphos, & divinos, ſi fas ſit, honores decerni. *Vitruv. l.* ix. *præfat.*

Animi remedia inventa ſunt ab antiquis philoſophis. Suſpiciendi propterea ſunt, & propè Deorum ritu colendi. Equidem quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani debere me exiſtimo. Quid ergo? ſi conſulem videro aut prætorem, omnia faciam quibus honor haberi ſolet; equo deſiliam, caput adaperiam,

periam, ſemitâ cedam: Socratem cum Platone, & Zenonem, & Cleanthem non venerabor? non tanta nomina colam? *Senec. Ep.* 64.

CAPUT XV.

Modeſtia conjuncta cum doctrinâ.

Dicebat doctiſſimus, idemque ſapientiſſimus, Socrates: *Se hoc unum ſcire, quòd nihil ſciret.* Diog. Laërt. in Socrat.

Cùm veniſſet Plato ad ludos Olympicos, frequentiſſimum omnium in Græciâ conventuum; Olympiæ contubernium iniit cum ignotis hominibus, ignotus iis & ipſe. Ita verò eos cepit ac ſibi devinxit tum morum ſuavitate, tum ſermonibus ab omni affectatione ſapientiæ alienis, ut peregrini illi plurimùm gauderent fortuito talis viri contubernio ac convictu. Neque verò academiæ aut Socratis mentionem ullam fecit. Hoc ſolum illis declaravit, ſe Platonem appellari. Quum peractis ludis Athenas veniſſent; perhumaniter eos excepit. Tum hoſpites: *Age,* inquiunt, *monſtra nobis illum tibi cognominem Socratis diſcipulum, cujus magna ubique fama eſt. Duc nos in academiam, & ſiſte viro, ut aliquem ex ejus quoque colloquio fructum colligamus.* At ille leniter ſubridens, quemadmodum ſolebat: *Ego verò,* inquit, *ille ipſe ſum.* Obſtupuêre illi, quòd ſocium tamdiu habuiſſent tantum virum, ignorantes: intellexeruntque poſſe eum ſibi conciliare animos eorum quibuſcum ageret, etiam ſine conſuetis illis de philoſophiâ ſermonibus. *Ælian. l.* iv. *c.* 9.

Magna eſt admiratio copioſè ſapientérque dicentis. Si verò ineſt in oratione miſta modeſtiæ gravitas, nihil admirabilius fieri poteſt: maximè, cùm ea ſunt in adoleſcente. *Cicer. de Offic. n.* 14.

CAPUT XVI.

Non refert quàm multos, sed quàm bonos libros habeas ac legas.

1. Est lectio necessaria; alit enim ingenium, & cogitando inveniendoque fatigatum reficit. Nec scribere tantùm, nec tantùm legere, debemus: sed invicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum, ut quidquid lectione collectum est, prosit ad pabulum animi aut ad scribendum. Apes debemus imitari, quæ ducunt succum ex floribus ad mel faciendum idoneis, deinde disponunt per favos quidquid attulêre. *Senec. Ep.* 84.

Alimenta corporis tunc demum in sanguinem & vires transeunt, cùm sint concocta. Idem præstemus in his quibus aluntur ingenia; concoquamus illa.

2. Lectio omnis generis voluminum habet aliquid vagum & instabile. Paucis libris immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter hæreat. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui vult pervenire quò destinavit, unam sequatur viam, non per plures vagetur.

Librorum inopiam quereris. Non refert quàm multos habeas, sed quàm bonos. Distrahit animum librorum multitudo. Modò, inquis, hunc librum evolvere volo, modò illum. Fastidientis stomachi est multa degustare: quæ, ubi varia & diversa sunt, nocent, non alunt. Probatos itaque libros semper lege: et, si quando ad alios divertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie auxilii adversùs varias animi pestes compara: & cùm multa percurreris, unum excerpe quod illo die concoquas. Hoc ipse facio. *Senec. Ep.* 2. 45.

Plinius major libros legens, adnotabat, excerpebatque. Nihil enim legit, quod non excerperet. Dicere etiam solebat, nullum esse librum tam malum, ut non aliquâ parte posset prodesse. *Plin. l.* iii. *Ep.* 5.

3. Pueri legant & discant non modò quæ diserta sunt, sed magìs quæ honesta. Itaque non tantùm auctores eligendi, sed etiam partes operis. Nam & Græci

Græci licenter quædam ſcripſêre, & Horatium in quibuſdam nolim interpretari. *Quintil. l.* i. *c.* 14.

Lacedæmonii libros poëtæ Archilochi juſſerunt ex ſuâ civitate exportari, quòd eorum lectionem arbitrabantur parum verecundam ac pudicam. Noluerunt enim eâ liberorum ſuorum animos imbui, ne plùs moribus noceret, quàm ingeniis prodeſſet. *Valer. l.* vi. *ex.* 1.

CAPUT XVII.

Bibliotheca ad publicum & privatum uſum comparetur, non ad oſtentationem.

1. Antiquiſſima, cujus ad nos memoria venerit, Bibliotheca, ea eſt, quam exſtruxit apud Ægyptios rex Oſymandias, & cujus in fronte inſcripta erant hæc verba: ψυχῆς ἰατρεῖον, hoc eſt, medica animæ officina. *Diodor. l.* i.

Piſiſtratus tyrannus, qui ſtudia literarum plurimùm fovit, dicitur primus comparâſſe Athenis libros diſciplinarum liberalium publicè præbendos ad legendum; quorum numerum ipſi Athenienſes deinde ſtudioſiùs auxerunt. Sed Xerxes potitus Athenis, urbe ipsâ præter arcem incensâ, abſtulit aſportavitque ad Perſas omnem illam librorum copiam. Multis autem pòſt annis Seleucus rex, qui Nicanor appellatus eſt, eoſdem libros referendos Athenas curavit. *A. Gell. l.* vi. *c.* 17.

Ingens poſtea numerus librorum in Ægypto à Ptolemæis regibus conquiſitus & comparatus eſt, ad millia ferme voluminum ſeptingenta. Sed ea omnia (aut ſaltem quadringenta millia, teſte Senecâ) in urbe Alexandriâ conflagrârunt bello inter Cæſarem & Pompeii liberos. *Lib. de Tranq. c.* 9.

Bibliothecam Ægyptiacam inſtruxerat Ptolemæus Philadelphus tum profanis libris, tum etiam ſacris petitis è Judæâ. Nam cùm ejus aures fama Hebrææ ſapientiæ tetigiſſet; miſit Eleazaro Judæorum ſummo pontifici dona multa, & epiſtolam, quâ orabat, ut divinos libros ad ſe mittendos curaret cum

idoneis hominibus, à quibus in linguam Græca Hebræa verterentur. Ut regis votis ac precibu tisfaceret Eleazarus, misit selectos è singulis tril senos viros seniores, utriusque linguæ peritissi à quibus facta est illa celeberrima sacrorum libı interpretatio, quæ Septuaginta Interpretum vo Præerat autem Ptolemæi bibliothecæ vir factis & tis illustris, Demetrius Phalereus, quem Atheni sum rex benignè exceperat. *Joseph. l.* xii. *c.* 2.

2. Primus librorum copiam Romam advexit lius Paulus, devicto rege Macedonum Perseo, thesauros ne aspicere quidem dignatus est: libro filiis suis, quia erant literarum studiosissimi, asp dos permisit. Deinde Lucullus è Ponticâ prædâ congessit. Nam reges Attalici literarum amore egregiam bibliothecam ad communem utilitat delectationem Pergami instituerant. *Isidor. Pl Æmil. Vitruv. l.* vii. *in præfat.*

Laudanda est Luculli impensa & studium in l Nam & multos & optimos conquisivit, eosque lib ter dedit utendos. Patebat omnibus bibliothe in porticus ei adjectas, velut ad Musarum ædem niebant maxime Græci, tempusque ibi jucundè se traducebant, ab aliis curis liberi. Sæpe cu versabatur Lucullus, & inter magnam doctorum rum turbam ambulabat. *Plut. in Lucul.*

In Tusculano cùm essem, inquit Cicero, vellc è bibliothecâ Luculli pueri quibusdam libris veni in ejus villam, ut eos ipse, sicut solebam, promerem. Quò cùm venissem, M. Catonem, ibi esse nescieram, vidi in bibliothecâ sedentem, tis circumfusum Stoicorum libris. Erat enim inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: q qui reprehensionem inanem vulgi non reformi in ipsâ curiâ soleret legere sæpe, dum senatus co tur. Itaque magis tum in otio, maximâque minum copiâ, videbatur quasi helluo librorum, verbo in tam præclarâ re uti licet. Tum ego toni: *Certè, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo notam esse oportebit. Nam his libris cum malo,*

reliquo ornatu villæ delectari. Ætatem quidem video: sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad majora veniet paratior. Cic. 3 de fin. n. 2.

3. Quàm studiosus comparandæ ornandæque bibliothecæ ipse Cicero fuerit, patet ex multis ejus epistolis ad Atticum.

Tu, velim, des operam, ut quamprimum habeamus ea, quæ te nobis emisse & parâsse scribis: & cogites quemadmodum bibliothecam nobis conficere possis. In tuâ humanitate positam habemus spem omnem delectationis, quam, cùm in otium venerimus, habere volumus. Ego quotidie magis, si quid mihi è forensi labore temporis datur, in literis conquiesco. Summum me librorum studium tenet, sicut odium jam cæterarum rerum. Bibliothecam tuam cave cuiquam despondeas, quamvis acrem amatorem inveneris. Nam ego omnes meas vindemiolas eò reservo, ut illud subsidium senectuti parem. Noli desperare fore ut libros tuos facere possim meos. Quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium agros, lucos, prata contemno. *Lib.* i. *Ep.* 3. 6. 8. 9. 20.

4. Comparandorum librorum impensa liberalissima est. At in ea habendus modus. Quid prosunt innumerabiles libri, quorum dominus vix totâ vitâ suâ indices perlegit? Onerat discentem turba; multóque satiùs est tradere te paucis auctoribus, quàm errare per multos. Nunc plerisque literarum ignaris libri non studiorum instrumenta sunt, sed ædium ornamenta. Paretur itaque quantum satìs sit librorum, nihil in apparatum. Honestiùs, inquis, in libros impensas effundam, quàm in vasa pretiosa pictasque tabulas. Vitiosum est ubique, quod nimium est. An ignoscas homini aptanti armaria cedro atque ebore, & inter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maximè placent titulique? Apud desidiosissimos videbis quidquid orationum historiarumque est, & tecto tenus extructa loculamenta. Sicque sacrorum opera ingeniorum in speciem tantùm &

& cultum parietum comparantur. *Senec. de Tranquil. c.* 9.

Indoctum gloriantem bibliothecâ ridet Ausonius hoc epigrammate:

Emptis quòd libris tibi bibliotheca referta est,
Doctum & grammaticum te, Philomuse, putas?
Hoc genere & chordas, & plectra, & barbita conde:
Mercator hodie, cras citharœdus eris. *Epig.* 43.

CAPUT XVIII.

Memoria augetur curâ, negligentiâ intercidit.

1. Omnis disciplina memoriâ maximè constat, frustraque docemur, si quidquid audimus, præterfluit. Quidam eam naturæ modò munus esse existimaverunt: sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur. Imò nihil æquè vel augetur curâ, vel negligentiâ intercidit, quàm memoria. *Quint. l.* xi. *c.* 2.

Maxima & una memoriæ augendæ ars, exercitatio est & labor. Quare pueri, quorum tenacissima memoria est, statim quamplurima ediscant: & quæcumque ætas operam juvandæ studio memoriæ dabit, devoret initio tædium illud scripta & lecta sæpius revolvendi, & quasi eundem cibum remandendi. Quod ipsum fieri potest leviùs, si primum pauca cœperimus ediscere, tum quotidie aliqua accessio fiat. *Quint. l.* ii. *c.* 2.

2. Quantum naturâ studioque valeat memoria, testis est vel Themistocles, quem constat unum intra annum optimè locutum esse Persicè: vel Mithridates, cui notæ fuerunt duæ & viginti linguæ earum, quibus imperabat, nationum: vel Crassus ille dives, qui, cùm Asiæ præesset, sic tenuit quinque Græci sermonis differentias, ut jus cuique redderet eâdem linguâ, quâ quisque postulâsset: vel Cyrus denique, quem omnium militum tenuisse nomina traditum est. Quinetiam dicitur Theodectes protinus reddidisse semel auditos quamlibet multos versus.

Memoriam

Memoriam in Themistocle fuisse ferunt singularem, ita ut quæcumque audierat aut viderat, hærerent animo. Itaque cùm Simonides, sive quis alius, se ei traditurum polliceretur artem memoriæ aliquam, quæ recens inventa erat: *Oblivionis*, inquit, *mallem. Nam memini etiam quæ nolo : Oblivisci non possum quæ volo.* Cic. 4 Acad. 2. 2 fin 104.

Etiam oblivisci quod scis, interdum expedit.

P. Syrus.

3. Seneca rhetor hoc scriptum reliquit de suâ memoriâ. Cùm senectus mihi jam fecerit multa desideranda, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetaverit, nervorum firmitatem infregerit; in memoriam maximè incurrit. Hanc aliquando in me sic floruisse non nego, ut non tantùm ad usum sufficeret, sed usque in miraculum procederet. Nam & reddebam duo millia nominum, quo ordine erant dicta: & plures quàm ducentos versus, qui singuli à singulis condiscipulis dati erant, referebam; ab ultimo incipiens usque ad primum. Nec tantùm velox erat mihi memoria ad complectenda quæ vellem: sed etiam firma ad continenda quæ acceperat. Itaque sine cunctatione etiam nunc profert quasi modò audita, quæcumque apud illam aut puer aut juvenis deposui. Imminuta tamen est ætate, & longâ desidiâ, quæ juvenilem quoque animum dissolvit. Nam si qua ei commisi intra annos proximè elapsos, sic perdidit, ut, etiamsi sæpius ingerantur, toties tanquam nova audiam. *Sen. Lib.* i. *controv.*

Hortensius in auctione persedit totum diem; & vespere recensuit omnes res, et pretia, & emptores ordine suo, ita ut in nullo falleretur. *Ibid.*

Quidam recitatum à poëta carmen novum, suum esse dixit, & protinus memoriâ recitavit: cùm ille, cujus carmen erat, hoc facere non posset. *Ibid.*

LIBER TERTIUS. DE JUSTITIA.

CAPUT I.

Justitia omnium regina virtutum.

JUſtitia eſt omnium domina & regina virtutun ejus ſplendor maximus: ex eâ boni viri vulgò ju appellantur. At unum Ariſtidem à Græcis cognon natum fuiſſe Juſtum accepimus. *Cicer.* 2 *Offic.* 1 1 *Offic.* 20.

Hic Athenis natus, à pueritiâ firmo conſtantiq animo fuit, nunquam ab eo, quod juſtum videbatu diſcedens, et nullam fraudem nullumque mendaciu admittens, ne joco quidem & in ludo. *Corn. Nep. Plut.* in *Ariſtide.*

Ubi ad rempublicam acceſſit, non potentium an eorum præſidio niti voluit, ſed conſiliis factiſque uti bus & juſtis. Non animum inflabant ſecundæ res, n frangebant adverſæ. Id ſe patriæ debere exiſtimab ut ei prodeſſet ſine ullo pecuniæ aut honorum præmic

Cùm aliquando eo præſente pronunciarentur theatro verſus è tragœdiâ Æſchyli de Amphiarao, q dicebatur, *non velle videri juſtus, ſed eſſe:* omnes co verterunt in eum oculos, tanquam ad quem hæc la pertineret, eumque cognominaverunt Juſtum. Qu cognomen ut novum erat & omnium ampliſſimu ita Ariſtidi invidiam conflavit & Themiſtoclis æmu &, concitatæ ab illo multitudinis. Eſt enim h commune vitium in magnis liberiſque civitatibus, invidia gloriæ comes ſit; & libenter detrahant de i quos vident eminere altiùs. Itaque mulctatus eſt d cem annorum exilio, quod oſtraciſmum vocabant. (*Nepos in Chabr. c.* 3.

Eo tempore, quo congregatus populus de ejiciendo istide ferebat suffragium, testulis pro more inscrip-n, dicitur illiteratus quidam & planè rudis tradi-se Aristidi ipsi ut uni e populo, testulam, petiisse-e ut inscriberet Aristidem. Admirante eo, & ro-ate num aliquid in illum peccâsset Aristides? *Ni-*, inquit: *neque est ille mihi notus. Sed hoc mihi non cet, quòd cupidè elaboraverit, ut præter ceteros* JUSTUS *bellaretur.* Aristidem ferunt nihil respondisse, sed cripsisse testulæ nomen suum, hominique reddi-se.

Urbe excedens ut in exilium iret, supinas manus endit in cœlum, Deosque oravit: *Ne ullum tempus pulo Athenienfi incideret, quo Aristidis reminisci necesse it.* Tertio pòst anno revocatus in patriam, imme-or acceptæ injuriæ utilem operam præbuit civibus in llo & pace per annos multos. Illius abstinentiæ à cuniâ nullum est certius indicium, quàm quòd, m exercitibus & ærario præfuisset, in tantâ pauper-e decessit, ut vix reliquerit quo efferretur. Unde tum est, ut filiæ ejus publicè alerentur, & è com-uni ærario dotibus datis collocarentur.

CAPUT II.

Hominem justum esse gratìs oportet.

Te justum esse gratìs oportet: et nullum justæ onis præmium majus est, quàm justum esse. Nihil rt, quam multi æquitatem tuam noverint. Qui utem suam prædicari vult, non virtuti laborat, sed riæ. Non vis esse justus sine gloriâ? At meher-è, sæpe justus esse debebis cum infamiâ, & tunc, si ies, mala opinio justitiâ parta te delectabit. Ne-mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo magìs esse devotus, quàm qui boni viri famam perdidit, conscientiam perderet. *Senec. Ep.* 113. *Ep.* 81.

M. Cato, genitus proavo Marco Catone, principe miliæ Portiæ, nunquam rectè fecit, ut facere vide-ur, sed quia aliter facere non poterat; eique id

solum

folum vifum eft rationem habere, quod haberet juftitiam. Effe, quàm videri, bonus malebat. Ita, quò minùs gloriam petebat, eò magis illam adfequebatur. *Patercul. l.* ii. *c.* 35. *Salluft. Catilin. c.* 54.

2. Inveniuntur qui honesta in mercedem colant, & quibus non placeat virtus gratuita. At nihil habet illa in fe magnificum, fi quidquam venale habet. Quid enim eft turpius, quàm aliquem computare quâ mercede fit vir bonus? Calcatis utilitatibus ad virtutem eundum eft, quocumque vocavit, quocumque mifit, fine refpectu rei familiaris. Interdum etiam fine ullâ fanguinis fui parfimoniâ vadendum: nec unquam imperium ejus detrectandum. Quid confequar, inquis fi hoc gratìs fecero? Quod feceris. Rerum honeftarum pretium in ipfis eft. Si non ipfo honefto movemur, ut boni viri fimus, fed utilitate aliquâ atque fructu, callidi fumus, non bòni. *Senec.* 4 *Benef. c.* 1 *Cicer.* 1 *de leg. n.* 41.

Injuftiffimum eft, juftitiæ mercedem quærere. Reliquæ quoque virtutes per fe colendæ funt, & in iis fequi officium debemus, non fructum. Nam ut quifque maximè refert ad fuum commodum quæcumque agit, ita minimè eft vir bonus. *Cicer.* 1 *de leg. n.* 48 *et* 49. Verum, ut olim querebatur Ovidius,

Non facilè invenias multis è millibus unum
　Virtutem pretium qui putet effe fui.
Ipfe decor recti, facti fi præmia defint,
　Non movet, & gratìs pœnitet effe probum.
Nil, nifi quod prodeft, carum eft.

De Ponto, Lib. ii. *Eleg.* 3.

CAPUT III.

Omni ratione colenda & retinenda juftitia eft. Cic. 2 Offic. n. 42.

1. Quamquam omnis virtus nos ad fe allicit, facitque ut eos diligamus, in quibus ipfa ineffe videatur tamen juftitia & liberalitas id maximè efficit. *Cicer.* 1 *Offic.* n. 56.

Juftitia

Justis hominibus ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis injuriæque suspicio. Itaque his salutem nostram, fortunas, liberos rectissimè committi arbitramur. Mihi quidem videntur bene morati reges olim fuisse constituti ab hominibus, justitiæ fruendæ causâ. Nam cùm inops multitudo premeretur ab iis qui majores opes habebant, confugiebant ad unum aliquem, de cujus justitiâ & prudentiâ magna erat opinio: qui cùm prohiberet ab injuriâ tenuiores, summos & infimos æquo imperio regebat. Eadem fuit constituendarum legum causa, quæ regum. Inventæ enim leges sunt, quæ cum omnibus semper unâ atque eâdem voce loquerentur. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 33. 41.

2. Laudabat Agesilaüs Lacedæmoniorum rex justitiam, ut virtutum omnium principem, affirmabatque nullum esse fortitudini locum sine justitiâ. Cùm ei dicerent quidam à magno rege Persarum aliquid imperari: *An*, inquit, *ille major Agesilao est, si non sit justior?* rectè quidem sentiens magnitudinem esse metiendam justitiâ, quasi regiâ regulâ. *Plut. in Agesil.*

Dicente quodam coram rege Antigono, *Regibus omnia honesta & justa esse:* subjecit rex: *Omnino, barbarorum quidem regibus: nobis vero sola honesta pro honestis, sola justa pro justis habenda sunt.* Plut. Apoph.

Cùm Trajanus præfecto militum prætorianorum gladium daret, quo is cingendus erat ad custodiam imperatoris; educto eo è vaginâ, & in altum sublato: *Accipe*, inquit, *gladium hunc, ut eo, si justè imperem, pro me utaris: sin malè, contra me. Quoniam moderatorem omnium peccare minùs fas est, quàm cæteros.* Dio. 78. A Vict.

3. Æthiopes pietatem & justitiam maximè colebant. Ædibus eorum nullæ erant fores: quúmque in viis publicis multa jacerent, nemo quidquam eorum surripiebat. Celtæ quoque fores ædium nunquam occlusas habebant. *Nicol. Damasc.*

Interrogatus Leon rex Lacedæmoniorum in quâ urbe quis maximè tutus esset? *Ubi*, inquit, *justitia polleat, & injustitia jaceat.* Plut. Apoph.

4. Justitia est constans & perpetua voluntas jus

ſuum unicuique tribuendi. Itaque cùm coram Agide Lacedæmoniorum rege laudarentur Elei, quòd in Olympicis certaminibus juſti judices eſſent: *Quid mirum*, inquit, *faciunt, ſi quarto quoque anno per unum diem juſtitiâ utuntur?* Juſtinian. Plut. Apoph.

5. Nemo juſtus eſſe poteſt, qui quidquam æquitati anteponit. *Cic.* 2 *Offic. n.* 38.

Quo tempore Callicratidas, Lacedæmoniorum claſſi præfectus, pecuniâ maximè indigebat ad annonam nautis comparandam; acceſsêre ad eum quidam amici Lyſandri, & oblatis talentis quinquaginta, poſtulaverunt unum quendam ex inimicis ſibi condonari necandum. Quos ille, quia æquitatem pecuniæ anteponebat, valere juſſit. Aderat tum Cleander: qui cùm dixiſſet: *Ego verò oblatam pecuniam accepiſſem, ſi Callicratidas fuiſſem. Et ego*, reſpondit Callicratidas, *ſi Cleander*. Sic Alexander magnus Parmenioni ſuadenti, ut acciperet pecuniam à Dario oblatam ad redimendam pacem, reſpondit: *Et ego pecuniam, quàm gloriam, mallem, ſi Parmenio eſſem.* Plut. Apoph. Q. Curt. l. iv. c. 11.

Vir bonus, quod honeſtè ſe facturum putaverit, faciet, etiamſi laborioſum erit: faciet, etiamſi damnoſum erit: faciet, etiamſi periculoſum erit. Rurſus quod turpe erit, non faciet, etiamſi pecuniam afferet, etiamſi voluptatem, etiamſi potentiam. Ab honeſto nullâ re deterrebitur, ad turpia nullâ ſpe invitabitur. *Senec. Epiſt.* 76.

CAPUT IV.

Communi utilitati conſulere debemus.

1. Sumus ad juſtitiam nati: neque opinione, ſed naturâ, conſtitutum eſt jus. *Cic.* 1 *de leg. n.* 28.

Juſtitia verſatur in hominum ſocietate tuendâ, tribuendoque ſuum cuique, & rerum contractarum fide. 1 *Offic.* 14.

Juſtitiæ primum munus eſt, ne cui quis noceat: deinde ut communibus utatur, tanquam communibus; privatis, ut ſuis. Sunt privata nulla natura: ſed quia

aliquid

aliquid eorum, quæ naturâ fuerant communia, obtigit cuique hominum variâ ratione: id quisque teneat. Si sibi plùs eo appetet, violabit jus humanæ societatis. *n.* 20.

Quoniam (ut præclarè scriptum est à Platone) non nobis solùm nati sumus, sed etiam patriæ, parentibus, amicis, ceterisque hominibus; & quæ in terris gignuntur, ad usum omnium hominum creantur: in hoc naturam debemus sequi, & communi utilitati consulere mutatione officiorum, dando & accipiendo; devincireque tum operâ tum facultatibus hominum inter homines societatem. *n.* 21.

2. Quantulum est ei non nocere, cui debeas etiam prodesse! Parva laus est, si homo mansuetus homini est, si naufrago manum porrigit, erranti viam monstrat, cum esuriente panem suum dividit. Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa æquum justumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quàm lædi; & illius imperio paratæ sunt omnium manus ad se invicem juvandos. Itaque ille Terentianus versus in pectore & in ore sit:

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

Sen. Ep. 95.

3. Si hoc natura præscribit, ut homo homini, quicumque sit, consulat, ob eam causam quòd is homo sit; certè violare alterum lege naturæ prohibemur. *Cic.* 3 *Offic.* 37.

Ut, si in corpore humano unumquodque membrum proximi membri vires atque valetudinem ad se traduceret, debilitari & interire totum corpus necesse esset; sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratiâ, societas hominum & communitas evertatur necesse est. *n.* 22.

Concessum est, non repugnante naturâ, ut quisque sibi malit acquirere, quàm alteri, quod pertineat ad usum vitæ; at illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, opes, copias augeamus.

Chrysippus hoc scitè dixit, ut multa: Qui stadium

currit, eniti & contendere debet quàm maximè possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere, nullo modo debet. Sic in vitâ non iniquum est, sibi quemque petere, quod ad usum pertineat: alteri deripere, jus non est. *n.* 42.

4. Forsitan quispiam dixerit: Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, auferet cibum homini ad nullam rem utili? Minimè verò. Non enim cuiquam vita sua potior esse debet, quàm animi talis affectio, neminem ut violet commodi sui causâ. Et suum cuique incommodum ferendum est potiùs, quàm de alterius commodis detrahendum. *n.* 29 & 30.

Non solùm naturâ, sed etiam legibus populorum, constitutum est, ut non liceat sui commodi causâ nocere alteri. Hoc enim spectant leges, hoc volunt, incolumem esse civium conjunctionem; &, si qui eam dirimunt, eos morte, exilio, vinculis, damno, coërcent. *n.* 5.

CAPUT V.

Ipsa peccandi voluntas peccatum est.

1. Me quidem judice, non is solus malus est, qui injuriam fecit, sed & qui facere in animo habuit. *Ælian. l.* xiv. *c.* 28.

Potest aliquis nocens fieri, quamvis non nocuerit. Omnia scelera perfecta sunt, quantùm satìs est culpæ, etiam ante effectum operis: latro antequam manus inquinet, latro est. *Senec. de Const. c.* 7. *Benef. l.* v. *c.* 14. quia, ut ait P. Syrus:

Exeritur opere nequitia, non incipit.

Vir probus, aut improbus, non ex operibus tantùm, sed etiam ex voluntate spectatur. *Democr. Sentent.*

Bonus est, non qui non injuriam facit, sed qui ne vult quidem. *Stobæus Serm.* 9.

2. Fuit Lacedæmone civis nomine Glaucus, cujus justitia maximè celebrabatur. Itaque grandem pecuniæ summam ejus fidei credere non dubitavit civis quidam Milesius. Eam pecuniam repetentibus postea

mortui Milesii liberis, retinere in animo habuit Glaucus, & oraculum Apollinis consuluit, an interposito jurejurando abnegare posset depositum apud se auri pondus. Respondit Pythia, ipsum daturum pœnas graves propter hanc retinendi depositi voluntatem. Ille pœnarum metu deterritus à scelere, non justitiæ studio inductus, depositam apud se pecuniam restituit. Verùm in cogitati sceleris pœnam cum totâ prole & domo interiit. Ipsam quippe peccandi voluntatem superi plectunt: quia qui scelus pectore deliberatum concepit, perinde nocens est, ac si illud admisisset. *Herodot. l.* vi.

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas:
Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet. *Juv. Sat.* xiii. *ver.* 195.

3. Aristides ille justus, interrogatus quid justum esset? *Aliena non concupiscere,* respondit. *Stobæus, Serm.* ix.

Naturæ, quæ lex est divina & humana, parere qui volet, nunquam committet ut alienum appetat. *Cic.* 3 *Offic.* 23.

Inimicus est, non solùm qui injuriam infert, sed etiam qui de inferendâ cogitat. *Democr. Sentent.*

Vestalis incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum. *Senec.* l. vi. *Excerpt. controv.*

Potestne fieri, ut, qui Jovi amicus fuerat, rem aliquam iniquam concupiscat, aut turpe aliquid cogitet? *Dio. Chrys. Orat.* iv.

Vir bonus non modò facere, sed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non possit prædicare. *Cic.* 3 *Offic.* 77.

4. Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. 1 *Offic.* 30.

Turpissimum est non modò pluris putare quod utile videatur, quàm quod honestum; sed hæc etiam inter se comparare, & in his addubitare. *n.* 18.

Est totum sceleratum & impium genus eorum hominum, qui deliberant, utrùm id sequantur, quod honestum esse videant, an se scelere contaminent: in ipsâ enim dubitatione & deliberatione facinus inest,

etiamsi ad scelus non pervenerint. Ergo ea omnino deliberanda non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. *n.* 37.

5. Actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas: ab hâc enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. *Senec. Ep.* 95.

CAPUT VI.

Qui solo metu à peccato abstinet, non est innocens.

1. Non dicendus est justus, quisquis non infert injuriam: sed qui inferre impunè cùm possit, libenter abstinet. *Philem.*

Non metu, sed officii causâ, peccatis abstinendum. *Democr. Sentent.*

Quidam parum curant, sponténe, an metu, legibus pareant. Verùm non minùs fur est, qui metu à furto abstinet, furtum ipsum non perosus nec damnans, quàm ii qui furantur. Et illi homines non sunt belluis meliores: nam illæ quoque, si timeant homines aut canes gregem custodientes, à rapinâ abstinent. *Dio. Chr. Orat.* 68.

Non dicam pudicam mulierem eam, quæ aut legem aut virum timuit, cùm à flagitio abstineret. Et non immeritò refertur in numerum peccantium, quæ retinuit pudicitiam metu pœnæ, non amore honesti. *Senec,* 4 *Benef. c.* 14.

Si qua, metu dempto, casta est, ea denique casta est.
Ovid. 3 *Amor. Eleg.* 4.

Non possumus pudicos dicere eos, qui à flagitio arceantur infamiæ aut legum ac judiciorum metu. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem vel judicem? *Cic.* 1 *de Leg. n.* 50, 51. 41.

Non est diuturnus magister officii timor. 2 *Philip. n.* 90.

2. Etsi infamiæ ac suppliciorum metus hominem, qui à peccato abstinet, non præstat innocentem; sæpe tamen nonnihil confert, ut ille tandem vir bonus

fiat. Nam dum illum à scelere avocat, paulatim assuefacit parere divinis humanisque legibus, quibus docemur domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Itaque sapienter admodum antiqui legum conditores, ut efferatos agresti vitâ, aut militiâ, populorum animos mitigarent, & ad mansuetudinem ac justitiam traducerent, Deorum primùm metum iis injiciendum esse rati sunt: deinde ad terrorem impietatis, audaciæ, flagitii, carceres, vincula, variaque supplicia instituerunt: ut quos amor honesti in officio non retineret, ii gravitate pœnæ à scelere deterrerentur. *Cic.* 1 *de Orat. n.* 194. *Livius, l.* i. *n.* 19. *Cic. pro Rosc. Amerin.* 70.

CAPUT VII.

Oderunt peccare boni virtutis amore.
Hor. l. i. Ep. 16.

1. Nobis persuasum esse debet, etiamsi omnes Deos hominesque celare possimus, nihil tamen avarè, nihil injustè, nihil libidinosè esse faciendum. *Cic.* 3 *Offic. n.* 37.

Philosophum nomine Peregrinum, virum gravem, vidimus, inquit A. Gellius, cùm Athenis essemus, diversantem in tugurio extra urbem. Quúmque ad eum frequenter iremus, multa herclè dicentem utilia & honesta audivimus: in quibus hoc præcipuum auditum meminimus: *Virum sapientem non peccaturum esse, etiamsi peccâsse eum Dii atque homines ignoraturi forent. Non enim pœnæ aut infamiæ metu non esse peccandum, sed justi honestique studio, et officio.* A. Gell. l. xii. c. 11.

2. Cùm olim in Lydiâ, ut ferunt fabulæ, terra discessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum descendit Candaulis regis pastor Gyges, æneumque equum animadvertit, cujus in lateribus fores erant, quibus apertis, mortui hominis vidit corpus magnitudine inusitatâ, annulumque aureum in digito; quem ut detraxit, suo ipse digito inseruit, & in cœ-

tum pastorum se recepit. Ibi cùm palam ejus annuli ad palmam converterat, à nullo videbatur, ipse autem omnia videbat: idem rursus videbatur, cùm in locum suum annulum inverterat. Itaque hâc opportunitate annuli usus, regem dominum interemit, ac sustulit quos obstare sibi arbitrabatur: nec in his eum quisquam facinoribus potuit videre. Sic repentè annuli beneficio rex exortus est Lydiæ.

Ficta quidem & commentitia hæc fabula est, prolata à Platone. Sed hunc ipsum annulum si habeat sapiens, non magìs sibi licere putet peccare, quàm si non habeat. Honesta enim bonis viris, non occulta, quæruntur: atque, si nemo sciturus, nemo ne suspicaturus quidem sit eos aliquid mali fecisse, non faciant. *Cic.* 3 *Offic. n.* 38.

CAPUT VIII.

Ea sola utilia sunt, quæ justa & honesta.

1. Homo justus, isque quem sentimus virum bonum, nihil cuiquam detrahet quod in se transferat: intelligetque nihil nec expedire nec utile esse, quod sit injustum. Qui hoc non didicerit, nec persuasum habuerit, bonus vir esse non poterit: & ab eo nullo fraus aberit, nullum facinus. Sic enim cogitans: *Est istud quidem honestum, verùm hoc expedit:* is utile atque honestum, res à naturâ copulatas, audebit divellere. Qui fons est fraudum, maleficiorum, scelerum omnium. *Cic.* 3 *Offic. n.* 15, 18, *&c.*

2. C. Marium consulatûs ingens cupido exagitabat. A quo adipiscendo cùm longè abesse se cerneret; Q. Metellum, summum virum & civem, cujus legatus erat, criminari statuit, ut, ereptâ ei gloriâ confecti belli Jugurthini, ipse mitteretur in Numidiam cum imperio consulari. Itaque nec facto ullo nec dicto abstinuit, quo conciliare sibi militum animos posset. Multa criminosè de Metello est locutus, multa de se magnificè. Dixit: *Bellum ab imperatore itahi consultò, quòd homo inanis, & superbiæ regiæ, imperio nimis gauderet: se paucis diebus habiturum Jugurtham*

in catenis, si dimidia pars exercitûs sibi permitteretur. Deinde à Metello Romam missus, cùm ad populum eadem dixisset, quæ priùs in castris, & de se ingentia esset pollicitus; voti tandem compos fuit. Factus est ergo ille quidem consul, sed à fide justitiâque discessit, qui imperatorem suum in invidiam falso crimine adduxerit. *Sallust. Jugurth. c.* 64. *Cic.* 2 *Off. ib.*

3. Alter quoque Marius, cognomento Gratidianus, boni viri officio functus non est. Cùm prætor esset, & tribuni plebis collegium prætorum adhibuissent, ut res nummaria communi sententiâ constitueretur; conscripserunt communiter edictum, constitueruntque, ut omnes simul prætores ac tribuni post meridiem ad populum accederent, renunciaturi edictum illud, quod videbatur futurum gratissimum omnibus civibus. Cæteri quidem, alius alio, discessere: Marius à subselliis in rostra rectè ivit, idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Ea res ei apud populum magno honori fuit: omnibus vicis statuæ erectæ, ad eas thus, & cerei incensi. Quid multa? Nemo unquam multitudini fuit carior. *Cic. ibid.*

4. Conturbantur nonnunquam homines in deliberatione, cùm id, in quo violatur æquitas, videtur non ita magnum; illud autem commodum, quod ex eo paritur, permagnum videtur. Sic Gratidiano videbatur non ita turpe, præripere collegis & tribunis plebis popularem gratiam: valde verò utile videbatur consulem hac ratione fieri: quod sibi tunc proposuerat. At honestate dirigenda est utilitas: & quod turpe est, nunquam utile debet videri. Quid igitur? Possumusne Gratidianum virum bonum judicare? Nihil profectò minùs cadit in virum bonum, quàm præripere aliis gloriam, aut gratiam fallere. Nulla res tanti est, nec commodum ullum tam expetendum, ut propterea vir bonus ab officio discedat, & fidem ac justitiam violet. Nunquam enim. est utile peccare, quia semper est turpe: & quia semper est honestum virum bonum esse, semper est utile. *Cic. ibid. n.* 64.

Damnum appellandum est cum malâ famâ lucrum.
P. Syrus.

5. *Themistocles, victis* navali prælio Persis, dixit Athenis

Athenis in concione, se habere consilium reipublicæ salutare, sed illud vulgari non oportere: postulavitque ut populus daret aliquem quîcum communicaret. Datus est Aristides. Hunc ille monuit, classem Lacedæmoniorum, quæ subducta erat ad Gytheum portum, clam incendi posse: docuitque hâc ratione frangi quoque posse opes Lacedæmoniorum, cum quibus de Græciæ principatu contendebant Athenienses. Quod Aristides cùm audivisset, ad concionem expectatione suspensam rediit, dixitque: *Perutile videri consilium quod Themistocles afferret: sed minimè honestum esse.* Athenienses, quod honestum non esset, id quoque non esse utile judicaverunt: &, auctore Aristide, repudiaverunt eam rem, quam ne audierant quidem. Ubi nunc in uno inveneris eum amorem honesti, qui tunc populi universi fuit? *Cic.* 3 *Offic.* 49. *Valer. l.* vi. *c.* 5. *Livius, l.* iv. *c.* 6.

CAPUT IX.

Qui adipisci veram gloriam volet, justitiæ fungatur officiis.

Cic. 2 *Offic. n.* 43.

1. Facillimè ad res injustas impellitur, quisquis est animo principatûs & gloriæ nimis cupido. Nihil verò honestum & gloriosum esse potest, quod justitiâ vacat; & nemo gloriam injustitiâ & immanitate est consecutus. *Cic.* 1 *Offic.* 62, *&c.*

An eos aliquid veræ laudis adeptos putas, qui exitio multarum gentium clari, non minores fuêre pestes mortalium, quàm inundatio & conflagratio? Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi. Non contentus paterno regno, arma toto orbe circumferebat, & nihil intactum relinquebat, immanium ferarum modo, quæ plùs, quàm exigit fames, mordent. Cùm ei civitas quædam offerret partem agrorum, & dimidium rerum omnium: *Eo,* inquit, *proposito, veni in Asiam, non ut id acciperem quod dedissetis: sed ut id haberetis quod reliquissem.* Senec. 3 Quæst. in procem. Ep. 94. 53.

2. Ubi ad fines Scytharum vincendo pervenit, unus

ex

ex eorum legatis hæc ei inter alia multa dixit, quibus ejus injustitiam & ambitionem arguerit: *Quid nobis tecum est? Nunquam terram tuam attigimus. An non licet nobis, qui in vastis sylvis vivimus, ignorare quis sis, & unde venias? Nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus. Major fortiorque es fortasse, quàm quisquam: tamen alienigenam dominum pati nemo vult. Gloriaris te ad persequendos latrones venire, ipse omnium gentium latro. Lydiam cepisti, Syriam occupâsti, Persidem tenes, Bactrianos habes in potestate, Indos petisti: jam etiam ad pecora nostra avaras manus porrigis. Quid tibi divitiis opus est, quæ te esurire cogunt, ita ut quò plura habes, eò acriùs cupias, quæ non habes? Denique si Deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere: sin autem homo es; id quod es, semper esse te cogita.* Q. Curt. l. vii. c. 8.

Eleganter & veraciter Alexandro illi magno quidam comprehensus pirata respondit. Nam cùm rex hominem interrogâsset, quo jure mare infestaret? ille liberâ contumaciâ: *Eodem*, inquit, *quo tu orbem terrarum: sed quia id ego exiguo navigio facio, latro vocor; tu, quia magnâ classe, imperator.* S. Aug. l. iv. de Civit. c. 4. ex Cic.

CAPUT X.

Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.

1. Alexander Severus in expeditionibus bellicis aperto tabernaculo prandebat & cœnabat, militarem cibum, cunctis videntibus atque gaudentibus, sumens. Circumibat prope cuncta tentoria, & neminem abesse à signis patiebatur. Si quis de viâ in agros cujusquam deflexisset, aut fustibus subjiciebatur in conspectu ejus, aut virgis, aut mulctæ pecuniariæ; aut saltem verbis castigato ipse dicebat; *Visne hoc in agro tuo fieri, quod facis in alieno?* Usurpabatque sæpius quod à quibusdam sive Judæis sive Christianis audierat, aut per præconem inclamari jubebat, quum aliquem puniret: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Quam sententiam usque adeò dilexit, ut & in palatio

tio & in publicis operibus præscribi juberet. *Lamprid. in A Sever. c.* 51.

2. Ab alio expectes, alteri quod feceris. *P. Syrus.*

Syracusis pulsus à Dionysio tyranno Dion, petierat Megaram. Ubi cùm Theodorum principem hujus urbis domi convenire vellet, neque admitteretur, diu ante fores retentus; dixit comiti suo: *Patienter hoc ferendum est: forsitan enim & nos, cùm in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus.* Quâ tranquillitate animi ipse sibi conditionem exilii placidiorem reddidit. *Valer. l.* iv. *c.* 1.

3. Vulpes ad cœnam dicitur ciconiam
Prior invitâsse, & illi in patinâ liquidam
Posuisse sorbitionem, quam nullo modo
Gustare esuriens potuerit ciconia:
Quæ vulpem quum revocâsset, intrito cibo
Plenam lagenam posuit: huic rostrum inserens
Satiatur ipsa, & torquet convivam fame:
Quæ cùm lagenæ frustrà collum lamberet,
Peregrinam sic locutam volucrem accepimus:
Sua quisque exempla debet æquo animo pati.
Phædr. l. i. Fab. 26.

CAPUT XI.

Injuriam pati satiùs est quàm facere.

Agis Lacedæmoniorum rex ultimus, ex insidiis captus, & indictâ causâ ab Ephoris damnatus, cùm ad laqueum abduceretur, conspiceretque quendam ex ministris flentem: *Desine,* inquit, *ô homo, meam vicem flere. Nam sic iniquè & contra leges moriens, superior feliciorque sum iis qui mihi vitam eripi jubent.* Hæc locutus, ultro collum laqueo induit. *Plut. Apoph.*

Athenienses, quos multis beneficiis affecerat, ingratos expertus Phocion, in concionem prodiit, & sapientissimè dixit: *Malo à vobis, Athenienses, malum accipere, quàm ipse vobis malum inferre.* Ælian. l. ii. c. 16.

CAPUT

CAPUT XII.

Quod meum non est, redeat ad dominum.

Pythagoricus quidam emerat à futore calceos, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, pretium soluturus. Quam cùm clausam invenisset, & ostium diu pulsaret, fuit qui diceret: *Quid perdis operam tuam? Sutor ille, quem quæris, elatus & combustus est. Quod nobis molestum esse potest, qui in æternum nostros amittimus: tibi minimè, qui scis futurum ut ille renascatur.* Quibus verbis jocabatur in Pythagoricum, qui metempsychosim, hoc est migrationem animarum in alia corpora, fieri credebat. At philosophus noster tres aut quatuor denarios, quod pretium calceorum attulerat, non invitus domum retulit, subinde manu concutiens. Deinde cùm intellexisset arrisisse sibi illud lucellum; reprehendens hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, ait ipse sibi; *Sutor ille tibi vivit. Tu redde quod debes.* Rediit ergo ad eandem tabernam, & per claustrum, quâ parte rimam invenit, quatuor denarios inseruit ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret. *Senec.* 7 *Benef. c.* 20, & 21.

CAPUT XIII.

Verbis nom minùs, quàm factis, fit injuria.

Maledicus à malefico non distat, nisi occasione. *Quintil. l.* xii. *c.* 9.

Famæ damna majora sunt, quàm quæ æstimari possint. *Livius, l.* iii. *c.* 92.

Nihil est tam volucre quàm maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citiùs excipitur, nihil latiùs dissipatur. *Cicer. pro Planc. n.* 57.

Providendum est in primis, ne sermo noster indicet vitium aliquod inesse in moribus nostris. Quod maximè solet evenire, cùm joco, aut seriò, de absentibus, detrahendi causâ, maledicè contumelioséque dicitur. *Cic.* 1 *Offic. n.* 134.

.... Absentem qui rodit amicum,
Qui non defendit alio culpante, solutos
Qui captat risus hominum, famamque dicacis,
Fingere qui non visa potest, commissa tacere
Qui nequit; hic niger est, hunc tu, Romane, caveto. *Horat. l.* i. *Sat.* 4.
Lingua est maliloquax mentis indicium malæ.
Difficilem oportet aurem habere ad crimina.
In judicando criminosa est celeritas. *P. Syrus.*

Cæca invidia est, nec quidquam aliud scit, quàm detrectare virtutes. *Livius, l.* xxxviii. *c.* 49.

2. Cùm Mardonius Xerxem ad bellum Græcis inferendum excitaret, deprimendo eorum in armis virtutem, iisque detrahendo; Artabanus ei respondit longâ oratione, in quâ hæc dixit de alienæ famæ detractione seu calumniâ. Res est teterrima alienæ famæ detractio: in quâ duo sunt qui injuriam faciunt, unus cui injuria fit. Qui enim detrahit, injurius est, quòd accusat non præsentem. Injurius quoque est qui credit detrahenti, antequàm rem compertam habeat. Sic absenti fit duplex injuria: ab altero enim insimulatur ut malus, ab altero talis temerè putatur. *Herodot. l.* vii.

CAPUT XIV.

Ex omni vita simulatio dissimulatioque tollenda est.

1. Cùm duobus modis, vi aut fraude, fiat injuria; fraus, quasi vulpeculæ, videtur, vis leonis: sed fraus odio digna majore. Injuria autem nulla capitalior est, quàm eorum, qui, cùm maximè fallunt, dant operam ut viri boni videantur. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 23.

Bonitatis verba imitari, major malitia
Malus bonum ubi se simulat, tunc est pessimus.
P. Syrus.

C. Canius, eques Romanus, homo nec infacetus, & satis literatus, cùm se contulisset Syracusas, otiandi causâ; dictitabat se emere velle hortulos aliquos,

quò invitare amicos, & ubi oblectare se sine interpellatoribus, posset. Quod cùm percrebuisset; Pythius quidam, qui argentariam faciebat Syracusis, dixit ei, hortos quidem suos non esse venales, sed licere illi uti iis, si vellet, ut suis. Et simul invitavit eum in hortos ad cœnam in posterum diem. Cùm ille promisisset, tum Pythius, qui, ut argentarius, erat apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se vocavit, & ab his petivit, ut ante hortulos suos postridiè piscarentur.

Ad cœnam tempore venit Canius. Opiparè paratum erat convivium: cymbarum ante oculos multitudo: piscatorum quisque, quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii pisces abjiciebantur. Tum Canius: *Quæso,* inquit, *quid est hoc, Pythi? tantumne piscium, tantumne cymbarum?* Et ille: *quid mirum?* inquit. *Quidquid est piscium Syracusis, in hoc loco est: hîc aquatio: hâc villâ isti carere non possunt.* Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio ut hortos venderet. Gravatè ille primò rem accipere est visus. Impetrat tandem Canius. Emit hortos homo cupidus & locuples, tanti quanti voluit Pythius, & emit instructos: negotium conficit.

Invitat in hortos Canius postridie familiares suos: venit ipse maturè: cymbam nullam videt. Quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd nullos videret? *Nullæ quod sciam,* inquit ille, *bodie piscatorum feriæ sunt: sed hîc piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset.* Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim erant latæ leges adversus eos qui dolo malo agerent. *Cic.* 3 *Offic. n.* 14.

3. Omnes aliud agentes, aliud simulantes, ut Pythius, perfidi, improbi, malitiosi sunt. Nam ex omni vitâ simulatio dissimulatioque tollenda est. Et ratio postulat ne quid insidiosè, ne quid simulatè, ne quid fallaciter fiat. Itaque vir bonus, nec ut emat meliùs, nec ut vendat, quidquam simulabit aut dissimulabit. Si verò vir bonus est qui prodest quibus potest, nocet nemini; certè virum bonum non facilè reperiemus. *n.* 60. 68. 64.

Quædam video, propter depravationem consuetudinis, neque more turpia haberi, neque jure civili sanciri: at naturæ lege sancita sunt. *n.* 69.

CAPUT XV.

Improbi hominis est mendacio fallere.

Cicero pro Muræn. n. 62.

1. Vera dicere, justum est; mentiri verò, injustum. *Plato de Justo.*

In virum bonum non cadit mentiri emolumenti sui causâ. *Cic.* 3 *Offic.* 81.

Qui mentitur, fallit quantum in se est. Vir bonus præstare debet ne mentiatur. *A. Gell. l.* x. *c.* 11.

Volumus viros fortes & magnanimos, eosdem esse bonos, & simplices, veritatis amicos, minimèque fallaces. Quæ virtutes ad justitiam pertinent. Itaque Aristides apud Athenienses, & Epaminondas apud Thebanos, tam alieni à mendacio & tam veritatis diligentes fuisse traduntur, ut ne joco quidem unquam mentirentur. Et Atticus ille, quîcum Cicero vixit conjunctissimè, mendacium neque dicebat, neque pati poterat. *Illum odi,* aiebat Achilles, *æque ac portas Plutonis, qui aliud quidem recondit in mente, aliud verò dicit.* Cicer Offic. n. 63. Plut. in Arist. C. Nepos in Epam. & in Attic. Plut. Iliad. l. ix. ver. 310.

2. Quid est in quo maximè elaborare debemus? Ut mens sit justa, oratio mendacii expers. Hoc viri boni proprium est, nihil à veritate alienum loqui ut & nihil à justitiâ alienum exsequi. *M. Anton. l.* iii. *sect.* 16. *& l.* iv. *sect.* 33.

Qui injustè agit, impiè agit. Cùm enim natura homines ediderit, ut sibi invicem prosint, nec ullâ ratione obsint; qui hoc naturæ placitum violat, adversùs eam est impius. Eadem natura veritas quoque nuncupatur; estque prima omnium, quæ vera sunt, causa. Itaque qui sciens volensque mentitur, impiè agit: quia fallendo injustè agit. *Idem, l.* ix. *sect.* 1.

Quod verum, simplex, sincerumque est, id naturæ hominis est aptissimum. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 13.

3. Assuesce

3. Assuesce dicere verum, & audire. *Sen. Ep.* 68. Assuefaciendi maximè sunt pueri, ut vera dicant: mentiri enim servile est, & omnium hominum odio dignum vitium. Eâdem sententiâ dixit Apollonius: *Illiberale est mentiri: ingenuum veritas decet.* Plut. de Educ. puer. Philos. in Epist. Apoll.

Illiberalis & sordidus vulgò putatur quæstus eorum, qui emunt à mercatoribus quod statim divendant: quia nihil solent proficere, nisi admodum mentiantur. Nec verò quicquam est turpiùs vanitate, id est, mendacio. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 150.

Persæ liberos suos à quinto anno ad vicesimum tria edocebant; equitare, sagittas arcu mittere, vera loqui. Turpissimum apud eos habebatur mentiri. Secundùm mendacium, in proximo turpitudinis loco ponebant æs alienum: maximè, quòd qui ære alieno obstringitur, mendacio obnoxius esse soleat, & plerumque verba pro re dare. *Herod. l.* i.

Justitiam quoque liberi Persarum edocebantur à pueritiâ. Ac quemadmodum pueri in Græciâ in scholas itabant, literarum liberaliumve artium discendarum causâ: sic apud Persas pueri scholas frequentabant, ad accipiendam justitiæ disciplinam. Quam quidem ut citiùs & certiùs discerent, non solùm eorum auribus præcepta justitiæ inculcabantur, sed etiam docebantur justas ferre sententias de iis, quæ inter ipsos exoriebantur, controversiis, & legitimas pro cujusque delicti modo pœnas irrogare. Itaque bonam diei partem impendebant publici justitiæ præceptores in audiendis dijudicandisque puerorum disceptationibus. *Xenoph. l.* i. *Cyrop.*

4. *Hoc consequuntur mendaces*, inquiebat Aristoteles, *ut, quum vera dixerint, non illis credatur.* Similiter Cicero dixit: *Mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere solemus.* Diog. Laërt. in Arist. Cic. 2 de divin. n. 146.

Iis, qui peccârunt, non facilè delicti venia conceditur, si interrogati deprehendantur mendaces. *Xenoph. l.* iii. *Cyrop.*

Quid intereit inter perjurum & mendacem? Qui

 mentiri

mentiri solet, non longè abest à perjurio. Quem ego, ut mentiatur, inducere possum, eum facilè exorare potero, ut pejeret. Ut pœna à Diis immortalibus perjuro constituta est, sic & mendaci. *Cicer. pro Rosc. Comœd. n.* 46.

Veritas sermo est simplex. *Ammian. l.* xiv.

Veritas vel mendacio corrumpitur, vel silentio. *Ibid. l.* xxxi.

CAPUT XVI.

In vitio est, qui non obsistit, si potest, injuriæ.

1. Injustitiæ genera duo sunt: unum eorum qui inferunt injuriam; alterum eorum, qui non propulsant, si possunt, ab iis quibus infertur. Neque enim is tantùm in vitio est, qui injustè facit impetum in quempiam, aliquâ animi perturbatione incitatus: sed etiam qui non obsistit, si potest, injuriæ. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 23.

2. Hominibus plures solent esse causæ prætermittendæ defensionis aliorum, deserendique officii. Nam inimicitias, aut laborem, aut sumptus suscipere nolunt nonnulli; quidam negligentiâ, pigritiâ, inertiâ præpediuntur: alii suis quibusdam studiis occupationibusve sic impediuntur, ut desertos esse patiantur eos, quos tutari debeant. Hi omnes, dum altero genere injustitiæ vacant, in alterum incidunt. Communi enim utilitati non serviunt, & in vitæ societatem nihil conferunt studii, nihil operæ, nihil facultatum. *n.* 27.

3. Apud Ægyptios legibus cautum erat, ut, si quis iter faciens videret quempiam à latronibus circumveniri, aut aliquid injuriæ perpeti, nec ei auxilium ferret, cùm posset, morte damnaretur. Si opem dare non posset; rem deferre ad judices & injuriæ auctorem accusatione persequi jubebatur. Quod facere si neglexisset, plagis mulctabatur, & triduum carebat cibo. *Diod. Sic. l.* ii.

Si is qui injuriam non propulsat ab aliis, cùm protest, injustè facit; qualis habendus est is, qui non modò non repellit, sed etiam adjuvat injuri[illegible]? Quidam

dam è Græciâ Romam attulerunt falsum testamentum L. Minutii Basili locupletis hominis. Quod ut faciliùs pro vero accipi posset, scripserant hæredes secum M. Crassum & Q. Hortensium, homines ejusdem ætatis potentissimos; qui cùm illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius culpæ in conscribendo testamento conscii essent; alieni facinoris munusculum non repudiaverunt. Graviter deliquisse mihi quidem videntur, qui etiam veras hæreditates consequuntur, si sint blanditiis & simulatâ amicitiâ quæsitæ. *Cicer. l.* iii. *Offic. c.* 18.

CAPUT XVII.

Inhumanum verbum est ultio.

1. Non ulcisci decet, ut vulgus putat, neque malefacere cuiquam hominum, quodcumque ab aliis ipse passus fueris. Nullo enim modo injuria facienda est. *Plato in Critone.*

Sunt quædam officia adversùs eos servanda, à quibus injuriam acceperis. Est enim ulciscendi & puniendi modus. Atque haud scio an non satìs sit eum, qui te lacesserit, injuriæ suæ pœnitere, ut & ipse ne quid tale posthac committat, & cæteri sint ad injuriam tardiores. *Cicer. Offic. l.* i. *c.* 11.

Ignoscere hominum est, ubi eum pudet, cui ignoscitur. *P. Syrus.*

Veteres Romani, acceptâ injuriâ, malebant ignoscere, quàm persequi. Et plus penè auxerunt imperium parcendo victis, quàm vincendo. *Sallust. Catil. c.* ix. *Livius, l.* xxx. *c.* 42.

Omnibus noxis veniam dare se dicebat Cato Major, prætérquam suis. *Plut. in Cat. maj.*

Ignoscito sæpe alteri, nunquam tibi. *P. Syrus.*

2. Beneficia beneficiis repensare honestum est, non autem injurias. Illic, vinci turpe est: hic, vincere. Ultio inhumanum verbum est, licêt malâ consuetudine pro justo receptum. Quàm pulchrum est, hominem, velut nulli penetrabilem telo, nullis injuriis, nullis contumeliis perstringi! Ultio doloris confessio est.

revenge

est. Catoni minori in balneo quidam os percussit, ignorans: quis enim illi sciens fecisset injuriam? Homini deinde satisfacienti Cato, *Non memini*, inquit, *me percussum.* Non excanduit, non vindicavit injuriam. Meliùs esse putavit non agnoscere, quàm vindicare. Nihilne, inquies, mali ex impunitâ hominis petulantiâ ortum est? Imò multum boni. Cœpit ille Catonem nosse & mirari. Magni animi est injurias despicere. *Senec. l.* ii. *de irâ, c.* 32. *l.* iii. *c.* 5.

Quippe minuti
Semper et infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio. *Juven. Satir.* xiii. *ver.* 189.

Ille magnus & nobilis est, qui, more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Sæpe satiùs fuit dissimulare, quàm ulcisci.

Comessatores quidam cùm in uxorem Pisistrati incidissent, multaque protervè & fecissent & dixissent; postero die facti veniam à Pisistrato postulaverunt. Quibus ille respondit: *Vos deinceps magis operam date modestiæ. Mea verò uxor heri nusquam prodiit.* Plut. Apoph.

3. Cùm Cumani Pittaco vinctum tradidissent hominem à quo filius ejus fuerat interfectus; illum impunitum dimisit, hæc præfatus: *Venia ultione melior est: illa namque mitis est ingenii, hæc ferini.* Simili sensu dixit Musonius philosophus: *Feræ, non hominis, est, quærere, quomodo morsum pro morsu, malum pro malo, reddat.* Stobæus Serm. xix.

Non oblitus erat Aristides, Themistoclem sibi diu clam aut apertè fuisse adversarium in administrandâ republicâ. Noverat quoque se ejus maximè operâ pulsum fuisse in exilium. At ostendit quàm alienus ab ultione animo esset, cùm deliberaretur de ipso Themistocle è civitate ejiciendo testarum suffragiis. Opportuna certè oblata erat expetendæ vindictæ occasio. Nihil tamen ab eo aut dictum aut factum est, quod nocere posset inimico. Et ut priùs ei non inviderat florenti opibus & rerum gestarum gloriâ, sic tum noluit premere periclitantem, & eo dejecto exultare. *Plut. in Themistoclem*

T. Pon

T. Pomponius Atticus nullas inimicitias gessit, quòd & lædebat ipse neminem, &, si quam injuriam acceperat, malebat oblivisci, quàm ulcisci. *C. Nepos in Attic. c.* 11.

Magnanimo injuriæ remedium oblivio est.

P. Syrus.

Adrianus multos in privatâ vitâ inimicos expertus erat, quorum injurias, ubi imperator factus est, adeò neglexit, ut uni, quem capitalem habuerat, diceret: *Evasisti.* Spart. c. 17.

Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: *Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere.* Livius, l. xl. c. 46.

4. Cùm Dion expugnasset Syracusas, quas ab impotenti tyrannorum dominatu liberare cupiebat; Heraclides & Theodotus, infensi ejus hostes, se ultrò dedidêre, culpam fatentes, orantesque, ut benignior in ipsos esset, quàm ipsi in eum fuerant. Admonuerunt quoque decere Dionem, qui multis aliis virtutibus ornatus esset, iræ imperare, & ultionis cupidum non esse. Hæc illis precantibus & monentibus hortabantur amici Dionem, ne improbis hominibus, funestarum turbarum auctoribus, parceret: sed eos militum furori permitteret. Tum Dion: *Ceteris,* inquit, *ducibus atque imperatoribus plerûmque sola belli & armorum exercitia cordi sunt; mihi vero, qui plurimum temporis in Academiâ consumsi, cura fuit id discere, ut iram, ultionem, invidiam, pertinaciam, & alias hujusmodi pestes possim vincere: cujus victoriæ argumentum certum est non in amicos & viros bonos benignitas, sed erga iniquos & insensos inimicos placabilitas & lenitas. Heraclidem superare mihi animus est, non potentiâ & prudentiâ, at humanitate & justitiâ: in his enim virtutibus vera fortitudo, magnitudo, gloria posita est: cùm miles, aut saltem fortuna, sibi vindicet partem gloriæ bello quæsitæ. Quòd si Heraclides & invidus, & infidus, & malus est: ideone Dionem oportet virtuti suæ labem inurere iræ impotentiâ? Lege quidem humanâ definitum est, eum minùs peccare adversus justitiam, qui acceptam*

injuriam

injuriam ulciscitur, quàm qui prior infert; at naturâ utrumque ab eâdem animi infirmitate proficiscitur. Nullius porrò hominis tam aspera tamque effera est improbitas, quæ non possit frequentibus beneficiis mansuescere & expugnari. His usus rationibus Dion, Heraclidem & Theodotum missos facit. *Plut. in Dion.*

CAPUT XVIII.

Injuriæ beneficiis vincuntur speciosiùs quàm mutuo odio pensantur. Valer. *l.* iv. *c.* 2.

1. Usque ad ultimum vitæ finem non desinemus communi bono operam dare, adjuvare singulos, opem ferre etiam inimicis. *Senec. de otio, c.* 28.

Optimus injuriam ulciscendi modus est, ne similis sis eam inferenti. Contemnit me quisquam? ipse viderit. Ego mihi cavebo, ne quid contemptu dignum vel egisse vel dixisse deprehendar. Odit me quisquam? ipse viderit. At ego mitis esse & benevolus cuique pergam; & huic etiam ipsi qui me odit, errorem ostendere paratus ero, non contumeliosè neque ut patientiam meam ostentem, sed benignè & ingenuè: interiùs enim me ita affectum esse, oportet, ut ipsi Dii videant me eum esse qui nihil indignè ægréve feram. *M Anton. l.* vi. *c.* 6. *l.* xi. *c.* 13.

Amico noli maledicere, ac ne inimico quidem: inquiebat Pittacus. *Diog. Laërt. in Pittac.*

Laudante quodam Cleomenis dictum, qui interrogatus, quodnam esset boni regis officium, responderat, *Amicis benè, inimicis malè, facere: Quanto rectius erat,* inquit Socrates, *amicis benefacere, ex inimicis autem amicos facere?* Plut. Apoph.

Sic invicem vivendum esse, dicebat Pythagoras, ut non ex amicis inimicos, verum ex inimicis amicos faciamus. *Diog. Laërt. in Pythag.*

2. M. Marcellus, cùm de eo consulatum tunc gerente Siculi questum Romam venissent, ultro de illis in senatum admittendis retulit, querentesque de se patienter sustinuit. Improbatis à patribus querelis

eorum,

eorum, clementer excepit orantes ut ab eo in clientelam reciperentur: nullas adversus illos inimicitias exercuit, & per reliquam vitam illis benefacere non destitit. *Plin. l.* iv. *c.* 1. *Plut. in Marcell.*

Cùm è carcere atque ipsâ urbe Atheniensium profugisset orator Demosthenes, respexit aliquos ex inimicis citato cursu vestigia sua subsequentes, et latebras pavidus quæsivit. At illi cum sæpius nomine compellatum tandem assecuti, oraverunt ut, positâ formidine, pecuniam acciperet, quam domo ei attulerant in viaticum & subsidium; adhortatique sunt ne casum ferret acerbiùs. Quibus Demosthenes: *Quomodo,* inquit, *possum non graviter ferre, me eâ urbe carere, ubi tales inimicos habeam, quales alibi amici inveniri vix queant?* Plut. in Demosth.

3. Magni animi est, injurias in summâ potentiâ pati: Nec quicquam est gloriosius principe impunè læso. *Senec.* 1 *de Clem. c.* 20.

Cicero hanc laudem eximiam Cæsari tribuit, quòd *nihil oblivisci soleret, nisi injurias.* Omnium victor regressus in urbem, omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit. Simultates omnes, occasione oblatâ, libens deponebat. Ultro ac prior scripsit C. Calvo post famosa ejus adversum se epigrammata. Valerium Catullum, cujus versiculis famam suam laceratam non ignorabat, adhibuit cœnæ. C. Memmii suffragator in petitione consulatûs fuit, licèt asperrimæ fuissent ejus contra se orationes. *Cicer. pro Ligar. n.* 25. *Paterc. l.* ii. *c.* 56. *Sueton. in Cæs. c.* 73.

Vespasiani, inter cætera bona, illud singulare fuit, inimicitias oblivisci: adeo ut Vitellii hostis sui filiam locupletissimè dotaverit, & viro splendidissimo in matrimonium dederit. Ferebat quoque patienter contumelias, iis, ut erat facetissimus, dictis jocularibus respondens. *A. Vict. Epit. c.* 17.

CAPUT

CAPUT XIX.

Justitia victrix odii.

1. Cn. Domitius tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in judicium populi Romani vocaverat, iratus quòd ab eo in augurum collegium non fuisset cooptatus. Cùm opprimendi inimici summo studio flagraret, servus Scauri ad eum noctu pervenit, promittens se instructurum ejus accusationem multis & gravibus domini criminibus. At Domitius nefario indicio servi perfidi uti noluit. Continuò enim & suis auribus obduratis, & indicis ore clauso, comprehendi hominem & ad Scaurum deduci jussit. Sicque in infesto accusatore justitia odium vicit. Hunc Domitium deinde populus, tum hanc ob causam, tum propter alias virtutes, libentiùs & consulem & censorem & pontificem maximum fecit. *Valer. l.* vi. *c.* 4.

2. Non minùs insigne justitiæ specimen dedit L. Crassus in nobili illâ accusatione, quam adversus Carbonem instituit, annos natus unum & viginti. Nam cùm scrinium rei, plura continens, quibus facilè opprimi posset, allatum ei fuisset ab illius servo; signatum, ut erat, remisit ad illum cum servo catenato, nolens causam obtinere alienâ fraude ac perfidiâ.

Quo pacto viguisse tunc inter amicos justitiam credimus, cùm inter accusatores quoque & reos eam tantum virium obtinuisse videamus?

CAPUT XX.

Utilitas ex inimicis capienda.

1. Vulgus hominum satis habet nullo malo ab inimicis affici: at viri prudentes etiam utilitatem ex iis capiunt. Inimicus dicta factaque nostra observans, infenso animo non cessat, captans nocendi occasionem, quam ne præbeamus, cavemus. Hæc autem cautio sensim affert studium & consuetudinem rectam & inculpatam

culpatam vitam agendi. *Plut. de utilit. capiendâ ex inimic.*

Vis inimicum molestiâ afficere? noli eum illiberalem, libidinosum, scelestum nominare: ipse esto humanus, castus, probus. Hinc Diogenes, cùm eum interrogâsset quidam, quâ ratione ulcisceretur inimicum? *Si ipse,* inquit, *quàm optimus fias.*

Cùm accepisset Philippus Macedoniæ rex se ab oratoribus Atheniensibus proscindi conviciis in concione: *Magnam,* inquit, *ejusmodi hominibus gratiam habeo. Dabo enim operam deinceps & verbis & factis, ut illos mendacii coarguam.* Plut. Apoph.

2. Verè dictum est ab Antisthene, eum, qui probitatem suam salvam esse velit, opus habere vel veris amicis, vel inimicis vehementissimis: quòd illi admonendo, hi criminando à vitiis avertant. Sed quoniam nostrâ ætate amicitia voce valde exili ad liberas reprehensiones est prædita, loquax in adulando, muta in castigando; audienda est nobis ex inimicis veritas. Quemadmodum enim Telephus, ut ferunt fabulæ, domestico medico destitutus, vulnus hostili hastæ sanandum præbuit; ita necesse est, ut ii, quos deficit benevolus castigator, sermonem audiant infensi inimici peccata eorum insectantis, non considerantes animum maledicentis, sed reprehensionis veritatem atque utilitatem. *Plut. de utilit. capiend.*

3. Sicut qui volebat Jasonem Thessalum interficere, gladio vomicam ejus aperuit, eâque ruptâ salutem illi attulit; sic sæpe convicium, ab irato homine aut inimico jactum in nos, aperuit & sanavit morbum animi latentem aut neglectum. At plerique maledictis impetiti, non despiciunt an verè aliquid ipsis objiciatur; sed quid vicissim possint arguere in maledicentibus. Ab inimico tuo notatus aliquo crimine, illud, si verum sit, majore studio expurgare debes, quàm commonstratam aliquam vestis tuæ maculam; si falsum, quærenda tamen est causa, quæ criminationi occasionem dedit, cavendumque, ne deinceps committas aliquid aut affine aut simile ejus quod objectum fuit.

4. Multa sunt quæ inimicus magis deprehendit in nobis, quàm amicus: quoniam, ut ait Plato, cæcus amor est. Hiero, cùm ei quidam inimicus oris fœtorem exprobrâsset, domum se ad uxorem recipiens: *Quid hoc*, inquit, *rei est? Cur tu mihi oris vitium non indicavisti?* Illa verò, ut erat pudica & simplex, *Existimabam*, ait, *omnes viros sic olere.* Adeò non animi tantum, sed etiam corporis vitia, sæpe nobis nota fiunt ab inimicis priùs, quàm ab amicis. *Ibid.*

CAPUT XXI.

A litibus est abhorrendum.

1. Convenit hominem dando munificum esse, & in exigendo non acerbum; in omnique re contrahendi, vendendo, emendo, conducendo, locando, æquum & facilem se præbere, multa multis de jure suo cedentem, à litibus verò abhorrentem. *Cic. de Offic. n.* 64.

Est autem non modò liberale, sed interdum etiam fructuosum, paulùm de jure suo decedere: &

Pecuniam in loco negligere maximum interdum est lucrum. *Ter. Adelph. act.* ii. *sc.* 2.

Habenda quidem est ratio rei familiaris, quam dilabi sinere, flagitiosum est; sed ita ut illiberalitatis avaritiæque absit suspicio. Et ut res familiaris quæri debet iis rebus, à quibus abest turpitudo; sic conservari diligentiâ & parsimoniâ. *Cic. ibid. n.* 87.

2. Isocrates vocatus in jus anno ætatis octogesimo secundo, orationem habuit, in quâ his verbis ostendit quam alieno à litibus animo semper fuisset: Sic vixi hactenus, ut nemo unquam me ullius injuriæ aut contumeliæ accusaverit; neque judex neque arbiter fuerit, qui de meis adversùs quemquam factis aut dictis pronunciaverit. Etenim cavi, ne quid ipse erga quemquam delinquerem. Mihi verò si qua facta fuit injuria; non judicio quæsivi vindictam de inimicis, sed eorum amicis controversiam dirimendam permisi. *Isocrat. de Permut.*

3. Parum liberalem & nimis litigiosum esse existimo, vocare aliquem in jus propter maledicta. *Lysias Orat.* 9.

Negabat

Negabat Musonius se vocaturum quemquam in jus. enim neque injuriâ neque contumeliâ affectum abat, si maledictis lacessi, conspui, verberari, con-isset: *Qui ignorant,* inquiebat, *quid honestum aut re rev[illegible] sit, injuriam se pati censent, si quis aut vis oculis ipsos intueatur, aut irrideat, aut percutiat, conviciis lacessat. At vir sapiens his omnibus non urbatur: non ille pati, sed facere, turpe ducens. Ita-nemo mente præditus propterea ad accusationem & fo-convertetur, utpote qui sibi nullam accepisse injuriam* '*atur.* Stobæus, Serm. xix.

CAPUT XXII.

'aci consulendum, nec bella acerbè gerenda.

I. Cùm sint duo genera decertandi, unum per ceptationem, alterum per vim: illud, proprium ninis est: hoc, belluarum: nec confugiendum est pòsterius, nisi ubi uti non licet superiore: semper-paci est consulendum. Quare ideo tantùm suscì-nda bella sunt, ut sine injuriâ in pace vivatur. tâ autem victoriâ, conservandi sunt ii, qui non ideles in bello, non immanes, fuerunt. Sic Ro-ni Sabinos, Æquos, Volscos, etiam in civitatem eperunt; at Carthaginem & Numuntiam funditùs tulerunt. *Cic.* I *Offic. n.* 34.

2. Cùm de imperandi gloriâ decertatur & armis a quæritur, causas tamen omnino subesse oportet tas bellandi: & ejusmodi bella minùs acerbè ge-da sunt. Quod egregiè præstiterunt Ptolemæus Ægypti & Demetrius Antigoni filius. Cùm à lemæo Demetrius victus esset; major ad Ptole-eum gloria venit ex moderatione, quàm ex ipsâ toriâ. Siquidem & dimisit amicos Demetrii, non ùm cum suis rebus, verùm etiam additis insuper neribus, & ipsius Demetrii privatum omne instru-ntum ac familiam reddidit, dicens: *Se non propter edam bellum iniisse.* Non multò pòst Ptolemæus rum congressus cum Demetrio navali prælio, ipse, issâ classe, hostique concessâ victoriâ, in Ægyptum

refugit. Tum Demetrius Ptolemæo benignitatis vices rependens, filium ejus, & fratrem, & amicos in Ægyptum remisit cum privato cujusque instrumento: ut appareret, eos, non odio, sed laudis studio accensos, donis muneribusque inter ipsa bella contendere. Certè honestiùs tunc bella gerebantur, quàm nunc amicitiæ coluntur. *Ibid. n.* 38. *Justin. l.* xv. *c.* 1. 2.

CAPUT XXIII.

Justitiâ hostes vincere gloriosius est quam armis.

Factis honestis atque justitiâ hostes vincere, non minor, imò etiam utilior, res est, victoriâ armis partâ. Hìc enim necessitate compulsi hostes cedunt, illìc sponte. Hæc victoria magnis cum damnis revocat ad officium malesanos: illa verò sine detrimento in viam rectam reducit aberrantes. Præterea ubi armis res geritur, pars potissima victoriæ opus est militis: ubi verò justitiâ, totum decus eorum est qui præsunt. *Polyb.* l. v.

2. Romani, Camillo duce, obsidebant jamdudum Falerios, Faliscorum urbem. Mos erat tunc apud Faliscos, ut plures simul pueri unius magistri curæ demandarentur. Qui scientiâ videbatur præcellere, erudiebat principum liberos. Is quum in pace solitus esset pueros lusus exercitationisque causâ extra urbem producere, eo more per belli tempus non intermisso, die quodam eos trahens longiùs à portâ, quàm solebat, in castra Romana perduxit, & Camillo tradidit, præfatus, se tradere Falerios in manus Romanorum, cùm daret eos pueros, quorum parentes in eâ civitate principes essent. Quæ ubi Camillus audivit: *Non ad similem tui,* inquit, *populum & imperatorem venisti cum scelesto munere scelestus ipse. Nobis non est cum Faliscis societas, quæ pacto fit humano: sed ea utrique populo est quam natura omnibus hominibus ingeneravit. Sunt belli, sicut pacis, jura, justéque non minùs, quàm fortiter bella gerere, didicimus. Arma habemus, non adversùs eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur;*

; *sed adversùs armatos, qui, nec læsi nec lacessiti à*
, *castra Romana oppugnârunt. Eos tu novo scelere*
i, quantùm in te fuit: ego Romanis artibus, virtute,
. *armis, vincam.*

:nudari deinde ludimagistrum jussit, eumque puradidit reducendum Falerios, manibus post tergum tis: virgas quoque eis dedit, quibus proditorem nt in urbem, verberantes. Ad quod spectaculum arsu populi primùm facto, deinde vocato à magibus senatu, tanta mutatio animis est injecta, ut ii, nodò efferati odio irâque erant, statim pacem runt. Itaque Romanorum justitiam admirantes, se iis dediderunt, rati se meliùs sub imperio eoquàm legibus suis, victuros. Camillo & ab ous & à Romanis gratiæ actæ sunt. Pace Faliscis exercitus Romam reductus. *Livius, l.* v. *c.* 27.

Pyrrhi bello maximum exemplum justitiæ in m est à Romanis datum. Cùm Pyrrhus Epiri ellum populo Romano intulisset, & de imperio men esset cum rege generoso ac potente; pervenit ab eo in castra Fabricii Consulis, & pols est se Pyrrhum veneno necaturum, si sibi præı proponeretur. Hunc Fabricius reducendum yrrhum curavit. Si specie utilitatis decipi se s esset Fabricius, sustulisset unius perfugæ opeagnum bellum & gravem populi Romani advern. Sed magnum dedecus fuisset & flagitium, ıis certâsse cum hoste, non armis; & eum non :e, sed scelere, fuisse superatum, cum quo laudis men erat Romanis. *Cic.* 1 *Offic. n.* 40. 3 *Offic.*

ınc Fabricii magnitudinem animi admirans Pyrexclamâsse fertur; *Hic est ille Fabricius, qui liùs ab honestate, quàm sol a cursu suo, averti* . Gratias & Fabricio & populo Romano egit: ipse beneficio victus videretur, quoscumque tum ɔat captivos Romanos dimisit sine pretio; & bene os. Quinetiam ad pacem & amicitiam impeam misit Romam Cineam legatum cum munepretiosis, tam feminarum quàm virorum aptis

militibus Romanis aut vincere aut mori. Q
responsum redditum esset, mista cujusvis ge
minum turba cum magnis fletibus questibus
tos ad portam prosecuta est. Unus è leg
propter fallacem reditum in castra se jureju
solutum putabat, domum abiit. Quod ubi
relatum ad senatum est. Omnes decreverun
veterator & callidus comprehenderetur, & c
publicè datis, ad Annibalem reduceretur.

3. Existunt sæpe injuriæ calumniâ quâdam
litiosâ pactionum interpretatione. Quo i
multa peccantur. Ut ille peccavit, qui, cùm
dierum induciæ essent pactæ cum hoste, no
labatur ejus agros: quòd, inquiebat, dierum
pactæ essent, non noctium. *Cic.* 1 *Offic. n.*

Cùm Q. Labeo pactus esset cum rege
quem bello superaverat, ut ab eo dimidi
partem acciperet; ferunt omnes ejus nave
secuisse, ut regem totâ classe privaret. *Va*
c. 3.

Idem Labeo à senatu Romano datus arbite
& Neapolitanis de finibus agrorum terminan
ad locum venisset, separatim cum utrisque e
monuitque ne cupidè agerent, sed ut regre
progredi, mallent. Id cùm utrique fecissent
tum agri in medio relictum est, quod popul
adjudicavit. Decipere hoc quidem, non
est. Quocirca in omni re fugienda est tali
Cic. ibid.

CAPUT XXV.

Jusjurandum colito.

1. Jusjurandum optimè coles, si eo nec
utaris, nec temerè; sed in rebus tantùm
aut gravissimis adhibeas. Invenient autem j
tua fidem apud eos qui audient, si ita vixe
persuasum sit, nihil tibi sive jurato sive in
deri veritate sanctius in rebus mortalium.
in carm. Pythag.

Jurandi consuetudine in perjurium facilè prolabimur. Contrà cùm parcè juratur, sanctè juratur.

Jurare, nisi ubi necesse est, gravi viro parum convenit. *Quintil. l.* ix. *c.* 2.

Jusjurandum refuge, si possis, prorsùs: si minùs, cùm licet. Cùm enim jusjurandum Deum citet testem eorum quæ dicuntur; parum pium & religiosum videtur esse, divinum numen advocare ob res humanas, quarum plurimæ parvæ vilesque sunt. *Epict. c.* 44. *Simplic. in Epict.*

2. Jusjurandum si postulabitur, duabus de causis dabis: vel ut temetipsum turpi crimine liberes, vel ut amicos à periculis eripias. Pecuniæ verò causâ per nullum Deum jurabis, etiamsi id verè facere possis. *Isocrat. ad Dem.*

Pythagoras discipulis præcipiebat, ut ad jurandum rarò & tardè accederent; se verò dignos præberent, quibus non jurantibus fides haberetur, propter vitæ integritatem. Itaque Clinias Pythagoricus, cùm trium talentorum mulctam jurejurando effugere posset, maluit tantæ pecuniæ damnum facere, quàm jurare: cùm tamen non esset falso juraturus. *Diodor. l.* vi. *Diog. Laërt. in Pythag. S. Basil de legendis lib. Gentil.*

Quantum honoris ab Atheniensibus tributum est Xenocrati viro sapientiâ pariter ac sanctitate claro! Qui cùm testimonium publicè dixisset, &, ut mos Græcorum erat, ad aras accederet, jurandi causâ se omnia verè retulisse; unâ voce omnes judices, ne is juraret, reclamaverunt: & existimaverunt concedendum esse integritati illius viri, quod non erant sibi postmodum concessuri in dicendâ sententiâ: juramentum enim præstiterunt. *Valer. l.* ii. *c.* 10. *Cic. pro Balbo, n.* 12.

3. Olim, quum hominibus Deorum cura & reverentia esset, jurejurando in singulis causis à litigantibus requisito res citò simul & tutò dijudicab[illegible] nunc verò, quoniam pessimi homines, quo[illegible] na multitudo est, Deos res humanas cura[illegible] dunt, aut eos hostiis & blanditiis ita[illegible]

poſſe putant, ut liceat impunè vel grandem pecuniam aliis eripere, vel impoſitam ſibi gravem mulctam effugere, commutandæ leges ſunt. Itaque prudens legum lator in judiciorum diſceptatione prohibebit juſjurandum litigantium, ne, ſi jurandi licentia cuique detur, plures perjuri fiant. *Plat. l.* xii. *de Rep.*

Phryges ab omni abſtinebant juramento: ita ut nec ipſi jurarent, nec alios ad jusjurandum adigerent. *Nicol. Damaſ.*

Rarus fuit priſcis Romanis uſus jurisjurandi, imò, & teſtium & ſignorum in privatis pactionibus: quia vix inveniebatur qui datam fidem falleret. *Grotius ex Polyb.*

4. Apud Ægyptios perjuri capite mulctabantur, ut qui pietatem in Deos violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum vinculum ſocietatis humanæ. *Diod. Sic. l.* i.

Si quis pejeret, à Diis pœnam, ab hominibus dedecus, expectet. Latere quidem homines poteſt: at Deos non poteſt. *Ariſt. Rhet. c.* 18.

Perjurii pœna divina, exitium: humana, dedecus. *Cic.* 2 *leg. n.* 22.

Qui juramento hoſtem circumvenit, fatetur ſe hominem timere, Deum verò contemnere. *Plutarch. in Lyſ.*

Si quis Deorum, ut fingunt Poëtæ, per Stygem jurando pejerâſſet; per annum totum nihil ambroſiæ & nectaris deguſtabat: jacebat lecto affixus, vocis & ſpiritûs expers, gravi veterno oppreſſus: novem quoque annos agebat procul à cæteris Diis; non eorum conciliis intererat, non epulis. *Heſiod. Theogon. ver.* 793.

CAPUT XXVI.

Servis imperare moderatè, laus eſt.

1. Meminerimus & adversùs infimos juſtitiam eſſe ſervandam. Eſt autem infima conditio & fortuna ſervorum: quibus uti debemus, ut mercenariis, ita ut opera exigatur, juſta ſolvantur. *Cic.* 1 *Offic. n.* 41.

Servis

Servis imperare moderatè laus est: & in mancipio tibi cogitandum est, non quantum illud impunè pati possit, sed quantum tibi permittat æquitas; quæ jubet parcere etiam captivis, & pretio paratis. Cùm omnia licere videantur in servum, quia eum emisti; est tamen aliquid, quod commune jus hominum vetet licere in illum. Nam ejusdem naturæ est, cujus tu. *Senec.* 1 *de Clem.* c. 10.

2. Quis non oderat Vedium Pollionem, quòd muræas sanguine humano saginaret; & servos, si quid deliquerant, in vivarium abjici juberet? O hominem mille mortibus dignum! Cùm aliquando apud eum cœnaret Augustus, fregit unus ex servis vas crystallinum. Rapi illum protinus Vedius jussit, &, ne vulgari morte periret, objici murænis quas ingens piscina continebat. Evasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes, ne esca piscium fieret. Motus est novitate crudelitatis Cæsar, imperavitque servum dimitti: crystallina autem vasa omnia coram se frangi, & compleri piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus; bene usus est potestate suâ. 3 *de Irâ,* c. 40.

3. Superbissima consuetudo circumdedit cœnanti domino stantium servorum turbam. Comedit ille plus quàm capit, & ingenti aviditate onerat distentum ventrem: at infelicibus servis non licet movere labra, ne ut loquantur quidem. Nocte totâ jejuni mutique perstant. Sic fit ut illi de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. *Ep.* 47.

Proverbium jactatur: *Nobis totidem esse hostes, quot servos.* Ipsi eos hostes facimus, cùm, obliti homines esse, tanquam jumentis abutimur. Cogitemus illum, quem servum nostrum vocamus, eodem modo ortum esse ac nos, eodem frui cœlo, æquè spirare, æquè vivere, æquè mori.

4. Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. Vive cum servo clementer. Comiter quoque & in sermonem & in consilium admitte. Amicum in foro aut in curiâ tantùm ne quæras: si diligenter attenderis, & domi invenies. Virtus nulli præclusa est; omnes admittit, ingenuos,

servos,

4

servos, reges, exules. Non censum eligit: nudo homine contenta est. Potest servus justus esse, fortis, magnanimus. Dicitur Nicolaüs Damascenus, scriptor celeberrimus, maximam in erudiendis famulis curam posuisse, & eos ad morum suorum similitudinem formâsse quotidianâ cum illis vivendi consuetudine. Itaque eos expertus est non deteriores amicis suis. *Nicol. Damasc.*

5. Ego non ministeriis servos æstimabo, sed moribus. Quemadmodum stultus est, qui, equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum ejus ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem æstimat aut ex veste, aut ex conditione. Servus est: sed fortasse liber animo. Servus est: vide, quis nostrûm non sit? Alius libidini servit, alius avaritiæ, alius ambitioni, ferè omnès timori. Nulla servitus turpior est quàm voluntaria.

Ne te fastidiosi isti superbique domini deterreant, quo minus servis tuis hilarem te præbeas. Colant potiùs te, quàm timeant. Id non debet dominis parum esse, quod Deo satìs est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere judico, quòd timeri à servis tuis non vis, quòd verborum tantùm castigatione uteris. Verberibus muta animalia admonenda sunt.

Lacedæmonio cuidam flagris sævienti in servum, *Desine*, inquit Demonax, *te servo tuo similem ostendere.* Lucian. in Dem.

Apud Ægyptios si quis servum sponte occiderat, eum morte damnari, æquè ac si liberum occidisset, jubebant leges, non respicientes hominis occisi fortunam, sed facinoris atrocitatem. *Diodor. Sic. l.* i.

6. Cùm Adrianus imperator stylo oculum servi cujusdam sui vulnerâsset, ac postea eum vidisset factum ex illo vulnere inoculum: vocavit ad se, fecitque ei potestatem petendi munus pro amisso oculo. Cùm autem ille miser taceret; rursus hortatus est Adrianus, ut quidquid vellet peteret. Tum ille negavit *se quidquam petere, desiderare autem atque optare oculum quem amisisset.* Enimverò quod tandem munus

inveniri possit, quo oculus amissus rependatur? *Galen. de affect.*

7. Româ redeunti mihi, inquit Galenus, itineris comes factus est quidam patriâ Cretensis, vir bonis moribus, in amicos benevolus, & liberalis, sed sic iracundus, ut suis ipsius manibus adversùs servos uteretur. Is furore percitus, quòd servi duo, de supellectili suâ interrogati, nihil respondissent, eos in caput ita percussit, ut sanguis multus efflueret. Cùm ipsum deinde facti pœnituisset; me manu arreptum introducit in ædes quasdam: deinde lorum porrigens, ubi se ipsum exuit, jubet verberare pro iis, quæ furore nefario, ut ipse vocabat, correptus patraverat. Cùm autem ego, ut par erat, in risum prorumperem; ille mihi ad genua procumbens, instabat, obsecrabatque, ut ejus precibus annuerem. Ego contrà eò majores risus edebam, quò diutiùs illum perseverantem videbam in proposito ut cæderetur. Tandem promisi me facturum quod petebat, hoc est, ei verbera illaturum, si ipse quoque valde exiguùm quiddam, quod ego eram petiturus, mihi vicissim præstaret. Ubi illi conditio placuit, rogavi hominem, ut me quædam dicentem audire vellet. Quod ille se facturum æquo animo dixit. Tum ego longiori sermone illum docui, quemadmodum ratione emendari & coërceri oporteat quidquid est in nobis iracundiæ ac furoris. Et multa attuli ut probarem, non verberibus, sed alio modo peccata esse corrigenda. Cùm ille interea ad seipsum rediisset, longè postea seipso melior effectus est. *Galen. ibid.*

CAPUT XXVII.

Dominorum benignitas in servos.

1. Antiquissimus Italiæ rex Saturnus tantæ justitiæ fuisse traditur, ut neque servierit sub illo quisquam, neque aliquid privatæ rei habuerit; sed omnia communia & indivisa fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset. Hæc ætas aurea vocata est. Ad servandam tam felicis temporis memoriam instituta sunt apud Græcos & Romanos Saturnalia, in quibus domi-

norum ac servorum jus æquabatur. Imò per eos dies servi, habitum herilem sumentes, sedebant ad mensam, dominis ministrantibus, aut unà sedentibus: honores, in ædibus gerebant: jus dicebant. Causidici Romæ non veniebant in forum. Clausæ erant scholæ. Gestabantur pilei. Nefas erat pœnas à nocentibus exigere, & bellum suscipere. *Justin. l.* xlv. *c.* 1. *Athen. l.* xiv. *c.* 10. *Dio, l.* lviii. *Senec. ep.* 47. *Martial. passim. Macrob.* 1 *Sat. c.* 10.

2. Nonnulli Romanorum servos, quorum fideli operâ usi erant, donabant libertate, numerabant inter amicos, hæredes scribebant. Patet ex Plinii epistolis, quæ fuerit ejus benignitas in manumittendis servis, & in concedendâ testamenti conficiendi licentiâ: qui dolor de eorum infirmitatibus aut mortibus: quæ curà & solicitudo, ut ægris nihil deesset ad convalescendum ex morbo. *Plinius, l.* ii. *ep.* 16. *l.* v. *ep.* 19. *l.* viii. *ep.* 1. 16.

3. Extant quoque plurimæ Ciceronis epistolæ, quæ declarant ejus solicitudinem de valetudine Tironis servi, quem Patris in Achaiâ ægrum reliquerat; simulque quàm parum propterea sumptui pepercerit, & quàm studiosè eum amicis suis commendaverit. Hæc autem est summa illarum epistolarum:

Paulò faciliùs, posse me ferre desiderium tui putavi: sed planè non fero. Et quanquam magni interest ad honorem meum, quamprimum ad urbem me venire; tamen peccâsse mihi videor, qui à te discesserim. Tum hoc tibi persuade, nihil me malle quàm te esse mecum: at si intelliges opus esse te Patris, convalescendi causâ, paulùm commorari, existima nihil me malle, quàm te valere. Quod maximè conducat valetudini tuæ si feceris, maximè obtemperâris voluntati meæ. Hoc pro tuo ingenio considera. Innumerabilia sunt tua in me officia domestica, forensia, urbana, provincialia. Omnia viceris, si, ut spero, te validum videro. Illud, mi Tiro, te rogo, sumptui ne parcas ullâ in re, quâ ad valetudinem opus sit. Scripsi ad Curiam daret medico quod dixisses, ut sit studiosior. Ego omnem spem tui diligenter cu-

randi in Curio habeo. Nihil poteſt fieri illo humanius, nihil noſtrî amantius. Ei te totum trade. A. quoque Varroni, quem tum amantiſſimum mei cognovi, tum etiam valde tui ſtudioſum, diligentiſſimè te commendavi: quem omnia facturum confido: recepit enim. Feſtinare te nolo. Nihil laboro, niſi ut ſalvus ſis. Tuam prudentiam, tuum erga me animum, novi. Scio te omnia facturum, ut nobiſcum quamprimum ſis. Sed tamen ita velim, ut nihil properes. Quamquam te videre toto animo cupio, tamen te penitùs rogo, ne te niſi bene firmum committas per hyemem tam longæ navigationi & viæ. Cura igitur te, & confirma; & cùm commodè, & per valetudinem, & per anni tempus navigare poteris, ad nos amantiſſimos tui veni. Nemo nos amat, qui te non diligat: carus omnibus expectatuſque venies. Vale, mi Tiro, vale, vale & ſalve. *Cic. Ep. ad fam. l.* xvi.

Hunc Tironem, quem poſtea manumiſit, verè amabat Cicero, ut ipſe his verbis ſcribit ad Atticum: De Tirone video tibi curæ eſſe. Qui etſi mirabiles utilitates mihi præbet, cùm valet, in omni genere negotiorum vel ſtudiorum meorum; eum ego tamen propter humanitatem & modeſtiam malo ſalvum, quàm propter uſum meum. *Ad Attic. l.* vii. 5.

4. Quam jucunda res eſt ſervis, bonos dominos nanciſci; & dominis, ſervos benevolos! *Stobæus, Serm.* lx. *ex Eurip.*

Cùm ſtipendia faceret Cato major, in agmine ferebat ipſe arma ſua. Servus eum unus ſequebatur, qui cibaria portabat: cui quidem prandium aut cœnam quamlibet apponenti nunquam ſuccenſuiſſe dicitur, turpiſſimum eſſe exiſtimans cum ſervis ventris causâ rixari: imò eum ipſe, expletis militaribus muneribus, ſæpius adjuvit ad coquendos & parandos cibos. In pace reverſus ad villam, iiſdem, quibus ſervi, operibus vacabat, eidem cum illis menſæ accumbebat, eodem veſcebatur pane, atque idem bibebat vinum. In multis aliis rebus tam benignum in ſervos herum agebat, ut illi ubique prædicarent mag-

nam ejus moderationem, assiduos labores, facetè aut graviter dicta.

Unum tamen fuit in quo Catonis desiderabatur humanitas. Nempe servos, ubi consenuissent, venundandos putabat, neque alendos inutiles. Quod quidem quid aliud erat, quàm servis, sicut jumentis, abuti? atque existimare, nullam homini cum homine intercedere societatem, nisi questûs causâ? Ego verò, inquit Plutarchus, ne bovem quidem operarium vellim domo abigere ob senium, & pecuniolâ aliquâ venundare, nedum hominem. Exercendâ enim mansuetudine erga bruta animantia assuefacere nos debemus benignitati in homines, quæ latiùs certe patet, quàm constituta legibus justitia? *Plut. in Cat. Maj.*

CAPUT XXVIII.

Servorum in dominos fides.

1. Servi, qui domino clementi & benigno usi fuerant, pro domino parati erant porrigere cervicem, & periculum ei imminens in seipsos avertere. Illi, quorum os non consuebatur, sed quibus sermo erat non solum coram dominis verùm etiam cum ipsis, in tormentis tacebant. *Senec. Ep.* 47.

C. Plotius Plancus, à Triumviris Antonio, Lepido, & Octavio proscriptus, latebat. Ab iis, qui latentem quærebant, comprehensi servi ejus, multùm ac diu torti negabant se scire ubi dominus esset. Non sustinuit Plancus tam fideles tamque boni exempli servos ulteriùs cruciari: sed processit in medium, jugulumque gladiis militum objecit. Hoc mutuæ benevolentiæ inter servos & dominum certamen facit, ut dignus videatur fuisse dominus, qui tam constantem servorum fidem experiretur; & digni servi, qui tam justi domini misericordiâ à quæstionis sævitiâ liberarentur. *Valer. l.* vi. *c.* 8.

2. M. Antonius, orator clarissimus, turpis flagitii accusabatur ab inimicis, qui postulabant ad quæstionem ejus servum, quem testem & conscium flagitii

fuisse, contendebant. Dominum vehementer propterea solicitum ultro hortatus est servus, ut se judicibus torquendum traderet: affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo causa ejus læderetur. Ac promissi fidem mirâ patientiâ præstitit. Plurimis enim laceratus verberibus, equuleoque impositus, candentibus etiam laminis ustus, a domino periculum silentio suo avertit. *Ibid.*

3. Quàm admirabilis fidei servus Panopionis fuit! Qui cùm cognovisset advolare milites, ad occidendum dominum suum, qui fuerat proscriptus; commutatâ cùm eo veste, illum postico clam emisit, se autem in cubiculum ac lectum domini recepit, & ut Panopionem occidi passus est. *Ibid.*

Servus barbarus dominum suum ab Asdrubale occisum fuisse graviter ferens, eum subitò aggressus, interemit. Cùmque comprehensus omni modo cruciaretur; lætitiam tamen, quam ex vindictâ ceperat, in ore constantissimè retinuit. *Valer. l.* iii. *c.* 3.

CAPUT XXIX.

Omnes omnium caritates patria complectitur.

1. Justitia, ut antè dictum est, versatur in communi societate tuendâ, tribuendoque suum cuique. Quoniam verò varii sunt necessitudinum gradus in eâ, quæ latissimè patet, omnium hominum inter se societate, suntque officia, quæ aliis magis, quàm aliis, debeantur; si quæratur, quibus plurimum tribuendum sit officii: principes sint, patria, & parentes, quorum beneficiis maximis obligati sumus: proximi, liberi, totaque domus quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps, propinqui, amici. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 58, 59.

Omnium societatum nulla carior, quàm ea quæ cum republicâ est unicuique nostrûm. Cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est, pro quâ quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? *n.* 57.

2. Vitæ brevis est cursus, gloriæ sempiternus. Cùm sit omnibus definita mors, optandum est, ut vita potiùs patriæ donata, quàm reservata naturæ, videatur. *Pro. Sext. n.* 47.

Ego ne immortalitatem quidem accipiendam putarem contra patriam: & eos qui pro republicâ vitam reddiderunt, nunquam mortem potiùs, quàm immortalitatem, assecutos putavi. *Pro Plancio, n.* 90.

Quò sis, Africane, alacrior ad tutandam rempublicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in cœlo & definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruantur. *Somn. Scip.*

3. Sic nos patria nostra delectat, ut sapientissimus vir Ulysses immortalitati anteponeret Ithacam illam, in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam. 1 *de Or. n.* 196.

Nescio quâ natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores non sinit esse sui.

Ovid. 1 *de Ponto, Ep.* 3.

CAPUT XXX.

Dulce & decorum est pro patriâ mori.

Horat. *l.* iii. *Od.* 2.

1. Cùm Attica regio ferro ignique vastaretur à Doriensium exercitu; rex Atheniensium Codrus, suis sociorumque viribus diffidens, ad Apollinis Delphici oraculum confugit, perque legatos sciscitatus est, quonam modo tam grave bellum averti posset. Respondisse Deus fertur, ita finem ei fore, si rex ipse hostili manu caderet. Quod cùm percrebuisset; edixêre Dorienses, ne quis Codri corpus vulneraret. At ille, depositis imperii insignibus, gregarii militis cultum induit: tum pabulantium hostium globo sese objiciens, unum ex his, quem falce percusserat, in cædem suam compulit. Cognito regis corpore, Dorienses sine prælio discessêre. Atque ita Athenienses virtute ducis pro salute patriæ se morti offerentis, bello liberati sunt. Quis Codrum non miretur, qui iisdem artibus mortem

mortem quæsierit, quibus vita ab ignavis quæri solet? *Valer. l.* v. *c.* 6. *Justin. l.* ii. *c.* 6. *Patercul. l.* i. *c.* 2.

2. Apud Romanos sanguinem liberorum ac suum patriæ impendit L. Junius Brutus, cujus historia videtur altiùs repetenda. Hic, cùm fratrem suum & primores urbis à Tarquinio Superbo avunculo suo interfectos audiisset, statuit nihil illi relinquere timendum ab ingenio suo, & nihil in fortunâ suâ concupiscendum. Itaque stultitiam simulans, & bona sua prædæ esse regi sinens, haud abnuit cognomen Bruti. At duobus Tarquinii filiis proficiscentibns Delphos ascitus, ut ludibrium potiùs esset, quàm comes, fertur tulisse donum Deo Apollini baculum aureum ligneo cavato inclusum, quæ erat effigies ingenii sui. Cùm regii juvenes peregissent mandata Tarquinii, consulto oraculo de prodigio quod in regiâ nuper acciderat, cupido incessit eos sciscitandi Apollinem, ad quem regnum Romanum esset venturum postea? Hanc ex imo specu redditam esse vocem ferunt: *Qui primus vestrûm, ô juvenes, tulerit osculum matri, is imperium summum Romæ habebit.* Duo Tarquinii permisêre sorti, uter eorum prior matri osculum daret, cùm Romam redîssent. Brutus ratus oraculi responsum aliò spectare, terram osculo contigit, quòd ea communis mater omnium mortalium esset. *Livius, l.* i. *c.* 56.

Tarquinio Superbo cum omni familiâ postea ejecto ex urbe, maximè operâ L. Junii Bruti, primi Romæ consules creati sunt ipse L. Junius Brutus & L. Tarquinius Collatinus. Cæterùm ut Romanis auctor libertatis fuerat Brutus, ita custos fuit. Erant in Romanâ juventute adolescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum libido solutior fuerat regnante Tarquinio, æquales & sodales adolescentium Tarquiniorum, assueti & ipsi regio more vivere. Hi pristinam vitæ licentiam quærentes, nefarium iniêre consilium de accipiendis clam nocte in urbem Tarquiniis: & assumpsêre in societatem sceleris ipsos Bruti liberos Titum Tiberiumque. *l.* ii. *c.* 3.

CAPUT [illegible]

[illegible] in patri[illegible]

[illegible] magnitudo [illegible] [illegible] est. licet parvu[illegible] [illegible] liberalitati[illegible] [illegible] tempus lau[illegible] [illegible] ante fæcula [illegible] Romanos ab Annibale [illegible] [illegible] pactione [illegible] [illegible] rentur, miff[illegible] [illegible] possidebat [illegible] Annibal protinus [illegible] [illegible] septem agelli ju[illegible] [illegible] pecunia majus, si æstimetu[illegible] enim carere patrimonio, quàm [illegible]

Ejusdem temporis femina A[illegible] [illegible] Romanos, qui è Cann[illegible] benignissimè alimentis sustentavit. [illegible] monificam [illegible] [illegible] : Filius in honorem patri[illegible] [illegible] *[illegible]* iv. c. 8.

CAPUT XX[illegible]

[illegible] utilitatis ca[illegible]

[illegible] Lepidus bis consul, [illegible] [illegible] par splendori [illegible] [illegible] inimicitias cum [illegible] [illegible] viro: quas, statim [illegible] sunt, deposuit: ex[illegible] [illegible] licè juncti essent po[illegible] [illegible] Id judicium Lepidi [illegible] veteres annalium scrip[illegible] [illegible] *Valer. l.* iv. c. [illegible]

[illegible] ignotum esse [illegible] [illegible] consilium fin[illegible] [illegible] is namque, [illegible]

Cùm conjurati de inito consilio inter se agerent, remotis, ut putabant, arbitris, sermonem eorum unus ex servis excepit: & præterea literæ, quas ad Tarquinios scripserant, deprehensæ, rem coarguerunt. Proditores exemplo in vincula conjecti sunt, deinde damnati. Consules in sedem processere suam: missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos juvenes virgis ceciderunt, securique percusserunt; cùm interea omnium oculi conjecti essent in vultum Bruti patris, qui ejus supplicii exactor erat, cujus spectatorem esse eum ingenita liberorum caritas minimè pati videbatur. At ille patris personam exuit, ut consulis retineret: maluit orbus vivere, quàm publicæ vindictæ deesse: &

Vicit amor patriæ, laudumque immensa cupido.

Valer. l. v. *c.* 8. *Virgil. l.* vi. *ver.* 823.

Ubi Tarquinius viam dolo obseptam vidit ad regnum repetendum, bello aperto rem aggressus est. Obviàm hosti consules eunt; Valerius consul peditem ducit, Brutus cum equitatu antecedit. Præerat hostium equitibus filius regis Aruns Tarquinius. Qui ut Brutum agnovit, inflammatus irâ: *Ille est vir*, inquit, *qui nos expulit patriâ. Ipse en ille nostris decoratus insignibus magnificè incedit. Dii regum ultores adeste.* Concitat calcaribus equum, atque in ipsum consulem dirigit. Sensit in se iri Brutus, & avidè se certamini obtulit. Adeò infestis animis concurrerunt, ut uterque lanceâ transfixus ex equo lapsus sit. Valerius Bruto collegæ funus, quanto potuit apparatu, fecit. Sed majus morti Bruti decus fuit publica mœstitia, maximè matronarum, quæ eum, ut parentem, per annum integrum luxerunt, quòd tam acer ultor fuisset violatæ in Lucretiâ pudicitiæ. *Livius, l.* ii. *c.* 6.

CAPUT XXXI.

Deciorum pro patriâ devotiones.

Consulibus Decio & Manlio Româ profectis ad bellum adversùs Latinos gerendum, dicitur visa esse utrique per noctem species, humanâ major augustior-

viri dicentis: *Ex unâ acie imperatorem Diis in- deberi, ex alterâ exercitum: & victoriam fore ejus 'tûs & populi, cujùs imperator devovisset legiones m, & se super eas.* Ubi consules contulerunt se hos visus nocturnos, placuit primùm victimas avertendæ Deorum iræ causâ: deinde statue- ut ille consul se pro populo Romano devoveret, ujus cornu cedere Romanus exercitus cœpisset. lius dextro, Decius lævo, cornu præerat. Primò ıque æquis viribus, & eodem ardore animorum erebatur. Deinde ab lævo cornu Romāni non tes impressionem Latinorum, pedem referre cœ- ıt. In hâc trepidatione Decius consul solennia ionis verba pronunciavit, præeunte M. Valerio .fice, armatus in equum insiluit, ac se in medios ; immisit, patriæ salutem, sibi verò mortem, ıs. Quàcumque equo invectus est, eò secum ·em ac terrorem tulit. Postquam verò corruit :us telis, tum Latini latè fugam fecêre. Sic ille ıtariâ morte magnam Romanis victoriam pepe- Manlius lacrymis & laudibus debitis prosecutus m memorabilem collegæ interitum. Decii cor- ›ostero die inventum est inter maximam hostium :m, coopertum telis: funusque ei par morti est m. *Livius, l.* viii. *c.* 6. 9. *Valer. l.* v. *c.* 6.

ım egregium exemplum æmulatus est bello 'sùs Gallos Decii filius. Nam in quarto con- ı, paternis vestigiis insistens, erexit ac restituit tes ac propè perditas urbis Romanæ vires si- levotione & pari exitu. *Livius, l.* x. *c.* 28. *Valer.* *c.* 6.

:nique bello contra Pyrrhum regem, tertius P. ıs se tertiam victimam reipublicæ præbuit, à › avitoque in patriam amore non degener. *Cic.* *fin. n.* 61.

CAPUT

CAPUT XXXII.

Divitiæ in patriam impensæ.

Doni quidem magnitudo facit ut gratum sit; gratius tamen est, licèt parvum, si opportunè detur. Hinc opportunitas liberalitatis Q. Fabii maximi fecit eum ad hoc usque tempus laudabilem, ob parvam pecuniæ summam tot ante sæcula erogatam patriæ causâ. Captivos Romanos ab Annibale Carthaginiensium duce receperat, interpositâ pactione nummorum. Qui cùm à Senatu non solverentur, misso in urbem filio, fundum, quem unicum possidebat, vendidit; ejusque pretium Annibali protinus numeravit, parvum quidem, utpote è septem agelli jugeribus redactum, sed omni pecuniâ majus, si æstimetur animo erogantis. Se enim carere patrimonio, quàm patriam fide, maluit.

Ejusdem temporis femina Apuliæ ditissima, Busa nomine, Romanos, qui è Cannensi clade supererant, benignissimè alimentis sustentavit. Salvo tamen statu fortunarum suarum, munificam se populo Romano præstitit: Fabius in honorem patriæ ex paupere inops factus est. *Valer. l.* iv. *c.* 8.

CAPUT XXXIII.

Inimicitiæ publicæ utilitatis causâ depositæ.

1. M. Æmilius Lepidus bis consul, pontifex maximus, gravitateque vitæ par splendori honorum, gessit diutinas ac vehementes inimicitias cum Fulvio Flacco ejusdem amplitudinis viro: quas, statim atque censores simul renunciati sunt, deposuit: existimans non oportere eos, qui publicè juncti essent potestate, privatis odiis dissidere. Id judicium Lepidi & præsens ætas comprobavit, & veteres annalium scriptores nobis laudandum tradiderunt. *Valer. l.* iv. *c.* 2.

2. Noluerunt quoque ignotum esse posteritati Livii Salinatoris illustre consilium finiendarum, patriæ causâ, simultatum. Is namque, etsi Neronis odio ardebat,

ardebat, cujus præcipuè operâ in exilium ierat, tamen ubi ei collega in consulatu est datus, sibi imperavit oblivisci & ingenii sui, quod erat acerrimum, & injuriæ, quàm gravissimam acceperat: ne, pertinacem se exhibendo inimicum, malum consulem ageret. Hæc mentis inclinatio ad tranquilliorem habitum, plurimùm profuit ad salutem urbis atque Italiæ in difficili temporum articulo: quia pari virtutis impetu connisi duo consules, terribiles Pœnorum vires contuderunt.

3. Cùm P. Scipioni Africano duo Q. Petilii diem dixissent, tribunus plebis eo tempore Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. Tristem omnes ab eo sententiam expectabant. At ille dixit: *Se non passurum P. Scipionem absentem accusari: &, cùm rediisset, auxilio ei futurum, ne causam diceret.* Multa deinde addidit de insignibus inimici sui meritis in patriam. Movit oratio Gracchi non ceteros modò tribunos, sed ipsos etiam accusatores: &, senatu habito, gratiæ ingentes ab universo ordine Tib. Graccho actæ sunt, quòd rempublicam privatis simultatibus potiorem habuisset: Petilii verò vexati sunt probris, quòd splendere alienâ invidiâ voluissent. Silentium deinde de Africano fuit. *Livius, l.* xxxviii. *c.* 52.

CAPUT XXXIV.

Patriæ irasci nefas est.

Ut parentum, sic patriæ sævitia, patiendo ac ferendo lenienda est. *Livius, l.* xxvii. *c.* 34.

Suorum injurias civium patienter ferebat Epaminondas, quòd se patriæ irasci nefas esse duceret. Cùm aliquando eum propter invidiam Thebani noluissent præficere exercitui; delectus erat dux alius imperitus belli, cujus errore res eò deducta fuerat, ut omnes de salute exercitûs pertimescerent, quòd locorum angustiis clausus, ab hostibus obsidebatur. Tum desiderari cœpta est Epaminondæ diligentia, qui tunc miles sine ullo imperio erat. Cùm ab illo opem

petiissent

petiissent sui, nullam retinuit memoriam acceptæ contumeliæ, & exercitum obsidione liberatum domum reduxit incolumem. Neque verò hoc semel fecit, sed sæpius. *Cor. Nep. in Epam. c. 7.*

Aristides Athenis, Camillus Româ, ejecti in exilium, longè alio animo patriæ injuriam tulêre. Ille enim urbe egrediens, Deos oravit, ne unquam Athenienses operâ suâ indigerent. Hic contrà dicitur a Diis precatus esse, ut, si sibi innoxio injuria fieret, desiderium sui facerent ingratæ patriæ quamprimum. Idem tamen non multo antè tempora digniora bono cive vota fecerat. Nam captis Veiis, urbe opulentissimâ, manus ad cælum tollens, precatus erat, ut si cui Deorum nimia sua populique Romani fortuna videretur, liceret eam invidiam lenire suo privato incommodo potiùs, quàm publico populi Romani. Et cùm deinde, Româ à Gallis obsessâ, missus ad Camillum exulem Cædicius, eum dictatorem creatum esse nunciâsset, cohortarique cœpisset, ne injuriæ à patriâ illatæ reminisceretur; ille, interrupto sermone Cædicii, *Nunquam*, inquit, *à Diis precatus essem, ut mei desiderium Romanis facerent, si ejusmodi illorum desiderium futurum esse existimâssem. At nunc æquiora à Diis postulo: mea ut opera tantam patriæ utilitatem afferat, quanta est ea, quâ nunc premitur, calamitas.* Plut. in Aristid. Livius, l. v. c. 33. & 21. Appian. l. iv. Celtic.

Vide infrà Coriolani iram in patriam, cap. xxxvii. & Q. Fabii Maximi patientiam, l. iv.

CAPUT XXXV.

Fundamentum est omium virtutum pietas in parentes. Cic. *pro Planc. n.* 29.

1. Prima & optima pietatis in parentes magistra est natura. Hæc nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis viribus caritatem parentum pectoribus liberorum tacitè infundit. *Valer. l.* v. *c.* 4.

Parentes carissimos habere debemus, quòd ab iis

nobis

nobis vita, matrimonium, libertas, civitas tradita eft. *Cicer. poſt red. in Sen. n.* 2.

Beneficiorum maxima ſunt ea, quæ à parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus. Parentes cogunt teneros infantes ad ſalubrium rerum patientiam. Flentium ac repugnantium corpora diligenti curâ fovent, &, ne membra in pravum detorqueantur, conſtringunt. Mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus. Juventam frugalitati, pudori, moribus bonis applicant, coactam, ſi non obſequatur libenter. Adoleſcentibus quoque vis adhibetur & ſervitus, ſi remedia per intemperantiam rejiciunt. *Senec.* 6 *Benef. c.* 24.

2. Quiſquis in vitâ ſuâ parentes colit, hic & vivus & defunctus Diis carus eſt. Contrà contemptus parentum ejus generis peccatum eſt, quod & ab hominibus odio habetur, & in viventibus ac mortuis à Diis damnatur ac punitur. *Stobæus, Serm.* 77.

Ea caritas, quæ eſt inter natos & parentes, dirimi, niſi deteſtabili ſcelere, non poteſt. *Cicer. de Amic. n.* 27.

Facilè intelligo liberos non modò reticere parentum injurias, ſed etiam æquo animo ferre oportere. *Pro Cluen. n.* 17.

Adoleſcentulus quidam Zenonis ſcholam diu frequentaverat. Reverſum in paternas ædes interrogavit pater, quid tandem ſapientiæ didiciſſet? Ille rebus ipſis ſe oſtenſurum reſpondit. Indignante autem patre & verbera ipſi ingerente, ille quietus permanens, & patienter ferens, *Hoc*, inquit, *didici, iram patris æquo animo ferre.* Ælian. l. ix. c. 33.

3. Quæri ſolitum eſt in philoſophorum ſcholis, an ſemper atque in omnibus patri parendum ſit. Certè in plurimis parendum eſt, in quibuſdam non obſequendum. Omnia enim, quæ in rebus humanis fiunt, ſicut docti cenſuerunt, aut honeſta ſunt, aut turpia. Quæ ſuâ vi recta honeſtaque ſunt, ut fidem colere, ut patriam defendere, ea fieri oportet, ſive imperet pater, ſive non imperet. Sed quæ his contraria, quæque turpia, & omnino iniqua ſunt; ea ne, ſi im-

peret quidem, facienda sunt. Illa tamen ipsa, in quibus obsequi patri imperanti non oportet, leniter & verecundè declinanda, sensimque relinquenda sunt, potiùs quàm respuenda. *A. Gell. l. ii. c. 7.*

Agesilaüs, patre jubente eum in quodam judicio sententiam legibus adversam ferre: *A te,* inquit, *mi pater, jam inde à pueritiâ edoctus sum legibus parere. Itaque etiam nunc tibi obtempero, nihil in leges peccando.* Plut. de vit. pud.

4. Talem erga parentes te præsta, quales optares se tibi tuos liberos exhibere. *Isocr. ad Dem.*

Si liberi parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo vel fortunâ: eorum, cùm poterunt, augeant opes, eisque honori sint. Fructus enim ingenii, fortunæ, omnisque præstantiæ maximè tum capitur, cùm in proximum quemque confertur. *Cic. de Amic. n. 90.*

Omnes homines palam prædicant, primùm Diis, deinde parentibus, honorem deberi naturâ & legibus; neque liberos quicquam gratius Diis facere posse, quàm si benignè & alacriter cum fœnore gratias referant iis à quibus geniti educatique sunt. Contrà verò nullum esse majus impietatis argumentum, quàm contemptum & neglectionem parentum. Itaque interdictum est nobis, ne quid mali aliis faciamus; injustum autem & impium habetur, non semper patri ac matri ea dicere & facere quibus lætentur. *Plut. de Amor. frat.*

CAPUT XXXVI.

Patres à liberis periculo liberati.

1. Cùm captum atque incensum est Ilium, Græci Trojanorum fortunas miserati, hoc maximè dignum gentis suæ humanitate pronunciari per præconem jusserunt: *Ut singuli è liberis civibus secum auferrent in humeros sublatum id unum quod putarent inter res suas præcipuè servandum.* Statim Æneas Deos patrios humeris imposuit, cætera negligens. Hâc pietate capti Græci, permisere ipsi etiam alteram rem asportare.

are. Tum ille Diis alterum onus addidit patrem suum Anchisem senio confectum. Quo facto mirum in modum obstupefacti Græci, Æneæ sua omnia restitui voluerunt; ita declarantes, illos etiam qui hostes sunt, & jure belli in victos uti possunt, mansuescere & misericordiâ moveri in eos, qui Deos & parentes reverenter colunt. *Ælian. l.* iii. *c.* 22.

2. Crœso Lydorum regi opulentissimo filius fuit, formâ quidem & ingenio præstans, sed naturâ mutus diu existimatus, quoniam cùm jam multùm adolevisset, nihil tamen fari poterat. Ad emendandum hoc linguæ vitium cuncta expertus est pater, dum secundæ ejus res erant: At nihil omnino medicorum artes profuêre. Cùm verò Sardes, urbem regiam, expugnâsset Persarum exercitus, & in Crœsum districto gladio irruens quidam miles, eum sibi ignotum jamjam occisurus videretur; vitæ patris timens pius adolescens, & oblitus quid sibi nascenti natura denegâsset, os diduxit, & clamare nitens, solvit linguæ vincula, atque in has voces erupit: *Ne occidas Crœsum, miles.* Sic à patris capite depulsa mors fuit beneficio filii: qui & ipse suo in patrem amore consecutus est, ut per reliquum vitæ tempus vocalis esse posset, ac planè articulatéque loqui. *Herodot. l.* i. *A. Gell. l.* v. *c.* 9. *Valerius, l.* v. *c.* 4.

3. Quum, seditione inter Macedonas milites & Græcos mercenarios ortâ, rex Philippus gravi vulnere percussus esset, & ex equo dejectus; profiluit ante omnes Alexander, annum tunc septimum decimum agens, jacentem clypeo suo protexit, ruentesque in eum multos suâ manu occidit. Cùm graviter postea ferret Philippus, quòd propter vulnus, quo tum femur transfossum fuerat, claudicare cogeretur; verè & scitè dixit ei Alexander: *Non debere eum irasci vulneri, quo virtutis bellicæ memoria revocaretur, quoties pedem moveret.* Quint. Curt. l. viii. c. 1. Plut. 1. fort. Alex.

4. Eadem pietas virili robore armavit P. Scipionem, qui deinde Africanus est dictus, ad opem patri in acie ferendam, cùm vix puerilitatis annos egressus

esset. Nam eum consulem pugnantem cum Annibale apud Ticinum fluvium, & graviter saucium, servavit intercursu suo. Neque illum aut ætatis infirmitas aut militiæ tirocinium interpellavit, quò minùs laudem consequeretur rapti ex ipsâ morte patris & imperatoris. *Valer. l.* v. *c.* 4.

5 L. Manlium plebi Romanæ invisum multa fecerant; acerbitas in habendo militum delectu ad bellum, ingenium atrox, cognomen Imperiosi ab ipso ascitum ad ostentationem sævitiæ. Itaque ubi primùm dictaturâ abiit, diem ei dixit ad populum M. Pomponius tribunus plebis. Crimini inter cætera dabat, quòd ab hominibus relegâsset, & ruri inter servos ac pecudes habitare, cogeret Titum filium (cui postea Torquati cognomen fuit) adolescentem nullius probri compertum, sed tantum linguâ impromptum.

Ægrè passus Titus se causam esse hujus adversus parentem criminationis, capit consilium rudis quidem atque agrestis animi, sed pietate in patrem laudabile. Nescientibus cunctis, gladio succinctus, noctu Romam accurrit, et primâ luce Pomponii domum venit: janitori, opus sibi esse domino ejus extemplo convento, ait, eique nunciari jubet Titum Manlium Lucii filium adesse. Tribunus, cui spes erat juvenum irâ percitum in patrem aliquid novi criminis afferre, eum statim, remotis arbitris, admittit. At ille, ut est ingressus, gladium distringit, & super lectum jacentis Pomponii stans ferro intento, se eum transfixurum minatur, nisi jurejurando confirmet, se ab institutâ adversus L. Manlium accusatione recessurum. Tribunus gladium ante oculos micantem cernens, seque solum atque inermem cum juvene prævalido & feroce, juravit iis verbis, in quæ adactus est à Tito; rem ad populum detulit, docuit cur sibi ab incepto desistere necesse esset, Manlium patrem missum fecit. Tantùm temporibus illis jusjurandum valebat.

Maluisset quidem Romana plebs sibi potestatem fieri ferendi suffragii de tam crudeli & superbo reo, quem oderat: veruntamen non ægrè tulit filium id pro patre ausum esse: & ejus factum visum est eò laudabilius

dabilius, quòd adolescentis animum acerbitas patria nihil à pietate avertisset. Itaque ut suus virtuti honor, suum præmium, esset, eo anno secundum inter sex tribunos militares locum consecutus est T. Manlius, licet nullis præclarè factis cognitus, ut qui rure & procul à cœtu hominum juventam egisset. *Cicer.* 3 *Offic.* n. 31. *Livius,* l. vii. c. 4. 5.

CAPUT XXXVII.

Pietas liberorum in matres.

1. C. Marcius, cui capta urbs Corioli fecit cognomen Coriolani, patre orbatus adhuc puer, sub matris tutelâ adolevit. Sortitus erat à naturâ nobiles ad laudem impetus: sed quia doctrina non accessit, iræ impotens, obstinatæque pervicaciæ fuit, & exemplo suo confirmavit, generosam indolem, si liberali institutione careat, edere multa simul cum virtutibus vitia, sicut fœcundum naturâ agrum, qui excultus non sit. Quoniam invictum voluptate, pecuniâ, labore animum gerebat; ejus continentia, justitia, fortitudo prædicabantur: at præfervida ira, asperi mores, & parum civilis congressus, graviter ferebantur. Hunc autem mortales maximum fructum ferunt è Musarum disciplinâ, ut molliatur mansuescatque eorum ingenium: &, si quid ferum natura indidit, exuat.

Scilicet ingenuas didicisse fideliter artes,
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Ovid. 2 *de Ponto,* *El.* 9.

Nemo adèò ferus est, ut non mitescere possit,
Si modò culturæ patientem commodet aurem.

Horat. 1 *Epist.* 1.

Cùm prima stipendia facere cœpisset adolescens, è multis præliis, quibus interfuit, nunquam rediit, nisi donatus coronâ aliove militari præmio. Commilitonibus ejus bellicæ virtutis finis erat gloria, illi verò finis gloriæ gaudium matris. Nam ubi illa audivisset ipsum laudari, & donari vidisset coronâ, & præ lætitiâ lacrymans esset complexa; id sibi summo hono-

ri felicitatique ducebat esse. Sic Epaminondas dicebat nihil sibi unquam jucundius feliciusque contigisse, quàm quòd patrem & matrem habuisset testes ac participes partæ Leuctricâ pugnâ gloriæ. Coriolanus, ut uni matri rependeret gratiam, quam utrique parenti debebat, eâ oblectandâ & colendâ satiari non poterat. Illâ cupiente atque orante, uxorem duxit: illius in ædibus, natis jam liberis, cum uxore habitavit.

Post multa in patriam merita judicio populi damnatus Coriolanus, in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque jam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benignè excepêre, & usus est hospitio Attii Tullii, qui princeps Volscorum erat, Romanisque fuerat semper infestus. Itaque cùm alterum vetus odium, alterum recens ira stimularet, brevi effecerunt, ut legerentur imperatores ad bellum adversus Romanos gerendum.

Coriolanus, expugnatis non paucis Romanorum oppidis, castra posuit quinque millia passuum ab urbe, agrumque Romanorum est populatus. Missi Romà ad eum oratores de pace, atrox responsum retulerunt. Iterum deinde missi, ne in castra quidem admissi sunt. Sacerdotes quoque suis insulis velatos îsse ad eum supplices traditur, & nihil magìs flexisse animum, quàm legati flexerunt. Tum matronæ coëuntes pervicerunt, ut Veturia Coriolani mater, exactâ ætate mulier, & Volumnia uxor, duos parvos ex Marcio filios ferens secum, in castra hostium irent cum frequenti mulierum comitatu, & eam urbem precibus lacrymisque defenderent, quam viri armis non poterant. Ubi ad castra ventum est, nunciatumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen; qui motus non fuerat nec publicâ majestate in legatis, nec religione in sacerdotibus, multò obstinatior erat adversus muliebres lacrymas. At ut matrem aspexit: *Expugnâsti,* inquit, *& vicisti iram meam, ô Patria, admotis matris meæ precibus, cui tuam in me injuriam condono!* Continuóque Romanum agrum hostilibus armis liberavit. *Plut. in Coriol. Livius, l.* ii. *c.* 35, *&c.*

2. Prætor tradidit triumviro necandam in carcere mulierem sanguinis ingenui, capitali crimine damnatam. Is qui custodiæ præerat, misericordiâ motus, non eam protinus strangulavit. Dedit quoque aditum ad eam filiæ, sed diligenter excussæ, ne quid cibi inferret. Existimabat enim futurum, ut inediâ consumeretur. Cùm autem jam dies plures effluxissent, miratus quòd tamdiu viveret, curiosiùs observatâ filiâ, animadvertit illam exerto ubere lenire famem matris lactis sui subsidio. Quæ res tam admirabilis, ad judices perlata, impetravit matri remissionem pœnæ. Nec tantùm matris salus donata est filiæ pietati, sed ambæ perpetuis alimentis sustentatæ sunt, publico sumptu; & carcer ille consecratus est, extructo ibi Pietatis templo. Quò non penetrat, aut quid non cogitat pietas, quæ novam rationem invenit genetricis servandæ in carcere? Quid tam inusitatum atque inauditum, quam matrem natæ uberibus alitam fuisse? Putaret aliquis hoc contra naturam factum esse, nisi prima naturæ lex esset diligere parentes. *Valer l.* v. *c.* 4. *Plin. l.* vii. *c.* 36.

Filia alia, cui nomen Pero, admovit velut infantem pectori suo, atque aluit patrem suum, grandi ætate senem, qui in custodiam traditus fuerat. *Valer. ibid.*

CAPUT XXXVIII.

Parricidium scelerum omnium maximum est.

1. Parricidium nefarium facinus est, atque ejusmodi, ut eo uno maleficio scelera omnia comprehensa esse videantur. Etenim si (id quod præclarè à sapientibus dicitur) vultu sæpe læditur pietas; quod supplicium satis acre reperietur in eum, qui mortem attulerit parenti, pro quo mori ipsum jura divina atque humana cogebant, si res postularet? *Cicer. pro Rosc. Amer. n.* 37.

Portentum atque monstrum est, esse aliquem humanâ specie & figurâ, qui tantùm vicerit bestias immanitate, ut eos indignissimè luce privaret, per quos hanc suavissimam lucem aspexerat: cùm partus atque educatio etiam feras inter sese conciliet. *n.* 63.

2. Aiunt Cœlium quemdam Terracinensem, cùm cœnatus îsset cubitum in idem conclave cum duobus adolescentibus filiis, inventum esse manè jugulatum. Quoniam nec servus quisquam nec liber reperiebatur, in quem facinoris suspicio caderet; eâ autem ætate filiî prope patrem cubantes ne sensisse quidem se dicebant; nomina filiorum de parricidio delata sunt. Parum enim verisimile videbatur, quemquam ausum esse committere se in id conclave, eo potissimùm tempore, cùm ibidem essent duo adolescentes filii, qui facilè possent & sentire & defendere. Tamen cùm judicibus planum esset factum, aperto ostio repertos esse eos dormientes: judicio absoluti sunt, & omni suspicione liberati. Nemo enim putabat, quemquam esse, qui somnum statim capere posset post perpetratum parricidium; propterea quòd qui tantum facinus commiserunt, non modò non possunt quiescere sine curâ, sed ne spirare quidem sine metu. *n.* 64.

3. Civitas Atheniensium prudentissima fuisse traditur. Ejus porrò civitatis sapientissimum Solonem ferunt fuisse, qui leges illis scripsit. Is cùm interrogaretur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necâsset; respondit: *Se id neminem facturum putâsse.* Sapienter fecisse dicitur, cùm nihil sanxerit de illo scelere, quod antea commissum non erat: ne non tam prohibere videretur, quàm ostendere committi posse. Quantò sapientiùs majores nostri fecêre! Qui cùm intelligerent nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia; supplicium in parricidas singulare excogitaverunt, ut ii, quos natura ipsa non potuisset in officio retinere, magnitudine pœnæ summoverentur à maleficio. Insui voluerunt in culeum vivos, atque ita in flumen dejici. O singularem sapientiam! Nonne videntur hunc hominem ex rerum naturâ sustulisse & eripuisse, cui repentè cœlum, solem, aquam, terramque ademerunt? ut, qui eum necâsset, unde ipse natus esset, careret iis omnibus rebus, ex quibus omnia nata esse dicuntur, *n.* 70.

Persæ,

Persæ, si quis patrem necâsset, eum non genuinum filium existimabant, sed subditititium. Quia alienum à naturâ videbatur, & parum credibile, ut certus parens à justis liberis interimeretur. *Nicol. Damasc. Herod t. l.* 1.

CAPUT XXXIX.

Nihil dulcius hominum generi, quàm liberi.

1. Perspicuum est à naturâ ipsâ impelli nos, ut eos, quos genuerimus, amemus. *Cicer.* 3 *de fin. n.* 62.

Nonne bestiæ pro suo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant, & nullos hominum impetus, nullos ictus reformident? Si feræ partos suos diligunt, quâ nos in liberos nostros indulgentiâ esse debemus? 5 *Tusc. n.* 79. 2 *De Orat. n.* 168.

Quid dulcius hominum generi à naturâ datum est quàm sui cuique liberi? Incertum est quàm longa cujusque nostrûm vita futura sit. Consulere itaque & prospicere vivi debemus, ut illorum solitudo & pueritia quàm firmissimo præsidio munita sit. *Post red. Quir. n.* 2. *In Verrem, l.* ii. *n.* 153.

2. Pater nullum clarius potest relinquere monumentum sui, quàm si filium relinquat effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii. *Phil.* 9. *n.* 12.

Ad filium hæreditas paternæ gloriæ & factorum imitatio pertinet. 1 *Offic. n.* 78.

Optima hæreditas omnique patrimonio præstantior à patribus traditur liberis, gloria virtutis rerumque gestarum: cui dedecori esse, nefas & impium judicandum est. 1 *Offic. n.* 33.

3. Nemo liberorum gratiâ pecuniis cumulandis incumbat, ut ditissimos eos relinquat. Id enim nec ipsis nec patriæ conducit. Census juvenum optimus is est, qui eos non reddit obnoxios adulationibus & sufficit rebus necessariis. Liberis ergo non multum auri, sed pudoris oportet relinquere. *Plato de Leg. l.* v.

Parentes liberis plerumque bono animo malè precantur. Si vis esse felix, Deos ora, ne quid tibi eve-

niat

niat ex his quæ optantur tibi. Ea non sunt bona quæ isti in te volunt congeri; divitiæ, honores, imperia. Unum bonum est, quod beatæ vitæ causa & firmamentum est, virtus. Fac ipse te felicem. Facies autem, si virtutem colueris. *Senec. Epist.* 31.

CAPUT XL.

Liberi patriæ causâ bene instituendi.

Verrem graviter objurgat Cicero, quòd prætor in Siciliâ filium flagitiis suis interesse passus erat. Tune, cùm te ac tuam vitam nôsses, in Siciliam tecum grandem filium ducebas? ut etiamsi natura puerum à paternis vitiis abduceret, consuetudo tamen & disciplina dissimilem tui esse non sineret. Fac enim fuisse in isto C. Lælii & M. Catonis indolem, quid ex eo boni sperari atque effici potest, qui nullum unquam patris pudicum neque sobrium convivium viderit. Qui adultâ ætate per triennium inter impudicas mulieres & intemperantes viros in epulis quotidianis versatus sit: nihil unquam à patre audiri, quo pudentior aut melior esset? Quibus in rebus non solùm filio, sed etiam reipublicæ fecisti injuriam. Susceperas enim filios non solùm tibi, sed etiam patriæ: qui non modo tibi voluptati, sed etiam qui aliquando usui reipublicæ esse possent. Eos instituere atque erudire debuisti ad majorum instituta, & ad civitatis nostræ disciplinam, non ad tua flagitia atque ad tuas turpitudines. Esset ex inerti atque impuro & improbo parente natus & pudens & probus filius. Nunc pro te Verrem alterum substituisti civitati. *Cicer. l.* iii. *in Verr. n.* 159.

2. Pelopidas, qui filium habebat infamem, Epaminondam reprehendebat, quòd uxorem non duxisset; illumque malè reipublicæ consulere dicebat, qui liberos non relinqueret: *Vide*, inquit Epaminondas, *ne tu patriæ pejus consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Mihi verò stirps deesse non potest: namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modo mihi superstes, sed etiam immortalis, futura est.* Cornel. Nep. in Epam.

Gratum est, quod patriæ civem populoque dedisti,
Si facis ut patriæ sit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimùm enim intererit quibus artibus & quibus
hunc tu
Moribus instituas. *Juven. Sat.* xiv. 70.

CAPUT XLI.

Maxima debetur puero reverentia.

Plurima sunt———famâ digna sinistrâ,
Quæ monstrant ipsi pueris traduntque parentes.
Sic natura jubet: velociùs & citiùs nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica.
Nil dictu fœdum visuque hæc limina tangat,
Intra quæ puer est———
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, ne tu pueri contempseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

Juven. Sat. xiv.

Utinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus. Infantiam statim deliciis solvimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non concupiscet cùm adoleverit, qui in cunis purpureis vagierit? In lecticis crescunt: si terram pedibus attigerint, è manibus utrimque sustinentium pendent. Gaudemus, si quid licentiùs dixerint, risu & osculo excipimus verba ingenuis indigna. Nec mirum videri debet: nos docuimus, ex nobis audiêrunt. Omne convivium obscœnis canticis strepit: pudenda spectantur. Fit ex his consuetudo, deinde natura. Discunt hæc miseri, antequam sciant esse vitia. *Quintil. l.* i. *c.* 3.

Adolescentium indolem non tam juvant quæ bene dicta sunt, quàm inficiunt quæ pessimè; multòque magis si plura sint, quæ deteriora sunt. *A. Gell. l.* xii. *c.* 2.

CAPUT XLII.

Salubriter institui plurimùm prodest in reliquam vitam.

1. Philippus, cujus virtute atque industriâ Macedones locupletissimo imperio aucti sunt, nunquam inter negotia bellica alienus fuit à Musis & literis. Erat ei plena acuminis & solertiæ oratio, quâ non minores res, quàm præliis, confecit: ipseque pluris æstimabat victorias verbis partas, quàm armis. Extant libri epistolarum ejus plenarum & venustatis & prudentiæ, è quibus una brevis è Græco in Latinum convertenda visa est, inquit A. Gellius, quæ possit esset parentibus hortamentum curæ diligentiæque in liberorum institutione. *Philippus Aristoteli salutem. Filium mihi genitum scito. Nec Diis gratiam perinde habeo, quia natus est, quàm quòd illum nasci temporibus vitæ tuæ contigit. Spero enim fore, ut educatus eruditusque abs te, dignus nobis existat, & non sit impar tanto imperio.* A. Gell. l. v. c. 3. Justin. l. ix. c. 8. Polyæn. l. iv.

Non fefellit Philippum sua de Aristotele opinio. Quippe Alexander eo doctore diu usus, accepit ab illo tam utilia agendi & loquendi præcepta, ut non dubitaverit prædicare, *Non minus Aristoteli debere se, quàm Philippo: hujus enim munus esse quòd viveret; illius, quòd honestè viveret.* Voluit verò Philippus prima literarum elementa filio suo tradi ab Aristotele summo ejus ætatis philosopho, & ille suscepit hoc officium: quia magni momenti est ad studia, eorum initia à perfectissimo præceptore tradi. *Cicer.* 3 *de Orat. n.* 141. *Plut. in Alex. Quintil. l.* i. *c.* 2.

2. Plurimùm in reliquam vitam proderit, pueros statim salubriter institui. Facile est enim animos adhuc teneros componere; difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creverunt. Altiùs descendunt præcepta, quæ primis imprimuntur ætatibus: & natura tenacissimi sumus eorum, quæ pueri percepimus: ut

ſapor, quo nova vaſa imbuuntur, durat. *Senec.* 2 *de Irâ, c.* 18. *Ad Helv. c.* 16. *Quintil. l.* i. *c.* 1.

Quo ſemel eſt imbuta recens, ſervabit odorem
Teſta diu. *Horat.* 1 *Ep.* 2. *ver.* 69.

Nulla ætas videatur tam infirma, quæ non protinus diſcat quid rectum pravumque ſit: eſt enim maximè tum formanda, cùm facillimè cedit præcipientibus. Monendus ergo puer, ne quid cupidè, ne quid improbè, ne quid impotenter faciat. *Quint. l.* i. *c.* 4. Habendumque eſt in animo ſemper illud Virgilianum:

—Adeò in teneris conſueſcere multum eſt.
Virgil. 2 *Geor. ver.* 272.

3. In pueris modò frenis utamur, modò ſtimulis: eſt enim in illis aliquid quod coërcendum ſit, eſt quod excitandum. Hinc Iſocrates, doctor ſingularis, dicebat ſe calcaribus in Ephoro, contrà autem in Theopompo, frenis uti ſolere: alter enim reprimendus erat, alter incitandus. Et Themiſtocles, qui in adoleſcentiâ fuerat feroci admodum ingenio, reſpondebat mirantibus mutatos ipſius mores: *Aſperos & ferociores pullos fieri equos optimos, ſi domitoribus peritis tradantur.* Senec. de Irâ, l. ii. c. 21. Cic. 3 de Or. n. 25. Plut. in Them.

4. Dabimus aliquod laxamentum: deſides verò eſſe non ſinemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis voluptarios & iracundos facit, quàm educatio mollis & blanda. Ideo quò plus indulgetur filiis unicis, & quò plùs licet pupillis, eò corruptior illis animus eſt. Offenſas patienter ille non feret, cui nihil unquam negatum eſt, cui lacrymas ſollicita ſemper mater abſterſit, cui ſatisfactum eſt de pædagogo. *Senec. ibid.*

5. Longè quoque ab aſſentatione pueritia removenda eſt. Audiat verum, exprobrentur illi perperam facta, timeat aliquando parentes, & magiſtros vereatur ſemper. Nihil per iracundiam & lacrymas exoret: quod irato & flenti negatum fuerit, offeratur quieto.

6. Omnibus hominibus prodeſt animum ſubinde relaxare. Excitatur enim otio vigor: omnis & tri-

ſtitiæ, quæ continuatione pertinacis ſtudii adducitur, feriarum hilaritate diſcutitur. *Senec.* 1 *Contr.*

Luſus pueris proderunt: quia pueri poſt luſus plùs virium & acriorem animum afferunt ad diſcendum. Modus tamen ſit remiſſionibus: ne aut negatæ odium ſtudiorum faciant, aut nimiæ otii conſuetudinem afferant. *Quint. l.* i. *c.* 2.

7. Omnes ferè legum latores, neglectâ puerorum & adoleſcentum educatione, parentum arbitrio liberorum inſtitutionem reliquerunt; idque unum videntur ſtuduiſſe, ut iis, qui adverſus legum præcepta peccâſſent, pœnæ conſtituerentur & irrogarentur. At Perſæ &. Lacedæmonii aliâ ratione caverunt, ne admitterentur quæ leges vetabant: & civium peccatis obviam iêrunt, formandis publicâ ſeverâque inſtitutione puerorum & adoleſcentum moribus. Sic enim fiebat, ut à teneris annis virtutem colere, vitia verò adverſari, aſſuefierent. Quæ verò fuerit illa pauperum & divitum conſimilis ſub publicis magiſtris educatio, non inutile erit legere apud Plutarchum & Xenophontem. *Plut. in Lycurg. & Lacon. Xenophon.* i. *Cyrop. & in Lacon.*

CAPUT XLIII.

Veterum Romanorum in educandis pueris diſciplina.

1. Non aſſueſcat infans ei ſermoni qui dediſcendus deinde ſit. Magni intereſt quos quiſque audiat quotidie domi, quibuſcum loquatur à pueritiâ, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. Legimus epiſtolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet ejus filios, qui eloquentiâ floruerunt, non ſolùm in gremio matris educatos fuiſſe, ſed etiam ab eâ ſermonis elegantiam hauſiſſe. Maximum autem matronis ornamentum eſſe liberos bene inſtitutos meritò putabat ſapientiſſima illa mulier. Cùm Campana matrona apud illam hoſpita, ornamenta ſua, quæ erant illo ſeculo pretioſiſſima, oſtentaret ei muliebriter; traxit eam ſermone, quouſque à ſcholâ redirent

liberi. Quos reverſos hoſpitæ exhibens: *Et hæc,* inquit, *ornamenta mea ſunt.* Quint. l. i. c. 1. Cic. in Bruto, n. 210. Valer. l. iv. c. 4.

2. Operæ pretium eſt cognoſcere veterum Romanorum ſeveritatem ac diſciplinam circa educandos formandoſque liberos. Jamprimum filius ex caſtâ parente natus, non in cellâ emptæ nutricis educabatur, ſed in gremio ac ſinu matris, cujus præcipua laus erat, tueri domum, & inſervire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cui propter probatos mores ſoboles omnis cujuſpiam familiæ committeretur: coram quâ neque dicere fas erat, quod turpe dictu videretur, neque facere, quod inhoneſtum factu. Hæc non ſtudia modò, ſed remiſſiones etiam luſuſque puerorum, quâdam verecundiâ temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, ſic Aureliam Julii Cæſaris, ſic Attiam Auguſti matrem, præfuiſſe educationibus liberorum accepimus.

Hæc diſciplina ac ſeveritas id præſtabat, ut pueri toto pectore arriperent artes honeſtas. At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus alter ſervus nulli ſerio miniſterio accommodatus. Horam fabulis & erroribus teneri & rudes animi ſtatim imbuuntur; nec quiſquam in totâ domo curat, quid coram infante domino aut dicat aut faciat; quoniam etiam ipſi parentes nec probitati nec modeſtiæ parvulos aſſuefaciunt, ſed laſciviæ & audaciæ. Per quæ paulatim irrepit impudentia & ſui alienique contemptus. *Dialog. de corr. Eloq. c.* 18.

3. Nunciatum quondam eſt Phavorino philoſopho, nobis præſentibus, uxorem auditoris ſectatoriſque ſui paululùm antè peperiſſe, eumque eſſe auctum Filio. *Eamus,* inquit tum Phavorinus, *& viſum puerperam & gratulatum patri.* Is enim erat loci ſenatorii, ex familiâ nobiliore. Ivimus unà qui tunc aderamus, & cum eo ſimul domum introgreſſi ſumus, Phavorinus complexus hominem, congratulatuſque ei, aſſedit: atque ubi percontatus eſt, quàm diutinum puerperium fuiſſet; & cognovit puellam defeſſam labore & vigiliâ ſomnum capere, famulari inſtituit prolixiùs: &,

Nihil, inquit, *dubito, quin filium lacte suo nutritura sit.* Sed cùm mater puellæ parcendum ei esse diceret, adhibendasque puero nutrices, ne ad dolores, quos in pariendo tulisset, munus quoque nutricationis grave ac difficile accederet: *Oro te*, inquit, *mulier, sine eam totam ac integram esse matrem filii sui. Hoc enim est contra naturam imperfectum & dimidiatum matris genus, parere, & statim abs sese abjicere partum: alere in utero sanguine suo nescio quid, quod non videat; non alere suo lacte quod videat, jam hominem, jam viventem, jam matris officia implorantem.* A. Gell. l. xii. c. 1.

4. Cùm Catoni majori natus esset uxore filius, nullis negotiis, nisi publicis, impediebatur, quominus adesset matri infantem abluenti & fasciis involventi. Illa proprio lacte filium alebat, sæpéque etiam liberos servorum suis uberibus admovebat, ut nutrimenti consortium eos puero domino magis benevolos redderet. Ubi aliquid intelligere potuit puer, eum pater ipse in literis instituit, licèt idoneum & eruditum domi servum haberet Chilonem, à quo pueri multi erudiebantur. Sed nolebat, ut ipse scriptum reliquit, servum filio suo vel maledicere vel aurem vellicare, si tardior in discendo esset: neque etiam filium tanti muneris, hoc est, doctrinæ, debitorem esse servo. Ipse itaque ejus ludimagister, ipse legum doctor, ipse lanista fuit. Neque modò docuit jaculari, armis depugnare, equitare, sed etiam puligatu decertare, calorem & frigus tolerare, fluminum vortices nando superare. Conscripsit illi manu suâ, grandibus litteris, historias, ut etiam in paternâ domo nota haberet veterum instituta atque exempla. Quidquam turpe loqui cavit non minùs filio præsente, quàm sacris virginibus Vestalibus: & nunquam se ei in balneo videndum dedit. *Plut. in Cat. maj.*

5. L. Æmilio Paulo multi anni fuêre vacui à rerum publicarum curâ inter primum & alterum consulatum. Eos totos impendit rebus sacris, & maximè liberorum institutioni, quos erudiri voluit non tantùm Romanâ veteri disciplinâ, sed etiam Græcis literis. Illis cùm grammaticæ, rhetoricæ, dialecticæque artis magistros dedit, tum pingendi quo-

que,

que, equitandi, venandi. Et, ut erat liberorum amantissimus inter Romanos, eorum exercitiis omnibus intererat, nisi respublica aliò vocaret. *Plut. in Æmil.*

6. Augustus etiam puer animum optimis artibus excolebat, corpus laboriosis militaribusque exercitationibus durabat. Eum solicitè observabant mater Attia & Philippus vitricus; quotidie à magistris & custodibus, quos puero apposuerant, inquirentes studiosè, quid rei egisset, quò esset profectus, quâ ratione diem transegisset, quibuscum denique esset versatus. Hâc Attiæ matris solicitudine factum est, ut Augustus evaserit è multis ipsius pudori oblatis periculis. *Nicol. Damasc.*

Augustus summum imperium Romæ adeptus, nepotes suos literas aliaque rudimenta per se plerumque docuit. *Sueton. in Aug. c.* 64.

CAPUT XLIV.

Publicæ utilitati plurimùm prosunt qui juventutem erudiunt.

1. Quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodiâ contineretur. *Senec.* 4 *Benef. c.* 11.

Non is solus reipublicæ prodest qui tuetur reos, & de pace belloque censet, sed qui juventutem exhortatur, qui in tantâ bonorum præceptorum inopiâ, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque ruentes prensat ac retrahit, &, si nihil aliud potest, certè moratur. An ille plus præstat, qui inter cives jus dicit; quàm qui docet juventutem quid sit justitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quàm pretiosum bonum sit bona conscientia! *De Tranq. c.* 3.

2. Quærenti mihi quânam re possem prodesse quamplurimis, nulla major visa est, quàm si traderem civibus meis vias optimarum artium. Quod enim munus reipublicæ majus meliusve afferre possumus, quàm si docemus atque erudimus juventutem? *his præsertim* temporibus, quibus ita pro-

lapsa est, ut omnium operâ refrenanda atque coërcenda sit. *Cic. 2 de Div. n. 2. 4.*

Si senibus satis virium sit, ut adolescentulos doceant, instituant, ad omne officium instruant, hoc opere quid potest esse præclarius? *De Senec. n. 29.*

CAPUT XLV.

Et præceptores & studia amet adolescens.

1. Discipuli, si modò sunt bene instituti, præceptorem amant & verentur. *Quintil. l. ii. c. 2.*

Id præcipuè monendi sunt adolescentes, ut ament præceptores suos non minùs quàm ipsa studia; & existiment eos parentes esse, non quidem corporum, sed mentium. Multùm hæc pietas conferet ad felicem exitum studiorum. Ita enim & libenter audient, & dictis credent, & esse magistrorum similes concupiscent, in ipsos denique cœtus scholarum læti & alacres convenient; emendati non irascentur, laudati gaudebunt: ut sint carissimi, mereri conabuntur. Nam ut præceptorum officium est docere, sic discipulorum, præbere se dociles: alioqui neutrum sine altero sufficiet. *Ibid. c. 10.*

2. Ea maximè cura habenda est, ut præceptor omnino fiat nobis familiariter amicus; nec sequatur officium tantùm in docendo, sed etiam affectum. *Ibid. c. 3.*

Epaminondas philosophiæ præceptorem habuit Lysim Tarentinum, Pythagoræum: cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem & severum senem antepofuerit in familiaritate omnibus suis æqualibus. Neque eum à se dimisit, priusquam ita doctrinâ antecessit condiscipulos, ut facilè intelligi posset pari modo superaturum omnes in cæteris artibus. *Corn. Nep. in Epam. c. 2.*

Ciceronis filius declaravit ipse hâc epistolâ ad Tironem, quo amore Cratippum præceptorem dilexerit. Scito me Cratippo esse conjunctissimum, non ut discipulum, sed uti filium. Nam cùm audio illum libenter publicè, tum etiam privatim ejus suavitatem vehementer amo. Sum totos dies cum eo, noctisque

sæpenumero partem: exoro enim ut mecum quam sæpissime cœnet. Hâc introductâ consuetudine, sæpe inscientibus nobis & cœnantibus obrepit, sublatâque severitate philosophiæ, humanissimè nobiscum jocatur. Quare da operam, ut hunc talem, tam jucundum, tam excellentem virum videas quamprimum. *Cic. Epist. ad fam. l.* xvi. *Ep.* 21.

3. Patet autem ex Trebonii epistolâ ad Ciceronem patrem, quâ curâ, quâque modestiæ famâ filius ejus literis operam dederit. Athenas veni, atque ibi, quod maximè optabam, vidi filium tuum deditum optimis studiis, cum summâ modestiæ famâ. Quâ ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes, etiam me tacente. Non enim nescis quanti te faciam, & quàm omnibus tuis bonis gaudeam, pro nostro veterrimo verissimoque amore. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, aut potiùs nostro, amabilius est, ex omnibus iis qui Athenis sunt, aut studiosius earum artium, quas tu maximè amas, hoc est, optimarum. Itaque tibi, quod verè facere possum, libenter gratulor. Eum, licèt ingressum pleno gradu in ea studia, atque tuâ cohortatione incitatum, cohortari non intermittemus, ut discendo exercendoque se in dies longiùs procedat. *L.* xii. *Ep.* 16.

CAPUT XLVI.

Sit gratus erga magistrum discipulus.

1. Præceptores suos adolescens veneretur ac suspiciat, quorum beneficio se vitiis exuit, & sub quorum tutelâ positus exercet artes bonas. *Senec. Ep.* 83.

Quis est nostrûm liberaliter educatus, cui non educator, cui non magister suus atque doctor, cui non locus ille mutus, ubi ipse altus aut doctus est, cum gratâ recordatione in mente versatur. *Cic. pro Planc. n.* 81.

Vespasianus natus est in vico modico Sabinorum, & educatus sub paternâ aviâ in prædiis. Quare princeps quoque locum incunabulorum assiduè frequentavit, manente villâ qualis fuerat olim, ne quid scilicet

cet mutaretur ex iis quibus oculi assueverant. Aviæ quoque memoriam tantopere dilexit, ut solemnibus ac festis diebus pocillo ejus argenteo bibere perseveraverit. *Sueton. in Vesp. c. 2.*

2. Cùm Cicero, natus vivente avo in parvâ villâ, dixisset Attico, se eo loco maximè delectari; his verbis respondit ei Atticus: Ego verò tibi istam justam causam puto, cur huc lubentiùs venias, atque hunc locum diligas. Quin ipse, verè dicam, sum ipsi villæ amicior factus, atque huic omni solo, in quo tu ortus procreatusque es. Movemur enim nescio quo pacto locis ipsis, in quibus eorum, quos diligimus aut admiramur, adsunt vestigia. Me quidem ipsæ illæ nostræ Athenæ non tam delectant operibus magnificis, quàm recordatione summorum virorum, ubi quisque habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus: studioséque eorum etiam sepulchra contemplor. Quare istum, ubi tu es natus, plùs amabo posthac locum. *Cic. 2 de Leg. n. 4.*

3. Præceptorum & medicorum magna caritas, magna reverentia sit. Ne dicas nihil quidquam his debere te, nisi mercedulam. Nam primò quædam pluris sunt, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore, studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium solvitur; sed laboris, quòd deserviunt, quòd à rebus suis avocati nobis vacant. Deinde & medicus & præceptor sæpe in amicum transeunt, & nos non tam arte, quam vendunt, obligant, quàm benignâ & familiari voluntate. Hoc cùm factum est, tam medico quàm præceptori pretium operæ solvitur, animi semper debetur.

In optimis artibus quæ vitam conservant aut excolunt, qui nihil se plùs existimat debere, quàm pepigit, ingratus est. *Senec. 6 Benef. c. 15, 16, 17.*

4. Cùm Pythagoras accepisset Pherecydem, qui ejus præceptor fuerat, in insulâ Delo gravissimè ægrotare, confestim ex Italiâ in insulam navigavit: ubi cùm aliquandiu seni fomenta adhibuisset studiosè, nihilque omisisset, quod ad pristinam valetudinem eum revocaret; tandem senectute & morbi vi superatum

sedulà

ſedulò ſepeliit: & poſtquam ei, tanquam patri filius juſta perſolvit, rurſus in Italiam reverſus eſt. *Diod. Sic. l.* vi.

5. Alexander magnus eloquentiæ magiſtro uſus erat Anaximene Lampſaceno. Quæ res poſtmodum Lampſaco ſaluti fuit. Eam urbem diruere ſtatuerat Alexander, quòd à partibus Darii adverſum ſe ſtetiſſet. Itaque conſpicatus Anaximenem è muris prodeuntem obviàm ſibi, nec dubitans quin veniret deprecatum pro patriâ, per Deos juravit ſe non facturum quod ille petiſſet. Quo audito, callidus orator regem rogavit, ut Lampſacum dirueret. Jurisjurandi religione tactus Alexander, & captus piâ præceptoris quondam ſui ſolertiâ ad ſervandam patriam, Lampſacenis delicti gratiam fecit. *Pauſan. l.* vi. *Valer. l.* vii. *c.* 3.

Stagiram quoque urbem, a Philippo patre dirutam, reſtituiſſe dicitur, exoratus precibus Ariſtotelis ejus urbis civis, quem ferè ſemper ſecum habuit, donec poſt mortem patris rerum potitus in Aſiam trajiceret. Poſtea quoque inter belli curas non omiſit magiſtrum venerari, crebróque per litteras compellavit, ut ab eo & diſciplinarum ſublimium arcana & morum præcepta acciperet. *Ælian. l.* xii. *c.* 54. *Freinſh.* 1 *lib. ſup. Curt.*

Cùm Tyri obſidio non pro ſpe Alexandri procederet; ne ſegniter adſidere uni urbi videretur, operi Perdiccam Craterumque præfecit: ipſe cum expeditâ manu Arabiam petiit. Ibi magnum in periculum venit propter pædagogum ſuum Lyſimachum, qui comitari eum voluerat, jactans ſe neque animo inferiorem eſſe, neque ætate graviorem Phœnice, olim Achillis primùm educatore, deinde ad bella comite. Nam ubi ad montana ventum eſt, &, relictis equis, iter pedibus faciendum fuit; Alexander, nocte ingruente & hoſtibus circa vagantibus, fatiſcentem ac defeſſum ſenem deſerere haud ſuſtinuit: ſed & verbis excitavit, & adminiculo corporis ſui adjuvit; ita ut ab exercitu ſuo, qui longius proceſſerat, diſtractus, noctem egerit in tenebris, & acri gelu, lociſque aſperis. *Q. Curt. l.* iv. *c.* 3. *Plut. in Alex.*

6. Anaxagoras

6. Anaxagoras Clazomenius non modò generis nobilitate & opibus, verùm etiam animi magnitudine, clarus fuit. Is ut rerum naturalium, maximè verò cœlestium, contemplationi totum se traderet, universum patrimonium suis sponte concessit, & tam publicæ quàm privatæ rei negligens, Athenas omnium doctrinarum inventrices ac cultrices petiit. Cuidam autem querenti quòd nulla esset ei cura patriæ, quam relinquebat: *Mihi verò*, inquit, digitum in cœlum intendens, *patriæ cura, & quidem summa, est.* Imbutus ab eo Atheniensium dux Pericles rerum cœlestium scientiâ magno animo elatoque fuit, sublimi usus est dicendi genere, & divitiis pauperes multos juvit. Contigit tamen ut multis districtus negotiis Anaxagoram negligere videretur: unde senex jacebat in lecto capite obvoluto, vitamque inediâ finire statuerat. Eâ re ad se delatâ perculsus Pericles, advolavit confestim; & jacentem enixè oravit eum lacrymis, ut vivere vellet, & sibi conservare fidelem sapientemque in republicâ gerendâ consiliarium. Ibi Anaxagoram, rejecto ab ore velamento, ferunt respondisse: *O Pericle, lucernæ infundunt oleum ii, quibus lucernâ est opus.* Anaxogoram deinde semper coluit magnâ curâ Pericles: & cùm impietatis accusatus esset, atque in judicium vocatus, quòd unum tantùm Deum videretur agnoscere; Periclis operâ judicibus ereptus, & incolumis ex urbe est dimissus. *Laërt. in Anax. Plut. in Pericle.*

Cùm M. Aurelius, qui postea imperavit, mortuum educatorem suum fleret, eumque aulici ministri revocarent ab illâ pietatis declaratione: *Permittite illi*, inquit imperator Antoninus Pius, *ut homo sit: neque enim vel philosophia vel imperium tollit affectus.* Jul. Capitol. in Anton. Pio, c. 10.

Diis acceptum refero, inquiebat M. Aurelius Imperator, *quod bonos præceptores habuerim; quòd illos maturè evexerim ad honores, quos expetere videbantur; quòd mihi quoque copia fuerit magistrorum, qui ad educandos liberos meos essent idonei.* Imò tantum honoris magistris suis detulit, ut imagines eorum aureas domi inter Lares Deos haberet, ac sepulchra eorum hostiis & floribus

ſemper honoraret. *M. Aurel. l.* i. *c.* 17. *Capitol. in M. Anton. c.* 3.

CAPUT XLVII.

Præceptor nec habeat vitia, nec ferat.

1. Optimum erit pueris dari præceptores pædagogoſque vitiorum expertes: eorum enim, ſicut et nutricum, mores pueri plerùmque referunt. Apud Platonem educatus puer, cùm ad parentes reverſus vociferantem videret patrem: *Nunquam,* inquit, *hoc apud Platonem audivi.* Leonidas Alexandri pædagogus imbuit alumnum quibuſdam vitiis, quæ illum ab inſtitutione puerili perſecuta ſunt uſque in regale ſolium. *Seneca* 2 *de irâ, c.* 22. *Quintil. l.* i. *c.* 2.

Cùm puer publicis magiſtris erit tradendus eorum in primis inſpici mores oportebit. Hoc enim in omnibus cùm domeſticis tum publicis doctoribus examinandum quàm diligentiſſimè puto. Itaque parentes, ſi non cæca & ſopita eorum ſocordia eſt, magiſtrum eligent ſanctiſſimum quemque (ſanctitatis enim præcipua prudentibus viris cura eſt) & diſciplinam quæ optima fuerit. *Quintil. l.* ii. *c.* 2. *l.* i. *c.* 3.

Corelliam Hiſpullam admonet Plinius, qualem filio rhetorem quærere debeat. Cùm dubitem utrum patrem tuum, virum ſanctiſſimum, ſuſpexerim magis an amaverim, & te unicè diligam; cupiam neceſſe eſt, atque etiam enitar, ut filius tuus & avo & majoribus ſimilis exiſtat. Iis autem ita demum ſimilis adoleſcet, ſi imbutus bonis artibus fuerit, quas plurimùm refert à quo potiſſimùm accipiat. Adhuc illum pueritia intra contubernium tuum tenuit, & domi præceptores habuit. Jam ſtudia ejus extra limen proferenda ſunt: jam circumſpiciendus rhetor Latinus, cujus ſcholæ ſeveritas, pudor in primis, caſtitas, conſtet. Videor ego demonſtrare tibi poſſe Julium Genitorem. Vir eſt emendatus & gravis: paulò etiam horridior & durior ut in hâc licentiâ temporum. Nihil ex hoc viro filius tuus audiet, niſi profuturum: nihil diſcet, quod neſcîſſe rectius fuerit. Nec minùs ſæpe illo quàm à te me-

que

que admonebitur, quàm majorum gloriam ac famam ſuſtinendam habeat. Proinde, faventibus Diis, trade eum præceptori; à quo mores primùm, mox eloquentiam diſcat: quæ malè ſine moribus diſcitur. *Plinius, l.* iii. *Ep.* 3.

Sumat præceptor parentis erga diſcipulos ſuos animum; atque exiſtimet ſuccedere ſe in locum eorum, à quibus ſibi liberi traduntur. Ipſe nec habeat vitia, nec ferat. Non auſteritas ejus triſtis ſit, non diſſoluta comitas: ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto et bono ſit ſermo: nam quò ſæpius monuerit, hôc rarius caſtigabit. Minimè iracundus ſit, nec tamen eorum, quæ emendanda erunt, diſſimulator. *Quint. l.* ii. *c.* 2.

Orbilius Pupillus Beneventanus literas diu profeſſus in patriâ, quinquageſimo demum anno Romam, conſule Cicerone, tranſiit; docuitque majore famâ, quam emolumento: nam ſenex & pauper habitabat ſub tegulis. Fuit naturæ acerbæ in diſcipulos; unde Horatius qui puer eo magiſtro uſus erat, illum plagoſum appellat. *Sueton. de Gram. c.* 9. *Horat. l.* ii. *Epiſt.* 1.

3. Peſſimus pater videbitur, qui aſſiduis plagis liberos etiam ex leviſſimis cauſis compeſcet. Uter autem præceptor liberalibus artibus, quas docet, dignior eſt, qui excarnificat diſcipulos, ſi memoria illis non conſtiterit, aut ſi parum agilis in legendo oculus hæreat; an qui monitionibus et verecundiâ mavult emendare? Nunquid æquum eſt, graviùs & duriùs homini imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui domandi peritus artifex non equum crebris verberibus exterret: fiet enim formidoloſus & contumax, niſi eum tactu blandiente permulſerit.

Nullum animal moroſius eſt, nullum majore arte tractandum, quàm homo: nulli magis parcendum. Quid enim ſtultius, quàm adverſus jumenta & canes erubeſcere, iram exercere, hominem autem peſſimâ conditione eſſe ſub homine? Morbis corporis medemur, nec iraſcimur: ſui animo morbi ſunt; qui deſiderant medentem minimè infeſtum ægro. Ille cui

aliorum

aliorum credita salus & cura est, cum eorum vitiis luctetur, & resistat. Quibusdam morbum suum exprobret, quosdam molliùs curet, ad graviora remedia, ubi tantùm necesse fuerit, confugiat. *Senec.* 2. *de Clem c.* 16, 17.

Pudore & liberalitate liberos retinere satiùs esse credo, quàm metu: dicit pater quidam apud Terentium. *Terent. Adelph. Act.* i. *Sc.* 1.

4. Docendi peritus, tradito sibi puero, ingenium ejus naturamque perspiciat, ut, quomodo tractandus sit, discentis animus intelligat. Sunt enim quidam, nisi institeris, remissi: quidam imperia indignantur: quosdam continet metus, quosdam debilitat: ab aliis continuus labor aliquid extundit; in aliis plus animi impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria juvet, qui victus fleat: hunc mordebit objurgatio, in hoc desidiam nunquam verebor. *Quintil. l.* i. *c.* 4.

Diligentissimè videndum est iis qui instituunt aliquos atque erudiunt, quò sua quemque natura maximè ferre videatur. Est enim ad cujusque naturam accommodanda, quantùm licet, doctoris institutio. *Cic.* 1 *de Orat. n.* 5.

CAPUT XLVIII.

Parentum adversus filios severitas.

1. Titus Manlius Torquatus, qui perindulgens in patrem fuerat, idem acerbè severus in filium fuit. *Cic.* 3 *Offic. n.* 112.

Quum Romanis adversus Latinos Tusculanosque pugnandum esset, placuit consulibus T. Manlio Torquato, & P. Decio, ut bellum severo administraretur imperio, & disciplina militaris ad priscos redigeretur mores: edixeruntque ne quis extra ordinem in hostes pugnaret. Fortè inter ceteros turmarum Præfectos, qui in diversas partes missi erant exploratum, T. Manlius consulis filius cum suis turmalibus accessit prope stationem Tusculanorum equitum, quibus præerat Geminius Metius, vir tum genere tum factis clarus. Is ubi Romanos equites cognovit, insignemque inter eos

M præcedentem

præcedentem consulis filium, paululùm ab suis equo provectus; *Visne*, inquit, *dum illa dies venit, quâ consulares exercitus cum Latinis decertabunt, interea tu ipse congredi mecum, ut utriusque nostrûm eventu cernatur, quantùm eques Latinus Romano præstet?* Movit ferocem animum juvenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexsuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, consulumque edicti, ruit in id certamen, in quo haud multum intererat vinceretne, an vinceretur.

Equitibus ceteris velut ad spectaculum, utrimque summotis, Metius & Manlius adversos concitârunt equos, & cùm infestis cuspidibus concurrissent, Romanus Tusculanum ex equo excussum transfixit, spoliisque lectis ad turmam suam revectus in castra ad patrem venit. Tum: *Ut me*, inquit, *omnes tuo sanguine verè cretum prædicarent, provocatus ab hoste, hæc arma ex eo cæso capta attuli.* Quod ubi audivit consul, extemplo filium aversatus, et patrio amori præferens rempublicam, cujus intererat exercitum in gravissimo bello animadversionis metu contineri, milites classico advocari jussit. Qui postquam frequentes convenêre: *Quandoquidem*, inquit, *tu, Tite Manli, neque imperium consulare, neque majestatem patriam veritus, in hostem pugnâsti; & solvisti, quantum in te fuit, disciplinam militarem, quâ Romana res stetit ad hanc diem: nos potiùs pro nostro delicto plecti oportet, quam rempublicam luere peccata nostra magno suo damno. I, lictor, deliga ad palum.*

Exanimati omnes tam atroci imperio, & quasi districtam in se cernentes securim, metu magis, quàm modestiâ, quievêre. Postquam cervice cæsâ fusus est cruor, cum libero conquestu coortæ voces sunt, ita ut neque lamentis neque execrationibus parceretur. Deinde spoliis contectum juvenis corpus, à militibus crematum est, structo extra vallum rogo.

Fecit atrocitas pœnæ de Manlio sumptæ obedientiorem duci militem, & ea severitas ad felicem belli exitum profuit. Cùm T. Manlius consul Romam victor rediit, ei venienti seniores tantùm obviam exiêrunt:

erunt: juventus & tunc & omni deinde vitâ aversata eum execrataque est. *Livius, l.* viii. *c.* 6. 12. *Cic.* i. *de Fin.* 23. 62.

Viguit quoque plurimùm apud Lacedæmonios disciplina militaris. Itaque cùm in acie quidam Lacon strictum ensem jam esset in hostem infixurus, audito signo quod canebat receptui, non infixit. Interrogatus deinde, cur hostem, quem in potestate habebat, non occidisset: *Quóniam,* inquit, *meliùs est parere imperatori, quàm hostem occidere.* Plut. Apoph.

2. Quum Macedonum legati Romam venissent conquestum de Silano Manlii Torquati filio, quòd prætor provinciam expilâsset; pater, avitæ severitatis hæres, petiit à patribus conscriptis, ne quid de eâ re statuerent, antequam ipse inspexisset Macedonum & filii sui causam. Id à senatu libenter concessum est viro summæ dignitatis, utpote consulari, & juris civilis peritissimo. Itaque institutâ domi cognitione causæ, solus per totum biduum vacavit utrique parti audiendæ, ac tertio die pronunciavit: *Filium suum videri non talem fuisse in provinciâ, quales ejus majores fuissent.* Et in compectum suum deinceps venire vetuit. Tam tristi patris judicio perculsus Silanus, lucem ulteriùs intueri non sustinuit, & proximâ nocte vitam suspendio finivit. Peregerat Torquatus severi & religiosi judicis partes, satisfactum erat reipublicæ, habebat ultionem Macedonia; at nondum erat inflexus patris rigor. Igitur neque filii exequiis interfuit, ut patribus mos erat apud Romanos: & eo ipso die, quo funus ejus dicebatur, aures, ut solebat, volentibus consulere se de jure, accommodavit. *Valer. l.* v. *c.* 8. *Cicero* 1 *de Fin.* 24. *Livius Epit.* 54.

3. Ut Torquatus fuerat severus in coërcendâ filii avaritiâ, sic fuit Scaurus in puniendâ filii sui ignaviâ. Nam cùm apud Athesim fluvium à Cimbris Romani equites pulsi, Romam pavidi repeterent, deserto proconsule Q. Catulo; misit Scaurus qui filio illius consternationis participi dicerent: *Se libentiùs occursurum ejus in acie interfecti ossibus, quàm visurum reducem reum tam deformis fugæ; itaque conspectum irati patris*

degeneri filio vitandum esse, si quid verecundiæ superesset. Quo nuncio accepto, juvenis adversus semetipsum convertit gladium, quo in hostes usus non fuerat, & sibi mortem conscivit. *Valer. ibid.*

4. Non intra verborum castigationem hæsit A. Fulvius vir senatorii ordinis. Nam cùm filius ejus pravo consilio in castra Catilinæ rueret; illum è medio itinere retractum supplicio mortis affecit; præfatus: *Non se genuisse eum Catilinæ adversus patriam, sed patriæ adversus Catilinam.* Valer. ibid.

5. Rhacoces quidam genere Mardus septem habebat filios, quorum minimus, nomine Cartomes, adolescens supra ætatem audax, multis suis fratribus mala quotidie inferebat. Cùm eum pater non destitisset clementer admonere & verbis castigare, neque ille auscultaret utilia suadenti, venêre fortè in eam regionem judices illi, qui jussu regis Persarum singulas provincias peragrare soliti erant, ad jus dicendum, & propterea aliquando Oculi Regis vocabantur. Tum verò Rhacoces filium comprehendit, & manibus post tergum ligatis, ad judices traxit, quibus cùm enumerâsset quæ fuerant ab illo audacter & improbè perpetrata, postulavit ut contumaciæ & improbitatis pœnas morte lueret. Tam inusitatâ parentis adversus filium postulatione obstupefacti judices, à sententiâ ferendâ abstinuêre, & utrumque ad regem Persarum Artaxerxem deduxerunt.

Ut stetit in conspectu Artaxerxis Rhacoces, & eadem, quæ priùs adversus filium conquestus est, ac postulavit; *Ergone*, inquit rex, *tu oculis tuis videre morientem filium sustinebis pater? Maximè*, respondit ille, *quoniam in horto quoque cùm lactucarum amaros surculos defringo & amputo, nihil omnino mali ex eo mater ipsorum, ipsa lactuca, sentit: sed efflorescit magis, majorque & dulcior evadit. Pariter & ego, ô rex, cùm videro prohiberi ab injuriâ faciendâ & perire eum, qui & domui meæ & fratribus suis plurimùm nocet, meæ res melius se habebunt, & cum reliquis filiis unà prosperè agentibus vivam.* Quibus auditis, Artaxerxes, collaudatum quidem Rhacocem inter regios judices

judices sedere jussit, ita allocutus eos qui præsentes aderant: *Qui tam justè de suis ipsius liberis sententiam pronunciat, omnino etiam adversus alios diligens erit & incorruptus judex.* Adolescentem verò præsenti pœnâ liberavit, gravissimum mortis genus interminatus ei, si deinceps deprehensus esset patrare similia præteritis. *Ælian. l.* i. *c.* 34. *Xenoph. Cyrop. l.* i.

6. Pausanias Lacedæmoniorum dux, elatus victoriâ partâ de Màrdonio apud Platæas, nefaria adversus patriam consilia inierat. Eum propterea comprehendi cùm jussissent Ephori, in ædem Minervæ confugit: unde ne exire posset, statim Ephori, valvas ejus ædis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, ut faciliùs sub dio interiret. Dicitur eo tempore matrem Pausaniæ vixisse, eamque, postquam cognovit scelus filii, lapidem ad introïtum ædis attulisse, ad claudendum filium. Cùm deinde Pausanias semianimis è templo elatus esset, confestim animam efflavit. Sic magnam belli gloriam turpi morte maculavit. *Corn. Nep. in Pausan.*

CAPUT XLIX.

Parentum amor in liberos.

1. Erat Mulgentii, quod est oppidum Siciliæ, vir opibus & gloriâ princeps civitatis suæ, cui cognomen Cambalus. Hic venatum egressus, cùm in latronum manus penè incidisset, pedibus in oppidum cœpit contendere. Ei tum fortè Gorgus pater equo vectus occurrens, statim equo desiliit, filiumque hortatus est ut, equo inscenso, protinus se in urbem reciperet. At filius salutem suam patris incolumitati præferri non est passus: neque pater vicissim voluit periculum effugere, projecto ad certam mortem filio. Itaque cùm alter alterum flens oraret, & ambo inter se certarent, paterno amore in filium contendente cum filii pietate in patrem, interim latrones utrumque assecuti confoderunt. *Diod. Sic l.* xxxiv.

2. Zaleucus apud Locrenses legem tulerat, ut adultero oculi effoderentur. Cujus flagitii cùm paulò

post convictus fuisset ipsius filius; pœnam ex paternâ lege daturus erat. Tota civitas necessitatem pœnæ remitti adolescenti volebat in gratiam & honorem patris à quo saluberrimis legibus fuerat munita, postulabatque à Zaleuco, ut filio suo indulgeri pateretur. Ille tandem precibus populi victus, se inter misericordem patrem & justum legislatorem est partitus: &, ne, quod semel sancitum fuerat, irritum fieret per impunitatem admissi flagitii, unum sibi, alterum filio, oculum eruit. *Ælian. l.* xiii. *Valer. l.* v. *c.* 5.

3. Diagoras Rhodius tres filios adolescentes habuit, unum pugilem, alterum pancratiastem, tertium luctatorem: eosque omnes vidit vincere coronarique Olympiæ eodem die. Et cùm ibi eum tres adolescentes amplexi, coronis suis in caput patris impositis, suaviarentur, populusque gratulabundus jaceret undique in eum flores, ibidem in stadio, inspectante populo, in osculis atque in manibus filiorum animam efflavit. *A. Gell. l.* iii. *c.* 14.

4. Ubi accepta ad Trasimenum lacum clades Romæ audita est, varias in curas dispertiti eorum animi fuêre, quorum propinqui pugnæ interfuerunt: qui ignorabant quæ cujusque suorum fortuna esset, & quid sperare aut timere deberent. Postero die, ac deinceps aliquot sequentibus, ad portas major mulierum, quàm virorum, multitudo stetit, opperiens aut suorum aliquem, aut nuncium de his: circumfundebanturque obviis multa sciscitantes, neque avelli ab illis poterant priusquam ordine omnia inquisivissent. Inde varios vultus cerneres, ut cuique aut læta aut tristia nunciabantur. Feminarum præcipuè gaudia insignia erant, & luctus. Ferunt unam, sospite filio repentè in ipsâ urbis portâ oblato præter spem, in conspectu ejus expirâsse: alteram, cui mors filii falsò nunciata fuerat, mœstam sedentem domi, nimio gaudio exanimatam fuisse ad primum conspectum redeuntis filii. Sic quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit. *Livius, l.* xxii. *c.* 7. *Valer. l.* ix. *c.* 12.

CAPUT

CAPUT L.

Sua sunt conjugibus munia assignata à naturâ.

Gradus plures sunt societatis humanæ. Prima societas est in ipso conjugio. *Cic. Offic.* n. 53, 54. Maritale conjugium à naturâ comparatum est, ut non solùm jucundissima, sed etiam utilissima vitæ societas iniretur. Ex eâ plurima mortalibus adjutoria & propugnacula præparata sunt. Cùm victus & cultus humanus accurandus esset, non in sylvestribus locis & in propatulo, sicut feris, sed domi sub tecto: necessarium fuit, alterum è conjugibus esse foris & sub dio, qui labore & industriâ compararet quæ necessaria essent: alterum intus, qui comparata custodiret, & cætera conficeret, quæ domi deberent administrari. Natura distribuit viro calores pacis ac belli, id est, rusticationis & militarium exercitationum: mulieri verò, quam omnibus his rebus fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum assignaverat custodiæ rei familiaris, idcirco timidiorem reddidit, quàm virilem; nam metus plurimùm confert ad diligentiam custodiendi. Quòd autem necesse erat quærenti victum foris & in aperto nonnunquam injuriam propulsare, ideo virum audaciorem fecit quàm mulierem. Memoriam non minorem feminæ, quàm viro, tribuit; quia utrique æquè opus fuit. *Cic. Frag.*

CAPUT LI.

Maritorum amor in uxores.

1. Tiberius Gracchus, Romæ censor, & bis consul, geminos reportavit triumphos: majorem tamen ex virtute & sapientiâ gloriam invenit. Itaque dignus est habitus qui in matrimonium acciperet Corneliam, filiam P. Scipionis, à quo devictus fuerat Annibal. Hic, quemadmodum C. Gracchus filius ejus scriptum reliquit, duobus anguibus diversi sexûs in thalamo comprehensis, rem prodigii loco habuit, qui augur

erat.

erat, & convocatos haruspices consuluit. Qui cùm respondissent: *Non esse occidendos ambos angues, non esse etiam dimittendos, sed, occiso uno, alterum dimittendum: si marem emisisset, uxori celerem mortem instare: si feminam, ipsi*; æquiùs esse censuit se jam ætate provectum maturam mortem oppetere, quàm Corneliam, quæ juvenis esset, & adhuc patriæ dare cives posset ex alio marito. Itaque & uxori parcens, & reipublicæ consulens, feminam serpentem emisit: ipse paucis pòst diebus est mortuus. Marito superstes conjux, sic rei familiaris curam gessit, sic liberos instituit, tantam vitæ sanctitatem & animi magnitudinem ostendit, ut non malè visus sit consuluisse Tiberius, qui pro tali muliere voluisset emori. *Cic.* 1 *de Div. n.* 36. *Plinius, l.* vii. 36. *Valer. l.* iv. *c.* 6.

Ab hoc mariti in uxorem amore longè absuit Admetus Pheræorum rex, si poëtis fides habeatur. Nam cùm à Diis monitus esset, fore ut præsentem mortem effugeret, si quis reperiretur, qui ejus vice mori vellet; passus est conjugem suam Alcestim, adhuc integrâ ætate florentem, voluntario obitu pro se defungi. *Valer. ibid. Euripid. in Alcest.*

2. C. Plautius, morte uxoris auditâ, doloris impotens, cùm pectus suum gladio percussisset, inceptum perficere est prohibitus interventu suorum, qui et vulnus obligârunt. At ubi primùm occasio data est, scissis fasciis & vulnere divulso, ex imis visceribus animum dolore oppressum extraxit.

Ejusdem ut nominis, ita amoris quoque (seu potiùs furoris) M. Plautius, quum Tarentum classe appulisset, atque ubi uxor ejus, quæ maritum illuc prosecuta fuerat, morbo decessisset: funeratâ eâ atque in rogum impositâ, stricto ferro incubuit. *Valer. ibid.*

3. Dicebat Cato Major, majorem laudem esse boni mariti, quàm magni senatoris: & Socratem illum veterem sibi propterea maximè admiratione esse, quòd perpetuò placidè comiterque vixisset cum uxore morosâ. *Plut. in Caton.*

CAPUT LII.

Uxorum constans amor in maritos.

1. Porcia M. Catonis Uticensis filia, cùm apud Philippos victum & interemptum maritum cognosceret; quia ferrum, quod poscebat ad mortem sibi inferendam, non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitavit, virilem patris exitum mulier imatata novo mortis genere. *Valer. l.* iv. *c.* 6.

Conjugis audisset fatum cùm Porcia Bruti,
Et substracta sibi quæreret arma dolor,
Nondum scitis, aït, *mortem non posse negari?*
Credideram satìs hoc vos docuisse patrem.
Dixit, & ardentes avido bibit ore favillas.
I nunc, & ferrum, turba molesta, nega.
Martial. lib. i. *Epigr.* 43.

Ad mortem fortiter ferendam sese antea erudierat Porcia. Pridie quàm Cæsar à Bruto cæterisque conscüs est occisus, cultellum tonsorium, quasi unguium resecandorum causâ, poposcit, eoque velut fortè è manibus elapso se ipsa vulneravit. Clamore ancillarum in cubiculum uxoris vocatus Brutus, objurgare eam cœpit, quòd tonsoris officium præripere voluisset. At Porcia ei secretò dixit: *Non casu, sed de industriâ, hoc mihi vulnus feci, certissimum amoris erga te mei indicium. Experiri enim volui, an satìs mihi animi futurum esset ad mortem ferro quærendam, si tibi generosum propositum ex sententiâ parum cessisset.* Dicitur Brutus, his auditis, manus & oculos ad cælum sustulisse, Deosque orâsse, ut dignus conjuge Porciâ maritus posset videri. *Valer. l.* iii. *c.* 2. *Plut in Bruto.*

2. Ægrotabat Cæcinna Pætus maritus Arriæ, ægrotabat & filius, uterque mortiferè ut videbatur. Filius decessit, eximiâ pulchritudine, pari verecundiâ, & parentibus non minùs ob alia carus, quàm quòd filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exequias, ut ignoraret maritus. Quinimò quoties cubiculum ejus intraret, vivere filium atque etiam melius habere se simulabat. Ac persæpe interroganti

quid ageret puer, respondebat: *Bene quievit, libenter cibum sumpsit.* Deinde cùm diu prohibitæ lacrymæ vincerent prorumperentque, egrediebatur. Tunc se dolori dabat. Satiata flendo, siccis oculis, composito vultu, redibat, quasi oblita orbitatis. *Plinius, l.* iii. 16.

Scribonianus in Illyrico bellum moverat contra Claudium: fuerat Pætus in partibus ejus, &, occiso Scriboniano, ipse Romam trahebatur. Cùm esset navem ascensurus, oravit Arria milites, ut simul imponeretur. *Nempe*, inquiebat, *daturi estis consulari viro servulos aliquos, quorum è manu cibum capiat, à quibus vestiatur, à quibus calcetur: omnia vel sola præstabo.* Non impetravit. Conduxit piscatoriam naviculam, ingensque navigium minimo secuta est. Postquam Romam venit, &, desperatâ mariti salute, ipsa mori statuisse visa est, attentiùs custodiebatur à suis. Sensit, & *Nihil agitis*, inquit, *potestis enim efficere ut malè moriar: ne moriar, non potestis.* Simulque è cathedrâ exiliens, adverso parieti caput ingenti impetu impegit, & corruit. Refocillata, *Dixeram*, inquit, *vobis, inventuram me duram ad mortem viam, si vos facilem negâssetis.* Poterat sanè marito perempto vivere, atque etiam in aliquo honore esse, quia Messalinæ Claudii uxori erat conjunctissima; at ei mortis comes esse voluit. Quinetiam ut illum excitaret ad mortem virili animo oppetendam, ipsa prior pectus suum perfodit, & extractum è vulnere pugionem marito porrigens, immortalem hanc vocem edidit: *Pæte, non dolet.* Dio l. ix.

Casta suo gladium cùm traderet Arria Pæto,
 Quem de visceribus traxerat ipsa suis:
Si qua fides, vulnus quod feci non dolet, inquit:
 Sed quod tu facies, hoc mihi, Pæte, dolet.
Martial. lib. i. Ep. 14.

3. Gentis Cariæ regina Artemisia virum suum Mausolum maximè dilexit virum: quantopere verò desideraverit mortuum, judicare facile est ex habitis ejus funeri honoribus, & exstructo illi sepulchro magnifico, ut inter septem mundi miracula numeraretur. Præmiis quoque excitavit præstantissima ætatis

suæ

ſuæ ingenia ad laudes mortui celebrandas. Sed his magni amoris indiciis non contenta ipſa, Mauſoli vivum ac ſpirans ſepulchrum fieri concupivit, & cùm ejus cinerem atque oſſa mixta odoribus contuſaquè indidiſſet aquæ, ebibit. Aut ſaltem, ut Ciceroni placet, quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. *Valer. l.* iv. *c.* 6. *A. Gell. l.* x. *c.* 18. *Cic. l.* iii. *Tuſc. n.* 75.

4. Marcia Catonis Uticenſis filia cùm diutiùs lugeret maritum, interrogata quem diem luctùs ultimum eſſet habitura? reſpondit, ſibi futurum eundem luctûs finem, & vitæ. Et Valeria, Meſſalarum ſoror, rogata cur, amiſſo Servio viro, nulli vellet nubere? *Quoniam*, inquit, *mihi ſemper vivit maritus Servius.* Eraſmi Apoph

Phocionis uxor, mulieri cuidam aureas & gemmis diſtinctas veſtes oſtentanti, dixit: *At mihi ſatis ſplendidum ornamentum eſt Phocion meus, pauper quidem, ſed viceſimo jam anno Athenienſium dux.* Stobæus, Serm. v.

CAPUT LIII.

Conjugis delectus ex moribus fiat.

1. Lycurgum quodam percontante cur virgines indotatas nubere lege præcepiſſet: *Ut*, inquit, *neque propter egeſtatem aliquæ relinquantur innuptæ, neque aliæ propter divitias expetantur: Sed juvenum quiſque mores puellæ ſpectans, ex virtute eligat.* Plut. Apoph.

Virgo dummodo morata rectè veniat, dotata eſt ſatìs. *Plaut. Aulul. Act.* ii. *ſc.* 2.

Dos eſt magna parentium virtus. *Hor. l.* iii. *Od.* 24.

Dicebat Cleobulus, filias nuptum dari oportere ætate virgines, at prudentiâ mulieres. *Diog. Laërt. in Cleob.*

Unicæ filiæ pater Themiſtoclem conſulebat, utrùm eam pauperi, ſed bono viro, collocaret: an locupleti parum probato. Cui is, *Malo*, inquit, *virum qui pecuniâ egeat, quàm pecuniam quæ viro.* Quo dicto ſtultum patrem monuit, ut generum potiùs, quàm divitias generi, legeret. *Valer. l.* vii *c.* 2. *Cic.* 2 *Offic. n.* 74.

2. Adolescens Pittacum rogavit, ut doceret, utra sibi è duabus puellis ducenda esset uxor: duas enim offerri dixit, alteram genere atque opibus parem sibi, alteram utrâque re sibi præstantem. Ille, sublato baculo, quo propter ætatem adminiculo utebatur, trivium ostendit, quò ludendi causâ pueri solerent convenire, eòque jussit illum pergere, ut audiret à pueris, quid ipsi facere optimum esset. Paruit adolescens, & pueros in trivio audivit invicem dicentes: *Tu tibi sume parem.* Diog. Laërt. in Pittac.

3. Thales à ducendâ uxore alieno animo erat. Urgenti aliquando matri ut se matrimonii vinculis astringeret, *Nondum tempestivum esse*, respondit. Multos post annos cùm eadem acriùs instaret, *Non ampliùs tempestivum esset*, dixit. *Diog. Laërt. in Thal.*

Cùm Solon Miletum venisset ad Thaletem, mirum sibi videri dixit, quòd nuptiarum & sobolis omnino negligens esset. Nihil tum Thales respondit: Sed paulo post peregrinum quendam subornavit, qui se nupèr Athenis advenisse simularet. Quærente Solone, num quid in eâ urbe novi? Homo quæ diceret edoctus à Thalete, nihil aliud contigisse respondit, nisi quòd adolescentem quendam efferri vidisset, cujus funus tota civitas prosequeretur. *Erat quippe*, inquit, *ut ferebant, filius viri inter cives virtute præcellentis, & jamdudum ab urbe absentis.* O *infortunatum parentem!* exclamabat Solon. *Ceterùm dic*, inquit, *quodnam ejus nomen ferebant!* *Audivi equidem*, respondit ille, *sed excidit mihi. Hoc tantùm memini, multum habitum esse sermonem de illius viri sapientiâ ac justitiâ.* Solon, cujus metus ad singulas peregrini responsiones magìs ac magìs crescebat, turbatus animo atque anxius, quæsivit, *Numquid ille fato functus adolescens, Solonis esse filius diceretur?* Quod ita esse respondente illo, cœpit Solon caput cædere, aliaque & facere & dicere quæ solent magno mœrore oppressi. Tum ridens Thales, qui aderat: *Hæc me*, inquit, *ô Solon, à ducendâ uxore & tollendis liberis absterruerunt, quæ te etiam fortissimi animi virum nunc frangunt. Te verò nihil hic nuncius moveat; hæc enim omnia ficta sunt.* Plut. in Sol.

CAPUT LIV.

Magna sit inter fratres concordia & benevolentia.

1. Amicitiæ eorum hominum, quos familiaritas conjunxit, nihil aliud sunt, quàm umbræ & imagines illius primæ, quam natura fratribus erga fratres indidit, caritatis. Hanc qui non colit studiosè ac veneratur, an fidem facere cuiquam potest, se aliis esse benevolum? *Plut. de Amore fratern.*

Sanguinis conjunctio devincit charitate homines. Magnum est enim eadem habere monumenta majorum, iisdem uti sacris, sepulchra habere communia. *Cicer.* 1 *Offic.* 54.

Quis amicior est, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris? *Sallust. Jug. c.* 10.

Silurus Scytharum rex morti proximus afferri fasciculum hastilium jussit, eumque, ut erat colligatus, dedit confringendum filiis suis octoginta. Cùm id quisque se posse facere negâsset; ipse, soluto fasciculo, singula hastilia facilè confregit; ita docens illos, si concordes essent, insuperabiles fore: si diffiderent, infirmos futuros. *Plut. de Garrul.*

2. Ego nostrâ ætate non minùs raram fratrum amicitiam video esse, quàm fuêre quondam fratrum inimicitiæ: quæ quia naturæ legi adversabantur, in tragœdiis & theatris publicè sunt exagitatæ. *Plutar. de Am. frater.*

L. Paulus Æmilius filiarum alteram Catonis filio in matrimonium dedit, alteram Ælio Tuberoni, viro optimo, & qui fortissimè paupertatem tulit. Sexdecim erant Ælii, qui omnes cum numerosâ sobole & uxoribus in ædibus perangustis concordi animo habitabant. At hujus nostræ ætatis fratres & cognati, inquit Plutarchus, nisi multum inter se spatii interjecerint, nisi muris, fluminibus, regionibus distinxerint patrimonia & rem familiarem, non cessant a mutuis contentionibus. *Plut. in Æmil.*

3. Cùm mortuus est pater, rectum est fratres magis etiam quàm priùs studiosos esse retinendæ mutuæ benevolentiæ, neque ad paternam hæreditatem accedere, quasi ad spolia ex hoste diripienda, imitantes pessimum exemplum Chariclis & Antiochi, qui relictum à patre poculum argenteum ac vestimentum, in duas partes discissum abstulerunt. Diligenter ergo observent illum hercifcendæ hereditatis diem, qui aut discordiæ inimicitiæque implacabilis, aut concordiæ amicitiæque principium esse solet. *Plut. de Amore fratern.*

Mortuo L. Paulo Æmilio, P. Scipio Æmilianus cum fratre Fabio hæres relictus, animum verè fraternum in eum ostendit. Nam cùm illum videret re familiari minùs, quam se, instructum esse; universam hæreditatem, quæ sexaginta talentis & pluris æstimabatur, ei concessit. Sic enim demum Fabius opibus æqualis ipsi erat futurus. Quod factum cùm ab omnibus celebraretur, aliud quoque clarius animi sui specimen dedit. Nam cùm Fabius in funere patris gladiatores dare constituisset, neque eum sumptum facilè posset sustinere; Scipio dimidiam impensæ partem de suo est largitus. Hujusmodi verò impensa non minor triginta talentis tum solebat esse, si quis magnificè munus gladiatorium edere vellet. Cùm Scipionis quoque mater Papiria paulò post de vitâ decessisset; universam hæreditatem concessit sororibus, tametsi nulla pars bonorum legibus ad eas rediret. *Diod. Sic. l.* xxxi.

Æternam sibi apud posteros famam paravit Proculeius paterno in fratres animo. Eques Romanus fuit, Augusti amicus. Patre mortuo, patrimonium cum fratribus Murenâ & Scipione æquis partibus diviserat: at illi bello civili bonis omnibus spoliati sunt. Quam calamitatem ut leniret Proculeius, facultates omnes suas cum fratribus iterum est partitus. Unde Horatius dixit:

> Vivet extento Proculeius ævo,
> Notus in fratres animi paterni. *Od. l.* ii. 2.

4. Operæ pretium est disceptationem audire fratrum

trum barbarorum, non de agelli particulâ, non de mancipiis, non de pecore, sed de ipso Persidis regno. Cùm Darius Persarum rex obiisset; certamen de regno ejus ortum est inter Artemenem maximum natu filiorum ejus, & Xerxem: quod quidem concordi animo detulerunt ad patruum suum Artaphernem, velut ad domesticum judicem. Ille, domi cognitâ causâ, Xerxem præposuit. Porrò adeò fraterna contentio fuit, ut nec victor insultaverit, nec victus doluerit, ipsoque litis tempore invicem dona miserint. Jucunda quoque inter se & fida convivia habuerunt: & judicium sine ullo convicio fuit. Adeò tum fratres moderatiùs inter se maxima imperia dividebant, quàm nunc exigua patrimonia partiuntur. *Plutar. de Amore fraterno. Justinus, l.* ii. *c.* 10.

5. Antiochus, cognomento Accipiter, adversus Seleucum fratrem de regno bellum gerebat. Cùm tamen Seleucus, à Galatis victus, nusquam appareret, & interfectus putaretur; Antiochus purpuram deposuit, pullâque veste sumptâ, & clausâ regiâ, fratrem luxit. Paulò pòst cùm audivisset illum vivere, & alium exercitum colligere; in publicum progressus, Diis sacra propter salutem fratris fecit, & subditas sibi gentes in signum lætitiæ coronas gestare jussit. *Plut. ibid.*

6. Darius Hystaspis filius, Persarum rex, in custodiam tradi jusserat Intaphernem unum è purpuratis, cum liberis atque omni familiâ necandum. Exanimata Intaphernis uxor ad regias fores statim advolavit: & cùm nec lacrymis nec precibus modum faceret, hoc illi rex concedere se dixit, ut, si quem ex omnibus morti addictis salvum præ ceteris cuperet, is ei condonaretur. Quos quia omnes ex æquo amabat mulier, diu inops consilii permansit. Tandem fratrem sibi postulavit condonari. Quod miratus rex, quæsivit cur maritum uxor, filios mater negligens, fratrem elegisset, qui videbatur minùs jucundus ac carus futurus esse. Tum illa *, Rex,* inquit, *maritus mihi alius atque alii liberi possunt contingere, his amissis, si Dii voluerint: alius verò frater minime,*

utpote extinctis jam parentibus meis. Hoc responso delectatus rex, fratrem, quem optaverat, dimisit, & filium natu maximum: cæteros jubet ad mortem rapi. *Herodot. l.* iii.

7. Bello Antiochi magno & gravi, cùm Lucio Scipioni obvenisset Asia provincia; quia parum in eo putabatur esse animi, parum roboris, senatus belli gerendi curam mandari volebat collegæ ejus Caio Lælio, Lælii sapientis patri. Surrexit tunc P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiæ deprecatus est: dixit in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium: seque eâ ætate, iis rebus gestis, ei legatum futurum promisit. Quod cùm ab eo esset dictum; nihil est de L. Scipionis provinciâ commutatum. Itaque frater natu major, minori legatus in Asiam profectus, tamdiu eum consilio operaque adjuvit, donec ei triumphum & cognomen Asiatici peperisset. *Cicer. Philip.* xi. *n.* 7.

8. Cùm admodum puer esset Cato Uticensis, quærentibus ex eo quibusdam, quem omnium maximè diligeret, respondit fratrem. Iisdem rursus quærentibus, quem secundum maximè diligeret, fratrem quoque respondit. Interrogatus de tertio, idem responsum dedit: donec illi à percontatione desisterent. Crevit cum ætate illa in fratrem benevolentia & reverentia: ab ejus latere non discedebat, ei se in cunctis obedientem præbebat, & annos natus viginti sine fratre Cæpione nunquam cœnaverat, non in forum progressus, non peregrè profectus fuerat. Utriusque probi erant mores: at Catonis vita severior. Itaque Cæpio, cùm ipsius frugalitas & temperantia laudabatur, fatebatur se virum frugi videri posse, si cum multis Romanorum compararetur: *At ubi*, inquiebat, *cum Catonis vitâ comparo meam, nihil mihi videor à Sippio differre.* Erat autem ille Sippius vir nequam, & luxu perditus.

Bello adversus Spartacum voluntaria stipendia fecit Cato fratris causâ, qui tum tribunus militum erat. Cùm deinde accepisset eum Asiam petentem incidisse in morbum Æni in Thraciâ, licet tum gra-

vis

vis tempestas sæviret, neque ad manum esset magna navis, solvit è portu Thessalonicæ exiguâ navi onerariâ cum duobus tantùm amicis & tribus servis: & penè haustus fluctibus, tandem præter spem incolumis evasit. At fratrem modò defunctum reperit. Tum verò & quæstibus, & lacrymis, & iis omnibus quæ dolor suadet, totum se tradidit, tam pius & lenis in suos, quàm asper & invictus adversus voluptates, minas, & iniquas postulationes. Mortui corpus quàm magnificentissimo potuit funere extulit, & conspicuum è pretioso marmore tumulum ei în Æni foro extrui curavit suis impensis. Vela postea facturus, cùm suaderent amici ut Cæpionis reliquias in alio navigio poneret, animam se priùs quàm illas relicturum respondit, atque ita solvit. *Plut. in Catone.*

9. Apollinis mater Eumenis regis, ac trium præterea filiorum, nempe Attali, Philetæri, & Athenæi, sæpissime se beatam prædicabat, & Diis gratias agebat, non propter divitias atque imperium, sed quòd tres è filiis suis videret esse fratris natu maximi quasi satellites, ita ut ille sine ullo metu versaretur in medio ipsorum gladios & hastas ferentium. Contra Xerxes, Ochum filium insidias fratribus struxisse cùm comperîsset, mœrore est extinctus. *Plut. de Amore fratern.*

10. Si qua fortè inter fratres controversia exorta est, ea statim aut ab ipsis aut arbitrorum judicio dirimatur; imitandique sunt Pythagorei, qui non cognatione, sed doctrinæ duntaxat societate conjuncti, si quando per iram ad maledicta prorupissent, ante solis occasum dextris mutuò datis, & factâ invicem salutatione, in gratiam redibant. *Ibid.*

Frustrà & nullius rei causâ nobis natura largita est mansuetudinem, & patientiam moderationis animi filiam; aut his utendum est maximè erga cognatos & affines. *Ibid.*

Est hominis, suos, ut jubet natura, ex animo amantis, petere gratiam delicti sui, ubi adversum eos peccavit; & ubi ipse ab iis læsus est, veniam illis ultro dare, antequam petant. Verùm nescio an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quàm qui illam postulare sæpius meruit. *Senec. de Clem.* i. *c.* 6. Celebris

Celebris eſt in ſcholis fama Euclidis Socratici, quòd, auditâ iniquâ & belluinâ voce fratris, qui dixerat: *Peream, niſi te ulciſcar:* reſpondit: *Ego verò paream, niſi tibi perſuaſero, ut, poſitâ irâ, nos ames ſicut olim.* Plut. ibid.

CAPUT LV.

Niſi in bonis amicitia eſſe non poteſt.

Eſt amicitia nihil aliud niſi ſumma conſenſio rerum divinarum atque humanarum inter aliquos cum benevolentiâ & caritate. Quâ quidem haud ſcio an quicquam, exceptâ ſapientiâ, melius homini ſit a Diis immortalibus datum. *Cicer. de Amic. n.* 20.

Omnium ſocietatum nulla præſtantior eſt, nulla firmior, quàm cùm viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate conjuncti. Hoc enim ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe. Ipſa virtus amicitiam gignit & continet, nec ſine virtute eſſe amicitia ullo pacto poteſt. Virtus, virtus inquam, conciliat amicitias & conſervat. Homines malos aliquando videmus eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere: ſed quæ inter bonos amicitia dicitur, hæc inter malos factio eſt. 1 *Offic.* 52. *de Amic. n.* 18. 20. 100. *Salluſt. Bell. Jug. c.* 31.

CAPUT LVI.

Amicitiâ ſublatâ, omnis eſt è vitâ ſublata jucunditas.

1. Ego vos hortor, ut amicitiam omnibus humanis rebus anteponatis. Nihil quippe eſt tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel ſecundas vel adverſas. Nam ut ſecundas res facit amicitia ſplendidiores jucundioreſque, ſic adverſas facit leviores. Quis eſſet tantus fructus in proſperis, niſi haberes, qui illis æquè ac tu ipſe gauderet? Adverſas verò ferre difficile eſſet ſine eo, qui graviùs etiam illas, quàm tu, ferret. *Cic. de Amic. n.* 17. 22.

Quid dulcius, quàm habere aliquem, quicum omnia audeas ſic loqui, ut tecum?

Quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui acquirendi sunt quos diligamus, & à quibus diligamur. Caritate enim benevolentiâque sublatâ, omnis est è vitâ sublata jucunditas. *n.* 102.

2. Una est amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt. Divitias despiciunt ii, quos tenuis victus cultusque delectat: honores, quorum cupiditate multi inflammantur, quidam ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment: itemque cetera, quæ aliis admirabilia videntur, alii sunt, qui pro nihilo putent. De amicitiâ omnes ad unum sentiunt, *sine amicitiâ vitam esse nullam.* Quinetiam si quis est eâ asperitate & immanitate naturæ, ut congressus hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus; tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus acerbitatis suæ. *n.* 86.

3. Timon, de quo hîc Cicero, licet μισάνθρωπος, id est, humani generis osor, appellaretur: amico utebatur uno, cui nomen Apemantus, quem ob morum similitudinem admittebat. Is tamen cùm fortè apud Timonem cœnasset, exclamâssetque, *Quàm dulce est, ô Timon, hoc convivium! Ita sane,* inquit ille, *si tu non adesses.* Eidem Apemanto interroganti cur Alcibiadem, juvenem ferocem atque audacem diligere videretur, respondit Timon, ideo sibi carum esse adolescentem, quòd illum præbideret fore populo Atheniensi magnorum malorum causam.

Prodiit aliquando Athenis in concionem. Quod cum præter consuetudinem faceret, magna omnium expectatio fuit, quidnam afferret. Tunc ille è suggestu, in quem ascenderat; *Athenienses,* inquit, *est mihi area quædam in qua crevit ficus, unde multi voluntario suspendio vitam finière. Quoniam autem in areâ illâ ædes exstruere mibi in animo est; antequam ficum exscindam, vos monitos volo, ut, si qui de suspendio cogitant, maturent quam maximè.* Plut. in Alcib.

CAPUT

CAPUT LVII.

In eligendis amicis cautio est adhibenda.

1. In amicis eligendis negligentes ne simus. *Cicer. de Amic. n.* 62.

Augustus amicitias non facilè admisit, & constantissimè retinuit. *Suet. in Aug.*

Ne nimis citò diligere incipiamus; neve non dignos. Digni autem amicitiâ sunt ii, in quibus ob virtutem inest causa, cur diligantur. Rarum eorum genus: & quidem omnia præclara, rara; nec quicquam est difficilius quàm reperire quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique in rebus humanis nihil bonum nôrint, nisi quod fructuosum sit: & amicos, tanquam pecudes, eos potissimùm eligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos. Ita carent pulcherrimâ illâ & maximè naturali amicitiâ per se & propter se expetendâ. *Cicer. ibid. n.* 78.

2. Nihil æquè oblectare potest animum, quàm amicitia fidelis ac dulcis. Quantum bonum est, ubi nactus es ejusmodi amicos, in quorum pectora tutò secretum omne descendat, quorum sermo sollicitudinem tuam leniat, hilaritas tristitiam dissipet, prudentia bona consilia afferat, conspectus ipse delectet?

Amicos quantùm fieri poterit, vacuos à cupiditatibus eligamus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque ut in pestilentiâ curandum est, ne assideamus corporibus jam corruptis & morbo flagrantibus, quia in afflatu ipso periculum est; ita in legendis amicis dabimus operam, ut quàm minimè vitiis inquinatos assumamus. Neque hoc præcipio tibi, ut neminem nisi omnino sapientem velis admittere. Ubi enim istum invenies, quem tot seculis quærimus? Pro optimo est minimè malus. In tantâ bonorum egestate, minimè fastidiosa fiat electio. *Senec. de Tranquil.* 7.

CAPUT

CAPUT LVIII.

Amicus amicum non minùs diligat, quàm seipsum.

Si quis sapiens amicitiam tueri velit, eodem modo erit affectus erga amicum, quo in seipsum; & eosdem labores ejus causâ suscipiet, quos propter se susceperit. Lætabitur amici lætitiâ æque ac suâ, & pariter dolebit ejus angoribus. Est enim, ut dicunt, fœdus quoddam sapientum, ut non minùs amicos quam se ipsos diligant. Quod fieri posse intelligimus, & aliquando videmus: perspicuumque est nihil ad jucundè vivendum reperiri posse tali conjunctione aptius. *Cicer.* 1 *de Fin. n.* 67.

Damon & Pythias Pythagorei tam fidelem inter se amicitiam junxerant, ut mori parati essent alter pro altero. Cùm eorum alter à Dionysio tyranno nece damnatus impetrasset tempus, quo, profectus domum, res suas ordinaret; alter vadem se dare tyranno pro reditu ejus non dubitavit, ita ut, si ille non revertisset ad diem, moriendum esset sibi ipsi. Igitur omnes, & in primis Dionysius, cupidè expectabant novæ atque ancipitis rei exitum. Appropinquante deinde definitâ die, nec illo redeunte, unusquisque stultitiæ damnabat tam temerarium sponsorem. At is nihil se de amici fide metuere prædicabat. Et vero ille ad diem dictam supervenit. Admiratus eorum fidem tyrannus, petivit ut se in amicitiam tertium reciperent, & supplicio liberavit eum qui morte erat plectendus. *Valer. l.* iv. *c.* 7. *Cicer.* 3 *Offic. n.* 45. *Diodor. l.* vi.

CAPUT LIX.

Amicitiâ unus fit ex pluribus.

1. Quisque eorum, in quibus eadem studia sunt, eædemque voluntates, æque altero delectatur ac se ipso: efficiturque id quod Pythagoras vult in amicitiâ, ut unus fiat ex pluribus. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 56.

Homo se ipse naturâ diligit, & alterum anquirit, cujus animum ita cum suo misceat, ut efficiat penè unum

ex

ex duobus. Estque verus amicus tanquam alter idem. *De Amic. n.* 21.

2. Alexander, victo apud Issum Dario, ad captivas matrem conjugemque ejus præmisit quosdam è suis, qui nunciarent ipsum venire ad eas invisendas: moxque, inhibitâ comitantium turbâ, earum tabernaculum intravit cum Hephæstione. Is longè omnium amicorum carissimus erat regi, cum ipso pariter educatus, secretorum omnium arbiter: liberéque admonendi eum jus non alius habebat, quod tamen admodum prudenter usurpabat. Ætate erat par regi: sed corporis habitu præstabat. Ergo reginæ, illum regem esse ratæ, Persarum more veneratæ sunt. Inde erroris admonita Sysigambis Darii mater, advoluta est pedibus Alexandri, ignorationem nunquam antea visi regis excusans. Quam ille manu allevans: *Non errâsti*, inquit, *mater*; *nam & hic Alexander est*. Utri priùs gratulemur? Alexandro, qui hoc dicere voluit; an Hephæstioni, cui audire contigit? *Q. Curt. l.* iii. 12. *Valer. l.* iv. *c.* 7.

3. Erat Alexandro præter Hephæstionem amicus alter Craterus, diversum utrique ingenium, diversi mores. Hephæstion ad Alexandri voluntatem sese accommodans, plaudebat ei peregrina instituta æmulanti & amplectenti. Craterus, morum patriorum retinens, consulebat Alexandri gloriæ, & quæ essent maximè utilia suadebat. Alexander Hephæstionem diligebat magis: at Craterum pluris faciebat. Per illum barbaris responsa dabat: per hunc Macedonibus & Græcis. *Plutar. in Alex.*

CAPUT LX.

Amico omnia credenda.

Diu cogita an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit. Cùm placuit recipi, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quàm tecum. Tu quidem ita vive, ut nihil dicas aut facias, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia quædam sunt quæ arcana dici solent, hæc cum amico communica. Fidelem si putaveris, facies. *Senec. Ep.* 3.

Quidam

Quidam narrant obviis quæ tantùm amicis committenda sunt, & in quaslibet aures exonerant quidquid illos urit. Quidam contrà etiam carissimis diffidunt, & interiùs premunt omne secretum. Neutrum faciendum est: utrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli. Sed alterum honestius dico vitium, alterum tutius.

CAPUT LXI.

Res turpes amicum non rogemus, nec faciamus rogati.

1. Quæ videntur utilia, honores, divitiæ, voluptates, & cætera generis ejusdem, hæc nunquam amicitiæ anteponenda sunt. At vir bonus neque contra rempublicam, neque contra jusjurandum ad fidem quidquam faciet, amici causâ. Nam si omnia facienda sint quæ amici velint, ejusmodi amicitiæ conjurationes putandæ sunt. *Cicer.* 3 *Offic.* *n.* 43, 44.

Nulla est excusatio peccati, si amici causâ peccaveris. Nam æque nefas est, malum aliquod & facere rogatum, & rogare. *De Amic.* *n.* 37. *n.* 39.

Hæc prima lex in amicitiâ sanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati: sed ab amicis honesta petamus, amicorum causâ honesta faciamus: nec expectemus quidem dum rogemur. Studium semper adsit, cunctatio absit. *n.* 40. 44.

2. Pericles ille Atheniensis, egregius vir ingenio, bonisque omnibus disciplinis ornatus, profectus est quatenus amici causâ progredi fas esse existimaret. Nam cùm amicus eum rogaret, ut pro re causâque ejus falsum dejeraret; his ad eum verbis est usus: *Me amicis opitulari oportet, sed usque ad Deos.* A. Gell. l. i. c. 3.

Simonides poëta, fretus ea, quæ ipsi cum Themistocle erat, familiaritate, petiit ab eo aliquid injusti: quod negans Themistocles, dixit ei: *Neque tu, ô Simonide, bonus poëta fueris, si carmine contra poëticæ artis leges condideris; neque ego bonus magistratus, si quid contra patriæ leges tuâ causâ fecerim.* Plut. in Them.

4. Cùm

Cùm Pub. Rutilius Rufus amici cujusdam injustæ rogationi resisteret, atque is per summam indignationem dixisset: *Quid ergò mihi opus est amicitiâ tuâ, si, quod rogo, non facis? Imò*, respondit Rutilius, *quid mihi tuâ, si propter te aliquid inhonestè facere me oporteat?* Sciebat quippe vir sanctus, tam contra officium esse, tribuere amico quod non sit æquum, quàm non tribuere id quod rectè possumus: atque si fortè amici a nobis postulent quæ honesta non sunt, religionem & fidem esse amicitiæ anteponendam. *Val. l.* vi. *c.* 4. *Cicer.* 3 *Offic. n.* 43.

CAPUT LXII.

Veritas & fides in amicitiâ retineantur.

1. Vetus est illa lex justæ veræque amicitiæ, ut idem amici semper velint: neque est ullum certius amicitiæ vinculum, quàm consensus & societas consiliorum & voluntatum. Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Itaque inter amicos, quorum emendati mores fuerint, sit omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ullâ exceptione, communitas. *Cicer. pro Planc. n.* 5. *Sallust. Cat.* 20. *Cicer. de Amic. n.* 62.

2. Monendi tamen amici sæpe sunt & objurgandi; & hæc accipienda amicè, cùm benevolè fiunt. Adhibenda autem diligentia est, ut monitio asperitate, objurgatio contumeliâ, careat. Verum quidem est Terentianum illud: *Obsequium amicos, veritas odium parit.* At in obsequio comitas tantùm adsit; assentatio vitiorum adjutrix procul removeatur, quæ non modò amico, sed ne libero quidem, digna est. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico, vivitur. Hujus autem salus desperanda est, cujus aures veritati clausæ sunt, ita ut ab amico verum audire nequeat. Ut igitur proprium est veræ amicitiæ & monere & moneri: & qui monet, debet liberè facere non asperè, qui monetur, debet patienter ferre, non repugnanter; sic habendum est, nullam in amicitiis pestem esse majorem, quàm adulationem, blanditiam, assentationem. Scitum est illud Catonis, ut

multa:

multa: *Acerbos inimicos meliùs de quibusdam mereri, quàm eos amicos, qui dulces videantur: illos verum sæpe dicere, hos nunquam.* Nulla porrò amicitia est, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. *n.* 88. 91.

Secretò amicos admone, lauda palàm. *P. Syrus.*

3. Quemcumque potuero, peccare prohibebo, multò magis amicum. Aliquando utar verbis durioribus, si hac ratione emendari illum speravero posse. An patiemur amicos sanabiles, & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire, sublatâ admonitione, quâ & pater filium aliquando correxit, & uxor maritum aberrantem ad se reduxit? *Senec.* 5 *Benef. c.* 22.

Qui non vetat peccare, cùm possit, jubet.

Amici vitia si feras, facis tua.

Bis peccas, cùm peccanti obsequium accommodas.

Bonus animus nunquam erranti obsequium accommodat. *Senec. Troas, ver.* 289. *P. Syrus.*

Consilium verum dare gaudeamus liberè. Plurimum in amicitiâ valet amicorum bene suadentium auctoritas: eaque adhibeatur ad monendum non modò apertè, sed etiam acriter, si res postulabit: & adhibitæ pareatur. *Cicer. de Amic. n.* 44.

Cùm Mecænas Augusto Cæsari perquam familiaris esset, & magnâ apud eum gratiâ valeret; eo animo fuit, ut prodesset quibus posset, noceret verò nemini. Amicorum suorum nonnullos ad magistratus & imperia curavit promoveri, in equestri ordine ipse permanens. Mira quoque ejus & ars & libertas fuit in Augusti animo flectendo ad mitiora, cùm irâ incitatus esset. Exemplum hoc unum erat instar omnium. Jus aliquando dicebat Augustus, & multos morte damnaturus videbatur. Aderat tum Mæcenas, qui per circumstantium turbam perrumpere & ad tribunal propiùs accedere conatus est. Quod cùm frustrà tentasset; hæc verba in tabellâ scripsit: *Surge tandem, carnifex.* Eamque tabellam ad Augustum projecit. Quâ lectâ, is statim surrexit, & nemo est morte multatus. *Dio, l.* lv.

4. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parciùs. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Sic iram ejus multi intelligebant, nemo sentiebat. Sensissent autem, nisi amicis objurgandi se jus idem dedisset, quod ipse sibi in amicos sumpserat. Quantò magìs hoc nobis faciendum est! Rogemus ergo amicissimum quemque, ut adversus nos libertate utatur tunc maximè, cum minimè pati illum videbimur posse, nec assentiatur iræ nostræ aut cupiditati. Optimum est prospicere impedimenta notis vitiis. *Senec.* 3 *de Irâ, c.* 13, 14.

5. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrimè patitur. *Senec.* 3 *de Irâ, n.* 37.

Xenocratem Chalcedonium Plato, magister & amicus, rusticitatis arguebat, eique sæpius dicebat: *Xenocrates, Gratiis sacra facito.* Quam reprehensionem admonitionemque ille semper æquo & grato animo accepit: & aliquando cuidam ipsum incitanti ad repellendam Platonis objurgationem, sapienter prorsùs respondit: *At illud mihi utile est.* Ælian. l. xiv. c. 19. Diog. Laërt. in Xenoc.

CAPUT LXIII.

Omnia possidentibus sæpe amicus deest.

1. Neminem tam altè supra cæteros fortuna extulit, ut non illi aliquid desit. Si cætera adsint, abest plerumque res omnium præstantissima, amicus, qui verum dicat, & ab errore vindicet hominem deceptum consuetudine audiendi blanda pro rectis. Regibus ac potentibus viris vix quisquam ex animi sui sententiâ suadet dissuadetque: sed adulandi certamen est, & una contentio, quis blandissimè fallat. Ignorant itaque vires suas, & se tam magnos rati, quàm audiunt, iræ obsequuntur; quam nemo revocat; bella temerè suscipiunt, & in summum rerum omnium suarum discrimen veniunt. *Senec.* 6 *Benef.* 29. 31.

2. Quum bellum Græcis indiceret Xerxes, nemo non impulit animum ejus tumentem, oblitumque quàm caduca essent ea quibus confideret. Alius aie-

bat

bat Græcos non laturos nuncium belli, & ad primam adventantis exercitûs famam terga versuros. Alius, nihil dubii esse, quin Græcia non vinci solùm, sed etiam obrui posset illâ, quam secum trahebat, innumerabili militum multitudine. Cùm in hunc modum multa jactarentur, quæ concitarent regem nimiâ æstimatione sui furentem; Demaratus Lacedæmonius solus dixit: *Ipsam illam, quâ placeret sibi, militum turbam indigestam & gravem, non facilè regi posse: & periculum esse, ne pauci Lacones, obstruentes corporibus suis commissas sibi Græciæ angustias atque aditus, morarentur tot illa gentium millia.* Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Victus Xerxes, & regnum suum rapidâ fugâ repetere coactus, Demarato gratias egit, *quod solus sibi dixisset verum.*

3. Antiochus quum in venatione feram persequendi studio ab amicis & servis aberrasset, in casam pauperum hominum intravit ignotus. Cum iis cœnans sermonem de rege injecit, ut sciret quæ esset hospitum de se opinio; audivitque; *Regem in cæteris quidem bonum & laude dignum esse; sed amicis utentem malis, plurima negligere, & sæpe quæ necessaria essent nihil curare: quòd venationi plus æquo indulgeret.* Tacuit tum quidem Antiochus. Sed postquam orto sole ad casam illam venêre regii satellites, & purpuream vestem cum diademate attulêre; converso sermone ad regia illa insignia: *Certè*, inquit, *ex quo die vos sumpsi, herì primùm veros de me sermones audivi.* Plut. Apoph.

4. Perfectus haud dubiè princeps enituisset Valentinianus, si ei contigisset, aut carere infidis hominibus, quibus sese quasi fidissimis prudentissimisque dederat, aut uti probatis eruditisque monitoribus. *Aur. Vict. Ep. c.* 69.

CAPUT LXIV.

Veros amicos reparare difficile est.

1. Cùm Augustus audivisset tandem Juliæ filiæ suæ flagitia, quæ tamdiu nescierat, parum potens iræ, patefecerat, eam relegando. Deinde ubi, inter-

posito tempore, in locum iræ subiit verecundia; gemens quòd non illa silentio pressisset (quia quarumdam rerum turpitudo aliquando etiam ad eum redit qui eas vindicat) sæpe exclamavit: *Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Mecænas vixisset.* Intelligebat scilicet quàm utile sit regi aut principi viro fidum amicum habere, quàm damnosum carere. Imperante Augusto, cæsæ sunt legiones Romanæ, & aliæ protinus scriptæ. Fracta classis; & intra paucos dies natavit nova. Sævitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis. Totâ reliquâ Augusti vitâ Agrippæ & Mecænatis vacavit locus. Adeò imperatori, tot millia hominum habenti, duos reparare difficile fuit. *Senec.* 6 *Benef. c.* 32.

Amicum perdere, est damnorum maximum.

P. Syrus.

2. Cùm Darius Xerxis pater malum granatum aperuisset, & quidam ab eo sciscitaretur, quarum rerum tantum numerum habere optaret, quantus illic inesset granorum numerus? respondit: *Zopyrorum.* Fuerat enim Zopyrus Dario amicissimus, sicque illi deditus, ut ultro se verberibus toto corpore lacerari, nasum, aures, & labia sibi præcidi voluerit, ad revocandam in ejus potestatem Babyloniam. *Plutar. Apoph. Justin. l.* i. *c.* 10.

CAPUT LXV.

Amici thesauri regum sunt.

1. Non exercitus, neque thesauri, præsidia regni sunt: verùm amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas; officio & fide pariuntur. Interrogatus Alexander ubi thesauros haberet; *Apud amicos*, respondit. Idem cùm ad Achillis tumulum venisset, *felicem eum sibi videri*, dixit, *quòd dum viveret, fidum amicum* (Patroclum) *nactus esset, & post fata magnum præconem* (Homerum). *Sallust. Jug. c.* 10. *Amm. l.* xxv. *Plut. in Alex.*

Cùm plurimis amicitiis fortuna principum indigeat, præcipuum est principis opus amicos parare. *Plinii Paneg. Traj.*

Nullum

Nullum majus boni imperii instrumentum est, quàm boni amici. *Tacit. Hist.* iv. *c.* 7.

2. Cùm à Pisistrato, qui principatum Athenis invaserat, amici quidam desciviſſent, atque in arcem Phylam seceſſiſſent; acceſſit ad eos, vestem stragulam colligatam ferens secum, ac mirantibus illis quærentibusque quid vellet? *Aut*, inquit, *persuadere ut mecum redeatis; aut si minùs id persuasero, manere vobiscum: ideoque instructus veni.* Plut. Apoph.

3. Trajanum imperatorem laudat Plinius, quòd, & amicos diligat, & ipse diligatur. In animis hominum exoleverat priscum mortalium bonum, amicitia: cujus in locum migraverant assentationes, blanditiæ, &, pejor odio, amoris simulatio. In principum domo nomen tantùm amicitiæ inane manebat. Nam quæ poterat esse inter eos amicitia, quorum alii sibi domini, alii servi, videbantur? Tu hanc pulsam & errantem reduxisti. Habes amicos, quia amicus ipse es. Neque enim amor, ut alia, subjectis imperatur: neque est ullus affectus tam erectus & liber & dominationis impatiens, nec qui magìs vices exigat. Diligis ergo, & diligeris: atque in eo tota gloria tua est, qui, superior factus, descendis in omnia familiaritatis officia, & in amicum ex imperatore submitteris: imò tunc maximè imperator es, cùm amicum ex imperatore agis. Jucundiſſimum est in rebus humanis amari, sed non minùs amare. Quorum utroque ita frueris, ut cùm ipse ardentiſſimè diligas, ardentiùs tamen diligaris. *Plinii Paneg. Traj.*

CAPUT LXVI.

Amicus certus in re incerta cernitur. Ennius.

1. Ipsæ amicos res opimæ pariunt, adversæ probant. *P. Syrus.*

Poscunt fidem secunda, at adversa exigunt.
Senec. Agam. ver. 934.

Cùm Catoni Uticensi obveniſſet morte patruelis sui Catonis hæreditas centum talentorum, omnia in pecuniam redegit, quam amicis, uti cuiquam opus erat,

commodabat. Quinetiam & prædia sua & servitia eorum causâ aliquando oppignerabat. *Plut. in Cat.*

Sinceræ fidei amici præcipuè in rebus adversis cognoscuntur: quidquid enim tunc præstatur, totum à constanti benevolentiâ proficiscitur. At qui fortunatum amicum colit, ille magis causâ suâ adulari, quàm verè diligere, potest videri. Libentiùs igitur & diutius servavit posteritas nomina eorum, qui amicos in adversis casibus non deseruerunt, quàm illorum, qui amicos opibus florentes coluerunt. Nemo de Sardanapali familiaribus loquitur: Orestes penè notior est propter Pyladem amicum, quàm propter Agamemnonem patrem. Illorum amicitia, si qua tamen fuit, in deliciis & luxuriâ turpiter extincta est: horum verò enituit communi calamitate, & immortalem apud posteros famam est adepta. Quid enim celebratum magis, quàm illa Pyladis atque Orestis coram rege Thoante plena amoris contentio, uter moreretur? Dum alter nititur ab altero depellere crimen & criminis pœnam, atque in se transferre: dum, ignorante rege uter eorum sit Orestes, Pylades Orestem se esse dicit, ut pro illo necetur; Orestes autem, ita ut est, Orestem se esse asseverat. Qui clamores Romæ totâ caveâ excitati sunt in M. Pacuvii de Oreste & Pylade fabulâ? Spectantes plaudebant in re fictâ: quid arbitramur in verâ fuisse facturos? Facilè indicabat ipsa natura vim suam, cùm homines, id quod facere ipsi non possent, rectè fieri in altero judicarent. *Valer. l.* iv. *c.* 7. *Cicer. de Amic. n.* 24. 5 *de Fin. n.* 63.

2. Mutinâ fugiens D. Brutus, ut cognovit missos ab Antonio equites ad se interficiendum advenisse, in loco quodam cum paucis suorum delituit, morti se subtracturus. Eò factâ ab equitibus irruptione, Servius Terentius fideli mendacio Brutum se esse simulavit, obscuritate ipsâ loci suffragante, & corpus suum objecit trucidandum. Verùm cognitus à Furio, cui Brutiana cædes mandata fuerat, non potuit nece suâ amici supplicium avertere: sic invitus, fortunâ cogente, vixit. Incepto egregio, non autem

irrito

irrito eventu, æstimari debet Servii Terentii fides in amicum. Quanquam enim ei, sicut cupierat, pro amico suo perire non contigit; ipse extinctus est, quantùm in illo fuit, & D. Brutus periculum mortis evasit. *Valer. l.* iv. *c.* 7.

3. Laudatur alterius Romani in amicum extinctum constans caritas. T. Volumnius, equestri loco natus. M. Lucullum familiariter coluerat. Eum à M. Antonio interemptum cùm vidisset, & liceret fugâ vitæ consulere; exanimi amico adhæsit, sic in lacrymas & gemitus profusus, ut nimia pietate causam sibi mortis accerseret. Namque propter præcipuam & perseverantem lamentationem ad Antonium pertractus est. Cujus postquam in conspectu stetit: *Jube me,* inquit, *protinus ad Luculli corpus perduci & occidi. Neque enim absumpto illo superesse debeo, cùm ei infelicis adversum te militiæ auctor fuerim.* Facilè impetravit ab Antonio: ductusque quò voluerat, Luculli dextram avidè osculatus est, caputque ejus, quod abscissum jacebat, pectori suo applicuit; ac deinde cervicem suam interfectoris gladio præbuit. *Valer. ibid.*

CAPUT LXVII.

Vulgare amici nomen, sed rara est fides. Phædr.

Quum parvas ædes sibi fundâsset Socrates,
E populo sic nescio quis, ut fieri solet:
Quæso, tam angustam talis vir ponis domum?
Utinam, inquit, *veris hanc amici impleam!*
Phædr. l. iii. f. 9.

Amicus res rara, quæ non alibi magis deest, quàm ubi creditur abundare. Non sunt isti amici, qui agmine magno pulsant januam regum, aut reges simulantium. Atria hominibus plena sunt, amicis vacua. *Senec.* 5 *Benef. c.* 33, 34.

Illud amicitiæ sanctum ac venerabile nomen,
Re jam pro vili sub pedibusque jacet.
Ovid. 1 *Trist. Eleg.* vii.

Turpe quidem dictu, sed, si modò vera fatemur,
Vulgus amicitias utilitate probat.
2 De Pont. Eleg. iii.

Cura quid expediat prior est, quàm quid sit honestum:
Et cum fortunâ statque caditque fides.
Cùm fortuna manet, vultum servatis, amici:
Cùm cecidit, turpi vertitis ora fugâ. *Petron.*

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.
Ovid. 1 *Trist. Eleg.* viii.

Hirundines æstivo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt. Ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simul atque adversam fortunam viderint, omnes avolant. *Auctor ad Heren. l.* iv. *n.* 62.

CAPUT LXVIII.

Nihil est naturæ hominis accommodatius beneficentia.

1. Justitiæ pars est beneficentia, quam eandem vel benignitatem vel liberalitatem appellare licet. Eâ nihil est naturæ hominis accommodatius, & in hominum genere nulla melior est natura, quàm eorum, qui se natos ad homines juvandos, tutandos, conservandos arbitrantur. *Cicero* 1 *Offic. n.* 20. *n.* 42. 1 *Tusc. n.* 32.

Gratissima est liberalitas: eamque eò studiosiùs plerique laudant, quòd potentium ac divitum hominum bonitas commune perfugium est omnium. Itaque nihil est tam populare quàm bonitas. 2. *Offic. n.* 63. *Pro Ligar. n.* 37.

2. Cimon Atheniensis & pietate in patrem, & in cives benevolentiâ insignis fuit. Cùm nihil haberet quod dare, præter seipsum, posset, ad redimendum sepulturæ jus parenti suo Miltiadi, qui in carcerem conjectus ibique mortuus fuerat; ejus vincula in se transtulit. Aliquot post annos è custodiâ emissus, magnâ juris civilis & rei militaris prudentiâ celeriter ad principatum pervenit. In quo tantâ fuit liberalitate, ut, quum pluribus locis hortos prædiaque haberet, nunquam in eis custodem imposuerit fructûs servandi gratiâ: ne quis impediretur quò minùs rebus ejus frueretur. Semper eum pedisequi cum

nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negare. Sæpe, cùm aliquem videret minùs bene vestitum, suum amiculum dedit. Nulli opera ejus, nulli res familiaris defuit. Multos locupletavit. Complures pauperes mortuos, qui non reliquerant unde efferrentur, suo sumptu extulit. Minimè itaque mirandum est vitam ejus, qui se sic gessit, ab insidiis tutam fuisse, & mortem civibus acerbam. *C. Nepos & Plut. in Cimon. Justin. l.* ii. *c.* 15.

3. Pisistratus summâ æquitate gessit Athenis principatum, quem iniquè invaserat: &, præter dominandi studium, nullus eo melior civis fuit. Si quos otiosos cerneret in foro obambulantes, ad se vocatos interrogabat, cur sic otiosi essent? Si verò illi se aut frumenta aut jumenta non habere respondissent; jubebat, his à se acceptis, abire & laborare. Quando in publicum prodibat, comitabantur eum pueri duo tresve, qui minutos nummos ferrent erogandos egenis, maximè in mortuorum sepulturam. Præteræa liberum in hortos ac prædia sua introitum omnibus permittebat, & ea capiendi, quibus opus esset, facultatem. *Plut. in Solon. Ælian. l.* ix. *c.* 25. *Eustath. in Iliad.* 24. *Athen. l.* xii.

4. Gillias Agrigentinus, vir opibus excellens, sed animo, quàm divitiis, locupletior, semper in erogandâ potiùs, quàm in contrahendâ pecuniâ fuit occupatus: adeò ut domus ejus quasi quædam munificentiæ officina crederetur. Illinc enim apta publicis usibus ædificia extruebantur, illinc grata populi oculis spectacula edebantur, illinc deficienti annonæ subsidia oriebantur: privatim verò alimenta inopiâ laborantibus, dotes virginibus paupertate pressis erogabantur; hospites quoque tum urbanis tum rusticis tectis benignissimè excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam verò tempore compulsos vi tempestatis in prædia sua quingentos equites Galensium aluit ac vestivit. Quid multa? Eum propemodum ipsius liberalitatis præcordia habuisse constat. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi com-

mune patrimonium erat. Colloca ex contrariâ parte arcas clausas seris, ad nullas preces & miserias aperiendas; nonne longè præstantiorem existimabis nobilem illam Gilliæ impensam, quam tristem & duram hanc custodiam? *Valer. l.* iv. *c.* 8.

5. Multitudinis benevolentia beneficiis capitur maximè: secundo autem loco beneficâ voluntate, etiamsi res fortè non suppetit. Ipsa quippe fama & opinio liberalitatis, beneficentiæ, justitiæ, fidei, nos eis amicos facit, in quibus illas inesse remur. Hinc Titus, quia naturâ erat benevolentissimus, *amor ac deliciæ generis humani* appellatus est. Hoc illi propositum & solenne fuit, ne quem accedentium ad se sine spe dimitteret. Admonentibus verò amicis quasi plura polliceretur, quàm præstare posset: *Non oportere*, ait, *quenquam à sermone principis tristem discedere*. Atque etiam recordatus quondam super cœnam, quod nihil cuiquam toto die præstitisset, memorabilem illam meritóque laudatam vocem edidit: *Amici, diem perdidi.* Quædam sub eo fortuita ac tristia acciderunt, ut incendium Romæ per triduum, & pestilentia quanta raro alias. In his ac talibus adversis non modo principis sollicitudinem, sed & parentis affectum singularem præstitit, nunc consolando, nunc opitulando, quatenus suppeteret facultas. Extincto tam benigno imperatore, majore civium damno, quàm suo, omnes tanquam in propriâ orbitate doluerunt, & senatus tantas mortuo gratias egit, laudesque congessit, quantas ne vivo quidem unquam & præsenti. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 32. *Sueton. in Tito, c.* 8. 10, 11. *Eutrop. l.* vii.

Alexander Severus memoriâ complectebatur & descriptum habebat, quid cuique præstitisset. Et, si quos sciret vel nihil petîsse, vel non multum, vocabat eos, & dicebat singulis: *Quid est cur nihil petis? An me tibi vis fieri debitorem!* Lamprid. in Alex. Sever. n. 46.

His & horum similibus exemplis beneficentia generis humani nutritur atque augetur: Hæ sunt ejus faces, hi stimuli. *Valer. l.* v. *c.* 2.

5. Versa-

;. Versabatur in regiâ Ptolemæi regis adolescens nine Galetes, facie quidem pulcherrimus, at mon suavitate & animi in omnes benignitate magis inis: ita ut rex, cui erat carissimus, sæpe exclamaret: *benignum caput! nulli tu unquam ullius mali causa sti; sed contra multis multa bona præstitisti.* Cùm quando hic adolescens, regi comes in equo sedens, isset procul aliquos ad supplicium trahi; oblatam ne faciendi occasionem non prætermisit: sed statim: *rex,* inquit, *quandoquidem prosperâ quâdam horumce inum, qui morti damnati sunt, fortunâ, equis nunc imur; age, si tibi videtur, cursum intendamus, ut s in tali temporis articulo quasi Servatores Dii appareus.* Plurimum voluptatis ex Galetis consilio cepit , & animum ejus ad misericordiam propensum deans, cum morti addictos servavit, tum amori in ilo suo multum addidit. *Ælian. l* i. *c.* 30.

CAPUT LXIX.

Multas cautiones habeat beneficentia.

1. In exercendâ beneficentiâ multæ sunt cautiones hibendæ. Videndum est primùm ne obsit benigni- & iis ipsis quibus prodesse volumus, & cæteris. De- le ne major sit, quàm facultates. Denique ut cuique dignitate tribuatur. Nam ad justitiam referenda nt omnia, & nihil est liberale, nisi quod idem sit tum. Utamur igitur eâ liberalitate quæ prosit ami-, noceat nemini: quæ fontem ipsum benignitatis n exhauriat: quæ delectum faciat eorum, in quos neficium conferetur. Verùm multi beneficia confent sine judicio vel modo, in omnes, impetu animi, rentino quasi vento incitati. Quæ beneficia æquè mag-. non sunt habenda, atque ea, quæ judicio considera- que delata sunt. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 42. *&c. n.* 49.

2. Si vir bonus divitias habeat sine cujusquam inriâ partas; nec sordidè custodiet, nec prodigè arget: partim ipse utetur, partim donabit. Dobit autem aut bonis, aut iis quos facere poterit nos. Donabit cum summo consilio, dignissimos igens: nam inter turpes jacturas inconsultum mu-

nus

nus ponitur. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum habet hæc res difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu spargitur. Aliis succurram, dignis quos non premat paupertas. Aliis non dabo, quamvis desit: quia, etiamsi dedero, est defuturum. Quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Quid refert, servi liberine sint qui indigeant? Ubicumque homo est, ibi beneficio locus est. Pauperi viro bono donabo. Non lucrum ex beneficio captabo, non voluptatem, non gloriam. Ideo dabo, ut quod oportet faciam. Licèt fortuna ei, qui à me beneficium accepit, nihil tribuat quo referre mihi gratiam possit, ex sententiâ meâ res gesta est. *Senec. de beat. Vit. c.* 20. 23, 24. 4 *Benef. c.* 10, 11.

In deligendis idoneis in quos beneficia conferamus, judicium & diligentiam adhibere debemus. Nam præclarè Ennius: *Benefacta malè locata, malefacta arbitror.* Cicer. 2 Offic. n. 63.

Beneficium dignis ubi des, omnes obligas.

P. Syrus.

3. Laudas mihi & præsens & per epistolas Nonium tuum, quòd sit liberalis in quosdam. Et ipse laudo, si tamen non in nos solos. Volo enim eum qui sit verè liberalis, tribuere patriæ, propinquis, affinibus, amicis: sed amicis dico pauperibus. Quod non isti faciunt, qui iis potissimùm donant, qui donare maximè possunt. Hos ego non sua donare puto, sed viscatis hamatisque muneribus aliena corripere. Alii sunt, qui, quod huic donant, auferunt illi; famamque liberalitatis avaritiâ petunt. Primum autem hominis officium est, suo esse contentum: deinde quos præcipuè sciat indigere, sustentare ac fovere. *Plinius l.* ix. *Ep.* 30.

CAPUT LXX.

Beneficia alia alios decent.

1. Urbem cuidam Alexander donabat. Cùm ille, cui donabatur, se ipse mensus, tantum munus recusaret, diceretque non convenire fortunæ suæ: *Non*

quæro,

quæro, inquit, *quid te accipere deceat, sed quid me dare.* Senec. 2 Benef. c. 16.

2. Ab Antigono Cynicus quidam petiit talentum. Respondit, *plus esse quàm quod Cynicus petere deberet.* Repulsus, petiit denarium. Respondit rex, *minùs esse quàm quod regem deceret dare.* Turpissima est ejusmodi cavillatio. Invenit Antigonus quomodo neutrum daret. *n.* 17.

4. Alexandro Orientis victori Corinthii per legatos gratulati sunt, et civitate illum suâ donaverunt. Cùm risisset Alexander hoc munus; unus ex legatis: *Nulli*, inquit, *civitatem unquam dedimus alii, quàm Herculi.* Tum verò Alexander lubens accepit honorem non vulgatum: neque tam eos respexit, qui sibi civitatem donarent, quàm illum, cui uni, antequam sibi, dedissent. 1 *Benef. c.* 13.

CAPUT LXXI.

Beneficia quædam palam danda, quædam clam.

1. Præcipiunt omnes sapientiæ magistri, quædam beneficia palam danda esse, quædam secretò: palam, quæ consequi gloriosum est, ut militaria dona, honores, & quidquid notitiâ pulchrius fit: contra quæ succurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt, ut nota sint solis quibus prosunt. Interdum & ipse, qui juvatur, fallendus est; ut habeat, nec à quo acceperat, sciat. *Senec.* 2 *Benef. n.* 9. 11.

Arcesilaüs, ut aiunt, Ctesibio amico ægro, pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, cùm clam succurrendum esse judicâsset; pulvino ejus ignorantis sacculum nummis plenum subjecit, ut homo inutiliter verecundus id, quo carebat, inveniret potiùs quàm acciperet. Invento sacculo Ctesibius: *Hic*, inquit, *Arcesilaï ludus est.* Diog. Laert. in Arcesil.

2. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quàm superbia, quæ quidquid dat corrumpit. Non tantùm ingratum, sed invisum est beneficium superbè datum. Jucunda sunt quæ humanâ, leni, placidâque fronte tribuuntur: quæ cùm daret mihi superior, detraxit muneri suo pompam, & observavit idoneum

tempus succurrendi, se uno teste contentus. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. *Ibid.*

Idem Arcesilaus, de quo suprà, cùm viro probo pauperi opitulari vellet, ei vasa aurea ad amicos convivio excipiendos commodavit de industrià: quæ cùm ille redderet, recipere noluit. *Ibid.*

3. Aliquando viro bono non petenti dandum est, quod improbo postulanti negaveris. Archelaus Macedonum rex, in cœna aureum poculum poscente quodam, cui nihil pulchrum videbatur, nisi accipere; puerum id Euripidi dare jussit: & in alterum illum intuens; *Tu quidem*, inquit, *dignus eras qui peteres nec acciperes; at hic dignus erat qui acciperet vel non petens.* Plut. de vitiof. Pudor.

Attende cur negare cupidis debeas:
Modestis etiam offerre quod non petierint.
Super juvencum stabat dejectum leo.
Prædator intervenit, partem postulans.
Darem, inquit, *nisi soleres per te sumere:*
Et improbum rejecit. Forte innoxius
Viator est deductus in eundem locum,
Feroque viso rettulit retro pedem.
Cui placidus ille: *Non est, quod timeas*, ait,
Et quæ debetur pars tuæ modestiæ,
Audacter tolle. Tunc diviso tergore,
Silvas petivit, homini ut accessum daret:
Exemplum egregium prorsùs, & laudabile.
Verùm est aviditas dives, & pauper pudor.
Phædr. l. ii. *f.* 1.

CAPUT LXXII.

Tardè benefacere, nolle est.

Omnis benignitas properat, & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè profecit, non ex animo fecit. Tardè velle, nolentis est. *Senec.* 2 *Benef. c.* 5.

Bis est gratum, quod opus est, ultro si offeras. *P. Syrus.*

Sex sestertia si statim dedisses,
Cùm dixti mihi: Sume, tolle, dono;

Deberem

Deberem tibi, Pæte, pro ducentis.
At nunc cùm dederis diu moratus,
Post septem, puto, vel novem Kalendas:
Vis dicam tibi veriora veris;
Sex sestertia, Pæte, perdidisti.

Martial. l. vi. *Ep.* 30.

Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter. *P. Syrus.*

CAPUT LXXIII.

Quas dederis, solas semper habebis, opes.

1. Cùm M. Antonius fortunam suam aliò translatam videret, & sibi nihil relictum, egregiè mihi videtur exclamâsse: *Hoc habeo quodcunque dedi.* Hæ enim sunt divitiæ certæ, in quâcumque sortis humanæ levitate permansuræ, & quæ, quo majores fuerint, hôc minorem habebunt invidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ te tam tumidum faciunt, quæ ferreis claustris custodis, propter quæ omnia affinitatis & amicitiæ fœdera rumpis, non sunt tua. Depositi loco sunt, jamjamque ad alium dominum spectantia. Quæris quomodo illa tua facias? Dando. Hac ratione certam tibi & inexpugnabilem eorum possessionem parabis. *Senec.* 6 *Benef.* 3.

2. Callidus effractâ nummos fur auferet areâ:
Prosternet patrios impia flamma lares.
Debitor usuram pariter sortemque negabit:
Non reddet sterilis semina jacta seges.
Depascentur oves diri contagia morbi:
Mercibus extructas obruet unda rates.
Extra fortunam est quidquid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper habebis, opes.

Martial. l. v. *Ep.* 45.

CAPUT LXXIV.

Non quid detur referet, sed quâ mente.

1. Beneficium non in eo, quod fit aut datur, consistet; sed in ipso facientis aut dantis animo. Animus est enim, qui beneficiis dat pretium. Itaque non-

nonnunquam magis nos obligat qui dedit parva magnificè, & exiguam tribuit, sed libenter. Socrati cùm multa multi, pro suis quisque facultatibus, offerrent; Æschines pauper auditor: *Nihil*, inquit, *dignum te, quod dare tibi possim, invenio: & hâc tantùm me pauperem esse sentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, me ipsum. Hoc munus, rogo, qualecumque est, non dedigneris; cogitesque alios, cùm multùm tibi darent, plùs sibi reliquisse.* Cui Socrates: *Istud quidem*, inquit, *magnum mihi munus videtur; nisi forte parvi te æstimas. Habebo itaque curæ, ut te meliorem tibi reddam, quàm accipio.* Vicit Æschines hoc munere omnem juvenum opulentorum munificentiam. *Senec.* 1 *Benef. c.* 6, 7, 8.

2. Regi Persarum intra regni sui fines iter facienti munera ab omnibus Persis offerri mos & lex erat. Qui in terrâ colenda operam ponebant, alii boves aut oves, alii frumentum aut vinum dabant: qui verò pauperiores, lac, caseum, palmas, aliosque arborum fructus, qui in cujusque agro nascerentur. Quæ omnia, non tributi, sed doni, nomine, à singulis afferebantur regi prætereunti ac prætereequitanti. Cùm Persa quidam, cui nomen Sinætas, procul à tugurio suo in Artaxerxem, qui Mnemon cognominabatur, incidisset, ac nihil præ manibus haberet, quod regi posset offerre; noluit tamen eum à se indonatum videri. Itaque ad proximè præterfluentem fluvium cursu contendit, & aquam utrâque manu haustam regi obtulit, munus exornans, quantùm potuit, faustis bonisque verbis. Et dono & dantis animo atque oratione mirè delectatus Artaxerxes, neque minus regium esse existimans parva grato animo accipere, quàm magna tribuere, dixit: *Se aquam illam libenter accipere, & pretiosissimi muneris loco habere.* Deinde homini misit non parvam pecuniæ summam cum veste Persicâ, & phialâ aureâ, quâ jussit eum deinceps haustam è fluvio aquam bibere. *Ælian. l.* i. *c.* 31, 32. *Plutarch. in Artax. Plin. ad Traj.*

3. Eidem Artaxerxi per Persidem equitanti ingens malum Punicum à quodam Omaso oblatum ferunt. Quod

Quod ille benignè comiterque accipiens, purpuratis comitibus dixit: *Qui curâ & labore agellum suum talium pomorum feracem effecit, næ ille parvam civitatem sibi creditam poterit ex parvâ magnam reddere.* Et hominem ingenti præmio est remuneratus. *Ælian. l.* i. *c.* 33. *Plut. in Artax. & Apoph.*

Fuit hic Artaxerxes regni sub initio aditu facilis, in largiendis honoribus & beneficiis effusus. Omnem suppliciis detrahebat contumeliam, læto hilarique animo beneficia & accipiebat & dabat. Nullum donum erat adeò exiguum, quod non libentissimè acciperet: & majorem in dando beneficio voluptatem percipere videbatur quàm alii in accipiendo solent. *Plut. in Artax.*

CAPUT LXXV.

Sint gratuita Deorum exemplo beneficia.

1. Beneficium per se expetendum est, & una in eo spectanda accipientis utilitas, sepositis commodis nostris. Si enim ipse tacitus dicas: *Hoc dabo, hoc recipiam*; sordida negotiatio est. Qui beneficium, ut reciperet, dedit, non dedit. Humile est prodesse, quia expedit. *Senec.* 4. *Benef. c.* 3. 14.

Si utilitas & turpis computatio me liberalem faciat; si nulli prosim, nisi ut invicem ille mihi prosit; non dabo beneficium proficiscenti in adversas longinquasque regiones; non dabo absfuturo semper: non dabo sic ægrotanti, ut spes ei nulla sit convalescendi. Atque ut scias rem esse per se expetendam benefacere, advenæ in nostrum modò delato portum, & statim abituro, succurrimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam ampliùs in conspectum nostrum reversurus, debitores nobis delegat Deos, precaturque ut illi pro se gratiam referant. Interim nos juvat sterilis beneficii conscientia. *c.* 11.

2. Magna fuit apud veteres Græcos ac Romanos cura & reverentia hospitalitatis, eique Jovem, Deorum atque hominum parentem, quasi præsidem præfecerant, Jovem Hospitalem eum appellantes & invocantes. Peregrinos & pauperes hospitio non excipere, nefas esse existimabant, cùm sub tutelâ Jovis essent,

& ab eo mitterentur. Imò Dii ipsi putabantur aliquando sub peregrinorum habitu terras lustrare, & ad mortalium tecta accedere, explorandæ eorum humanitatis causâ. Hinc omnibus hospitio indigentibus ultro offerebantur privatim aut publicè quæ opus essent. Lucanorum hæc lex fuit: si occidente jam sole venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus civis divertere, is verò hominem non receperit; qui hospitium præbere recusaverit, pœnas luat inhospitalitatis, & injuriæ tum peregrino, cùm Jovi Hospitali factæ. Nulla gens, Tacito teste, magis indulgebat hospitiis, quàm Germanica. Notum ignotumque, quantùm ad jus hospitii, nemo discernebat, & quemcumque mortalium arcere tecto nefas habebatur. Pro fortunâ quisque advenam apparatis epulis excipiebat. Cùm illæ defecerant, advena & ejus hospes proximam domum non invitati adibant, ubi uterque pari humanitate excipiebatur. *Homer. Virgil. Hesiod. Ovid. Met. lib.* i. *&* viii. *Ælian. l.* iv. *c.* 1. *Tacitus de Germ. c.* 21.

3. Propositum nobis esse debet Deorum exemplum sequi. Vide quanta illi quotidie nostri causâ faciant, quanta distribuant, quantis imbribus repentè dejectis solum molliant, quantis terras fructibus impleant. Omnia hæc sine mercede, sine ullo ad ipsos perveniente commodo faciunt. Nisi fortè existimes illos fructum operum suorum percipere ex fumo extorum & odore thuris. Hæc quoque homo, si ab exemplari suo aberrare nolit, servet; nec ad res honestas privato commodo ductus veniat. Pudeat ullum esse venale beneficium, cùm gratuitos habeamus Deos. *Senec. Benef. c.* 25.

4. Pythagorici, si quis sodalium facultatibus exciderat, bona sua cum eo, veluti cum fratre, dividebant. Neque verò id erga eos solùm præstabant, quorum in convictu quotidie versabantur, sed erga omnes qui eandem disciplinam sectabantur. Itaque Clinias quidam Tarentinus Pythagoricus, cùm accepisset Prorum Cyrenæum, facultatibus suis spoliatum, in summâ rerum omnium penuriâ esse, ex Italiâ Cyrenas

reinas profectus est cum grandi pecuniâ, & patrimonii jacturam resarcivit ei homini, quem tamen nunquam antea viderat. Plures quoque alii idem fecisse memorantur. *Diod. Sic. l. vi.*

CAPUT LXXVI.

Nullum officium referendâ gratiâ magis necessarium est. Cic. 1 Offic. n. 47.

1. Si Hesiodus jubet ea reddere majore mensurâ, si possis, quæ acceperis utenda; quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multò plùs afferunt quam acceperunt? Etenim si non dubitamus beneficia conferre in eos, à quibus nihil expectamus, aut quos tantùm speramus nobis aliquando profuturos; quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? *Cic. 1 Offic. n. 48.*

Cùm duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi, demus, necne, in nostrâ potestate est; non reddere, viro bono non licet, modò id facere possit sine cujusquam injuriâ.

2. In referendâ gratiâ hoc maximè officii est, ei potissimùm opitulari, qui maximè opis indigeat. *n.* 49.

Cùm referri gratia tanta non potest, quanta debetur; habenda tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. 5 *Philip. n.* 3.

Cùm omnibus virtutibus me affectum esse cupiam, tamen nihil est quod malim, quàm & gratum esse & videri. Hæc est enim virtus non solùm maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est liberorum pietas, nisi voluntas grata in parentes? Qui sunt boni cives, qui de patriâ bene merentes, nisi qui patriæ beneficia meminerunt? Qui sancti, qui religionem colentes, nisi qui meritam Diis immortalibus gratiam justis honoribus memori mente persolvunt? Quæ potest esse jucunditas vitæ, sublatis amicitiis? Quæ porro amicitia potest esse inter ingratos? *Pro Planc. n.* 80.

3. Quo tempore Thebis obses fuerat Philippus, eum Philo Thebanus hospitio exceperat, & multis beneficiis affecerat. Is cùm postea à Philippo rerum potito nihil vicissim muneris vellet accipere; *Oro*, inquit Philippus,

pus, *ut me hâc gloriâ privari velis, quàm maximè quæro, ut à nemine beneficiis & gratiâ victus sim.* Idem Hipparchi Eubœensis mortem graviter tulit: ac cuidam ad consolandum ejus dolorem dicenti, Hipparchum maturâ morte decessisse: *Sibi quidem*, inquit, *fortàsse: sed mihi præmaturâ. Nam antè mori properavit, quàm dignam nostrâ amicitiâ gratiam à me reciperet.* Plut. Apoph.

Bocchus Maurorum rex pacem cum Romanis facturus operâ L. Syllæ, sic eum est allocutus: Nunquam ego ratus sum fore, ut rex maximus in hâc terrâ, & omnium, quos novi, opulentissimus, privato homini gratiam deberem. Et hercule, Sylla, antequam mihi cognitus esses, multis orantibus, aliis ultro, egomet opem tuli, nullius indigui. Id mutatum esse ego lætor, & eguisse me amicitiâ tuâ, quâ mihi nunc nihil carius est. Id te experiri licet. Arma, viros, pecuniam, postremò quidquid animo lubet, sume, utere: &, quoad vives, nunquam tibi redditam gratiam puta; semper apud me integra erit. Denique nihil à me frustrà voles. *Nam, ut ego existimo, regem armis, quam munificentiâ, vinci, minùs flagitiosum est.* Sallust. Jug. c. 10.

5. Hoc maximè optabat Cæsar Augustus, ut gratus in omnes videretur. Eum aliquando adiit veteranus miles, qui, vocatus in jus, periclitabatur; rogavitque ut sibi adesset. Statim Cæsar ei è comitatu suo unum elegit advocatum, cui commendavit litigatorem. Exclamavit ingenti voce veteranus: *At non ego, Cæsar, periclitante te Actiaco bello vicarium quæsivi; sed pro te ipse pugnavi.* Simulque detexit cicatrices. Erubuit Cæsar, atque ipse venit in advocationem. *Macrob. 2 Sat. c. 5.*

5. Tiberii jussu prætoriani milites Agrippam Judæum vinctum trahebant in custodiam: &, quia æstus erat vehementior, eum urebat sitis. Conspicatus tunc quendam è Caii Caligulæ servis, nomine Thaumastum, aquam in hydriâ ferentem, potum poposcit, quem ille dedit humaniter. Regnum postea adeptus Agrippa, amplo munere leve acceptæ aquæ beneficium remuneratus est. Nam Thaumastum libertate donavit, suorumque bonorum dispensatorem constituit: quin & moriens

moriens providit, ut apud liberos suos eodem ministerio fungeretur: inter quos consenuit, in pretio usque ad extremum diem habitus. *Joseph. l.* xviii.

6. Erant Ægyptii præter alias gentes grati erga bene meritos de ipsis, existimabantque magnum esse omnibus hominibus subsidium ad vitam, gratam acceptorum beneficiorum memoriam. Et meritò quidem: Nam movetur quisque ad beneficia eis impendenda, apud quos senserit ea optimè collocari. *Diod. Sic. l.* i.

CAPUT LXXVII.

Officia etiam feræ sentiunt.

1. Officia ipsæ feræ sentiunt: nec ullum tam immansuetum animal est, quod non curâ mitiges, & in amorem tui vertas. Leonum ora à magistris impunè tractantur: elephantorum feritas cibo mitescit usque ad præstandum homini servile obsequium. Adeò etiam quæ intelligere beneficia non possunt, pertinaci merito evincuntur. *Senec.* 1 *Benef. c.* 3.

Apion, literis homo multis præditus, hoc libro quinto refert, quod neque audîsse neque legisse, sed ipsum sese in urbe Romanâ oculis suis vidisse, confirmat. In Circo maximo amplissimum spectaculum bestiarum cum hominibus decertantium populo dabatur. Multæ ibi feræ, quarum inusitata forma erat & ferocia: Sed leonum immanitas præcipuè admirationi fuit, & præter ceteros unius, qui vastâ corporis mole, terrifico rugitu, jubis fluctuantibus, animos oculosque omnium in se convertebat. Introductus erat inter complures alios ad pugnandum cum belluis servus, cui nomen Androclus fuit. Hunc ille leo ubi vidit procul, repentè quasi admirans stetit; ac deinde sensim atque placidè tanquam noscitans ad hominem accedit: tum caudam more adulantium canum blandè movet, cruraque & manus propè jam exanimati metu leniter linguâ demulcet. Inter illa tam atrocis feræ blandimenta animum colligit Androclus, & oculos, quos præ timore averterat, paulatim ad contuendum leonem refert. Tam verò quasi mutuâ recognitione

factâ gratulabundos videres hominem & leonem. Re tam admirabili maximi clamores populi excitantur, arceſſitur à Cæſare Androclus, & interrogatus cur ipſi uni ille atrociſſimus leonum pepercisset, rem mirificam narrat, his verbis:

Quum provinciam Africam dominus meus proconſulari imperio obtineret, ego iniquis ejus & quotidianis verberibus ad fugam ſum coactus; &, ut mihi à domino tutiores latebræ forent, in arenarum ſolitudines conceſſi. Conſilium autem erat mortem aliquo pacto quærere, ſi defuiſſet cibus. Sole medio ſpecum quandam nactus remotam latebroſamque, in eam penetro, ac me recondo. Neque multò pòſt ad eandem ſpeluncam venit hic leo, debili & cruento uno pede, gemitus edens dolorem cruciatumque vulneris ſignificantes. Primo advenientis feræ conſpectu territus & pavefactus hæſi: Sed poſtquam introgreſſus leo in habitaculum illud, ut reipſa patuit, ſuum, vidit me procul deliteſcentem; mitis & manſuetus acceſſit, ac ſublatum pedem oſtendere ac porrigere, quaſi opis petendæ gratâ, viſus eſt. Ibi ego ſpinam ingentem veſtigio pedis ejus hærentem revulſi, conceptamque ſaniem vulnere intimo expreſſi. Ille meâ operâ ac medelâ levatus, pede in manibus meis poſito recubuit ac quievit. Ex eo die triennium totum ego & leo in illâ ſpecu eodem victu viximus. Nam mihi ſuggerebat earum, quas venando ceperat, ferarum membra opimiora; quæ ego, quia ignis copia non erat, ſole meridiano torrens, edebam. Sed ubi me vitæ illius ferinæ pertæſum eſt, leone venatum profecto, reliqui ſpecum; & viam ferme tridui permenſus, à militibus viſus apprehenſuſque ſum, & ad dominum ex Africa Romam deductus. Is me ſtatim curavit rei capitalis damnandum, dandumque ad beſtias. Intelligo autem hunc quoque leonem, poſtquam ab eo diſceſſi, captum, & huc adductum, gratiam nunc mihi beneficii & medicinæ referre.

Hæc ubi dixit Androclus; cunctis petentibus, pœnâ ſolutus ac dimiſſus eſt; leo quoque ei ſuffragiis populi eſt donatus. Poſtea Androclus, & leo tenui loro revinctus, urbe totâ circum tabernas ibant. Do-

nabatur ære Androclus; floribus spargebatur leo: omnes ferè obvii dicebant: *Hic est leo hospes hominis, hic est homo medicus leonis.* A. Gell. l. v. 14.

2. Cæsare Augusto imperante, cùm pauperis cujusdam filius puer delphinum sæpius fragmentis panis allexisset, eum delphinus miro amore dilexit. Quocumque diei tempore inclamatus à puero quamvis occultus atque abditus, ex imo adnatabat, pastusque è manu, præbebat dorsum ascensuro, pinnæ aculeos cohibens, ne dilectum corpus laceraret: receptumque ferebat per stadia ducenta è Baiano littore Puteolos ad ludum literarum, & simili modo revehebat. Quod officium per annos plures præstitit: donec puero mortuo ex morbo, delphinus subinde ad locum consuetum ventitans, tristi & mœrenti similis, desiderio pueri extinctus est, & in ejus sepulchro humatus. Quæ omnia se ipsum multosque alios vidisse refert Apion. *Plin. l.* ix. *c.* 8. *A. Gell. l.* vii. *c.* 8.

3. Puer nomine Thoas parvulum draconem magnâ curâ aluit, loquens cum eo quasi cum intelligente, ludensque unà & dormiens: donec draconis, qui ad miram magnitudinem excreverat, conspectu territi urbis cives eum in solitudinem emitti, invito & flente puero, voluerunt. Postea cùm puer ille, jam adolescens factus, à spectaculo quodam rediens, aut, ut alii tradunt, ad venationem egressus, in latrones incidisset, opemque inclamâsset; ad notam ejus vocem draco statim adfuit, & latronibus aut occisis aut fugatis, adolescentem, educatorem quondam suum, periculo ereptum servavit. *Ælian. l.* xiii. *c.* 46. *Plin. l.* viii. 17. *Photius.*

CAPUT LXXVIII.

Ingratus animus omnium odio damnatus.

1. Ego ingrati animi crimen horreo: in quo vitio nihil mali non inest. *Cic. l.* ix. *ad Att. Ep.* 2. & 8.

Omne dixeris maledictum, cum ingratum hominem dixeris. *Epist.* 4.

Omnes immemorem beneficii oderunt, & eum com-

communem omnium, maximè verò tenuiorum, hostem putant, qui ipsam liberalitatem deterret. *P. Syrus.* 2 *Offic.* 65.

Ingratus unus miseris omnibus nocet.

Malignos fieri maximè ingrati docent. *P. Syrus.*

Quæritur, utrum hoc tam invisum vitium, impunitum esse debeat; an contrà lex in civitatibus ponenda sit, quâ ingratis pœna constituatur? Nostri majores, maximi scilicet viri, beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Non est in ullâ gente data adversus ingratum actio. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbatur. Neque illud absolvimus: sed cum difficile esset incertæ rei judicium, tantùm odio damnavimus, & inter ea reliquimus, quæ ad judices Deos mittimus. *Senec.* 3 *Benef. c.* 6.

2. Apud Persas tamen, ut refert Xenophon, judicium instituebatur de eo crimine, unde gravissima inter homines odia solent existere, quum nemo propterea in jus vocari soleat: nimirum de ingrato animo. Itaque si quem intellexerant gratiam non retulisse cùm posset; in eum graviter animadvertebant. Ingratos enim nullâ Deorum reverentiâ, nullâ parentum, patriæ, amicorum curâ tangi putabant. 1 *Cyrop.*

CAPUT LXXIX.

Quos experimur ingratos, ipsi facimus.

1. Non referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur: nullum tamen inter plurima maximaque hominum vitia frequentius, quàm ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video. Primò quòd in collocandis beneficiis non eligimus dignos quibus tribuamus. Secundò, si quos experimur ingratos, ipsi facimus: quia aliàs diu & enixè rogati beneficia conferimus, aliàs collocatorum graves exprobatores exactoresque sumus. Quis enim nostrûm contentus fuit aut leviter rogari, aut semel? Nemo autem libenter debet, quod non tam accepit, quàm expressit. Gratus esse quis potest erga eum, qui beneficium aut iratus, aut precibus fatigatus, dedit, cum in omni officio magni æstimetur voluntas? *Senec. Benef.* iii. 1. *Ib.* i. c. 1.

Eodem

Eodem animo beneficium debetur, quo datur. *P. Syrus.*

2. Generosi & magnifici animi est, juvare & prodesse. Qui dat beneficia, Deos imitatur; qui repetit, fœneratores. *Senec.* 3 *Benef. c.* 15.

Cùm Sylla in Africam atque in castra Marii venisset; aliis rogantibus, aliis ultro beneficia dabat: invitus accipiebat, & properantiùs quàm æs mutuum reddebat, ipse à nullo repetebat: magìs id laborabat ut illi quamplurimi deberent. *Sallust. Jug. c.* 96.

Odiosum sanè genus hominum officia exprobrantium: quæ meminisse debet is, in quem collata sunt: non commemorare, qui contulit. *Cic. de Amiç. n.* 71.

Extat in hanc sententiam elegantissimum Martialis Epigramma. *Martial. l.* v. *Epig.* 53.

Quæ mihi præstiteris memini, semperque tenebo.
 Cur igitur taceo, Postume? tu loqueris.
Incipio quoties alicui tua dona referre,
 Protinus exclamat, Dixerat ipse mihi.
Non bellè quædam faciunt duo. Sufficit unus
 Huic operi: si vis ut loquar, ipse tace.
Crede mihi, quamvis ingentia, Postume, dona
 Auctoris pereunt garrulitate sui.

Beneficium qui dedisse se dicit, petit. *P. Syrus.*

CAPUT LXXX.

Ingrati ingratos æquo animo feramus.

1. Grave est ingrati animi vitium, intolerabile, & concordiam, quâ humana imbecillitas fulcitur, scindit ac dissipat. Sed usque eò vulgare est, ut illud, nec qui queritur quidem, effugerit. Cogita tecum, an, quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ tibi puero data sunt, ante adolescentiam ex animo elapsa esse; quæ in juventutem collata sunt, non perdurâsse in senectutem. Si te diligenter excusseris, vitium, de quo quereris, in sinu invenies. Iniquè publico irasceris crimini: ut absolvaris, ignosce. *Senec.* 6 *Benef. c.* 27, 28.

2. Ferendi ingrati placido animo, mansueto, magno. Nunquam te beneficii immemor tam offendat, ut non tamen ei dedisse delectet. Nunquam te in has voces ejus injuria impellat: Vellem non dedisse. *Ibid.*

Ingratum meliorem facies ferendo, pejorem exprobrando. Quid opus est querelis? quid insectatione? Ut corporum, ita animorum, vitia molliter tractanda sunt. Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri animi est, ut tandem bonos non amet.

Si nobis non est relata gratia, quid faciemus? demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus aliis, demus ipsis apud quos jactura facta est. In hoc homine videor beneficium perdidisse: huic ipsi beneficium dabo iterum, &, tanquam bonus agricola, curâ cultuque sterilitatem soli vincam. *Senec.* 7 *Benef. c.* 30, 31.

Beneficium sæpe dare, docere est reddere.

P. Syrus.

Non est quòd turba ingratorum nos faciat ad bene merendum tardiores: cùm ne Deos quidem immortales sacrilegi negligentesque eorum ab effusâ benignitate deterreant. Hos sequamur duces, quantùm humana imbecillitas patitur. In dandis beneficiis permaneamus, etiamsi spes præcidatur gratos reperiendi. Ne cessaveris: opus tuum perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratiâ, alium consilio, alium præceptis salubribus adjuva. *Senec.* 1 *Benef. c.* 12.

LIBER QUARTUS.

DE FORTITUDINE.

CAPUT I.

Animi fortitudo duplex.

DUPLEX est animi fortitudo. Una in rerum externarum despicientiâ ponitur: cùm persua- nobis est, hominem nihil, nisi quod honestum orumque sit, aut admirari aut expetere oportere: fique neque perturbationi animi, neque fortunæ, cumbere. Altera animi fortitudo est, ut res geras gnas illas quidem & maximè utiles, sed vehemen- arduas, plenasque laborum ac periculorum. *Cic. Offic.* 1. 66.

[illegible]a animi elatio, quæ cernitur in adeundis periculis, aboribus sustinendis, si justitia vacat, pugnatque pro salute communi, sed pro suis commodis, in o est. Itaque probè definitur à Stoicis Fortitudo, n eam virtutem esse dicunt pugnantem pro æqui- [illegible] n. 62.

Dicitur Augustus adeò simultates, turbas, bella exe- tus esse, ut, nisi justis de causis, nunquam genti quam bellum intulerit. *Aur. Victor. Ep. c.* 2.

CAPUT II.

Bellicæ fortitudinis exempla.

1. Nunquam periculi fugâ committendum est, ut belles timidique videamur. Sed fugiendum etiam id, ne offeramus nos periculis sine causâ: quo nihil est esse stultius. In tranquillo tempestatem adver- n optare, dementis est: subvenire autem tempestati [illegible]is ratione, sapientis. *Cicer.* 1 *Offic.* n. 77.

Cùm Etruscorum exercitus adesset, duc
Romani ex agris in urbem demigrant, ean
unt præsidiis. Aliæ urbis partes muris, a
amne objecto, videbantur tutæ. Sed pons
iter hosti dedisset, nisi illo die Roma viru
Horatium Coclitem, munimentum habui
ubi hostem è capto Janiculo decurrere in ur
socios autem suos, deserto pontis præsidio
eos obtestans monuit, ut pontem ferro igni
rumperent, dum ipse impetum Etruscorum
Vadit inde in primum aditum pontis, arm
tem adversis ad prælium ineundum.

Cum Horatio Romanos duos pudor teni
um & Tolumnium, ambos claros genere
Cum his primam periculi & pugnæ procella
per sustinuit. Deinde eos cedere in tutu
Circumferens inde truces minaciter oculos a
Etruscorum, nunc singulos provocabat, n
pabat omnes, *servos regum superborum* vo
suæ libertatis immemores, alienam oppugnatu
Cunctati aliquandiu illi sunt: deinde pudo
vit eorum aciem, & clamore sublato undiqu
Horatium tela conjecere. Quæ cùm in ob

Grata erga tantam virtutem civitas fuit; statua in comitio posita: tantum agri, quantum uno die arare potuit, datum. Privata quoque inter publicos honores studia eminebant: nam in magnâ annonæ inopiâ quisque pro domesticis copiis aliquid ei contulit, fraudans se ipse victu suo. *Livius, l.* ii. *c.* 9, 10.

3. Bello primo Punico, cùm imperator Pœnorum colles quosdam opportunos in Siciliâ prior occupâsset, exercitus verò Romanus se temerè demisisset in subjectos collibus illis saltus; accessit ad consulem tribunus militum, de cujus nomine non convenit inter antiquos scriptores; nam alii Q. Cædicium, alii Laberium, plures Culpurnium Flammam vocant. Is, ubi ostendit quantum periculi ex loci iniquitate instaret: *Censeo,* inquit, *si rem Romanam servare vis, id faciendum, ut milites quadringentos ire jubeas ad hanc, quam cernis, petram, inter medios hostes asperam atque editam, eamque ut capiant imperes horterisque. Futurum enim profectò est, ut hostium fortissimus quisque & promptissimus properet ad occursandum illis, & pugnandum; atque ita circa eam petram atrox pugna fiat, in quâ omnes illi, quos dico, quadringenti milites nostri obtruncabuntur. At tu interea, alligatis illo uno negotio hostibus, & in ea cæde occupatis, tempus habebis exercitus ex loco infesto educendi. Alia, nisi hæc, salutis via nulla est. Fidum quidem & providum hoc consilium videtur,* respondit consul; *sed quisnam erit, qui ducat quadringentos illos milites ad eum locum inter cuneos hostium? Si alium,* inquit tribunus, *neminem reperis, me licet ad hoc periculum utare. Ego hanc tibi & reipublicæ animam do.* Consul tribuno gratias egit, & meritas laudes tribuit.

Ille traditos sibi quadringentos milites admonens, quem in locum deduceret, & quo consilio: *Ire,* inquit, *commilitones, illò necesse est, unde redire non est necesse. Moriamur, & morte nostrâ eripiamus ex obsidione circumventas legiones.* Tum omnes nullâ spe evadendi, sed amore laudis & servandi exercitus cupiditate accensi, proficiscuntur. Hostes eam hominum manum venire ad se demirati, in incerto pri-

mum sunt, quò ire pergant. Sed ubi apparuit eos ad illam petram occupandam iter intendere, mittit adversùm illos Carthaginiensium imperator strenuissimum quemque ex peditatu & equitatu suo militem. Romani circumveniuntur, circumventi repugnant. Fit prælium diu anceps. Tandem superat multitudo. Quadringenti omnes perfossi gladiis, aut missilibus operti cadunt. Consul interim, dum ea pugna fit, se in loca edita & tuta subducit. Dii immortales tribuno militum fortunam ex virtute ejus dedêre. Nam ita evenit, ut, cùm multifariam saucius factus esset, nullum in capite vulnus acciperet. Inter mortuos, multis confossus vulneribus, sed adhuc spirans, inventus, convaluit: sæpeque postea operam reipublicæ strenuam perhibuit. *A. Gell. l.* iii. *c.* 7. *Liv. l.* xxii. *c.* 60. *Senec. ep.* lxxxvii. *A. Vict. c.* 39.

4. Leonidas quoque Lacedæmonius, cum trecentis civibus apud Thermopylas, objectus Xerxi in Græciam irrumpenti cum innumerabili militum copiâ, maluit occumbere dimicando, quàm assignatam sibi à patriâ stationem deserere. Ideoque tam alacri animo cohortatus est suos ad id prælium, quo perituri erant, ut diceret: *Sic prandete, commilitones, tanquam apud inferos cœnaturi.* Mors erat denunciata trecentis illis Lacedæmoniis: nec victoriam sperabant, nec reditum: ille locus iis sepulchrum futurus erat. Perinde tamen ac victoria esset promissa ductori intrepide paruerunt. *A. Gell. loco cit. Valer. l.* iii. *c.* 2. *Senec. Ep.* lxxxii. 6 *Benef. c* 31.

Lacedæmonii Leonidam & socios ejus pro patriâ cæsos decoravêre sepulchris, statuis, elogiis. Tribuno militum Romano egregii facinoris merces data est corona graminea, quâ nulla nobilior corona fuit in præmium virtutis bellicæ apud populum terrarum principem, & quæ ab universo exercitu servato decerni solebat. *Plinius, l.* xxii. *c.* 3, 4.

Populi Romani honores quondam fuerunt rari & tenues, ob eamque causam gloriosi: postea verò effusi fuêre, & ideo viles. Sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Thrasybulo enim, pro magnis in patriam meritis, honoris ergô corona à populo data

est,

est, facta è duabus virgulis oleaginis: quæ magnæ ei gloriæ fuit, quâque ille contentus nihil ampliùs requisivit. *Corn. Nep. in Miltiade, c.* 6. *in Thrasyb. c.* 4.

5. Epaminondas non Thebanorum modò, sed omnium ætatis suæ Græcorum fine controversiâ princeps extitit. Antequam eo duce uterentur Thebani, nullum memorabile bellum gesserunt, &, eo extincto, suis tantùm cladibus insignes fuêre: ut manifestum sit, patriæ gloriam & natam & extinctam cum eo fuisse. Quàm fortiter verò & libenter vitam pro patriâ profuderit, hæc declarant quæ de ejus morte narrantur. Cùm Thebanorum imperator adversus Lacedæmonios acie instructâ constitisset prope urbem Mantineam; Lacedæmonii, qui in ejus unius pernicie sitam putabant salutem suam, universi impetum fecerunt in eum, neque priùs abscesserunt, quàm hastili eminus percussum, dum fortissimè pugnaret, concidere conspexerunt. Epaminondam expiranti similem cùm in castra detulissent sui, paulatim redeunte animo circumstantes amicos agnovit, & animadvertit mortiferum se vulnus accepisse, simulque animam statim amissurum, si extraheretur ferrum quod in corpore remanserat. Tunc quæsivit, *salvusne esset clypeus?* Cùm salvum esse flentes sui respondissent, & allatum osculatus esset, velut laborum gloriæque socium, rogavit, *essentne fusi hostes?* Cumque id quoque, ut cupiebat, audivisset: *Bene se res habet*, inquit, & *satis vixi*. Tum evelli jussit eam, quâ transfixus erat, hastam, & multo sanguine profuso, in lætitiâ & in victoriâ est mortuus. *Diod. frag. Justinus, l.* vi. *c.* 8. *Corn. Nep. in Epam. Cic.* 1 *de Fin. n.* 97.

Quòd verò de clypeo suo sollicitus fuerit Epaminondas, mirum non debet videri. Nihil enim apud Græcos, atque in primis Lacedæmonios, magis dedecori erat militi, quàm è pugnâ reverti amisso clypeo: quemadmodum summæ laudi ducebatur, militem vulneribus adverso corpore acceptis occisum, & clypeo impositum, in patriam reportari. Unde mulier Lacæna filio ad bellum proficiscenti scutum tradens, dixisse fertur: *Aut hoc, aut in hoc.* Id est, aut

hoc scutum domum refer è pugnâ, aut ipse in hoc scuto jacens domum reporteris. *Plut. Apoph.*

6. Magnis veterum scriptorum laudibus celebrata est Cynegiri militis Atheniensis gloria: qui cùm in campis Marathoniis, duce Miltiade, magnam Persarum cædem fecisset, hostesque fugientes in navem egisset; onustam navem dextrâ manu tenuit, nec priùs dimisit quàm manum amitteret. Amputatâ dextrâ, navem sinistrâ comprehendit. Quam & ipsam cùm amisisset; ad postremum morsu navem detinuit. Mirum est tantam in Cynegiro virtutem fuisse, ut non cæde hostium fatigatus, non duabus manibus amissis victus, ad postremum, veluti fera, dentibus dimicaverit. *Justin. l.* ii. *c.* 9.

CAPUT III.

Fortitudo domestica non est inferior militari.

1. Sunt domesticæ fortitudines non inferiores militaribus: nec plus Scipio Æmilianus, singularis & vir & imperator, in exscindendâ Numantiâ reipublicæ Romanæ profuit, quàm eodem tempore P. Scipio Nasica, cùm Tiberium Gracchum interemit. *Cic.* 1 *Offic. n.* 76.

Cùm Tiberius Gracchus tribunus plebis, occupato profusis largitionibus favore populi, rempublicam oppressam teneret, palamque dictitaret omnia per plebem agi debere, senatu interempto: in ædem Fidei convocati patres conscripti à consule Mucio Scævola, deliberabant, quidnam faciendum esset in tali tempestate: cunctisque censentibus, ut consul armis rempublicam tueretur, Scævola negavit se quidquam vi acturum. Tum Scipio Nasica, qui consobrinus Tiberii Gracchi erat, patriam cognationi præferens: *Quoniam*, inquit, *consul, dum consuetum juris ordinem servat, res nostras in hoc periculum adducit, ut cum omnibus legibus imperium Romanum corruat: egomet privatus voluntati vestræ, patres conscripti, me ducem offero.* Ac deinde sublatâ dextrâ, quasi signum extolleret, proclamavit: *Qui rempublicam salvam esse volunt, me sequantur.* Hisque verbis cunctatione bonorum omnium discussâ, Gracchum cum sceleratâ factione,

factione, quas merebatur, pœnas persolvere coëgit, eumque manu suâ interfecit. Quod factum cùm plebs graviter ferret, tribunique singulos senatores in concionem productos interrogarent, quis auctor cædis fuisset; cæteri quidem omnes veriti concitatæ multitudinis furorem, à se id factum negabant, variisque & obliquis responsionibus utebantur. Solus Scipio Nasica suâ manu cædem esse factam professus est. Tum verò constantiâ & auctoritate viri mota plebs conticuit. *Valer. l.* iii. *c.* 2. *Patercul. l.* ii. *c.* 2. *Diod. Sic. l.* xxxiv.

2. Q. Metelli, cognomento Numidici, præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis. Cùm ab inimicis accusatus causam de pecuniis repetundis diceret, & ipsius tabulæ circumferrentur judicibus inspiciendæ; nemo ex illis fuit, quin removeret oculos, & se totum averteret, ne quisquam dubitâsse videretur verum an falsum esset quod ille retulerat in tabulas. Hujus viri laudem magnitudo animi & calamitas propagavit ad memoriam sempiternam. De civitate decedere, quàm de sententiâ maluit; eique salus patriæ dulcior, quàm conspectus, fuit. *Cic. pro domo, pro Balbo, pro Plancio.*

Legem tulerat Saturninus tribunus plebis, ut senatus in concione juraret, se quidquid populus jussisset comprobaturum neque ullo modo impugnaturum. Hanc legem quia Metellus censebat & senatus majestati adversam, & reipublicæ perniciosam, palam dixit se nunquam in eam juraturum; & tanti viri auctoritate motus senatus, è foro domum discessit. Post paucos dies cùm Saturninus vocatus ad Rostra, patres minando compelleret ad præstandum jusjurandum; Marius sextùm consul juravit primus, eumque populus plausu & lætis àcclamationibus excepit. Senatores deinde omnes, suo quisque ordine, populi metu jurârunt; donec ad Metellum ventum est: qui, orantibus licet & obsecrantibus amicis ut juraret, ne gravissimas pœnas subiret, quæ erant à Saturnino propositæ, nihil ex animi fortitudine remisit: sed moribus suis serviens, & acerbissima quæque potiùs perpeti paratus, quàm quidquam

quam turpe facere, discessit è concione: tumque deducentibus eum domum amicis dixit: *Aliquid sceleris committere, improbum esse; bene agere, ubi nullum periculum esset, vulgare: proprium verò viri boni, etiam cum periculo sequi quæ recta essent.* Plut. in Mario.

Metello aqua & igni interdictum est, & lata rogatio à Saturnino, ne quis eum tecto reciperet: videbatur quinque plebecula etiam ad cædem ejus parata. Quisquis e virorum bonorum Romæ fuit, ad illius ædes concurrit, ejus vicem dolens, & operam pollicens. At ille ne suâ causâ seditionem in urbe movere voluit, cùm contentione & armis superior posset esse, & urbe excessit, hæc secum reputans; *Si rerum melior status fiat, & populo sana mens redeat; magnâ cum laude in patriam revocabor. Si contrà, nulla rebus & animis mutatis accedat, optimum erit abesse.* Honestum Rhodi secessum invenit, ibique litteris ac philosophiæ operam dedit, donec senatûs auctoritate populique jussu revocatus est in patriam, tanto quidem omnium gaudio, ut dies totus non suffecerit gratulationibus illum ad portam urbis excipientium. Sic Q. Metellus nec triumphis, nec honoribus clarior fuit, quàm aut causâ exilii, aut exilio, aut reditu. *Appian. l.* i. *bell. civil. Paterc. l.* ii. *c.* 15.

Opprimi in bonâ causâ melius est, quàm malè cedere. *Cic.* 3 *de Leg. n.* 34.

2. Cùm tribuni plebis, auctore Cæsare consule, legem Agrariam tulissent, addidissentque ut senatus in eam juraret, mulctâ gravi sancitâ in eum qui non juràsset; juraverunt senatores omnes, non Metelli fortitudinem imitati, sed exilium metuentes. Catonem nec muliebres lacrymæ, nec propinquorum atque amicorum verba infringere potuerant. Tandem ejus constantiam expugnavit Cicero, inter cetera admonens: *Si Cato Româ opus non haberet, at Romam Catone opus habere.* Accessit ergo ad jurandum novissimus, si unum amicum ejus Favonium excipias.

Hac victoriâ elatus Cæsar aliam legem ferendam curavit. Cui cùm nemo præter Catonem obstitisset, hunc à rostris in vincula rapi jussit, nihil de libertate linguæ

linguæ remittentem, ſed in ipsâ ad carcerem viâ de lege differentem, atque commonentem cives, ut talia molientibus adverſarentur. Sequebatur Catonem mœſtus ſenatus, & optimus quiſque è populo, tacitè indignantes. Id non latebat Cæſarem: ſed expectabat dum aut ad humiles preces Cato ſeſe demitteret, aut ad populum provocaret. Quod ubi fruſtrà a ſe ſperari animadvertit, pudore victus, è tribunis unum ſummiſit, qui Catonem dimitteret. *Plut. in Caton. Utic.*

4. C. Piſo mirificè & conſtanter conſulem egit, turbulento reipublicæ ſtatu; ut narratione inſequenti patebit. M. Palicani ſeditioſiſſimi hominis peſtiferis blanditiis captus populus Romanus, ſummum dedecus admittere parabat, mandando ampliſſimo imperio homini ei, cujus factis ſupplicium potiùs, quàm honos, debebatur: & tribuni ſatis per ſe concitatæ multitudinis temeritatem ſuis concionibus inflammabant. In hoc miſerando pariter & erubeſcendo ſtatu civitatis, cùm roſtra conſcendiſſet Piſo, & interrogaretur an Palicanum renunciaturus eſſet conſulem, ſi populi ſuffragia in eo creando conſenſiſſent; primò reſpondit: *Non exiſtimare ſe tantis tenebris offuſam eſſe rempublicam, ut eo indignitatis veniretur.* Deinde cùm perſeveranter inſtarent, ac dicerent: *Age, ſi ventum fuerit, quid facies? Non renunciabo*, inquit. Quo quidem tam brevi & forti reſponſo Piſo conſulatum Palicano, priuſquam illum adipiſceretur, eripuit. *Valer. l.* iii. *c.* 8.

5. Cùm Eurybiades baculum ſuſtuliſſet in Themiſtoclem, ſententiæ ſuæ adverſantem: *Percute*, inquit Themiſtocles, *ſed audi.* Eam animi moderationem ſimul & magnitudinem miratus Eurybiades, Themiſtoclem loqui, quantum vellet, juſſit, & ab eo ad meliora conſilia revocatus eſt. *Plut. in Themiſt.*

CAPUT IV.

Imperare ſibi, maximum imperium eſt.

1. Vera & ſapiens animi magnitudo in duobus cernitur, ſi & id ſolum, quod honeſtum ſit, bonum judices, & omni animi perturbatione liber ſis. Nam fortis animi magnique eſt, & ea, quæ pleriſque eximia

mia & præclara videntur, parvi ducere ac contemnere; & ea, quæ videntur acerba, ita ferre, ut nihil discedat à dignitate sapientis. Non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate: nec qui invictum se à labore præstiterit, vinci à voluptate. *Cic.* 1 *Offic. n.* 67.

O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui jus dominandi trans maria cupiunt extendere, felicissimosque se judicant, si multas armis provincias obtinent, & novas veteribus adjungunt! ignari imperare sibi, maximum imperium esse: sicut servire cupiditatibus, gravissima servitus est. *Senec. Ep.* 113.

Quid præcipuum in rebus humanis est? Vitia domuisse. Hâc nulla est major victoria. Multi sunt, qui urbes, qui populos habuêre in potestate: paucissimi, qui se. *Quæst. l.* iii. *in præf.*

Stultum est imperare cæteris, qui nescit, sibi.

P. Syrus.

2. Gentes barbaras & alieni imperii impatientes regere facilius est, quàm animum suum continere. Satis instructi contra hostes, sæpe contra fortunam & cupiditates inermes sunt. Alexander quidem Persas, Hyrcanos, Indos, & cæteras usque ad oceanum gentes vastavit fugavitque: at tot regum & populorum victor, iræ, tristitiæ, voluptati, succubuit: id enim studuerat, ut omnia potiùs haberet in potestate, quàm affectus. Quem arma Persarum non fregerant, vitia vicerunt. Victo ad Arbela Dario, palam cupiditates suas solvit, & pristinam moderationem ac continentiam in superbiam ac lasciviam vertit. Purpureum diadema, quale Darius habuerat, capiti circumdedit, vestemque Persicam sumpsit. Et ille quidem se Persarum spolia gestare dicebat; sed cum illis quoque eorum mores induerat, & superbiam habitûs animi insolentia sequebatur. *Senec.* 5 *Benef. c.* 7. *Epist.* 113. *Quint. Curt. l.* vi. *c.* 2. 6.

3. Hanc Cæsari laudem eximiam tribuit Cicero, quòd iram suam non minùs fortiter vicisset, quam hostes vicerat. Domuisti, Cæsar, gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas,

omni copiarum genere abundantes. Sed tamen ea vicisti, quæ & naturam & conditionem, ut vinci possenr, habebant. Nulla est enim tanta vis tantaque copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, si quis sciat; non ego eum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico. *Cicer. pro Mar. n.* 8.

Bis vincit, qui se vincit in victoriâ.

Iracundiam qui vincit, hostem superat maximum.

P. Syrus.

Cùm Scipio, post partam de Syphace rege victoriam, vidisset Masinissam intempestivo Sophonisbæ captivæ amore captum; ei abducto in secretum dixit: *Non est, mihi crede, tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculum, quantum ab circumfusis undique voluptatibus. Qui eas suâ temperantiâ frænavit ac domuit, næ ille multo majus decus majoremque victoriam sibi peperit, quàm nos Syphace victo habemus.* Liv. l. xxx. c. 14.

CAPUT V.

Vitiorum irritamenta sunt fugienda.

1. Capua, Campaniæ urbs, prona semper in luxuriam fuit, non modò ingeniorum vitio, sed etiam affluenti copiâ voluptatum, quas longa indulgentia fortunæ & loci amœnitas subministrabant. Cùm illuc iter flexisset Annibal, victis ad Cannas Romanis, ibi majorem partem hiemis sub tectis habuit exercitum, duratum prius adversus mala, & nondum expertum bona. Itaque quos nulla vis mali vicerat, perdidêre nimia bona & voluptates immodicæ. Somnus enim, & vinum, & epulæ, & otium consuetudine indies blandius, ita enervaverunt corpora animosque, ut vires ad deinceps vincendum ademerint; & Marcellus verè dixisse videatur: *Capuam Annibali Cannas fuisse.* Livius. l. xxiii. c. 2. 4. 18. Ibid. l. xxiii. c. 45.

2. Non tantùm corpori, sed etiam moribus, salubrem locum eligere debemus. Inter popinas habitare nolim, videre ebrios per litora errantes, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus. Id agere

debemus, ut irritamenta vitiorum quàm longissimè profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Una Annibalem hiberna solverunt: & Campania enervavit virum illum nivibus atque Alpibus indomitum. Armis vicit, vitiis victus est. Persequenda sunt vitia sine modo, sine fine. Debellandæ sunt in primis voluptates, quæ sæva etiam ingenia ad se rapuerunt. Nihil delicatè, nihil molliter est faciendum: non emolliendus animus. Itaque loca seria sanctaque ad habitandum eligere oportet. Effeminat animos amœnitas nimia: nec dubiè ad corrumpendum vigorem aliquid potest regio. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. *Senec. Epist.* 51.

3. Diutius Babylone, quàm usquam, constitit Alexander: nec ullus locus disciplinæ militari magis nocuit. Nihil urbis ejus moribus corruptius, nihil ad irritandas illiciendasque voluptates aptius fuit. Babylonii quippe maximè in vinum, & quæ ebrietatem sequuntur, effusi erant. Inter has delicias & flagitia exercitus ille domitor Asiæ per triginta quatuor dies saginatus, haud dubiè debilior fuisset ad ea quæ sequebantur bella, si cum forti hoste decertâsset. *Quint. Curt. l.* V. *c.* 1.

CAPUT VI.

Angusti animi est amare divitias, magni contemnere.

1. Pecuniæ fugienda cupiditas. Nihil enim est tem angusti animi tamque parvi, quàm amare divitias. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 68.

Nihil honestius magnificentiusque, quàm pecuniam contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre.

Homines maximè admirantur eum qui pecuniâ non movetur, & illum quasi igni probatum arbitrantur. 2 *Offic. n.* 38.

2. Cùm est concupita pecunia, nec adhibita continuò ratio, quasi quædam medicina, quæ sanaret

eam cupiditatem; permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, exiſtitque ægrotatio, cui nomen eſt avaritia; quæ evelli inveterata non poteſt. 4 *Tusc. n.* 24. Itaque

Principiis obſta. Serò medicina paratur,
Cùm mala per longas invaluêre moras.
Ovid. de Remed. ver. 91.

Avaritia pecuniæ ſtudium habet, quam nemo ſapiens concupivit. Ea ſemper infinita, & inſatiabilis eſt: neque copiâ neque inopiâ minuitur. *Salluſt. Catil. c.* 11. Etenim,

Avarum irritat, non ſatiat, pecunia.
Avarus animus nullo ſatiatur lucro.
Tam deeſt avaro quod habet, quàm quod non habet.
Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
P. Syrus.

3. Provideas oportet, ut juventus probitati & induſtriæ, non ſumptibus neque divitiis, ſtudeat. Id ita eveniet, ſi pecuniæ, quæ maxima omnium pernicies eſt, decus dempſeris. *Salluſt.* 1 *ad Cæſ.*

Ex quo pecunia in honore eſſe cœpit, non quæritur quale ſit aliquid, ſed quanti pretii. Hæc ipſa, quæ magiſtratus & judices facit, tot magiſtratus, tot judices detinet, pecunia. *Senec. Ep.* 115.

Curia pauperibus clauſa eſt: dat cenſus honores.
Ovidius 3 *Amor. Eleg.* 7.

Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris animis infuſa cupiditas, altiùs inſedit, crevitque nobiſcum. Deinde totus populus in ceteris diſcors, in hoc convenit. Hoc ſuſpiciunt, hoc ſuis optant, hoc Diis conſecrant velut rerum humanarum maximum, cùm grati videri volunt. Denique eò mores ſunt redacti, ut paupertas probro ſit, contempta divitibus, inviſa pauperibus, & loca cuncta his vocibus perſonare videantur: *Senec. ibid.*

O cives, cives, quærenda pecunia primùm eſt,
Virtus poſt nummos.——*Hor.* 1 *Epiſt.* 1.
Aurea nunc verè ſunt ſæcula: plurimus auro
Venit honos.——*Propert.* 3 *Ep.* 12.

Tempore crevit amor, qui nunc est summus, habendi :
Vix ultra quò jam progrediatur, habet.
Creverunt & opes, & opum furiosa cupido :
Et cùm possideant plurima, plura volunt.
Sic quibus intumuit suffusâ venter ab undâ,
Quò plùs sunt potæ, plùs sitiuntur aquæ.
In pretio pretium nunc est. Dat census honores,
Census amicitias : pauper ubique jacet.

Ovidius l. i. *Fast. ver.* 95 & 211.

Tam rarum est liberalitatis exemplar, ea invasit homines habendi cupido, ut possideri magìs à divitiis, quàm eas possidere, videantur. *Plinius l.* ix. *Ep.* 30.

CAPUT VII.

Quod satis est cui contingit, nihil ampliùs optet.

Horat. l. i. Ep. 2.

1. Non possidentem multa vocaveris
Rectè beatum. Rectiùs occupat
Nomen beati, qui Deorum
Muneribus sapienter uti,
Duramque callet pauperiem pati,
Pejúsque letho flagitium timet :
Non ille pro caris amicis,
Aut patriâ timidus perire. *l.* iv. *Od.* 9.

Contemplatus Cato major Manii Curii villam, quæ non longè aberat à suâ, admirari satìs non poterat vel hominis ipsius continentiam, vel temporum disciplinam. Huic Curio ad focum sedenti in agresti scamno, & ligneo catillo cœnanti, cùm magnum auri pondus Samnites attulissent ; repudiati ab eo sunt, dixitque : *Non aurum habere, sibi præclarum videri, sed iis, qui haberent aurum, imperare.* Quo responso Curius Samnitibus ostendit, se, ut non acie vinci, sic non pecuniâ corrumpi, posse. *Valer. l.* iv. *c.* 3. *Cicer. de Senect. n.* 55.

Idem cùm ex Italiâ Pyrrhum expulisset, nihil omninò ex prædâ regiâ, quæ exercitum urbemque ditaverat, attigit, præter guttum ligneum, quo deinde ad sacrificia usus est. Cúmque senatus civibus septena jugera agri ex hostibus capti assignâsset, ipsi autem quin-

quinquaginta; plus accipere, quàm singulis è plebe datum fuerat, noluit: parum idoneum, imò etiam perniciosum reipublicæ civem eum existimans, cui septem jugera non essent satis. *Valer. ibid. Auctor. de Vir. ill. c.* 33. *Plin. l.* xviii. *c.* 3.

2. Non ditior Curio Atilius Regulus fuit. Cùm in Africâ Carthaginis opes crebris præliis contunderet, ac prorogatum sibi ob res bene gestas imperium cognovisset, scripsit consulibus, villicum agelli, quem septem jugerum habebat, mortuum esse; & servum, quem ille conduxerat, occasionem nactum, aufugisse, ablato rustico instrumento; ideoque petere se, ut sibi successor in Africam mitteretur, ne, deserto agro, non esset unde uxor & liberi alerentur. Quæ postquam senatus à consulibus accepit; res, quas Regulus amiserat, publicâ impensâ redimi jussit, agellum dari colendum, & alimenta conjugi ac liberis præberi. *Valer. l.* iv. *c.* 4.

3. Legati à Samnitibus ad C. Fabricium imperatorem Romanorum venerunt: & commemoratis quæ ille benevolè in Samnites post redditam illis pacem fecerat; dono ei obtulerunt cùm servos multos, tum grandem pecuniam, atque orârunt ut acciperet uteretur que. Id verò se facere dixerunt, *quòd viderent multa ei ad splendorem domus & victus deesse: neque pro magnitudine ejus ac dignitate lautum illi apparatum esse.* Cœnabat quippe ad focum illas ipsas radices, herbas, quas in agro repurgandò triumphalis senex vulserat: totaque ejus supellex argentea salino constabat, & patellâ ad usum sacrorum, quæ tamen ipsa corneo pediculo sustinebatur. Tum Fabricium ferunt respondisse: *Quamdiu cupiditatibus obsistere atque imperare posset, nunquam sibi quidquam defuturum: propterea se pecuniam, quâ nihil sibi opus esset, non accipere ab iis, quibus sciret eam usui esse.* Erat certè Fabricius, continentiæ suæ beneficio, sine pecuniâ prædives: quia locupletem illum faciebat non multarum rerum possessio sed paucarum desiderium. Ergo domus ejus, quemadmodum argento & mancipiis Samnitum vacua fuit, ita gloriâ ex his contemptis partâ referta fuisse dici potest. *Aul. Gell.* i. *c.* 14.

Senec. de Prov. c. 3. *Valer. l.* iv. *c.* 4. *Ibid. l.* iv. *c.* 3.

Vivitur parvo bene, cui paternum
Splendet in mensâ tenui salinum;
Nec leves somnos timor aut cupido
Sordidus aufert.

Horat. l. ii. *Od.* 16.

Qui domum intraverit, nos potiùs miretur, quàm supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento; nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi enim animi est pati non posse divitias. *Senec. Ep.* 5.

4. Cùm Caius Cæsar, cui cognomen Caligula, Demetrio philosopho ducenta sestertia donaret; ridens hic rejecit, ne dignam quidem summam judicans, quâ non acceptâ gloriari posset: miratusque Caii dementiam, quòd se putâsset hâc pecuniâ posse mutari: *Si tentare*, inquit, *me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.* Senec. 7 Benef. c. 8. 12.

Sunt quidem exempla hæc præclara: sed mores nostri corrupti depravatique sunt amore divitiarum: quarum magnitudo illum fortasse adjuvat, qui habet: quanquam ne id quidem semper: sed fac juvare: an propterea honestior est? *Cicer.* 2 *Offic. n.* 71.

Delectant multos magnifici apparatus, vitæque cultus cum elegantiâ & copiâ: quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniæ cupiditas esset. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 25.

CAPUT VIII.

Optimus quisque Græcorum pauperrimus.

1. Viri inter Græcos præstantissimi, per vitam omnem in summâ paupertate versati sunt, nec eorum virtus pecuniâ potuit expugnari. *Ælian. l.* ii. *c.* 43. xi. *c.* 9.

Ephialtes Sophonidæ filius pauperrimus fuit. Cùm verò amici ducenta talenta ei dono darent; ipse non accepit, dixitque: *Hæc non accipio, propter quæ, si gratus videri velim, cogar fortasse aliquid præter jus concedere: si verò nihil gratificer, habear ingratus.* Adeò autem eum inopiæ non puduit, ut, homine nescio

nescio quo eam illi exprobrante, responderit: *Cur non etiam alterum exprobras, quòd justitiam colam? Ibid. l.* xiii. *c.* 39.

2. Epaminondas, dux clarissimus Thebanorum, unam solùm habebat vestem. Itaque quoties eam mittebat ad fullonem, ipse interea cogebatur se continere domi, quòd vestis altera deesset. In hoc statu rerum, cùm ei Persarum rex magnam auri copiam misisset, noluit accipere. Si rectè judico, celsiore animo fuit is, qui aurum recusavit, quàm qui obtulit. *Ibid. l. v. c.* 5.

Diomedon Cyzicenus rogatu Artaxerxis Epaminondam pecuniâ corrumpendum susceperat. Venit ergo Thebas cum magno auri pondere, & per Micythum adolescentulum Epaminondæ carissimum, quem quinque talentis corruperat, causam adventûs sui ostendit. At ille Diomedonti: *Nihil*, inquit, *opus pecuniâ est. Nam si ea rex vult, quæ Thebanis sunt utilia, gratis facere sum paratus; sin autem contraria, non habet auri neque argenti satis: Namque orbis terrarum divitias accipere nolim pro abjiciendâ patriæ caritate. Te, qui me incognitum tentâsti, tuique similem existimasti, non miror: tibique ignosco. Sed egredere properè, ne alios corrumpas, cùm me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde. Quod nisi confestim facis, ego te tradam magistratui.* Corn. Nep. in Epam. c. 4.

Paupertatem verò adeò facilè perpessus est Epaminondas, ut de republicâ nihil præter gloriam ceperit; & amicorum facultatibus non ad suam, sed ad aliorum paupertatem sublevandam, usus sit. Nam cùm aut civium suorum aliquis ab hostibus esset captus, aut viri probi virgo nubilis propter paupertatem collocari non posset; amicorum concilium habebat, ab iisque postulabat atque impetrabat, ut pro suis quisque facultatibus conferret ad conficiendam pecuniæ summam, quâ opus esset. *c.* 3.

3. Etsi sæpe exercitibus præfuit, summosque magistratus gessit Phocion Atheniensis, fuit tamen perpetuò pauper, nec ditior fieri voluit, cùm facilè posset. Attulerant ei legati Philippi Macedonum regis

magnam pecuniæ vim. Quam quia magno animo repudiabat, eum admonuerunt, ut, si ipse pecuniâ facilè careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile futurum esset in summâ paupertate paternam gloriam tueri. His ille: *Si mei similes*, inquit, *erunt filii, idem hic agellus eos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: Sin dissimiles sint futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.* Corn. Nep. in Phoc. c. 1.

Eidem Phocioni Alexander Philippi filius centum talenta dono misit. Oblati muneris magnitudine nihil motus Phocion, eos, qui pecuniam attulerant, percontatus est, *cur sibi uni inter tot Athenienses dona mitteret Alexander?* Quibus respondentibus, *eum unum Alexandro videri virum honestum & bonum. Ergo sinat*, inquit ille, *me talem & haberi & esse.* Institerunt tamen legati, ut allatum auri pondus acciperet, maximè ubi domum ejus ingressi, vilem ubique supellectilem, & uxorem ejus pinsentem viderunt: ipseque, haustâ in eorum conspectu aquâ è puteo, pedes lavit. At ille non mutatâ sententiâ: *Si eam*, inquit, *quam offertis obtruditisque mihi, pecuniam accepero, neque eâ utar, frustrà tantus thesaurus in manus meas venerit: si vero utar, & mihi & Alexandro malam apud Athenienses famam comparabo.* Sic in Asiam ad Alexandrum reportata fuit illa pecunia; & ditior est visus, qui eâ æquo animo carere potuit, quàm qui obtulit.

Munera sua fuisse à Phocione repudiata molestè ferens Alexander, scripsit ad eum: *Non habere se pro amicis eos, qui nihil à se vellent accipere.* Eandem pecuniam denuo offerri jussit, & quatuor Asiæ urbes nominari, quarum unam pro arbitrio eligeret, cujus re litibus frueretur. Phocion ne sic quidem quicquam accepit. Ne tamen planè Alexandrum contemnere videretur, hoc regiæ majestati dedit, ut liberos dimitti rogaret viros quatuor, qui in arce Sardium vincti tenebantur: quod extemplo præstitit Alexander.

Antipater dicebat duos se Athenis habere amicos, Phocionem & Demadem: quorum alteri persuadere

non

non posset, ut quicquam acciperet; alterum, multa dando, explere nequiret. *Plut. in Phocione. Ælian l.* xi. *c.* 25. *l.* xi. *c.* 9.

CAPUT IX.

Parvo contentus sapiens, paupertatem non timet.

1. Quàm parvo contentus est sapiens! quàm parum paupertatem timet! Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, gula, ambitio, libido, cùm procul ab iis omnibus rebus absit; cur pecuniam magnopere desideret, vel potiùs curet omnino? Ducebat certè pro nihilo pecuniam Anacharsis Scythes, cujus extat epistola, his verbis: *Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictus est, ut Scythis, feræ pellis: calceamentum, pedum callum: cubile, terra: obsonium, fames; lacte, caseo, carne vescor: Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem ista tua, vel civibus tuis, vel Diis immortalibus dona.* Cicer. 5 Tusc. n. 89.

Socrates, qui eum Diis proximum dicebat, cui quàm paucissima satis essent, cùm aliquando in pompâ magnam vim auri atque argenti ferri videret: *Quàm multa non desidero!* inquit. *Diog. Laërt. in Socrat, Cicer.* 5 *Tusc. n.* 90.

2. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima; abduxit legatos ad cœnam in academiam, iisque apposuit tantùm quod satis esset, nullo apparatu. Cum prostridie rogarent eum, cui numerari pecuniam juberet? *Quid? vos hesternâ,* inquit, *cœnulâ non intellexistis, me pecuniâ non egere?* Quo responso factos illos tristiores ut vidit: triginta minas accepit; ne aspernari regis liberalitatem videretur. *Cicer. ibid.*

3. Diogenes Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, liberè, ut Cynicus, respondit; *Nunc quidem paulùm à sole absis.* Offecerat videlicet apricanti. His auditis Alexandrum dixisse ferunt: *Nisi Alexander essem, libenter essem. Diogenes.* Multò potentior multóque locupletior tunc erat Diogenes omnia

nia possidente Alexandro. Etenim aliquid majus erat, illum nolle accipere quod offerretur, quàm hunc posse dare. Et qui gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum, eo die victus est, quo vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset nec eripere. *Ibid. Senec. 5 Benef. c.* 4 *&* 6.

Diogenes quidem prædicare solebat, quantò ipsum regem Persarum felicitate superaret: *Sibi nihil deesse, illi nihil satis unquam fore: se ejus voluptates non desiderare, quibus nunquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse.* Hæc verè Diogenes: Nam Xerxes refertus omnibus præmiis bonisque fortunæ, non peditatu, non equestribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit ei qui invenisset novam voluptatem. Quâ inventâ ipse non fuit contentus. Neque enim unquam finem invenit libido. *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 92. *Ibid. n.* 20.

CAPUT X.

Divitiæ atque otium pestes virtutis.

1. Ut Lacedæmoniis nihil superesset quod magnopere quærerent, præter laudem virtutis, auri argentique usum, velut omnium scelerum materiam, sustulit Lycurgus. Hocque adeò severè ab illo interdictum scribunt, ut inquireretur de auri possessione, tanquam de gravi scelere: & qui hâc in re contra leges peccâsse deprehensus esset, morte pœnas daret. Solo ferreo nummo uti permisit, qui ita gravis pondere & mole amplus erat, ut ad transferendum non ita magnum ejusmodi nummorum numerum plaustro opus esset. Emi autem pleraque non pecuniâ, sed mutatione mercium jussit. Fundos æqualiter inter omnes divisit, ut æquata patrimonia neminem altero potentiorem redderent. *Justinus, l.* iii. *c.* 2. *Plutar. in Lycurg. Xenoph. in Lacon.*

Cùm Lacedæmoniis solitum esset non solùm in acie adversus hostem, sed etiam domi adversus divitias, invictum animum gerere; Lacedæmonius adolescens, qui vilissimo pretio fundum emerat, in judicium vocatus est apud magistratus, & damnatus. Mali

pe exempli visum est, juvenem lucri studio teneri.
an. l. xiv. *c.* 41.

lter Lacedæmonius, nomine Timandridas, peregre ns, domus suæ ac rei familiaris curam filio reli- Reversus postea, ab eo rem suam multò am- 'em factam cùm comperîsset; dixit: *Magnam ab Diis, propinquis, amicis, hospitibus, ac pauperibus im esse injuriam; quæ enim in facultatibus præter Varia ad vitam, abundarent, ea in illos esse eroganda.* . c. 32.

. Tamdiu gloriâ & potentiâ floruit Lacedæmoni- a respublica, quamdiu apud eam paupertatis amor it. Invictam per quingentos annos præstiterat ra Lycurgi 'disciplina: intra annos haud multos tiæ pessumdedêre. Primus Lysander iis, quibus bat ipse, vitiis patriam infecit; & pecuniæ absti- , ejus cupiditatem injecit civibus. Quidquid auri rgenti ex prædâ hostili redegerat, non sibi vindi- t, sed Lacedæmonem deferendum curavit, quæ a ferreis tantùm nummis utebatur. Tum verò 'tum est inter privatos studium habendi, & sic in- .t pristina eorum virtus: suoque ipsi damno intel- re, quàm verùm esset quod olim Lycurgo inter- nti Pythia responderat: *Auro & argento inaccessam Spartam oportere.* Ælian. l. xiv. c. 29. · Plut. in urgo & Syllâ.

. Quomodo priscorum quoque Romanorum virtus sfactata fuerat, narrant his verbis Sallustius & erculus. Ubi labore atque justitiâ respublica cre- reges magni bello domiti, populi ingentes vi acti, & Carthago æmula imperii Romani interiit; i iis qui labores, pericula, dubias atque asperas facilè toleraverant, otium & divitiæ oneri mise- que fuêre. Non lento gradu, sed præcipiti cursu irtute descitum est, & ad vitia transcursum: vetus iplina deserta, nova inducta: à vigiliis ad som- n, ab armis ad voluptates, à negotiis in otium versa civitas. Primò pecuniæ, dein imperii cu- o crevit. Ea quasi materies omnium malorum re. Postquam divitiæ honori esse cœperunt, &

eas

eas magistratus atque imperia sequebantur, hebescere virtus, paupertas probro haberi cœpit: juventutem luxuria atque avaritia cum superbiâ invasere. *Sallust. Cat. c.* 10. 12. *Patercul. l.* i. *c.* 1.

Vidit P. Scipio posterior; quantum periculi patriæ immineret ab nimiis opibus. Nam cùm censor lustrum conderet, & in solito fieri sacrificio scriba solenne precationis carmen ei præiret, quo Dii rogabantur, ut populi Romani res meliores amplioresque facerent: *Satis*, inquit, *bonæ ac magnæ sunt: Itaque precor ut eas perpetuò incolumes servent*. Ac protinus ad nunc modum carmen emendari jussit. Quâ votorum verecundiâ deinceps censores in condendis lustris usi sunt. *Valer. l.* iv. *c.* 1.

CAPUT XI.

Vera bona virtus & doctrina.

1. Urbem Megaram ceperat Demetrius, cui cognomen Poliorcetes fuit. Ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, num quid perdidisset? *Nihil*, inquit, *omnia namque mea mecum sunt:* Atqui & patrimonium ejus in prædam cesserat, & filios rapuerat hostis, & patriam expugnaverat. Ille tamen nihil se damni passum fuisse testatus est. Habebat enim secum vera bona, doctrinam scilicet, & virtutem, in quæ hostis manum injicere non poterat, & ea, quæ à militibus diripiebantur, non judicabat sua. Omnium scilicet bonorum, quæ extrinsecus adveniunt, incerta possessio est. Ita inter micantes ubique gladios & ruentium tectorum fragorem uni homini pax fuit. *Senec. de Const. c.* 5.

2. Nunquam vir sapiens existimavit in bonis rebus ponenda esse, atque expetenda imperia, tecta magnifica, pecunias, & eas, quibus plerique hominum maximè adstricti sunt, voluptates: quoniam ea qui habent, non solùm augendi libidine cruciantur, sed etiam amittendi metu: & illa omnia esse talia videmus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis. Plùs apud sapientem vera ratio valet, quàm vulgi opinio: neque unquam illum bona perdidisse dicet, qui pecus aut supellectilem amiserit. Hæc

erat,

erat sententia Biantis, qui inter septem illos Græciæ sapientes numeratur. Cùm patriam ejus Prienem cepisset hostis, cæterique cives multa è suis rebus secum asportarent; admonitus à quodam ut idem ipse faceret: *Ego verò*, inquit, *facio, nam omnia mea porto mecum*. Ille hæc munera, vel potiùs ludibria fortunæ, non putavit sua. Ea verò tantum esse sua existimavit quæ pectore gestabat, virtutem scilicet & doctrinam. *Cicer.* 1 *Paral. Valer. l.* vii. *c.* 2.

3. Quidquid auri supra et infra terram est, nullius pretii est, si cum virtute comparetur, inquit Plato. Et viris probis illud Solonis in mente semper habendum, & verbis usurpandum : *Alii sibi divitias habeant, nos virtutem.* Plat. de util. ex inim.

CAPUT XII.

Cavenda est gloriæ cupiditas, neque imperia expetenda.

1. Cavenda est gloriæ cupiditas: eripit enim libertatem, pro quâ magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nec verò imperia expetenda: ac potiùs aut non excipienda interdum, aut deponenda nonnunquam. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 63.

Timoleon Corinthius magnus omnium judicio vir extitit. Namque huic contigit quod nescio an ulli, ut patriam oppressam à tyrannis liberaret, & depulsâ a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratâ servitute, totam Siciliam in pristinum statum restituerit. Cùm frater ejus Timophanes tyrannidem Corinthi occupasset, ipseque particeps regni cum illo posset esse; tantum abfuit à societate sceleris ut antetulerit civium suorum libertatem saluti fratris: & patriæ legibus obtemperare satius duxerit quàm imperare. Itaque fratrem tyrannum, sæpius frustra oratum ut civibus libertatem restitueret, interficiendum curavit. Quæ cædes aliis præclarissimum facinus visa est, alii læsam a Timoleonte pietatem fraternam putavêre. *Corn. Nep. & Plut. in Timol.*

Missus a Corinthiis ad ferendam opem Syracusanis, Dionysium tyrannum totâ Siciliâ depulit; civitatibus

leges libertatemque reddidit: & ex maximo bello tantum otium toti insulæ conciliavit, ut urbium conditor videretur. Cùm jam tantis esset opibus, ut Siculis etiam invitis imperare posset; tantum autem haberet amorem omnium, ut, nullo recusante, summam potentiam obtineret: cùm primùm potuit, imperium deposuit, & privatus Syracusis, quod reliquum vitæ fuit, vixit. Nullus tamen ei honos, qui haberi virtuti solet, defuit: neque postea res ulla gesta est publica, de qua priùs sit decretum, quàm Timoleontis sententiâ cognita fuisset. Acceptius præstantiusque nihil est tyrannorum depulsoribus, maximè si modesti ipsi abstinentesque sint. *Aur. Vict. c.* 40.

2. Cùm Romæ fama exorta esset Etruscos Samnitesque conscribere ingentes exercitus, & illustres viri consulatum peterent; omnium animi atque oculi conversi sunt in Q. Fabium Maximum, primò non petentem, deinde etiam recusantem. Acuebat hâc moderatione tam justa civium studia: quæ verecundiâ legum restinguenda ratus, legem recitari jussit, quâ intra decem annos eundem consulem refici non liceret; tot verò anni non effluxerant ab ultimo ejus consulatu. Vix præ strepitu audita lex est. Tribunique plebis nihil id impedimenti futurum aiebant: se enim laturos ad populum, ut legibus solverétur. Ille in recusando præstabat, rogitans: *Quid ergo attineret leges ferri, quibus per eosdem, qui tulissent, fraus fieret?* & querens, *jam regi leges, non regere.* Populus nihilominus suffragia inibat, & singulæ centuriæ consulem haud dubiè Fabium jubebant. Tum demum, consensu civitatis victus, consulatum accepit, eique is collega est datus, quem petierat. *Livius, l.* x. *c.* 13.

Idem Fabius, cùm à se quinquies, & à patre, avo, proavo, majoribusque suis consulatum gestum animadverteret, in comitiis, quibus filius ejus summo consensu consul creabatur, flagitavit à populo, sed frustra, ut vacationem hujus honoris Fabiæ genti daret. Non quòd filii virtutibus diffideret; sed ne maximum imperium in unâ familiâ contínuaretur. Quid hâc moderatione valentius & mirabilius inveniri potest:

quæ etiam patrios affectus, qui potentissimi habentur, superavit? *Valer. l.* iv. *c.* 1.

3. Comitia consulibus creandis habente Fulvio, centuria juniorum, quæ prima sententiam rogata fuerat, declaravit consules T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Cùm dubius non esset consensus totius populi; Manlius, qui præsens erat, ad tribunal Fulvii venit, magnâ circumfusus turbâ, quæ gratulandi causâ venerat, petiitque ab eo, ut pauca verba audiret. Erectis omnibus expectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusavit. Dixit: *Impudentem & gubernatorem & imperatorem futurum esse, qui cùm alienis oculis ei omnia agenda essent, aut postularet aut pateretur sibi aliorum capita & fortunas committi.* Oravitque ut centuria juniorum in suffragium rediret, & in consulibus creandis meminisset belli, quod in Italiâ esset, gravissimi. Succlamavit centuria frequens nihil se mutare sententiæ, seque eosdem consules dicturam esse. Tum Torquatus: *Neque ego vestros,* inquit, *mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. Redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italiâ, & ducem Annibalem, esse.* Tandem centuria autoritate viri mota, post petitum atque habitum cum senioribus colloquium, ex eorum consilio alios consules dixit jam præclarè gestis cognitos: ejusque sententiam omnes centuriæ secutæ sunt. *Livius, l.* xxvi. *c.* 22.

4. Maxima superioris Africani merita in patriam paribus ornamentis decorare conati sunt Romani. Voluerunt illi statuas in comitio, in rostris, in curiâ, in ipsâ denique Jovis æde ponere. Voluerunt imaginem ejus triumphali ornatu indutam inter Deorum simulacra collocare. Voluerunt ei continuum per omnes vitæ annos consulatum, perpetuamque dictaturam tribuere. Quorum sibi nullum neque plebiscito dari, neque senatusconsulto decerni patiens, penè tantum in recusandis honoribus se gessit, quantum gesserat in emerendis. *Valer. l.* vi. *c.* 1.

5. Diocletianus, spontè depositis imperialibus fascibus, in propriis agris consenuit. Quum aliquando

ab Herculio & Galerio ad recipiendum imperium excitaretur; illud tanquam pestem detestans, hoc quoque respondit; *Utinam Salonæ possetis visere olera nostra manibus consita & dimensa, profectò nunquam istud tentandum judicaretis.* Aur. Vict. Ep. c. 54.

6. Fuit incertum vir melior, an dux, esset Epaminondas. Nam & imperium non sibi, sed patriæ, semper quæsivit; & pecuniæ adeò negligens fuit, ut sumptus funeri defuerit. Gloriæ quoque non cupidior, quàm pecuniæ: quippe recusanti omnia imperia ingesta sunt: honoresque ita gessit, ut ornamentum non accipere, sed dare ipsi dignitati, videretur. *Justin. l.* vi. *c.* 8.

CAPUT XII.

Hoc est regnare, nolle regnare, cum possis.

Senec. 6 Benef. c. 37.

1. Cùm P. Cornelius Scipio prælio victor, se erga Hispanos gessisset perhumaniter, circumfusa multitudo regem eum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio, silentio per præconem facto, dixit: *Nomen Imperatoris, quo se milites sui appellâssent, sibi maximum esse: Regium nomen, alibi magnum, Romæ intolerabile esse: Si id amplissimum ducerent quod regale esset; regalem animum in se esse tacitè judicare eos posse: ut autem à regis appellatione abstinerent, se orare.* Sensêre etiam barbari magnitudinem animi id nomen aspernantis, cujus admiratione alii mortales stuperent. *Livius, l.* xxvii. *c.* 19.

2. Inter Romanorum legatos, qui ad Pyrrhum de captivis redimendis aut commutandis venerant, C. Fabricius fuit. Cujus postquam audivit Pyrrhus magnum esse apud Romanos nomen, ut viri boni & bello insignis, sed admodum pauperis; eum præ cæteris benignè habuit, contenditque ut munera atque aurum abs se acciperet, in hospitii tantum & amicitiæ pignus. Cuncta oblata respuit Fabricius. Postero die cùm illum exterrere cuperet Pyrrhus subito conspectu elephantis, cujus speciem nunquam viderat; imperavit suis ut bellua, quæ cæteras magni-

tudine præstaret, Fabricio secum colloquenti admoveretur à tergo post aulæum. Quod ubi factum est, signo dato, remotoque aulæo, repente bellua stridorem horridum emisit, & proboscidem super Fabricii caput suspendit minaciter. At ille placidè ad belluam conversus, subrisit, dixitque Pyrrho: *Non me hodie magis commovet tua bellua, quàm heri aurum tuum movit.* Admiratus Pyrrhus Fabricii fortitudinem animi & gravitatem, illum privatim invitavit, ut, post factam cum Romanis pacem, secum vellet vivere, primumque ei inter amicos locum atque etiam imperii partem obtulit. Cui submissâ voce fertur Fabricius respondisse: *Hoc tibi, ô rex, non expedit. Nam illi ipsi, qui te nunc tantopere colunt ac mirantur, si me cognoverint ac probaverint, magìs à me regi, quàm à te volent.* Plut. in Pyrrho. Florus, l. i. c. 18.

3. Cùm Strato Sidonis rex, urbis deditionem Alexandro fecisset magìs civium voluntate, quàm suâ sponte; ei visus est indignus regno, Hephæstionique est permissum, ut regem è Sidoniis constitueret eum, quem illo fastigio dignissimum arbitraretur. Erant Hephæstioni hospites, juvenes inter suos clari: qui factâ ipsis ab Hephæstione potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more ad hanc dignitatem evehi posse, nisi regiâ stirpe ortum. Admiratus Hephæstion magnitudinem animi spernentis quod alii per ignes ferrumque peterent; *O fortes! ô felices,* inquit, *juvenes! qui primi intellexistis quanto majus esset regnum fastidire, quàm accipere. Ceterum date aliquem regiæ stirpis qui meminerit à vobis acceptum habere se regnum.* At illi, cùm viderent multos avidâ regnandi cupiditate teneri, judicârunt neminem esse tanto honore digniorem, quàm Abdalonimum quendam, stirpi quidem regiæ annexum, sed qui ob inopiam suburbanum hortum exiguâ mercede coleret. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat: intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat. *Q. Curt. l.* iv. *c.* 1.

Juvenes, de quibus antè dictum est, cum regiâ veste hortum intrant, quem tum fortè, steriles her-

bas eligens, Abdalonimus repurgabat: & rege eo salutato, alter ex his: *Vestis hæc*, inquit, *quam cernis in meis manibus, cum squalidis istis pannis permutanda tibi est. Cape regis animum, & in eam fortunam, quâ dignus es, istam continentiam profer. Atque cùm in regali solio residebis, vitæ necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus statûs in quo accipis regnum, imo hercule propter quem.*

Somnio similis res Abdalonimo videbatur: & à juvenibus quærebat, an sanæ mentis essent, qui tam protervè sibi illuderent. Sed ut ei cunctanti squalor ablutus est, & injecta vestis purpurâ auroque distincta, & jurantibus seriam rem esse credidit; iisdem comitantibus in regiam pervenit. Admitti eum Alexander protinus jussit, diuque contemplatus; *Corporis*, inquit, *tui habitus famæ generis non repugnat. Sed velim scire, inopiam quâ patientiâ tuleris.* Tum ille: *Utinam*, inquit, *eodem animo regnum pati possim. Hæ manus suffecêre desiderio meo. Nihil habenti nihil defuit.* Hoc responsum magnæ indolis specimen Alexandro est visum. Itaque non Stratonis modò regiam supellectilem tribui Abdalonimo jussit, sed pleraque etiam ex Persicâ prædâ. Regionem, quoque Sidoni vicinam, ditioni ejus adjecit. Nec sanè quidquam ingenium Alexandri solicitius & constantius habuit, quàm admirationem veræ laudis & gloriæ. *Quint. Curt. l.* viii. *c.* 14.

CAPUT XIV.

Gloriæ & famæ jactura facienda est publicæ utilitatis causâ.

1. Inventi sunt multi, qui non modò pecuniam, sed etiam vitam, pro patriâ profundere parati essent; iidem gloriæ jacturam ne minimam quidem facere vellent, etiam republicâ postulante. Ut Callicratidas, qui, cum Lacedæmoniorum dux fuisse Peloponnesiaco bello, multaque fecissit egregiè; vertit ad extremum omnia, cùm consilio non paruit eorum, qui classe cum Atheniensibus ne dimicaret, suadebant: Quibus ille respondit; *Lacedæmonios, classe illâ amissâ, aliam parare*

rare posse; se fugere sine suo dedecore non posse: Quantò meliùs fecit Q. Fabius Maximus! de quo Ennius:

Unus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo póstque magísque viri nunc gloria claret.

Cicer. 1 *Offic. n.* 84.

Etenim adversus Annibalem callidum imperatorem toties victorem, dux à Romanis electus Q. Fabius, novam vincendi artem commentus est, non pugnare, & hostem morâ frangere. Unde Cunctator est dictus. *Florus, l.* ii. *c.* 6. *Livius, l.* xxii.

Non ignorabat suam cunctationem Romæ infamem esse, seque timidum pro cauto, imbellem pro perito belli haberi. At maluit ut se hostis metueret, quàm stulti cives laudarent. Obstinatus in id quod videbat patriæ saluti futurum esse, eodem consiliorum tenore semper bellum gessit. Q. Minucium magistrum equitum jure imperii æquari Fabio dictatori jussit populus, veræ virtutis malus æstimator. Quam legem omnes qui Romæ aut in castris erant, æqui atque iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam ejus latam esse judicaverunt. Ipse quâ gravitate criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eâdem & populi in se sævientis injuriam tulit. Invictum tàm à civibus quàm ab hoste animum retinuit, & patriæ consulere etiam famæ suæ dispendio non destitit.

Ea caritas patriæ esse debet, ut tam ignominiâ eam, quàm morte nostrâ, si opus sit, servemus. *Livius, l.* ix. *c.* 4.

2. Et honores & contumeliæ vulgi in promiscuo habendi sunt; nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa timore aut tædio contumeliarum necessaria omittemus; & publicis privatisque officiis deerimus, dum muliebris nos cura anget aliquid contra animum audiendi. *Senec. de Const. c.* xix.

Vera & sapiens animi magnitudo honestum in factis positum esse, non in gloriâ, judicat. Qui ex imperitæ multitudinis judicio pendet, hic in magnis viris non est habendus. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 65.

Gloriam

Gloriam qui spreverit, veram habebit. *Livius, l.* xxii. *c.* 39.

3. Sunt qui, quod sentiunt, etiamsi optimum sit, tamen invidiæ metu non audent dicere. Quod genus peccandi vitandum est in rebus urbanis: & T. Quintius Capitolinus vitavit. Cùm Romæ patrum ac plebis certamina civitatem distraherent, Æqui Volscique sustulère animos, & ad ipsa urbis mœnia populabundi accessere. Unde postquam prædas inulti egêre, tribunis delectum militum impedientibus; T. Quintius Capitolinus quartum consul populum ad concionem vocavit; eumque graviter objurgatum cùm liberè monuisset quæ agenda essent, hæc subjunxit: *His ego gratiora alia dictu esse scio: sed me vera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non moneret, necessitas cogit. Vellem equidem vobis placere. Quirites: sed malo vos salvos esse, qualicumque erga me animo futuri estis.* Cicer. 1 Offic. n. 84. Livius, l. iii. c. 68.

CAPUT XV.

Mortem ac dolorem contemnere fortis animi est.

1. Fortitudinis munus duplex maximum, mortis dolorisque contemtio. Fungendum est utroque, si virtutis compotes, vel potiùs, si viri esse volumus. *Cicer.* 3 *Tusc. n.* 43.

Hoc meditatum ab adolescentiâ debet esse, mortem ut negligamus. Moriendum enim certè est: & id incertum, an eo ipso die. Qui autem id, quod vitari non potest, metuit, is vivere animo quieto nullo modo potest. *De Senec. n.* 20. 2 *Tusc. n.* 2.

Stultum est timere quod vitare non potes.

A morte semper homines tantumdem absumus.

Homo vitæ commodatus, non donatus est. *P. Syrus.*

Non terret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitatem vitæ nunquam longè potest abesse. Dedit nobis natura usuram vitæ tanquam pecuniæ, nullâ præstitutâ die. Quid est igitur quod querare, si repetit cùm vult? eâ enim conditione acceperas. Quæ verò ætas longa est? aut quid omnino homini longum? Apud Hypanim fluvium

vium, qui in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ horâ diei octavâ mortua est, provectâ ætate mortua est; quæ verò occidente sole, decrepita. Confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, in majore brevitate, quàm illæ bestiolæ, reperiemur. 1 *Tusc. n.* 91, &c.

2. Contemnamus omnes ineptias, beatamque vitam in animi robore ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum despicientiâ, ac mortis contemtione ponamus. Nunc quidem cogitationibus mollissimis sic effeminamur, ut si mors celeriùs opinione nostra adventet, spoliari magnis quibusdam bonis nobis videamur. Quòd si, dum vivimus, expectando, desiderando, metuendo, pendemus animis, cruciamur, angimur: prô Dii immortales! quàm iter illud jucundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit. *Ibid. n.* 95.

Quàm me delectat Theramenes! quam elato est animo! Etsi enim flemus, cùm ejus exitum legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. Qui cùm, conjectus in carcerem jussu triginta tyrannorum Atheniensium, venenum, ut sitiens, bibisset; reliquum sic è poculo ejecit, ut id resonaret: quo sonitu reddito, ridens, *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiæ:* qui in eum fuerat è tyrannis teterrimus. Græci enim in conviviis solebant nominare cui poculum tradituri essent. Tum servo publico, qui venenum præbuerat, poculum dedit præferendum Critiæ. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm jam præcordiis conceptam mortem contineret, veréque Critiæ mortem est eam auguratus, quæ brevi consecuta est. *Valer. l.* iii. *c.* 2.

CAPUT XVI.

Non quàm diu, sed quàm bene, vixeris, refert.

1. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi aliquando moriendum. Tamen cùm ad mortem propè accesserit, tergiversatur, timet, plorat. Nonne tibi videretur stultissimus omnium, qui fleret quòd antè annos mille non vixisset? Æquè stultus est, qui flet quòd

post annos mille non vivet. Utrumque tempus alienum nobis est. Non eris, nec fuisti. Quid fles? Eò ibis, quò omnia eunt. *Senec. Epist.* 77.

Omnia debentur morti: paulùmque morati,
Seriùs aut citiùs sedem properamus ad unam:
Tendimus huc omnes, hæc est domus ultima.

Ovidii Metam. l. x. *c.* 32.

Fata manent omnes, omnes expectat avarus
Portitor, & turbæ vix satìs una ratis.
Tendimus huc omnes; metam properamus ad unam:
Omnia sub leges mors vocat atra suas.

Ad Liviam, ver. 357.

Lex universa est, quæ jubet nasci & mori. *P. Syrus.*

Ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc majoribus, hoc omnibus ante te: hoc omnibus post te accidet. Quantus te populus moriturorum sequetur! quantus comitabitur! multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam vario mortis genere emittunt. Quomodo fabula, sic vita: non quàm diu, sed quàm bene, acta sit, refert. *Senec. ibid.*

Quod cuique tempus ad vivendum datur, eo debet esse contentus. Breve tempus ætatis satìs est longum ad bene honestéque vivendum. *Cicer. de Senect. n.* 69, 70.

Stat sua cuique dies; breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. *Virg. Æn.* x. *ver.* 497.

2. Major pars mortalium de naturâ conqueritur, quod homini tam breve ad vivendum tempus detur. Verùm non inopes vitæ, sed prodigi sumus: eam nulli bonæ rei impendimus, & per luxum & negligentiam defluere sinimus. Sicut amplæ opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento dissipantur; at quamvis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, sufficiunt, atque etiam usu crescunt: ita vita, si scias uti, longa est. Ii verò soli uti sciunt, qui sapientiæ vacant. Vivere, bonum non est, sed bene vivere. Itaque non, ut diu vivamus, curandum est, sed ut bene. Longa est vita,

vita, si plena est. Quid hominem juvant octoginta anni per inertiam exacti; Sapienter & fortiter factis metiamur cujusque vitam, non tempore. Laudemus & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. *Senec de Brev. c.* 1, 2. *Epist.* 70. 97.

Eo tempore, quod ad vivendum datur, si bene uti velis, etiam parvum amplissimum efficies, numerum annorum multitudine operum superando. *Valer. l.* ix. *c.* 10.

Excutienda tibi vitæ cupido est, discendumque, quàm bene vivas, referre, non quàm diu. *Senec. Ep.* 101.

CAPUT XVII.

Mortem æquo animo oppetit, qui bene vixit.

1. Profectò mors tum æquissimo animo oppetitur, cùm suis se rectè factis vita occidens consolari potest. Nemo parum diu vixit, qui virtutis functus est munere. Quare si ipsa ratio minùs perficiet ut mortem negligamus; at vita acta perficiat, ut satìs supérque nobis vixisse videamur. *Cicer.* 1 *Tusc. n.* 109.

Cùm sapientissimus esset Socrates, sanctissiméque vixisset; ita in judicio capitis pro se dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus judicum, esse videretur. Quinetiam cum ei scriptam orationem attulisset disertissimus orator Lysias, demissam & supplicem, & præsenti procellæ accommodatam, quam ediscerct, si ei videretur, & quâ pro se apud judices uteretur, non invitus legit, & bene scriptam esse. *Sed*, inquit, *quemadmodum si mihi calceos Sycionios* (qui tum erant omnium elegantissimi) *attulisses, non uterer, quamvis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles : sic illa oratio tua, diserta mihi & oratoria videtur, fortis & virilis non videtur.* Causam ipse suam sic egit, ut, judicibus quid pœnæ se commeruisse existimaret interrogantibus, responderit: *Id se meruisse, ut sibi victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur :* qui honos apud Græcos maximus habebatur, quo responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent. Nunci-

ani

anti quòd eum judices morte damnâssent: *Et illos*, inquit, *natura*. Uxorique cum lacrymis exclamanti: *Ergone injustè morieris? An tu*, respondit, *justè malles?* Cicero 1 de Orat. n. 231. Quintil. l. ii. c. 1. Valer. l. vi. c. 4. Diog. Laërt. in Socr.

Non patronum ergo quæsivit ad judicium capitis Socrates, nec judicibus supplex fuit: adhibuitque liberam contumaciam, à magnitudine animi ductam, non à superbiâ. Cùm facilè posset educi è custodiâ, & essent qui promitterent fugam, noluit: remansitque dies triginta in carcere & in expectatione mortis, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Supremo vitæ die, cum penè in manu jam mortiferum teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem tradi, verùm in cœlum videretur ascendere. Sic enim censebat, dicebatque: *Duas esse vias animorum è corpore excedentium. Nam eos, qui se vitiis contaminavissent, devium quoddam iter ingredi, seclusum à concilio Deorum: contra verò, facilem ad Deos aditum patere illis, qui se integros castosque servavissent, essentque in corporibus humanis vitam imitati Deorum.* Cicer. 3 Tusc. n. 71. Senec. Epist. xxiv. & lxx.

Interrogatus Aristippus quomodo Socrates diem obiisset? *Ut ego*, inquit, *optârim*. Diog. Laërt. in Aristipp.

Nunquam magnis viris cara in corpore mora est: exire atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt. *Senec. ad Marc. c.* 23.

2. Cùm Athenienses in concione & Phocionem, & nonnullos alios morte damnâssent: hi quidem inter amicorum & propinquorum complexus lamentantes ejulantesque trahebantur in carcerem: ille verò eodem animo vultuque ibat, quo quondam publicè, accepto exercitûs imperio, domum deducebatur: ita ut gravitatem viri & constantiam mirari nemo satis posset. Emphyletus, quo familiariter fuerat usus, cùm ei obvius dixisset lacrymans, *O quam indigna perpeteris, Phocion!* Huic ille, *At non inopinata*, inquit, *hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt Athenienses.* Inimici prætercurrentes incessebant eum conviciis.

Unus etiam inspuit in faciem ejus. Ibi fama est Phocionem conversum ad Archontas, id unum dixisse: *An nemo hujus hominis compescet petulantiam?* Rogante quodam ex amicis, numquid filio suo Phoco mandari velit! *Maximè*, inquit, *jubeo enim eum populi Atheniensis injuriarum in me oblivisci.* Quod mandatum qui non admiratur, is mihi nihil egregium sapere videtur, inquit Ælianus. *Corn. Nep. in Phoc. Ælian. l.* xii. *c.* 49.

Postquam in carcerem ventum est, & cicuta teri cœpta, Phocionem Nicocle amico fidissimo rogante, sibi ut permitteret priori venenum haurire: *Ista quidem*, inquit, *ô Nicocle, molesta mihi valde & gravis est postulatio tua: verùm, quia nihil tibi unquam denegavi, hoc quoque largiar.* Ubi cæteri venenum biberunt, defecit: negavitque carnifex se aliam cicutam triturum, nisi duodecim drachmæ sibi essent numeratæ. Tum Phocion, accersito quodam amico, petiit ut carnifici illud pecuniæ daret: *quoniam ne gratis quidem mori Athenis licebat.*

3. Quum Canius Iulus, vir in primis magnus, cum Caio Cæsare Caligulâ fuisset altercatus; abeunti crudelis ille imperator dixit; *Ne fortè ineptâ spe tibi blandiaris, ad mortem te duci jussi.* Tum Canius magno animo: *Gratias*, inquit, *ago, optime princeps.* Decem medios usque ad supplicium dies sine ullâ sollicitudine exegit. Vix credi potest, quæ interea dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cùm centurio trahens ad supplicium agmen hominum morte damnatorum, illum quoque accersi jussit. Vocatus, numeravit calculos, & ei quicûm ludebat, *Vide*, inquit, *ne post mortem meam mentiaris te vicisse.* Tum centurionem compellans, *Testis*, inquit, *eris, me uno calculo antecedere.* O miram in mediâ tempestate tranquillitatem! *Senec. de Tranq. c.* 14.

4. Eorum qui mortem fortiter oppetiêrunt, exemplis incitati, mortem tandem vel optare incipiamus, vel certè timere desistamus. Nam cùm supremus ille dies non animi extinctionem, sed commutationem tantùm afferat loci; quid optabilius? Itaque si quid

tale acciderit, ut à Deo nobis denunciatum videatur exire è vitâ; læti & agentes gratias, pareamus, emittique nos è custodiâ, & levari vinculis arbitremur, ut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, Mortem portum nobis & perfugium putemus. *Cic.* 1 *Tusc. n.* 116, *&c.*

Vir sapiens mortem, morbos, & alia, quæ in vitam humanam incurrunt, feret, non solùm patienter, sed etiam libenter, ut pareat legi naturæ: quemadmodum bonus miles fert vulnera, & transverberatus telis, moriens amat eum, pro quo cadit, imperatorem. Habebit in animo illud vetus præceptum: *Deum sequere.* Senec. de Beat. c. 15.

CAPUT XVIII.

Humatio contemnenda in nobis, non negligenda in nostris.

1. Cùm Socrates jam jam moriturus esset, rogatus à Critone quemadmodum sepeliri vellet, sic respondit, ut se ostenderet hâc de re nihil laborare. Diogenes durior, ut Cynicus, projici se jussit inhumatum. Tum amici: *Volucribusne & feris? Minimè verò,* inquit: *Sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Quî poteris?* illi: *non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?* Cic. 1 Tusc. n. 103. 109.

2. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem, & quidem sine sepulturâ. Cui Theodorus: *O te ineptum, si putas interesse, supra terram an infra, putrescam!* Magnus animus egressurus corpore, nihil ad se judicat pertinere quò illud conferatur, an ignis exurat, an feræ distrahant, an terra contegat. *Senec. de Tranq. c.* 14. *Senec. Epist. c.* 92.

Præclarè Anaxagoras: Qui cùm Lampsaci moreretur, quærentibus amicis, velletne Clazomenas in patriam, si quid ei accidisset, referri? *Nihil necesse est,* inquit: *undique enim ad inferos tantumdem viæ est.* Rogantibus quoque civitatis principibus, num quid fieri post mortem mandaret? jussisse ferunt, ut pueri quotannis eo, quo è vivis abiisset, die, ludendi copiam haberent.

Quod deinde Lampsaci observatum. *Cic.* 1 *Tusc.* n. 104. *Diog. Laërt. in Anax.*

3. De humatione unum tenendum est; contemnendam in nobis, non negligendam in nostris: ita tamen mortuorum corpora nihil sentire intelligamus. Quantum autem consuetudini famæque dandum sit, id curent vivi. *Cic.* 1 *Tusc.* *n.* 108.

CAPUT XIX.

Tollatur fortunæ discrimen in morte.

1. Maximè è naturâ est tolli fortunæ discrimen in morte: & ut cæterorum sumtuum, sic etiam sepulchrorum, modus rectè requiritur. Credo minimam olim hujus rei fuisse cupiditatem: alioquin multa extarent exempla majorum. Nec hoc à sapientissimis legum scriptoribus neglectum. Athenis ille mos, jam à Cecrope ductus, diu permansit, corpora humandi terrâ, quam proximi injiciebant. Sequebantur epulæ, quas inibant coronati: & apud quas de mortui laude, cùm quid veri erat, prædicari solitum: Nam mentiri nefas habetur. Cùm deinde sumtuosa fieri funera & lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. *Cic.* 2 *de Leg.* *n.* 62.

2. Cyrus morti proximus filiis mandavit, ut postquam obiisset, corpus suum neque auro neque argento, neque ullâ aliâ re pretiosà conderent, sed terræ quamprimum redderent. *Xenoph. Cyrop. l.* viii.

Alexander Asiæ fines ultimos victor peragrans, Cyri regis sepulchrum jussit aperiri, in quo erat conditum ejus corpus, cui dare volebat inferias. Auro argentoque repletum esse crediderat: quippe Persæ ita vulgaverant. Sed præter clypeum ejus putrem, & arcus duos Scythicos, & acinacem, nihil reperit. Cæterùm amiculo suo loculum, in quo jacebat corpus, velavit, coronamque auream imposuit: miratus tanti nominis regem, tantis præditum opibus, haud pretiosiùs sepultum esse, quàm si fuisset è plebe. *Q. Curt. l.* x. *c.* 1.

3. Babyloniorum regina Nitocris, supra portam urbis celeberrimam, loco edito & conspicuo, sepulchrum

chrum ſibi extrui juſſit, atque his verbis inſcribi: *Si-cui regum, qui poſt me apud Babylonios imperium obtinebunt, pecuniæ inopia fuerit; aperto ſepulchro, ſumito quantum libuerit. Ne tamen aperito, niſi indiguerit: non enim proderit aperuiſſe.* Hoc ſepulchrum intactum permanſit, donec regnum pervenit ad Darium Hyſtaſpis filium: qui, reſerato monumento, non quidem pecunias quas ſperaverat invenit: ſed cadaver, & hæc verba exarata: *Niſi turpis lucri ſtudioſus eſſes, & te inexplebilis pecuniæ cupiditas teneret, mortuorum ſepulchra non violaſſes.* Herodot. l. i.

4. Refert Diodorus Siculus hunc apud veteres Ægyptios morem fuiſſe, ut mortui regis corpus non antè ſepulchro conderetur, quàm cuncta ejus facta expenſa eſſent. Volenti cuique facultas dabatur defunctum accuſandi. Inſtituebatur judicium: & ſi plura male feciſſe rex coargueretur, carebat ſepulchro. Cujus dedecoris timore factum eſt ut multi piè juſtéque imperaverint. *Diod. Sic. l.* i.

CAPUT XX.

Viro forti fortiter ferendus eſt dolor.

1. Inter omnes hoc conſtat, non doctos homines ſolùm, ſed etiam indoctos, virorum eſſe fortium toleranter dolorem pati. Nec verò quiſquam fuit, qui eum non laudandum putaret, qui ita pateretur. Itaque dolorem aut extimeſcere venientem, aut non ferre præſentem, nonne turpe eſt? *Cic.* 3 *Tuſc. n.* 43.

In dolore cogitandum nobis eſt, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum ſit: & maximè providendum, ne quid abjectè, ne quid timidè, ne quid ignavè, ne quid ſerviliter muliebriterve faciamus. Ingemiſcere viro conceſſum eſt, idque rarò: ejulari, ne mulieri quidem. 2 *Tuſc. n.* 53. 58.

2. Dolorem placidè & ſedatè feres, ſi cogites quàm id honeſtum ſit. Sumus enim naturâ ſtudioſiſſimi appetentiſſimique honeſtatis, pro quâ nihil eſt quod non parati ſimus & facere & perpeti. Hinc pericula adeuntur in prœliis. Non ſentiunt viri fortes in acie vulnera: vel ſentiunt, ſed mori malunt quàm tantillùm

tillùm modò ab eo, quod eos decet, dimoveri. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, cùm in aciem eorum irruebant: his levabat omnem vulnerum metum ac dolorem nobilitas mortis & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cùm unà cum sanguine vitam effluere sentiret; Minimè sanè: patriam enim suam Lacedæmoniis imperantem relinquebat. Hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. 2 *Tusc. ibid.*

3. Acerrimus virtuti adversarius esse videtur dolor: is ardentes faces intentat, is fortitudinem animi se debilitaturum minatur. Huic igitur succumbet virtus? Quàm turpe, ô Dii boni, futurum esset. Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberibus laniati. Adolescentium greges Lacedæmone vidimus ipsi, inquit Cicero, incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, ita ut exanimarentur priùs, quam se victos faterentur. In Indiâ ii, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi nives perferunt, cúmque ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. Mulieres verò, cùm est cujusque earum vir mortuus, in certamen judiciumque veniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim uno marito solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, unà cùm viro in rogum imponitur: victæ mœstæ discedunt. Quantò magis dolorem non formidabit sapientis & constantis viri virtus? *Cic.* 5 *Tusc. n.* 76. *Vide infrà, lib.* v.

CAPUT XXI.

Dolorem ferri fortiter posse, multorum exempla docent.

1. Ut lubentiùs dolori obsistere possimus, observentur animo fortium virorum exempla. Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potiùs, quam conscios delendæ Nearchi tyrannidis indicaret. De Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cùm Cypri in manus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est. Conjectus in mortarium saxeum, ibique ferris malleis contusus, *Tunde*, inquiebat,

bat, *Anaxarchi culeum* (sic corpus vocabat) *tunde: Anaxarchum verò ipsum non tundes.* Ad ultimum amputationem linguæ tyranno minitante, protinus eam dentibus abscissam & comminutam in os illius irâ patulum conspuisse dicitur. *Cic.* 2 *Tusc. n.* 52. *Valer. l.* iii. *c.* 3. *Diog. Laërt. in Anax.*

2. Romam obsidebat rex Porsena, seque urbem propter frumenti inopiam expugnaturum spem habebat, cùm C. Mucius adolescens nobilis audaci aliquo facinore patriam esse à periculo liberandam ratus est. Itaque penetrare in hostium castra constituit. Sed metuens ne, si consulum injussu & omnibus ignaris iret, pro transfugâ haberetur; senatum adiit. *Transire Tiberim,* inquit, *patres, & intrare, si possim, castra hostium volo, non futurus prædo, neque postulationum hostilium ultor. Majus, si Dii juvant, in animo est facinus.* Approbant patres. Abdito intra vestem ferro proficiscitur. Ubi in hostium castra venit, in confertissimâ turbâ prope regium tribunal constitit. Tum fortè stipendium militibus dabatur, qui propterea adibant scribam cum rege pari ferè ornatu sedentem, & multa agentem. Timens Mucius sciscitari uter eorum, qui sedebant, Porsena esset, ne talia interrogando se Romanum esse aperiret; re fortunæ permissâ, scribam pro rege obtruncavit.

Inde cùm viam sibi cruento mucrone per trepidam turbam faceret, comprehensus à regiis satellitibus, ad tribunal adductus est. Tum ille nihil metuens: *Romanus sum,* inquit, *civis: C. Mucium vocant. Hostis hostem occidere volui; nec ad mortem ferendam minùs animi est, quàm ad cædem patrandam fuit. Et facere & pati fortia, Romanum est.* Addidit deinde, *non se unum occidendi Porsenæ gloriam petere: idem periculum, eandemque insidias, ei imminere à juventute Romanâ.* Cùm rex ira percitus, periculoque conterritus, circumdari ignes juberet, nisi properè & clarè expromeret eas, quas minabatur, Romanæ juventutis insidias; *Vide,* inquit Mucius, *quam vile sit corpus iis, qui magnam gloriam spectant.* Dextramque accenso ad sacrificium igni injecit. Quam cum velut sine

ullo doloris ſenſu torreret, attonitus rei miraculo rex ab ſede ſuâ proſiluit, amotumque ab igne juvenem dimiſit inviolatum: ſimulque Romam miſſi legati ad pacis conditiones offerendas. *Livius, l.* ii. *c.* 12.

Cùm peteret regem decepta ſatellite dextra,
  Injecit ſacris ſe peritura focis.
Sed tam ſæva pius miracula non tulit hoſtis,
  Et raptum flammis juſſit abire virum.
Urere quam potuit contemto Mucius igne,
  Hanc ſpectare manum Porſena non potuit.
Major deceptæ fama eſt, & gloriæ dextræ:
  Si non peccâſſet, fecerat ille minùs.

Martial, l. i. *Epig.* 22.

Vetuſto Macedonum more, regi Alexandro ſacrificanti præſtò erant nobiliſſimi pueri. E quibus unus, cùm thuribulum tenens ante regem aſtitiſſet, in ipſius brachium carbo ardens delapſus eſt: quo etſi ita adurebatur, ut aduſtæ carnis odor ad circumſtantium nares perveniret; tamen & dolorem ſilentio preſſit, & brachium immobile tenuit, ne ſacrificium ullo gemitu impediret. *Valer. l.* iii. *c.* 3.

C. Marius, ruſticanus vir, ſed planè vir, cùm ei varices in crura ſecarentur non ſine acri doloris morſu, vetuit ſe alligari. Nos, ſi pes, ſi dens condoluit, ferre non poſſumus. *Cic.* 2 *Tuſcul. n.* 35. 52.

3. Ex Syriâ decedens, confecto Mithridatico bello cùm Rhodum veniſſet Pompeius, nobiliſſimum Stoicæ diſciplinæ philoſophum Poſidonium cupiit audire. Sed cùm diceretur graviter tunc æger eſſe, quòd doloribus podagræ cruciabatur maximis; voluit ſaltem viſere, quem audire de rebus philoſophicis diſſerentem non licebat. Quem ut vidit, & ſalutavit, honorificiſque verbis eſt proſecutus; moleſtè ſe ferre dixit, quod eum non poſſet audire. At ille, *Tu vero,* inquit, *potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut fruſtrà tantus vir ad me venerit.* Itaque cubans, graviter & copioſè diſputavit de hoc Stoicorum dogmate: *Nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum eſſet.* Cùmque quaſi faces doloris ei admoverentur, ſæpe dixit:

Nihil

Nihil agis, dolor: quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor malum. Illud enim Stoici negabant malum dici posse, quod turpe non esset. *Ibid. n.* 61.

Etsi Peripatetici dolorem dicebant malum esse, de eo tamen fortiter ferendo eadem præcipiebant quæ Stoici. Et quidem Arcesilas Peripateticus, cùm arderet podagræ doloribus, visitassetque hominem Carneades, & tristis exiret: *Mane, quæso,* inquit, *Carneade noster: nihil illinc huc pervenit.* Ostenditque pedes & pectus. 5 *de Fin. n.* 64.

5. Consuetudo laborum perpessionem dolorum efficit faciliorem. Ferre laborem, contemnere vulnus & dolorem, consuetudo docet. Est enim consuetudinis magna vis. Pernoctant venatores in montibus & in nivibus. Pugiles cæstibus contusi, ne ingemiscunt quidem. Gladiatores, perditi homines aut barbari, quas plagas perferunt? Tantum exercitatio & consuetudo valet. Ergone hoc poterit homo vilissimus? Vir natus ad gloriam & honestatem, animum tam mollem habebit, ut eum non meditatione & ratione corroboret adversùs dolorem? 2 *Tusc. n.* 35, *&c.*

6. Dolorum patientia in omni genere se æquabilem præbeat. Sæpe multi, qui aut propter gloriæ cupiditatem, aut ut jus suum & libertatem tuerentur, vulnera exceperunt fortiter & tulerunt, iidem dolorem morbi ferre non possunt: Neque enim ratione & sapientiâ vulnerum dolorem tulerant, sed gloriæ & proprii commodi studio. Nihil autem potest esse æquabile, quod non a ratione proficiscitur. Itaque barbari ferro decertare acerrimè possunt: ægrotare viriliter non queunt. Sic Cimbri & Celtiberi in prœlio exsultant, lamentantur in morbo. *Ibid. n.* 66.

CAPUT XXII.

Quæ dura sunt, fiunt leviora patientiâ.

1. Cuivis dolori remedium est patientia.

Miseriarum portus est patientia. *P. Syrus.*

Nihil tam infestum tranquillitati animi, quàm nihil pati posse. Itaque id summopere studendum, ut damna, quàm minime fieri oterit, sentiamus: etiam

adversa

adversa benignè interpretemur. Nunciato naufragio, Zeno cùm omnia sua audiret submersa: *Jubet,* inquit, *me fortuna expeditius philosophari.* Senec. de Tranq. c. 14.

Lacæna quædam, cùm filium, quem in prœlium miserat, interfectum audîsset; *Idcirco,* inquit, *genueram, ut pro patriâ non dubitaret occumbere* Cic. 1 Tusc. n. 102.

Anaxagoram quoque ferunt, auditâ morte filii, id unum dixisse: *Sciebam me genuisse mortalem.* Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera, multi tamen homines, ut rerum aliarum, sic vitæ insatiabiles, indignantur se suosque inde exire, quò ad tempus tantùm admissi sunt. Quantò ille justior, qui nunciatam filii mortem non tanquam novum nuncium accepit! Quid est enim novi hominem mori, cujus tota vita nihil aliud quàm ad mortem iter est? Itaque id quod necesse est, nunquam timeamus; quod incertum est, semper expectemus. 3 *Tusc. n.* 30. *Senec. ad Polyb. n.* 29, 30.

2. Xenophon Socratis discipulus, eique facundia proximus, cùm solemne sacrum faceret, è duobus filiis majorem natu nomine Gryllum cognovit cecidisse in prœlio apud Mantineam: nec ideò inceptum Deorum cultum omittendum putavit, sed tantummodo coronam deponere contentus fuit. Percontatus deinde quonam modo occubuisset filius; ut audivit fortissimè pugnantem interiisse: coronam capiti reposuit numina, quibus sacrificabat, testatus, majorem se ex virtute filii voluptatem, quam ex morte dolorem, sentire. Alius removisset hostiam, abjecisset altaria, lacrymis thura respersisset. Xenophon & corpore & animo immobilis permansit. Dolori succumbere, ipsâ clade, quæ nuntiata erat, tristius duxit. *Valer. l.* v. *c.* 10.

3. Æmilius Paulus, nunc felicissimi, nunc miserrimi patris clarissimum exemplum, ex quatuor filiis insignis formæ & egregiæ indolis, duos in Corneliam Fabiamque gentem adoptione transtulit, duos ei fortuna abstulit: quorum alter, quarto die antequam pater triumpharet, funere est elatus: alter in triumphali

phali curri conspectus, post diem tertium expiravit. Itaque qui liberis sic abundaverat, ut duos in alienas familias transmisisset, ad orbitatem subitò est redactus. Quem casum quo robore animi sustinuerit, nemini dubium esse potest. Nam orationi, quam ad populum de rebus à se gestis habuit, hanc clausulam adjecit: *Cùm in tum prospero bellorum successu timerem, Quirites, ne quid mali contra nos fortuna moliretur: Deos precatus sum, ut si quid adversi populo Romano immineret, id totum in meam domum converteretur. Quapropter bene res habet: annuendo enim votis meis, id egerunt, ut vos potiùs meum casum doleatis, quàm ego vestro ingemiscam.* Valer. l. v. c. 10. Livius, l. xlv. c. 41.

CAPUT XXIII.

Aliorum respice incommoda, ut mitiùs feras tua.

1. Cùm ex amicis quemdam graviter mœrentem videret Solon, in arcem Athenarum perduxit, hortatusque est, ut per omnia subjecta ædificia oculos circumferret. Quod ut factum animadvertit: *Cogita nunc tecum,* inquit, *quàm multi luctus sub his tectis & olim fuerint, hodieque versentur, insequentibusque seculis sint habitaturi: ac desine ea incommoda tanquam propria deflere, quæ sunt communia mortalium.*

Idem Solon aiebat: *Si in unum locum cuncti mala sua contulissent; futurum, ut quisque propria domum reportare mallet, quam ex communi miseriarum acervo portionem suam accipere.* Unde colligebat non oportere nos, quæ fortuitò patimur, ea magìs intolerabilia judicare, quam quæ alii patiuntur. *Valer. l.* vii. *c.* 2.

2. Ciceroni mortem Tulliæ filiæ insolabiter lugenti, cùm multa alia, tum hæc scripsit Servius Sulpicius. Quæ res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare, si fortè eadem res tibi minuere dolorem possit. Ex Asia rediens cùm ab Ægina Megaram versùs navigarem, cœpi regiones circumcirca prospicere. Post me erat Ægina, ante Megara, dextrâ Piræus, sinistrâ Corinthus. Quæ oppida quodam tempore florentissima fuerunt, nunc prostrata & diruta ante oculos jacent. Cœpi egomet mecum

mecum ſic cogitare; *Hem, nos homunculi indignamur, ſi quis noſtrûm interiit, aut occiſus eſt, quorum vita brevior eſſe debet; cum uno loco tot oppidorum cadavera projecta jaceant? Viſne tu te, Servi, cohibere, & meminiſſe hominem te eſſe natum?* Crede mihi: cogitatione eâ non mediocriter ſum confirmatus. Hoc idem, ſi tibi videtur, fac ante oculos tibi proponas. Modò uno tempore tot clariſſimi viri interiêrunt: de imperio Romano præterea tanta diminutio facta eſt: omnes provinciæ conquaſſatæ ſunt. In unius mulierculæ animulâ ſi jactura facta eſt, tantopere commoveris? Quæ ſi hoc tempore non diem ſuum obîſſet, paucis poſt annis tamen ei moriendum fuit: quoniam homo nata fuerat.

Noli te oblivifci Ciceronem eſſe; & eum, qui aliis conſueveris præcipere, & dare conſilium. Neque imitare malos medicos, qui in alienis morbis profitentur tenere ſe medicinæ ſcientiam, ipſi ſe curare non poſſunt: ſed potiùs quæ aliis præcipere ſoles, ea tute tibi ſubjice, atque apud animum propone.

Nullus dolor eſt, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat. Hoc te expectare tempus, tibi turpe eſt, ac non ei rei ſapientiâ tuâ te occurrere. Vidimus aliquoties ſecundam pulcherrimè te ferre fortunam, magnamque ex eâ re te laudem adipiſci. Fac aliquando intelligamus, adverſam quoque te æquè ferre poſſe, neque id majus, quâm debeat, tibi onus videri: ne ex omnibus virtutibus hæc una tibi videatur deeſſe. *Cic. l.* iv. *ad Fam. Ep.* 5.

CAPUT XXIV.

Ira furor brevis eſt.

Horat. l. i. Ep. 2.

1. Vacandum eſt omni perturbatione animi, tum cupiditate & metu, tum etiam ægritudine & iracundiâ: ut tranquillitas & ſecuritas adſit, quæ afferat cùm conſtantiam, tùm etiam dignitatem. *Cic.* 1 *Offic. n.* 69.

Quidam è ſapientibus viris dixerunt iram brevem inſaniam. Æquè enim impotens ſui eſt, decoris ob-

lita,

lita, necessitudinum immemor, in id, quod cœpit, pertinax, rationi consiliisque præclusa. Ut autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam ut furentium certa indicia sunt, ita & irascentium. Flagrant oculi, & multus ore toto rubor. Labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, parum explanatæ voces sunt, complodantur sæpius manus, pulsatur humus pedibus, totum concutitur corpus: ita ut nescias utrùm magìs detestabile vitium sit, an deforme. Cætera vitia sæpe licet abscondere: ira se profert, & in faciem exit, quantòque major est, hoc effervescit manifestiùs. *Senec. de Irâ, l.* i. *c.* 1. *l.* ii. *c.* 35. *l.* iii. *c.* 4.

Si iræ effectus malaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & subjectas tectis faces et urbium clades & totarum exitia gentium. Aspice nobilissimarum civitatum fundamenta vix notabilia: has ira dejecit. Aspice regiones per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot duces ac reges, mali exempla fati: ira alium in cubili suo confodit, alium inter sacra aut epulas percussit, alium sub oculis multitudinis lancinavit. *Senec. l.* ii. *c.* 2.

2. Plutarchus, vir doctissimus & prudentissimus, servo suo homini nequam & contumaci, sed disputationibus philosophicis aures imbutas habenti, tunicam detrahi jussit ob aliquod delictum, eumque loro cædi. Ille primùm vociferari: *Non meruisse se ut vapularet; nihil mali, nihil sceleris admisisse.* Deinde inter vapulandum querimonias jactare, fletus fundere, ejulatus facere. Postremò ad verba objurgatoria conversus, dixit: *Non esse eo animo Plutarchum, quo illum deceret: Philosophum irasci, turpe esse: sæpe eum, præsente atque audiente se, de iracundiæ malis disseruisse, librum quoque de cohibendâ irâ pulcherrimum conscripsisse: iis omnibus, quæ in illo libro scripta & præcepta essent, nequaquam convenire, quòd effusus in iram servum plurimis plagis mulcaret.* Tum Plutarchus placidè, & leniter: *Quid,* inquit, *verbero, nunc ego tibi irasci videor?*

Ex

Ex vultúne meo, an ex colore, an ex voce, an etiam ex verbis, correptum esse me irâ intelligis? Mihi quidem neque oculi, opinor, truces sunt, neque in ruborem spumamve effervesco, neque pudenda dico aut pœnitenda. Hæc enim omnia, si ignoras, signa esse irarum solent. Et simul ad eum qui cædebat converso sermone, *Interim,* inquit, *dum ego atque hic disputamus, hoc, quod præcepi, perage.* A. Gell. l. i. c. 26.

CAPUT XXV.

Nihil minùs quàm irasci punientem decet.

Senec. l. i. de Irâ, c. 15.

1. Prohibenda maximè est ira in puniendo: nunquam enim iratus, qui accedet ad pœnam de aliquo sumendam, mediocritatem illam tenebit, quæ est inter nimium & parum. *Cic.* 1 *Offic. n.* 89.

Ad coërcitionem errantium sceleratorumque irato castigatore non est opus. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccando. Ad emendationem pœna proficit, si judicio lata est. Inde est quod Socrates servo ait: *Cæderem te, nisi irascerer.* Pœnam servi in aliud tempus distulit: illo tempore se ipse admonuit. Cujus erit temperatus in irâ affectus, cùm Socrates non sit ausus se iræ committere? Sic Archytas, cùm villico factus esset iratior quòd rura sua ejus negligentiâ corrupta animadvertisset: *Quo te,* inquit, *modo accepissem, nisi iratus essem?* Maluit impunitum dimittere, quàm propter iram gravius justo punire. *Senec. l.* i. *de Irâ, c.* 15. *Cic.* 4 *Tusc. n.* 78. *Valer. l.* iv. *c.* 1.

2. Maximum remedium iræ, dilatio est: ut primus ejus fervor relanguescat; & caligo, quæ premit mentem, aut residat, aut minùs densa sit. Non tantùm dies, sed etiam hora, quædam ex his, quæ te præcipitem ferebant, molliet: quædam evanescent. Iratus aliquando servo suo Plato, ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus jussit, suâ manu ipse cæsurus. Postquam intellexit irasci se, manum, sicut sustulerat, suspensam detinebat, & stabat percussuro similis: oblitus jam servi, quia alium,

quem potiùs castigaret, invenerat. Interrogatus deinde ab amico, qui intervenerat, quid ageret? *Exigo*, inquit, *pœnas ab homine iracundo. Tu, Speusippe, servulum istum verberibus objurga: nam ego irascor.* Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit, plùs faciam, quàm oportet: libentiùs faciam. Non sit iste servus in ejus hominis potestate, qui sui compos non est. *Senec. l.* iii. *de Irâ, c.* 12.

3. Theodosii ira citò flecti solebat; unde modicâ dilatione emolliebantur aliquando severa ejus jussa: habuitque à naturâ quod Augustus à philosophiæ doctore Athenodoro: qui cum vidisset eum facile commoveri; ne asperum aliquid statueret, monuit ut, ubi irasci cœpisset, quatuor atque viginti Græcas litteras memoriâ recenseret: ut iræ impetus parvi temporis interjectu languesceret, mente aliò traductâ. *A. Vict. in Theo.*

CAPUT XXVI.

Ne inimicis quidem irascendum.

1. Non audiendi, qui graviter irascendum inimicis putant, idque magnanimi & fortis viri esse censent. Nihil enim laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate, atque clementiâ. *Cic.* 1 *Offic. n.* 88.

Zaleuci legibus interdictum erat, ne quis civis diuturnam adversus civem iram & inimicitiam gereret. Si qui essent iræ pervicacioris, eos pro indomitis, & feris, & agrestis inhumanique ingenii viris habendos sanxerat. *Diodor. Sic. l.* xii.

2. Titus imperator, nec auctor cujusquam necis, nec conscius fuit, quamvis interdum graviter ulciscendi causâ non deesset: sed *periturum se potius, quàm alios perditurum*, affirmabat. Cùm amplissimi ordinis duo adversus eum conjurâssent, neque abnuere cogitatum scelus possent, monuit ut desisterent ab incepto: si quid desiderarent, promisit se tributurum: cursores suos confestim misit ad matrem alterius, ut ei anxiæ de vitâ filii nunciarent illum salvum, utrumque epulis secum accumbere voluit, & in eâ-

dem familiaritate, quâ antè, habere non destitit. *Sueton. in Tito, c. 9. Aur. Victor. Ep. c. 21. Eutrop. l.* vii.

Cùm Constantini imperatoris statuam lapidibus impetere ausi essent nonnulli ex ejus inimicis: ipsum amici hortabantur ad supplicium sumendum de contumeliæ auctoribus, à quibus faciem ejus deturpatam & convulneratum dicebant. Verùm ille cùm & vultum & caput suum contrectâsset: *At ego*, inquit, leniter ridens, *nullum in ore ac fronte vulnus invenio, sed omnia illæsa & sana.* S. Chrysost. 20 Hom. ad Ant.

CAPUT XXVII.

Ira sui impotens est & pertinax.

1. Ira sibi indulget, ex libidine judicat, audire non vult. Frustra oculis ingeritur veritas: amat & tuetur errorem, coargui non vult, & in malè cœptis honestior illi pertinacia videtur, quàm pœnitentia. Cn. Piso fuit vir à multis vitiis integer; sed pravus, & cui placebat pro constantiâ rigor. Is cùm iratus ad mortem duci jussisset militem quasi interfecisset commilitonem cum quo egressus erat è castris, & sine quo redierat; roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit. Damnatus miles extra vallum castrorum ductus est, & jam cervicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille commilito, qui occisus dicebatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium carnificem jubet. Ambo commilitones alter alterum complexi, ingenti concursu & magno gaudio exercitûs deducuntur ad Pisonem. Ille conscendit tribunal furens, utrumque ad mortem duci jubet; adjicit & centurionem, qui damnatum militem reduxerat; hæc præfatus: *Te morte plecti jubeo, quia jam damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia jussus occidere militem, imperatori non paruisti.* O quam solers est iracundia ad fingendas causas furoris. *Senec. l.* i. *de Irâ, c.* 16.

Fulmen est, ubi cum potestate habitat, iracundia.

P. Syrus.

CAPUT XXVIII.

Circumscribenda multis modis ira est.

1. Non expedit omnia videre, omnia audire. Injuriarum plerasque non accipit qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, se ipse inquietat. Alia negligenda, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. Pleraque in lusum jocumque vertantur. Socratem aiunt colapho percussum nihil ampliùs dixisse, quàm *molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galeâ prodire deberent.* Aliâ vice mirantibus amicis, quòd à protervo quodam homine calce impetitus, patienter tulisset: *Quid enim,* inquit, *si me asinus calce impetisset, num illi diem dixissem?* Denique cùm ipsum maledictis incessere quidam diceretur, hoc unum respondit: *Bene dicere enim non didicit.* Senec. l. iii. de Irâ, 11. Diog. Laërt. in Socr.

2. Cato major proscissus conviciis ab homine flagitioso & improbo: *Iniqua,* inquit, *tecum mihi pugna est. Tu enim probra facilè audis, & dicis libenter; mihi verò & dicere insuave, & audire insolitum.* Plut. in Caton.

Arcesilaum Academicum Antagoras poëta probris incessebat, malo suo philosophum aggressus in foro. Nam ille magno animo contumeliam ferens, ubi quamplurimos cives stare videbat, eò ibat ut ita convitiator plures protervitatis testes haberet. Sic alter vir gravis, alter insanus omnibus est visus. *Ælian. l.* xiv. *c.* 26.

Clazomenii quidam Spartam cùm venissent, sedes Ephororum, unde jus dicere consueverant, nigro colore inunxerunt insolentiùs. Ephori, re cognitâ, non in iram exarserunt: sed tantùm vocato præcone publico, hoc ei mandaverunt ut publicè proclamaret: *Liceat Clazomeniis indecorè se gerere.* Ælian. l. ii. c. 35.

Quo rarior in regibus & principibus viris moderatio, hôc laudanda magis est. C. Julius Cæsar, qui victoriâ civili clementissimè usus est, cùm scrinia deprehendisset

prehendisset epistolarum ad Pompeium missarum ab iis, qui videbantur aut in diversis aut in neutris fuisse partibus; legere noluit, sed combussit: ne forte in multos graviùs consulendi locum darent. Quamvis moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putavit genus veniæ, nescire quid quisque peccâsset. *Senec. l.* ii. *de Irâ, c.* 23. *Diod. l.* xii. *Plin. l.* i. 7.

Fuit Cotys Thracum rex naturâ iracundior, & asper eorum, qui in ministeriis deliquissent, castigator. Cùm ei aliquando hospes vasa multa fictilia, arte quidem exquisitâ elaborata, sed tenuia admodum & fragilia domum attulisset; ipse vicissim hospiti dedit munera. At vasa omnia statim confregit, *ne*, ut tum dixit, *in eos, qui illa fregissent, asperiùs animadverteret.* Plut. Apoph.

3. Non video quare sit difficilis iræ moderatio, cùm sciam tyrannos quoque familiarem sibi sævitiam repressisse. Certè memoriæ proditur Pisistratum Atheniensium tyrannum, cùm multa in eum ebrius conviva dixisset, nec deessent qui ei faces ad iram & vindictam subderent, placido animo tulisse, & respondisse: *Non magìs illi ebrio se succensere, quam si quis obligatis oculis in se incurrisset.* Sen. l. iii. de Irâ, c. 11.

Tarentini, qui regis Pyrrhi auxilium adversus Romanos imploraverant, se pro socio dominum accepisse serò intelligentes, sortem suam liberis questibus miserabantur, maximè ubi vino incaluerant. Itaque accersiti ad Pyrrhum nonnulli sunt, qui de eo inter convivium parum honorificè locuti fuisse arguebantur. Sed horum quidem periculum simplex & ingeniosa cujusdam ex illis confessio discussit. Nam cùm percontaretur rex, an quæ ad aures suas pervenerant, dixissent? *Et hæc diximus*, inquit, *Rex: &, nisi vinum defecisset, illa, quæ tibi relata sunt, lusus ac jocus fuissent, præ iis quæ de te locuturi eramus.* Ibi Pyrrhus, qui vini, quàm hominum, culpam hanc esse videri malebat; arridens, dimisit eos. *Valer. l.* v. *c.* 1. *Livii supp. l.* xii.

4. Homini iracundo cum placidissimis & facillimis & minimè morosis vivendum est, si iræ mederi velit,

ſumimus enim eorum, quibuſcum vivimus, mores. Ut corpus quoſdam morbos proximis tradit, ſic animus vitia ſua. Ebrioſus convictores in amorem vini ſæpius traxit: impudicorum cœtus fortem quoque virum emolliit; avaritia virus ſuum in vicinos tranſtulit. Eadem ratio virtutum eſt: quidquid ad eas accedit, mutatur in meliùs. Retunditur paulatimque dediſcitur in placidos viros aſperitas. Accedit huc, quòd non tantùm exemplo melior ſit, qui cum quietis hominibus vivit, ſed etiam cauſas iraſcendi non invenit, nec vitium ſuum exercet. Fugere itaque debet iracundus omnes quos irritaturos iram ſuam ſciet. Eliget ſimplices, faciles, moderatos. *Senec. l.* iii. *c.* 8.

CAPUT XXIX.

Imitanda multorum in ſummâ potentiâ lenitas.

1. Iracundis hominibus ob oculos ponere inutile non erit exempla moderata & lenia eorum; quibus nec ad iraſcendum cauſa defuit, nec ad ulciſcendum poteſtas. Quid faciliùs fuit regi Antigono, quàm duos milites ad ſupplicium duci jubere, qui proximi regio tabernaculo, de rege ſuo multa temerè effutiebant? Audierat omnia Antigonus, utpote cùm inter dicentes & audientem velum tantùm intereſſet: quod ille leviter commovit, & *Longiùs*, inquit, *diſcedite, ne vos rex audiat.* Idem quâdam nocte, cùm aliquos è militibus ſuis audiſſet omnia mala imprecantes regi, quòd ipſos in iter difficile & inextricabile lutum deduxiſſet: acceſſit ad eos qui maximè laborabant, & ignorantes à quo adjuvarentur, ex illo luto eduxit: illorum verò maledicta miti animo tulit. *Senec. l.* iii. *de Irâ, c.* 22.

Narrant hunc Antigonum filio ſuo violentiùs adverſus cives agenti dixiſſe; *An non noviſti, fili, noſtrum regnum nobilem eſſe ſervitutem?* Quæ verba maximæ humanitatis ſunt & manſuetudinis. Altèrum regem ferunt traditum ſibi diadema, priuſquam capiti imponeret, diu conſideràſſe, ac deinde dixiſſe: *O nobilem magis quàm felicem pannum! quem ne hu-*

mi quidem jacentem tollere quis velit, si cognoscat quàm multis solicitudinibus, & periculis, & miseriis sit refertus. Ælian. l. ii. c. 20. Valer. vii. c. 2. Hinc *P. Syrus* :

Fortuna magna, magna domino est servitus.

2. Si qua in Philippo Macedonum rege virtus fuit, maximè contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares, Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam à Græcis appellatus, ad eum inter alios Athenienfium legatos venerat. Auditâ benignè legatione, Philippus : *Dicite*, inquit, *mihi, facere quid possim, quod sit Atheniensibūs gratum.* Excepit Demochares : *Te suspendere.* Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est : quos Philippus conticescere jussit, & protervum hominem salvum & incolumem dimittere. *At vos*, inquit, *cæteri legati, nunciate Atheniensibus, multò superbiores esse qui ista dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt.* Senec. lib. iii. de Irâ, c. 23.

Cùm Methonem urbem oppugnaret, in prætereuntem sagitta jacta de muris dextrum ejus oculum effodit. Quo vulnere nec segnior in bellum nec iracundior adversus hostes factus est : adeò ut pacem deprecantibus dederit, & mitis adversus victos fuerit. *Justin. l.* vii. *c.* 6.

3. Multa & Cæsar Augustus digna memoriâ fecit dixitque, quibus appareat iram illi non imperâsse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in uxorem ejus, & in totam domum dixerat ; nec perdiderat dicta ; avidè enim excipitur, & per ora hominum circumfertur mordax dictum. Sæpe illum monuit Cæsar, ut moderatiùs linguâ uteretur : perseveranti domo suâ tantùm interdixit. *Senec. ibid.*

4. Dicat quisque sibi, quoties lacessitur : Numquid potentior sum Philippo ? Illi tamen impunè maledictum est. Numquid in domo meâ plus possum, quàm toto orbe terrarum Divus Augustus potuit ? Ille tamen contentus fuit conviciatorem à se dimittere. Quid est quare ego flagellis & compedibus puniam servi mei elatiùs responsum, & contumaciorem vultum, & non pervenientem usque ad me murmurationem ?

nem! Quis sum, cujus aures lædi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis! Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Aliquis nos nunc primùm offendit; Cogitemus quam diu placuerit. Sæpe & aliàs offendit? feramus quod diu tulimus. *Senec. ibid. c.* 24.

CAPUT XXX.

Minimis rebus exasperari insania est.

1. Diligenter cavendum est ne minimis rebus exasperemur. Parum agilis est puer, aut mensa negligentiùs posita? ad ista irâ concitari insania est. Æger & infelicis valetudinis est, quem levis aura lædit: imbecilli oculi sunt, quos candida aut rubra vestis obturbat. Ubi animum simul & corpus voluptates corrupêre, multa intolerabilia videntur: non quia dura illa sunt, sed quia nos molles. Nulla res magìs iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens. Durè tractandus est animus, ut ictum non sentiat, nisi gravem. *Senec. l.* ii. *de Irâ, c.* 25, 26.

2. Insania quoque est adversùs inanima & non sensura irasci. *Senec l.* iii. *de Irâ, c.* 21.

Cùm Babylonem oppugnaturus festinaret Cyrus, Gyndem latè fusum amnem vado transire tentavit: quod vix tutum est etiam cùm æstatis calorem sensit, & ad minimum deductus est amnis. Ibi unus ex equis albis, qui trahere regium currum solebant, aquis abreptus, vehementer commovit regem. Juravit itaque eò se redacturum amnem illum, ut transiri calcarique etiam à feminis posset: & tamdiu assedit operi, donec alveum in trecentos & sexaginta rivos dispergeret, & siccum relinqueret, in diversum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in rebus magnis jactura; & militum ardor, quem inutilis labor fregit; & occasio aggrediendi imparatos; dum ille bellum indictum hosti gerit cum flumine.

Xerxes, ut ex Asiâ in Europam trajiceret, pontem in Hellesponto fecit. Qui cùm tempestate & fluctibus esset quassatus ac disjectus, jussit trecentos flagel-

lorum

lorum ictus ponto infligi, stigmata inuri, compedes dari. *Herodot. l.* vii.

CAPUT XXXI.

Lingua diligentissimè continenda.

1. Rectum est, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, licèt nobis indigna audiamus, tamen gravitatem retinere, iracundiam repellere. Quæ enim cum aliquâ perturbatione fiunt, ea constantiæ adversantur, nec ab iis, qui adsunt, possunt probari. *Cic.* 1 *Offic. n.* 137.

Periclem in foro publica negotia tractantem improbus & petulans homo maledictis insectabatur. Quæ cùm ille patienter ferret, nec ullum ad ea verbum reponeret; diem totum perseveravit insectatio. Vesperi vultu gressuque placido domum reversus est Pericles, insequente eodem nebulone, & omnibus contumeliis eum impetente. Ædes ingressurus, cùm jam nox esset, uni è servis suis mandavit, ut accenso lumine hominem comitaretur ac reduceret domum. *Plut. in Pericle.*

Dionem Academicum è convivio redeuntem maledicus quidam insectabatur, nulla non convicia in eum fundens. Tacebat interea Dion; cui jam domum ingressuro cùm conviciator dixisset: *Nihilne ad hæc respondes? Nihil prorsùs*, inquit Dion. *Stob. serm.* xix.

Cùm Lacedæmoniorum legatus Geloni Syracusanorum regi quædam dixisset, quibus offendi posse videbatur: *Spartane hospes*, inquit Gelon, *contumeliæ homini factæ solent ejus iram accendere. Verùm tu, contumeliosis licet in me verbis sic invectus, non tamen induces me ad vicem tibi contra decus reddendam.* Herod. l. vii.

2. Magni animi mansuetique est, moderatè ferre objecta crimina, & contemptum: non celeriter rapi in ultionem, nec facilè moveri ad iram: sed moribus comem esse mitemque, ingenio quieto & constanti. *Stob. serm.* xix.

Illud te admoneo, dicebat olim Cicero fratri suo, viro iracundiori, ut quotidie meditere resistendum esse iracundiæ;

iracundiæ; cúmque ea maximè animum movet, tum tibi esse diligentissimè linguam continendam. Quæ quidem mihi virtus non interdum minor videtur, quàm omnino non irasci. Etenim non irasci, non semper gravitatis est, sed aliquando latitudinis. Moderari verò & animo & rationi, cùm sumus irati, aut etiam tacere, etsi non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenii. *Cic. 2 Epist. ad fratr.*

Cùm apud Philippum regem præ vino dormitantem dixisset causam mulier, fuissetque immeritò damnata; se ab ejus judicio provocare exclamavit, *Ad quem ergo provocas?* inquit rex iratus, *A Philippo*, respondit illa, *bene poto & dormitante, ad Philippum sobrium & vigilantem.* Excussit regi crapulam & somnolentiam tam liberum mulierculæ responsum: & non modò in eam non est acerbiùs invectus, sed etiam, causâ ejus diligentiùs inspectâ, justiorem sententiam tulit. *Valer. l.* vi. *c.* 2.

CAPUT XXXII.

Quantò superiores sumus, tantò nos submissiùs geramus. Cic. 1 Offic. n. 90.

1. In rebus prosperis, & ad voluptatem nostram fluentibus, superbiam, fastidium, arrogantiam magnopere fugiamus. Nam ut adversas res, sic secundas immoderatè ferre, levitatis est. Philippum quidem Macedonum regem rerum gestarum gloriâ, video superatum à filio; ac facilitate & humanitate video superiorem fuisse. Ingenti clade apud Chæronæam Athenienses ac Thebanos affecerat Philippus, & magnos propter tam claram victoriam animos gerere posse videbatur. Verùm ille quo die parta est victoria, non in convivio risit, non ludos inter epulas adhibuit, non coronas aut unguenta sumsit: & quantum in illo fuit, ita vicit, ut victorem nemo sentiret. Atheniensibus, quos passus infestissimos fuerat, captivos gratis remisit, & bello consumptorum corpora sepulturæ reddidit. Denique adeò nihil superbè, nihil insolenter egit, ut voluerit sibi deinceps ab uno è

servis suis singulis diebus in memoriam revocari, se hominem esse. Itaque nec foras ipse prodibat, nec ad eum quisquam manè priùs intrabat, quàm famulus ei ter acclamâsset: *Philippe, homo es.* Ibid. Justinus, l. ix. c. 4. Ælian. viii. c. 15.

2. Quàm dispar Philippo patri Alexander fuit! Superato Dario Persarum rege, Jovis filium non dici tantùm se, sed etiam credi, voluit: tanquam perinde animis imperare posset ac linguis. Itaque Macedonas ipsum salutare, prosternentes humi corpora, jussit. Scripsit quoque Græciæ populis, ut se Deum esse publicis edictis confiterentur. Aliis alia in ejus honorem decernentibus Lacedæmonii hujusmodi decretum fecerunt: *Quoniam Alexander Deus esse vult, esto Deus:* Laconicâ libertate & brevitate redarguentes vecordiam Alexandri. *Q. Curt. l.* viii. *c.* 5. *Ælian, l.* ii. *c.* 19.

3. Cùm solitus esset Epaminondas uncto corpore hilarique vultu prodire in publicum, postridie ejus diei, quo feliciter pugnatum erat in Leuctris, processit squalidus, & tristis. Sciscitantibus igitur amicis, ecquid illi molesti accidisset: *Nihil,* inquit, *sed herì sensi me animo fuisse, quàm par sit, elatiore. Quocirca hesternæ lætitiæ intemperantiam hodiernâ tristitiâ castigo.* Plin. Apoph.

4. Postquam victum, & ad pedes suos summittentem se, regem Perseum consolatus est victor Paulus Æmilius, sermone ad circumstantes Romanos converso, dixit: *Exemplum insigne cernitis mutationis rerum humanarum. Vobis hoc præcipuè dico, juvenes. Ideo in secundis rebus nihil in quemquam superbè ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ: quum quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum fortuna nec prospera statu suo efferet, nec adversa infringet.* Livius, l. xlv. c. 8.

Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & meritò felicis est. *Idem, l.* xlii. *c.* 62.

Mos erat Romanis in adversis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. *Ibid.*

5. Agathocles,

5. Agathocles, qui in Siciliâ regnavit, ad regiam majestatem ex humili & sordido genere pervenerat. Nam in Siciliâ patre figulo natus, ipse figulinam artem primùm exercuit; postquam rerum potitus est, solebat in mensâ pocula fictilia inter aurea ponere, & palam fateri se quondam ejusmodi poculorum fuisse artificem. *Justin. l.* xxii. *c.* 1.

Longè alio animo fuit Tiberius. Nam inter initia principatûs dicenti cuidam, *Meministine?* antequam ille plures notas familiaritatis veteris proferret, *Non memini*, inquit, *quid fuerim*. Aversabatur nempe omnium veterum amicorum & æqualium notitiam: & illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari & narrari volebat. Contrà Vespasianus mediocritatem pristinam neque dissimulavit, & sæpe declaravit: quin & conantes quosdam originem ipsius ad comitem quemdam Herculis referre irrisit. *Senec. l.* v. *Benef. c.* 25. *Sueton. in Vesp. c.* 12.

CAPUT XXXIII.

Ne assentatoribus patefaciamus aures.

1. In secundissimis rebus maximè est utendum consilio amicorum, hisque etiam major, quàm antè, tribuenda est auctoritas. Iisdemque temporibus cavendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures nec adulari nos sinamus. In quo falli facile est; tales enim nos esse putamus, ut jure laudemur. Hinc nascuntur innumerabilia peccata. *Cic.* 1 *Offic. n.* 91.

Citò nobis placemus. Quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus: adeóque indulgemus nobis, ut laudari velimus de iis, quibus contraria maximè facimus. *Senec. Ep.* 59.

Adulatoribus ne aures præbeas. Habent hoc in se naturale blanditiæ, etiam cùm rejiciuntur, placent; sæpe exclusæ, novissimè recipiuntur. *Ibid.* 4 *Quæst. procem.*

Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantûs, quæ mentem ad seria non patitur intendi; sic adulatorum & prava laudantium sermo diu, postquam auditus

auditus est, hæret, nec facile est illum animo excutere. Ideò claudendæ sunt aures blandis vocibus. *Ibid. Ep.* 123.

2. Alexandro cœlestes honores concupiscenti non deerat adulatio, perpetuum malum regum, quorum opes sæpius assentatio, quàm hostis, evertit. Græci quidam, non ingenii solùm, sed etiam nationis vitio, adulatores, veris amicis & maximorum exercituum ducibus à rege præferebantur. Hi tum cœlum illi aperiebant; Herculemque & Liberum & cum Castore Pollucem novo numini cessuros esse jactabant. Quæ adulationes Alexandro mirè placebant. *Q. Curt. l.* viii, *c.* 5. & 8. Etenim:

—— Nihil est quod credere de se
Non possit, cùm laudatur Diis æqua potestas.
Juvenal. Sat. iv.

Admonebat contrà Callisthenes, vir haudquaquam aulæ & assentantium accommodatus ingenio, ne rebus felicissimè gestis invidiam contraheret ascitâ Dei appellatione. At gravitas viri, & loquendi libertas invisa erat regi, quasi solus Macedonas paratos ad tale obsequium moraretur: fuitque propterea in eum iræ pervicacis. Cujus explendæ occasionem ubi invenit, virum præditum optimis moribus, indictâ causâ, excruciatum necavit. Quam crudelitatem sera pœnitentia secuta est. Certè nullius cædes majorem apud philosophos invidiam Alexandro excitavit. Hinc illa Senecæ: Fuit Callistheni ingenium nobile & furibundi regis impatiens. Ejus mors crimen Alexandri æternum est, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit, Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penès quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia oceano tenus vicit, ipsum quoque tentavit novis classibus, & imperium è Macedoniâ usque ad orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Denique ex his quæ fortiter feliciterque fecit, nihil tantam ei gloriam afferet, quantum dedecus cædes Callisthenis. *Senec. l.* vi. *Quæst. c.* 23.

3. Darius adversus Alexandrum in Ciliciâ pugnaturus, coëgerat undique penè innumerabilem militum multitudinem. Cujus aspectu cùm admodum lætus esset, spem quoque ejus inflabat adulatorum turba, certam de Alexandro victoriam pollicitantium. Conversus tum ad Charidemum virum belli peritum, qui Athenis, jubente Alexandro, expulsus, ad Darium confugerat, percontari cœpit: *Satisne ei videretur instructus ad obterendum hostem?* At ille, & suæ sortis, & regiæ superbiæ, oblitus, libere admonuit: *Illam ex omnibus orientis partibus excitam hominum multitudinem, purpurâ, argento, auroque fulgentem, futuram esse imparem Macedonibus, qui paupertate magistrâ usi, militarem disciplinam didicissent; & non decora arma, sed fortitudinem animi, ad prælium afferrent.* Itaque suasit, ut argentum atque aurum illud, quo ejus exercitus frustrà fulgeret, in conducendis è gente bellicosâ militibus insumeretur.

Erat Dario naturâ mite ac tractabile ingenium: sed naturam plerumquè fortuna corrumpit. Itaque veritatis impatiens, hospitem tunc maximè utilia suadentem abstrahi jussit ad capitale supplicium. Ille ne tum quidem libertatis oblitus: *Habeo*, inquit, *paratum mortis meæ ultorem. Expetat à te pœnas mei consilii spreti ipse, contra quem tibi suasi. Tu quidem licentiâ regni subitò mutatus, documentum eris posteris, homines, cùm se permisere fortunæ, etiam naturam dediscere.* Hæc vociferantem ii, quibus erat imperatum, jugulant. Sera deinde pœnitentia subiit regem: & Charidemum vera dixisse confessus, eum sepeliri jussit. *Q. Curt. l.* iii. *c.* 2.

4. Non defuit Caio Cæsari Caligulæ familiaritas hominum, vitia ejus assentatione alentium. Etenim magna fortunæ semper comes est adulatio. *Patercul. l.* ii. *c.* 102.

Ptolemæus rex Ægypti aliquandiu cum laude imperavit. Postea verò adulatoribus corruptus, Aristomenem, qui tutor ipsius fuerat, qui cuncta negotia prudenter administraverat, quem instar patris diu coluerat, tandem odio prosequi cœpit, ob illius in loquendo libertatem, ac postremo epoto cicutæ

poculo mori coëgit. Exinde magìs ac magìs efferatus, & tyrannicâ sævitiâ, non regiâ utens potestate, in odium Ægyptiorum venit, parumque absuit quin regno excideret. *Diod. Sic. l.* xxvi.

5. Duplex exemplum ex ingenti turbâ profertur, unde dicere licet quò prorumpat aliquando præpotentum hominum ira; & quàm turpiter iis assententur adulatores. *Senec. l.* iii. *de Irâ, c.* 14, 15.

Somnio quodam & deinde hariolorum responso territus Medorum rex Astyages, natum è filiâ suâ filium (qui postea Cyrus est dictus) Harpago amico necandum tradiderat. Quod cùm ille facere neglexisset, & infans inter pastores adolevisset; Astyages filium Harpagi, in ultionem servati nepotis, interfecit; & cùm ignaro patri edendum apposuisset in mensâ, identidem quærebat, *An placeret conditura?* Deinde ubi illum sceleftis epulis saturatum vidit, caput aliasque occisi reliquias misero patri jussit afferri: quas agnoscentem interrogavit, *Quomodo esset acceptus?* Harpagus, dissimulato dolore, crudeli regi turpiter adulari non dubitavit, &, *Apud regem,* inquit, *omnis cœna jucunda est.* Herodot. l. i. Justin. l. i. c. 4, 5. Senec. ibid.

Cambysem regem Persarum nimis deditum vino Præxaspes unus ex amicis monebat, ut parciùs biberet: *Turpem esse maximè regi ebrietatem,* dicens; *in quem omnium oculi conjicerentur, & cujus nec facta, nec dicta obscura essent.* Ad hoc ille: *Scies,* inquit, *quemadmodum semper mentis compos sim: & probabo jam oculos & manus post vinum etiam solitum officium præstare.* Bibit deinde largiùs, quàm aliàs, capacioribus scyphis: & jam vino gravis, objurgatoris sui filium procedere ultra limen jubet, allevatâque super caput sinistrâ manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis, quod petere se dixerat, figit, recisoque pectore, hærens in ipso corde spiculum ostendit. Tum respiciens patrem, an satis certam habeat manum, interrogat. Ille, ejus rei laudator, cujus nimis erat spectatorem fuisse, negavit *Apollinem potuisse certiùs sagittam mittere.* O regem cruentum, & dignum in quem omnium suorum arcus tenderentur! ô patrem animo ma-

gis, quàm conditione, servum! *Herodot. l.* ii. *Senec. ibid.*

6. Ad Trajani aures omnis adulatoribus obstructus erat aditus: silebant ergo, & quiescebant. Cùm non est, cui suadeatur, & qui suadeant, non sunt. *Plin. Paneg.*

Cùm Pescennio Nigro imperatori recens facto quidam panegyricum recitare vellet: dixit ei Niger: *Scribe laudes alicujus ducis optimi vita functi, & dic quid ille fecerit, ut eum nos imitemur. Nam viventes laudari irrisio est; maximè imperatores, à quibus aliquid sperari aut timeri potest. Ego verò vivus placere volo, mortuus etiam laudari.* Spart. in Nigr. c. 11.

Quo tempore Solon ad Crœsum vocatus venit Sardes, erat in regiâ Æsopus nobilis fabularum scriptor: qui dolens vicem Solonis parum benignè accepti, quòd Crœso interroganti liberè respondisset, his verbis eum admonuit: *O Solon, cum regibus aut quàm minime, aut quàm blandissimè, agendum est. Imo mehercule,* inquit Solon, *vel quàm minimè vel quàm optimè.* Plut. in Solon.

CAPUT XXXIV.

Fortis & constantis animi est non perturbari in rebus asperis. Cicer. 1 Offic. n. 80.

1. Sapientem nec secunda evehunt, nec adversa demittunt. *Senec. ad Helv. c.* 5.

Rebus angustis animosus, atque
Fortis appare —— *Horat. l.* ii. *Od.* 10.
Quem res plùs nimio delectavere secundæ,
Mutatæ quatient. —— *l.* i. *Ep.* 10.

Dicebat Bias eum verè infelicem esse, qui infelicitatem ferre non posset. Interrogatusque, *quidnam esset difficile? Ferre,* inquit, *fortiter mutationem rerum in deteriùs.* Diog. Laërtes in Bian.

Qui ea mala, quibus alii opprimuntur, magno animo fert, ipsas miserias in gloriam vertit. Quoniam ita affecti sumus, ut nihil æque apud nos admirationem occupet, quàm homo fortiter miser. *Senec. ad Helv. c.* 13.

2. Pulsus

2. Pulsus in exilium Seneca, refert ipse quo animo calamitatem exceperit. Viri sapientes, quibus me ab adolescentiâ dedi, me jusserunt omnes fortunæ impetus prospicere, antequam incurrant. Illis gravis est adversa fortuna, quibus est inexpectata: facilè eam sustinet, qui semper expectat. Quemadmodum repentinus hostium impetus imparatos prosternit, à paratis verò facilè excipitur.

Nunquam ego fortunæ credidi, etiamsi videretur pacem agere. Dedi operam, ut quæ in me indulgentissimè conferebat, pecuniam et honores, ea posset à me repetere, ita ut nihil propterea mens mea moveretur. *Ibid. c. 5.*

Fortuna jus in homines, mores non habet.
Nihil eripit fortuna, nisi quod et dedit. *P. Syrus.*

Qui munera fortunæ amaverunt, seque propter illa suspici voluerunt; illi jacent & mœrent, cum eos mobilia ista oblectamenta destituunt. At ille, qui se lætis rebus non inflavit, non est abjecto animo mutatis: sicque adversus utramque fortunam invictum animum tenet.

Ego in illis, quæ plerique mortalium optant, existimavi semper nihil veri boni inesse, atque ita inveni. In illis quoque, quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac purum invenio, quàm vulgus opinatur. *Senec. ubi supra.*

CAPUT XXXV.

Viri boni nati sunt in exemplar, & eos sibi præparat Deus.

1. Quæ verè mala dici possunt, à viris bonis removet Deus, scelera et flagitia. Quare verò quædam dura patiuntur, paupertatem, exilium, & alia ejusmodi? Ut etiam alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: *Quid habetis quod de me queri possitis, vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi: auro illo et argento & gemmis ornavi: intus boni nihil est. Non est ista solida & sincera felicitas. Vobis dedi bona certa mansura. Concessi vobis, quæ vulgò videntur metuenda, contemnere; quæ cupi-*

enda, fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona vestra intus sunt. Quæ incidunt tristia, horrenda, dura tolera-tu, istis vos non subduxi: animos vestros adversus omnia armavi. Senec. de Prov. c. 6.

Quemcunque fortem videris, miserum neges.

Senec. Hercul. ver. 464.

2. Vir bonus non tantùm Dei discipulus, et æmulator est, sed etiam vera progenies. Eum parens ille magnificus, sicut severi patres, duriùs educat, disciplinâ tristi continet, experitur, indurat, sibi præparat. Non vides quantò aliter patres, aliter matres liberos educent? Illi excitari eos maturè jubent ad studia obeunda, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, et sudorem illis et interdum lacrymas excutiunt. At matres fovere in sinu, continere in umbrâ volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus adversus bonos viros animum, et illos fortiter amat. *Senec. de Prov. c.* 1, 2.

CAPUT XXXVI.

Præclara est universæ vitæ æquabilitas.

1. Si quidquam est decorum, nihil est profectò magìs quam æquabiltas in omni vitâ, & idem semper vultus, eademque frons. Ut de Socrate accepimus, quem prædicare solita erat uxor ejus Xantippe se vidisse semper eodem vultu exeuntem domo & revertentem. Nec verò ea frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vitâ risisse Lucilius, Plinius nunquam; sed tranquilla & serena. Jure autem erat semper idem vultus, cùm mentis à quâ is fingitur, nulla fieret mutatio. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 99. & 112. 3 *Tusc.* 31. *Plinius, l.* vii. *c.* 19.

Ut omnia æquo animo feras, exemplum accipe Socratem per omnia aspera jactatum, invictum tamen & paupertate, et laboribus, tum quos militiæ pertulit, tum quibus domi est exercitus: cùm uxorem haberet moribus feram, linguâ petulantem; & liberos indociles, matri quàm patri similiores. Novissimè objecta illi est & religionum violatio, & juventutis corruptela, quam immitere in Deos, in parentes,

in rempublicam dictus est. Post hæc carcer & venenum. Hæc adeò Socratis animum non mov[illegible]nt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabil[illegible] & singularem laudem usque ad extremum servavit. Non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: æqualis fuit in magnâ inæqualitate fortun[illegible] *Ep.* 104.

2. Q. Metellus Numidicus Româ [illegible] ut suprâ dictum est, in Asiam secessit. In [illegible]m ei fortè ludos Tralibus spectanti litteræ [illegible]itæ essent, quibus scriptum erat, maximo senatûs & populi consensu reditum illi in patriam esse datum; nihil moveri visus est: non lætitiam proximè sedentibus ullâ ex parte ostendit: eumque constat pari vultu in exilium abiisse, & fuisse restitutum. Adeò moderationis beneficio & animi firmitate immotus inter secundas & adversas res permansit. *Valer. l.* iv. *c.* 1.

3. Brutus, in eo libro quem de virtute composuit, ait se vidisse M. Marcellum Mitylenis exulantem, & quantum natura homines pateretur, beatissimè viventem, neque unquam bonarum artium cupidiorem, quàm illo tempore. Bene ergo exilium tulit: necquicquam in animo ejus mutavit loci commutatio, quamvis eam & paupertas sequeretur. *Senec. ad Helv. c.* 9.

4. P. Rutilii Rufi verbis & factis admirabile inerat robur, quod nullâ unquam re inflecti ac debilitari potuit. Cùm esset ille vir exemplum innocentiæ, & illo nemo neque integrior Romæ esset, neque sanctior; reus factus, nullâ suâ culpâ, apud equites Romanos, penès quos tum judicia erant, nihil splendore actæ vitæ indignum fecit aut dixit: non insignia senatoris deposuit, non obsoletam vestem induit: & non modò supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem aut liberiùs causam dici suam, quàm simplex veritas ferebat. Damnatus itaque est repetundarum vir inter optimos numerandus, & missus in exilium. *Valer. l.* ii. *c.* 10. vi. *c.* 4. *Cicer.* i. *Orat.* 229. *Livius, l.* lxx.

Ex Italiâ in Asiam venienti legatos obviàm miserunt certatim omnes civitates, tutum honoratumque

apud

apud se secessum pollicentes, ita ut non tam exulare, quàm triumphare videretur, essetque unde ille fortunæ suæ gratia ageret. Cùm ei inter Smyrnæos, à quibus fuerat civitate donatus, agenti quidam consolandi causâ dixisset, instare bella civilia Romanorum, brevique f[illegible]a ut propterea omnes exules revertèrentur. [illegible] *tibi,* inquit Rutilius, *mali feci, ut mihi pejor*[illegible]*itum, quàm exitum, optares? Malo ut patria exilio* [illegible] *erubescat, quàm reditu mæreat.* Quod dixerat, præstitit: nam cùm ei reditum in patriam postea Syllana victoria facilem faceret; in exilio, ne quid adversus leges peccaret, remansit. *Senec. Benef. l.* vi. *c* 37.

Multos illustrat fortuna, dum vexat. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset injuriam. Cùm violata est, effulsit. *Senec. Ep.* 79.

LIBER QUINTUS.

DE TEMPERANTIA.

CAPUT I.

Ratione duce per totam vitam eundem est.

1. TEmperantia moderatrix omnium commotionum animi est, è libidine avocat, inani lætitiâ gestire non finit: hæc pacem animis affert: in rebus expetendis aut fugiendis rationem ut sequamur, monet: in eâ verecundia, modestia, omnis sedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 42. 1 *de Fin. n.* 47. 1 *Offic. n.* 93.

2. Est animus in partes distributus duas, quarum una in appetitu posita est, qui hominem huc & illuc rapit: altera in ratione, quæ docet & explanat quid faciendum fugiendumve sit. Efficiendum autem est

ut

ut ratio præsit, appetitus verò obtemperet. Quod temperantiæ munus est. 2 *Tusc. n.* 47.

In animis omnium est naturâ molle quiddam, demissum, humile. Si nihil esset aliud, quid esset homine deformius? Sed præstò est domina & regina ratio, cujus magna vis. Hæc ut semper imperet illi parti quæ obedire debet, curandum est: imperet autem velut servo dominus, imperator militi, parens filio.

Ratione duce per totam vitam eundum est: minima maximaque ex hujus consilio gerenda sunt. *Senec.* 2 *Benef. c.* 18.

CAPUT II.

In sedatione perturbationum animi vita beata.

1. Omnes animi perturbationes rationem repellentes, nullum beatæ vitæ locum relinquunt, hique soli beati dicendi sunt, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ efferunt, nullæ voluptates molliunt. Ut autem maris tranquillitas intelligitur, nullâ ne minimâ quidem aurâ fluctus commovente; sic animus quietus & placatus status cernitur, cùm perturbatio nulla est, quâ moveri queat. *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 15.

2. Quemadmodum civitas in seditione beata esse non potest, nec in discordiâ dominorum, domus: sic animus secum ipse discordans, pugnantibus & contrariis studiis consiliisque, nullam gustare partem potest veræ voluptatis. *Cic.* 1 *de Fin. n.* 58.

3. Quòd si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur, quantò magìs animi morbis impediri necesse est? Animi autem morbi sunt cupiditates divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt & curis conficiunt. *n.* 59.

4. Beatum dicamus hominem eum, cui unum bonum honestas, unum malum turpitudo videatur. Cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Quem honesti cultorem & virtute contentum nec extollant

fortuita, nec frangant. Qui fortunæ muneribus utatur, non serviat. Hunc necesse est sequantur gaudium inconcussum & æquabile, perpetua tranquillitas & libertas, pax animi & magnitudo. *Senec. de Beat. c.* 3, 4.

5. Cùm ex Socrate quæsitum esset à Polo, nonne beatum putaret Archelaum Perdiccæ filium, qui tum fortunatissimus haberetur? *Haud scio*, inquit Socrates, *nunquam enim cum eo locutus sum.* Pol. *An tu aliter id scire non potes?* Soc. *Nullo modo.* Pol. *Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere beatusne sit!* Soc. *An ego possim, cùm ignorem quàm sit bonus?* Pol. *Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas?* Soc. *Ita prorsùs existimo, bonos beatos, improbos miseros.* Pol. *Miser ergo Archelaus?* Soc. *Certè, si injustus.*

Nonne hic videtur Socrates omnem beatam vitam in unâ virtute ponere? *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 34. *Plato in Gorgiâ.*

CAPUT III.

Malus beatæ vitæ judex populus.

Vivere omnes beatè volunt: sed quid sit, quod beatam vitam efficiat, non pervident. Statuendum itaque primùm quid appetendum nobis sit; tum circumspiciendum, quà pervenire illò celerrimè possimus. Nihil magis est cavendum quàm ne pecorum ritu sequamur gregem nos antecedentium, pergentes non quà eundum est, sed quà itur. Id nobis maximè nocet, quod non ad rationis lumen, sed ad similitudinem aliorum vivimus: eadem laudamus, eadem probamus quæ multitudo, & alienis perimus exemplis. Id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet.

Una salutis via est, si separemur à cœtu. Hæc quidem pars major est: at ideo pejor. Meliora pluribus placere non solent, & argumentum pessimi turba est. Quæramus quid optimum factu sit, non quid usitatissimum: quid nos in possessione felicitatis

æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo judici, probatum sit. *Senec. de Benef. c.* 1, 2.

2. Quodam die cùm populus è theatro egrederetur, Diogenes adversus populum nitens ingrediebatur. Interrogatus quâ de causâ id faceret: *Hoc*, inquit, *in omni vitâ facere studeo.* Diog. Laërt. in Diog.

Dicebat Antisthenes: *Satiùs esse cum paucis viris bonis dissentire ab omnibus malis, quàm cum multis malis dissentire à paucis bonis.* Idem aliquando laudatus ab improbis hominibus: *Quàm timeo*, inquit, *ne fortè quid mali fecerim!* Et Antimachus poëta, cùm convocatis auditoribus legeret magnum volumen suum, et eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent; *Legam*, inquit, *nihilominus: Plato enim mihi unus instar omnium est.* Idem in Antist. Cicer. in Bruto, 191.

3. Anaxagoras interroganti cuidam, quisnam esset beatus, non parum prudenter respondit: *Nemo ex his quos tu felices existimas: sed eum in illo numero reperies, qui à te ex miseris constare creditur. Non erit ille divitiis & honoribus abundans: sed aut exigui ruris aut non ambitiosæ doctrinæ fidelis ac pertinax cultor; in pectore, quàm in fronte, beatior.* Valer. l. vii. c. 2.

Ubi Crœsus Solonem, quem ad se Sardes vocaverat, audivit accedere; ut advenæ oculos perstringeret, eumque aliquâ sui admiratione afficeret, corpus quàm potuit magnificentissimè exornavit, et vestem tum variis coloribus distinctam, tum auro & gemmis fulgentem induit. Quo spectaculo non modo nihil moveri visus est Solon, nullamque emisit vocem, quâ regi, pro ejus expectatione, gratularetur; sed etiam satis ostendit se ejusmodi ineptias contemnere, & angusti animi esse ducere. Jussit ergo Crœsus omnes ei pecuniarum suarum thesauros aperiri, et regium omne instrumentum ac supellectilem ante ejus oculos explicari. Quæ cuncta contemplatus Solon, ut ad regem est reductus; quæsivit ab eo rex, *an quem in terris hominem vidisset se beatiorem?* Ille Tellum nominavit popularem suum, virum bonum, qui rebus

ad vitam degendam necessariis cùm non caruisset, egregiè pugnando vitam pro patriâ profuderat, relictis liberis bene institutis & probatis. Tum verò Crœso & agrestis & insanus Solon est visus, qui beatitudinem non auro neque argento metiretur, & privati hominis vitam atque obitum tantæ opulentiæ tantoque imperio præferret. Interrogavit tamen eum denuo, *an post Tellum istum cognosceret aliquem alium se ipso beatiorem?* Beatiores profectò fuisse, respondit Solon, Cleobin & Bitonem; fraternâ inter se amicitiâ & singulari in matrem pietate insignes viros: qui morantibus bobus, â quibus eorum genitrix ad Junonis delubrum trahi deberet, jugum plaustri ipsi subierant, & sacris peractis epulati non surrexerant postridie: sed vitam cum morte fine ullo dolore commutaverant. *Quid ergo,* inquit jam irâ incensus Crœsus, *nullóne nos numero inter beatos ponis?* cui Solon, nec adulari sustinens, nec iram ultra moveri volens: *Nos quidem Græci,* inquit, *ô Lydorum rex, quàm variis casibus pateat hominum vita, cernentes, nemini licere existimamus propter præsentia bona animos tollere: neque felicitatem suspicimus, quæ temporis vicissitudinibus obnoxia sit: illum verò solum beatum dicimus, cui vitam feliciter absolvere Dii concesserunt. Viventis enim & adhuc fortunæ telis propositi hominis beatitudo, non minùs incerta & dubia est quàm militis in acie decertantis victoria ac corona.* His dictis, discessit Solon à rege offenso magìs, quàm emendato. *Plut. in Solon.*

. . . . . . Ultima semper
Expectanda dies homini est, dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet.
Juven. Sat. x. ver. 274.

CAPUT IV.

Corpori indulgendum, non serviendum.

1. Corpus quia nihil fieri fine illo potest, magìs necessariam rem crede, quàm magnam. Vanus suggerit voluptates breves, ac, nisi magnâ moderatione temperentur, pœnitendas. Senec. Ep. 13.

Fateor

Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem. Non nego indulgendum illi, serviendum nego. Multis enim serviet, qui pro illo nimiùm timet, qui ad illud omnia refert. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur ejus cura: ita tamen, ut, cùm exiget ratio, dignitas, fides, in ignem mittatur. *Ep.* 14.

Major sum, inquiebat Seneca, & ad majora genitus, quàm ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quàm vinculum, & pondus, & pœnam. Nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem; nunquam in honorem hujus corpusculi mentiar. Contemptus corporis sui certa libertas est. *Ep.* 65.

Sapiens corporis, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi, cui imperare debet, subjicit. Nemo liber est, qui corpori servit. Nam multos dominos nimia pro corpore solicitudo nobis imponit. *Ep.* 92.

2. Memento hanc salubrem vitæ formam tenere, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Duriùs tractandum est, ne animo malè pareat. Cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversùs infesta corpori. Hæc utrùm è congesto cespite, an è vario lapide gentis alienæ exstructa sit, nihil interest. Scito hominem tam bene culmo, quàm auro, tegi. Imò culmus liberos tegit, sub marmore atque auro servitus habitat. *Ep.* 8. *Ep.* 90.

Tutus in mensâ capitur angustâ cibus:
Venenum in auro bibitur. *Senecæ Thyest. ver.* 453.

CAPUT V.

Cibus & potus desiderio condiuntur.

Cicer. 5 Tusc. 97.

1. Magìs juvat bibere sitientem, gratior est esurienti cibus. Fames commendat cibos: nihil contemnit esuriens. *Senec. Ep.* 78. 119.

Darius in fugâ, cùm aquam turbidam & cadaveribus inquinatam bibisset; negavit unquam se bibisse

jucundiùs: nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat; cui cùm peragranti Ægyptum cibarius in casâ panis datus esset, nihil visum est illo pane jucundius. *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 97.

Artaxerxes Mnemon, cùm ficis aridis & pane hordeaceo vesceretur, in fugâ direpto ejus commeatu: *Quali*, inquit, *voluptate hactenus carui!* Plut. Apoph.

2. Socratem ferùnt, cùm usque ad vesperum contentiùs laboraret, quæsitumque esset ex eo quare id faceret, respondisse: *Se, ut meliùs cœnaret, obsonare famem, ambulando: cibi enim condimentum esse famem, potionis sitim.* Cicer. ibid. 2 de Fin. n. 92.

Cùm Dionysius tyrannus à Lacedæmoniis convivio exceptus esset; negavit se jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, fuisse delectatum. Tum quidam: *Minimè mirum*, inquit: *condimenta enim defuerunt. Quæ tandem?* inquit ille. *Labor in venatu, cursus, fames, sitis.* Cicer. 5 Tusc. n. 97.

Mausoli Cariæ regis soror Ada, patrio regno ab Alexandro donata, arte multâ parari curavit exquisiti saporis cibos & varia bellaria: quæ cum ipsis coquis & cupediariis regi donum misit, tanquam relatura gratiam bene merenti, si armorum laboribus fatigatum recrearet Asiatici luxûs deliciis. At ille talia munera aversatus, reginæ quidem in se voluntati comiter gratias egit: *Ceterùm coquos ad se mitti, nihil opus fuisse*, dixit: *cùm duos longè meliores haberet, quos olim à Leonidâ pædagogo accepisset, nempe iter antelucanum ad prandium, & prandium frugale ad cœnam.* Addiditque, Leonidam solitum fuisse suas vestes, & stragula & arculas perscrutari, ne fortè mater Olympias, nimiùm filio puero indulgens, aliquid delicatioris cibi clam abscondisset. Puerilis institutionis diu memor fuit Alexander: nam cùm Asiam pervagaretur; si qui ad eum arborum rari fructus, pisces, aliique cibi exquisiti afferrentur, eos amicis dividebat, vix unquam sibi quicquam ex his servans. *Plut. in Alex. Q. Curt. suppl. l.* ii.

CAPUT

CAPUT VI.

Disce parvo esse contentus.

Senec. Ep. 110.

1. Non præcipio ut naturæ neges quod poscit: sed ut, quidquid naturam excedit, scias non necessarium. Esurio? edendum est. Utrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio? bibendum est. Utrùm hæc aqua sit è proximo lacu accepta, an ea quam nive aut glacie inclusero ac refrigeravero, ad naturam nihil pertinet Illa hoc unum jubet, sitim extingui. Utrùm aureo poculo utar, an manu concavâ, nihil refert. Finem rerum omnium specta, & supervacua dimittes. *Ep.* 119.

2. Civitates quædam universæ, naturam quæ parvo contenta est, secutæ, parvo victu delectatæ sunt, ut Lacedæmonii. Persas negat Xenophon ad panem quidquam adhibere solitos esse, præter nasturtium. Si quædam etiam suaviora natura desiderare videatur, quàm multa ex terrâ arboribusque nascuntur suavitate præstanti? *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 99.

3. Non utile solùm sed etiam necessarium est, parvo assuescere. Multæ difficultates & locorum & temporum occurrunt etiam locupletibus, & magnâ rerum copiâ instructis. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest; carere æquo animo iis quæ non habet, & rebus oblatis hilaris uti. In villam tuam nocte multâ venis non expectatus; nihil paratum invenis; panem è mensâ suâ tibi apponit villicus malum. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & siligineum fames reddet: ideò non est antè edendum, quam illa imperet. *Senec. Ep.* 119.

4. Cupiditati nihil satìs est: Naturæ satìs est etiam parum. Parabile est, quod natura desiderat: ad manum est, quod satis est: ad supervacua sudatur.

Corporis exigua desideria sunt: quidquid ultrà concupiscitur, libidini quæritur, non necessitati. Non est necesse omnia perscrutari maria, nec strage ani-

malium ventrem onerare, nec conchylia ex ignoto litore eruere. Dii Deæque istos perdant, quorum luxuria fines imperii Romani transcendit, & undique convehit cibos gulæ omnia nota fastidienti. O miserabiles, quorum palatum non excitatur, nisi ad cibos, quos non eximius sapor, sed raritas & difficultas parandi pretiosos facit; & qui cùm famem exiguo pretio possint sedare, magno irritant. *Ad Helv. c.* 9. & *Ep.* 4.

5. Cn. Pompeio ægrotanti quum præcepisset medicus ut turdum ederet, negarent autem servi eam avem usquam æstivo tempore posse reperiri, nisi apud Lucullum, qui turdos domi saginaret; prohibuit Pompeius inde peti, sed medico dixit: *Ergo nisi Lucullus perditus deliciis esset, non viveret Pompeius?* & aliam avem, quæ parabilis esset, jussit sibi apponi. *Plutar. in Lucul.*

CAPUT VII.

Platonicæ & Syracusanæ mensæ.

1. Timotheus dux Atheniensis tam felix in expugnandis urbibus fuit, ut ejus dormientis effigies depicta sit, tenentis rete, in quod Fortuna urbes cogeret. Quod quidem vel assentandi vel irridendi causâ excogitatum est. Certè ejusmodi honores ei ab Atheniensibus habiti sunt, qui antea nemini. Cùm maximè & rerum gloriâ & potentiâ floreret, incidit fortè in Platonem extra Athenarum mœnia cum discipulis ambulantem. Quem ut aspectu venerabilem conspexit, audivitque non de armis & classibus, non de tributis & stipendio aliisque ejus generis rebus differentem; sed de bono atque honesto; exclamavit: *O beatam vitam! ô veram felicitatem!* quibus verbis significabat ejusmodi colloquia omnibus divitiis atque honoribus sibi videri potiora. Eundem Timotheum ferunt, cùm aliquando in Academiâ cœnavisset apud Platonem, fuissetque frugali mensâ & erudito prudentique colloquio exceptus; eo convivio fuisse mirè delectatum: cùmque Platonem vidisset postridie, dixisse: *Vestræ quidem cœnæ non solum in præsentiâ*

sed

sed etiam postero die jucunda sunt. Ælian. l. ii. c. 18. Suidas. Cicer. 5 Tusc. n. 100.

2. Est præclara epistola Platonis ad Dionis, qui ipsum in Siciliam vocaverat, propinquos, his ferè verbis: *Quò cùm venissem; vita illa, beata quæ ferebatur, plena Italicarum Syracusanarumque mensarum, nullo modo mihi placuit; bis in die saturum fieri: nunquam pernoctare solum: cæteraque, quæ comitantur huic vitæ, in quâ sapiens nemo efficitur unquam, moderatus verò multò minùs.* Neque enim mente rectè uti possumus, multo cibo & potione completi. *Cicer. ibid.*

Idem Plato cùm videret Agrigentinos magnis impensis ædificare, nec minoribus cœnare: *Agrigentini,* inquit, *ædificant, quasi semper victuri: & cœnant, quasi ultimùm cœnaturi.* Ælian. l. xii. c. 18.

Platonis magister Socrates nonnullos divites ad cœnam vocaverat, & Xantippem uxorem pudebat modici apparatûs. Cui Socrates: *Bono esto animo,* inquit, *nam si homines boni frugique sunt, æquo animo ferent; si mali atque intemperantes, de his nihil curandum.* Diog. Laërt. in Socrat.

CAPUT VIII.

Convivia Lacedæmoniorum.

1. Providit Lycurgus ne quis Lacedæmoniorum privatim gulæ indulgeret. Itaque instituit ut omnes sine ullo discrimine communi mensâ & frugali victu uterentur. Nemini licebat ad publica convivia venire præsumptis domi cibis expleto. Propterea acriter sese invicem observabant, atque eum, qui non biberet cum ipsis aut vesceretur, irridebant, & objurgabant ut intemperantem & à promiscuo convictu fastidiosè abhorrentem. Singulis mensis quindeni accumbebant ut plurimùm, nec quemquam abesse, nisi gravissimâ de causâ, licebat. Itaque cùm è bello, quo Athenienses vicerat, reversus rex Agis, domi cum uxore vellet cœnare; portionem postulanti non miserunt magistratus.

2. Ad hæc convivia pueri quoque, sicut ad temperantiæ scholam, deducebantur. Ibi crebros de re-

publicâ ſermones excipiebant, magiſtros liberè & facetè cavillantes audiebant, aſſueſcebantque et ipſi jocari, & dicteria citra ſcurrilitatem jacere, atque aliorum cavillis non offendi: namque videbatur in primis Laconicum, cavilla æquo animo ſuſtinere. Si quis tamen ſe eorum impatientem diceret, à facetiis in illum temperabatur.

Ut quiſque intrabat, natu maximus commonſtratis ei foribus dicebat: *Ex his nihil hic dictorum egreditur.*

Inter opſonia prima laus erat juri nigro, quo ſenes maxime delectabantur, relictâ juvenibus carne. Ubi mediocriter biberant, ſine face recipiebant ſe domum, neque permittebatur ad lumen incedere, ut diſcerent in tenebris & nocte commeare ſidenter. *Plut. in Lycurg.*

3. Sunt quidam delicatuli, mulieribus aliquando ciborum omnium faſtidio laborantibus non diſſimiles: nam & ipſi ſolitos cibos faſtidiunt. Itaque ut obtuſum ferrum novâ acie eget; ſic eorum ſtomachus acui quodam modo poſtulat nonnunquam, ſive aceto, ſive acerbo aliquo condimento. Quantùm ab iſtis differebat Lacon ille! qui cum conſpexiſſet quemdam ejuſmodi delicatulum pretioſam aviculam ſibi appoſitam præ faſtidio renuere: *At mihi*, dixit, *etiam vultur & hircus ſapiunt.*

CAPUT IX.

Caſtigata corporis obeſitas.

1. Lacedæmoniis lex erat, ne quis vultu præferret mollitiem colore fœmineo, aut corporis nimiam molem haberet: hoc enim ſegnitiem declarare videbatur, illud animum parum virilem. Decimo quoque die adoleſcentes Ephoris ſeſe exhibebant conſpiciendos. Si eſſent corpore bene compacto et per exercitia roborato, laudabantur: contra, ſi membra flaccida et molliora viderentur, ſuccreſcente per inertiam pinguedine, verberibus plectebantur. Itaque Nauclidem Polybiadæ filium, præpinguem per luxuriam factum, cùm in mediam concionem produxiſſent

Ephori,

Ephori, & ibi Lysander eum graviter objurgâsset; parum abfuit quin è civitate ejicerent. Certè exilium minitati sunt, nisi emendaret vitam, quæ Ionica magìs quàm Lacedæmonica erat: et corporis habitum, qui patriæ dedecori esse videbatur, temperantia & exercitiis corrigeret. *Ælian. l.* xiv. *c.* 6. *Athen. l.* xv. *c.* 12.

Censores Romani equiti nimis pingui equum adimere soliti erant, sive minùs idoneum esse rati hominem tanto corporis pondere ad faciendum equitis munus; sive non omnino desidiæ culpâ vacare videretur, cujus corpus tam immodicè exuberâsset. *A. Gell. l.* vii. *c.* 23.

2. Non inutile erit pauca alia de severitate censoriâ hîc exscribere.

Si quædam coram censoribus erant intempestivè dicta aut facta, ea notatione suâ non carebant. Cujus rei omnium instar erunt hæc exempla duo. Censores P. Scipio Nasica & M. Popilius quum equitum censum agerent; equum nimis strigosum sed equitem ejus admodum succi plenum & pinguem viderunt; *Et cur*, inquiunt, *ita est, ut tu sis, quàm equus, curatior? Quoniam*, inquit, *ego me curo, equum Statius nihili servus.* Visum est parum reverens esse responsum, relatusque inter ærarios est eques.

Quidam amico apud censores aderat advocatus. Is cùm clarè nimis & sonorè oscitâsset, parum abfuit quin plecteretur, & de notâ illi inurendâ deliberatum est. Sed cùm ille dejerasset invitissimum se oscitatione victum fuisse, tenerique eo vitio quod oscedo appellatur; tum notæ jam destinatæ exemtus est. *Idem, l.* iv. *c.* 20.

CAPUT X.

Corporis voluptas non est digna hominis præstantiâ.

1. Nunquam oblivìscendum est quantum natura hominis pecudibus reliquisque bestiis antecedat. Illæ nihil sentiunt nisi voluptatem, ad eamque feruntur omni impetu. Si quis verò hominum voluptate ca-

piatur,

piatur, ad eamque sit paulò propensior; occultat & dissimulat appetitum ejus, propter verecundiam. Ex quo intelligitur, corporis voluptatem non satis esse dignam hominis praestantiâ, eamque contemni & rejici oportere. Si verò sit quispiam, qui aliquid tribuat voluptati; diligenter ei tenendus est ejus fruendae modus. Itaque victus cultusque corporis ad valetudinem referantur, & ad vires, non ad voluptatem. Atque etiam si considerare volumus, quae sit in naturâ hominis excellentia & dignitas; intelligemus quàm sit turpe diffluere luxuriâ & delicatè ac molliter vivere; quàmque honestum, parcè, continenter, severè, sobriè. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 105.

Si divina nostris animis origo est, tendendum ad virtutem, nec voluptatibus corporis serviendum. *Quintil. l.* xii. *c.* 2.

Dicebat Socrates: *Multos homines propterea velle vivere, ut ederent & biberent: se bibere atque esse, ut viveret.* A. Gell. l. xix. c. 2.

2. Corporis voluptas fragilis est, brevis, & eo vicinior fastidio, quò avidiùs hausta est. Ejus subinde necesse est, aut poeniteat hominem aut pudeat. In eâ nihil magnificum, aut quod naturam hominis Diis proximi deceat. Imò res humilis est, & foeda. Haec est voluptas & homine & viro digna non implere corpus; nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum maximè optanda est quies: sed omni animi perturbatione carere. *Senec.* 7 *Benef. c.* 2.

Lysandro Spartiatae, cùm in Ioniam venisset, hospites ejus inter alia munera bovem & placentam miserunt. Ille oculis in placentam conjectis, quaesivit quodnam esset illud cibi genus? Respondit qui afferebat, ex melle & aliis suavibus condimentis esse confectum. *Hoc ergo*, inquit Lysander, *date helotibus* (qui servi erant) *non est enim hominis liberi cibus.* Bovem verò jussit Lacedaemoniorum more apparari, & libenter jucundéque in coenâ comedit. *Aelian. l.* iii. *c.* 20.

Cùm Agesilaüs pariter oblata sibi à Thasiis esculenta & poculenta magni pretii multa helotibus distribui jussisset, quaerentibus causam Thasiis respondit,

dit, *eos qui probitati ac fortitudini studuerunt, non decere istiusmodi irritamentis gulæ delectari: propterea quòd ingenuos homines iis rebus moveri non oporteat, quibus servitia capiantur.* Itaque farinam tantùm ab iis accepit. *Plut. in Apoph.*

CAPUT XI.

Corpus & animum ad patientiam exercere.

1. Exercendum est corpus, & ita afficiendum, ut obedire rationi possit in exequendis negotiis, & in labore tolerando. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 79.

Corpus humanum propè uti ferrum est. Ferrum si exerceas, conteritur; si non exerceas, tamen rubigo consumit. Item homines exercendo videmus conteri: si nihil exerceas, inertia atque torpedo plùs detrimenti affert, quàm exercitatio. *A. Gell. l.* xi. *c.* 2.

Socrates, ut corpus adversus ea, quæ fortuitò patienda essent, obfirmaret, dicitur, inter alios labores & exercitia, aliquando stare solitus à solis ortu ad solem alterum orientem, inconnivens, immobilis, ore atque oculis eundem in locum directis cogitabundus. In ipso frigore hiemis glaciem nudis pedibus calcabat. Collectâ corporis exercitationibus siti, non tamen priùs bibebat, quàm primam è puteo haustam aquæ urnam effudisset. *Idem, l.* ii. *c.* 1. *Plut. de garr.*

Diogenes pariter omni ex parte se ad laborum tolerantiam exercens, hieme statuas nive perfusas complectebatur, æstate sese in fervidâ arenâ volutabat. *Diog. Laërt. in Diog.*

Quoniam majore corporis sarcinâ animus quasi opprimitur, & minùs agilis est; exerceatur corpus. Sint tamen exercitationes breves: quæ tempori parcant, cujus præcipua ratio habenda est. Citò redi à corpore ad animum. Illum diebus ac noctibus exerce. Hanc exercitationem non frigus, non æstas impedit, ne senectus quidem. *Senec. Epist.* 15.

2. Animum domesticis malis ad patientiam exercebat Socrates. Ejus uxor Xantippe morosa admodum fuisse fertur & jurgiosa, ita ut per diem perque noctem marito molesta esset. Has ejus intemperies

periem demiratus Alcibiades, interrogavit Socratem, quænam ratio esset, cur mulierem tam acerbam domo non exigeret? *Quoniam*, inquit Socrates, *cùm illam domi talem perpetior, exerceor atque insuesco, ut cæterorum quoque foris petulantiam & injuriam faciliùs feram: itaque ego illis similiter, qui ferociorem equum eligunt, quem domant, futurum rati, ut cæteris postea faciliùs uti possint.* A. Gell. l. ii. c. 1. Xenoph. in Conv.

Cùm in conjugem, ipsâ judice, mitissimum, iracunda illa mulier aliquando convitia & maledicta conjecisset, deinde verò sordidam aquam effudisset: *Nonne*, inquit amicis Socrates, *verè dicebam, à Xantippe post tonitrua pluviam venturam?* Diog. Laërt. in Socr.

3. Mirâ quadam ratione se ad ciborum abstinentiam exercebant Pythagorei. Apparato enim omni genere ferculorum, quæ in lautis conviviis apponi solent, cùm diutissimè oculos pavissent, eoque spectaculo comedendi cupiditatem excitâssent; statim mensam tolli jubebant, & discedebant impransi. *Diodor. Sic. l.* vi.

CAPUT XII.

Bonæ valetudinis mater est frugalitas.

1. Valetudo sustentatur notitiâ sui corporis; & observatione earum rerum quæ prodesse solent aut obesse; & continentiâ in victu omni atque cultu, corporis tuendi causâ; & prætermittendis voluptatibus: postremò arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. *Cic.* 2 *Offic. n.* 86.

Bonæ valetudinis priscorum Romanorum quasi quædam mater erat frugalitas, inimica luxuriosis epulis. Maximis viris prandere & cœnare in propatulo verecundiæ non erat. Nec sanè ullas epulas habebant, quas populi oculis subjicere erubescerent. Deinde ubi mores paulatim in pejus ruissent; imperari cœpit, ut patentibus januis pransitaretur & cœnitaretur, sicque civium oculi luxuriæ modum facerent. Deinde variæ leges latæ sunt, quibus non solùm cœnarum sumtus finitus est, sed etiam genus ciborum. *Valer. l.* ii. *c.* 5. *Macrob.* 2 *Sat. c.* 13. *A. Gell. l.* ii. *c.* 14.

2. Potest

2. Poteſt aliquatenus noſtrâ providentiâ longior prorogari huic corpuſculo mora, ſi voluptates, quibus pars major hominum perit, poterimus regere, & coërcere. Plato erat quidem corpus validum ac forte ſortitus; ſed navigationes ac varia pericula multùm detraxerunt viribus. Tamen omnia ferè vitæ ſuæ tempora inoffensâ valetudine traduxit. In illius peſtilentiæ vaſtitate, quæ in belli Peloponneſiaci principiis Athenienſium civitatem internecino genere morbi depopulata eſt, ipſe parcè & moderatè victitando, & iis carendo voluptatibus, quæ corpus & animum frangunt aut debilitant, communi omnium cladi nequaquam obnoxius fuit. Temperantia eum perduxit ad ſenectutem: & natali ſuo deceſſit, quum annum unum atque octogeſimum implêſſet. Dubium autem eſſe non debet, quin aliquos ex hâc ſummâ annos libenter fuiſſet remiſſurus. Nam cùm eum juberent medici ex Academiâ, loco morbis infeſto, demigrare in Lyceum, ut valetudini conſuleret; conſilium illud aſpernatus, ait: ſe ne in Atho quidem montem, ubi homines diutiùs quàm alibi vivere credebantur, commigraturum, etiamſi ſciret ſe illuc omnium diutiſſimè victurum. *Senec. Ep.* 58. *Aul. Gell. l.* ii. *c.* 2. *Ælian. l.* ix. *c.* 10.

3. Medicina quondam paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis & vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Minus illa negotii habebat, cùm homines uterentur facili nec per artem corrupto cibo: qui poſtquam cœpit non ad tollendam ſed ad irritandam famem quæri, & inventæ ſunt mille conditura, quibus aviditas excitaretur; quæ alimenta erant, onera facta ſunt, dum malè aſſueſcit venter plùs capere, quàm poteſt: hincque exorti innumerabiles morbi, ſupplicia luxuriæ. Quando homines corpora opere ac vero labore durabant, & eos aut curſu, aut venatu, aut tellure verſatâ defatigatos atque eſurientes excipiebat domi cibus parabilis & ſimplex; nihil opus erat tam magnâ medicorum ſupellectile, nec tot ferramentis ac pyxidibus. Multos morbos ac medicos multa fercula fecerunt. Vide

quantum rerum per unam gulam transiturarum permiscet luxuria, terrarum marisque vastatrix; quot coqui, pistores, ministratores, ad coquendam & inferendam cœnam discurrant! Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! *Senec. Ep.* 95.

4. Cum Mandanem filiam & Cyrum nepotem adhuc puerum epulis exciperet Astyages Medorum rex; patinas eis multas apposuit cum cujusvis generis condimentis ac cibis. Ibi Cyrum dixisse ferunt: *Quantum tibi, mi avi, negotii datum est in cœnâ: si ad omnes istas patinas manus extendere necesse est, & cibos hosce tam varios degustare!* Tum Astyages: *Quid?* inquit, *an non tibi cœna multò videtur melior esse Persicâ?* Ad quæ Cyrus: *Nequaquam, avi. Nam via multò simplicior apud nos & rectior est ad satietatem, quàm apud vos. Etenim ad eam aliquid carnis & panis nos deducit; cùm vos eodem, quò nos, tendentes, multas per ambages & circuitus sursum deorsum vagati, vix eò tandem perveniatis, quò dudum nos pervenimus.* Xenoph. Cyrop. l. i.

CAPUT XIII.

Omne vitium ebrietas & incendit & detegit.

1. Turpe est, plus sibi quempiam ingerere cibi & vini, quàm capiat, & stomachi sui non nôsse mensuram. Quàm multa ebrii faciunt quibus sobrii erubescunt? Non est animus in suâ potestate ebrietate devinctus. Onerati vino, ut cibum & potum, sic secretum, non continent: quod suum alienumque est, pariter effundunt.

Nihil aliud est ebrietas quàm voluntaria insania, & brevis furor. Hinc Alexander carissimum sibi ac fidelissimum amicum Clitum inter epulas transfodit. M. Antonium, magnum virum, & ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, quam ebrietas & Cleopatræ amor? Hæc illum res hostem reipublicæ, hæc hostibus suis imparem, hæc crudelem fecit, cùm inter apparatissimas epulas vino gravis, sitiret tamen sanguinem: Solet nempe vinolentiam crudelitas sequi.

Omne

Omne vitium ebrietas & incendit & detegit; obstantemque malis conatibus verecundiam removet. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit: tunc libidinosus cupiditatibus suis, quantum petierunt, sine dilatione permittit: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sævo, malignitas livido: omne vitium laxatur & prodit. Adjice illam ignorationem sui, parum explanata verba, gradum errantem, vertiginem capitis, stomachi tormenta, cùm effervescit vinum, ac viscera ipsa distendit.

2. Quæ gloria est, capere multum vini? Cùm penès te palma fuerit, cùm omnes convivas viceris virtute magnificâ, & nemo tam vini capax fuerit; vincêris à dolio. *Senec. Ep.* 83.

Aristippus cuidam glorianti quòd multum bibens non inebriaretur: *Hoc*, inquit, *& mulus facit*. Sic Demosthenes, cùm legati ad Philippum missi, atque inde Athenas reversi, regem eo nomine laudarent quòd plurimùm biberet: *Hoc*, inquit, *ei cum spongiâ commune est*. Diog. Laërt in Aristip. Plut. in Dem.

Mirabatur Anacharsis quod Græci initio convivii cyathis parvis uterentur, ubi verò saturati essent, majoribus; judicans potum adhibendum esse tantùm ad sedandam sitim: absurdum igitur esse tum bibere cùm jam sitis esset sedata. Idem interrogatus quo pacto quis vitare posset ne vini potator fieret: *Si*, inquit, *præ oculis habeat ebriorum indecora facta dictaque*. Hinc Lacedæmonii, ut liberos ab ebrietate absterrerent, servos multum vini bibere coactos, atque ita ebrios, in eorum conspectum jubebant venire. *Diog. Laërt. in Anach. Plut. in Lycurg.*

Ebrietas hilarem unius horæ insaniam longi temporis tædio sæpius pensat. *Senec. Ep.* 59.

3. Cùm Astyagi mirum videretur, quòd Cyrus puer, pincernam Sacam egregiè imitatus in porrigendo sibi poculo ad bibendum, non prægustâsset vinum, ut ille solebat; causam ab eo quæsivit. Cui Cyrus: *Metuebam*, inquit, *ne vino admistum venenum esset. Nam cùm tu nuper die natali amicos convivio exciperes*,

Sacam istum vobis venenum infudisse animadverti. Videbam vos nec animis nec corporibus constare. Quæ nos pueros facere vetatis, ea faciebatis ipsi. Omnes simul vociferabamini, neque quisquam, quid ab altero diceretur, attendebat. Cantabatis ridiculè admodum, jurabatis tamen cantum illum esse optimum. Quinetiam cum surrexissetis ad saltandum, non modò non saltare ad numeros, sed ne rectè quidem stare, poteratis: prorsusque obliti eratis, & tu & illi, regem esse te. Tum Astyages: *An verò*, inquit, *fili mi, pater tuus cùm bibit, non fit ebrius?* *Nunquam profectò*, respondit ille: *sitire enim tantùm desinit.* Xenoph. Cyr. l. i.

CAPUT XIV.

Coercendus luxus & colenda frugalitas.

1. Diogenes vir ingentis animi, qui se complicuit in dolio, & in eo cubitavit, divitias, sicut & Democritus, projecit, onus illas existimans, & effecit ne quid sibi eripi posset. Servus, quem sibi unicum servaverat, cùm effugisset; eum reducere, cùm monstraretur, tanti non putavit: *Turpe est*, inquit, *Manem sine Diogene posse vivere, Diogenem sine Mane non posse.* Cùm vidisset puerum cavâ manu bibentem aquam, fregit protinus exemtum è perulâ calicem, cum hac objurgatione sui: *Quamdiu homo stultus supervacuas sarcinulas habui!* Senec. de Tranq. c. 8, 9. Ep. 90.

Quoniam non est tantum roboris nobis, ut tale exemplum sequamur, angustanda certè sunt patrimonia. Optimus autem pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit. Placebit nobis hæc mensura, si priùs parsimonia placuerit, sine quâ nullæ opes sufficiunt, & cum quâ vel exiguæ satis patent. Poterit ipsa paupertas in divitias se, advocatâ frugalitate, convertere. Hinc Plinius ad Calvinam scribens, cui remittebat grandem pecuniæ summam debitam sibi ab ejus patre, hæc ait: *Non est quòd verearis ne sit mihi ista onerosa donatio. Sunt quidem omnino nobis modicæ facultates, dignitas sumptuosa, reditus, propter conditionem*

nem agellorum, nescio minor an incertior: sed quod deficit ex reditu, frugalitate suppletur; ex quâ, velut è fonte, liberalitas nostra decurrit. L. ii. Ep. 4.

2. O miserum, quem delectat sui patrimonii liber amplus, & vasta spatia terrarum colenda per servos, & immensi greges pecorum per provincias pascendi, & familia quibusdam nationibus major, & ædificia privata laxitatem urbium vincentia! Si quicquid habet, ei, quod cupit, comparet, pauper est. Neque enim unquam expletur nec satiatur cupiditatis sitis. Solebat Attalus philosophus hâc imagine uti: Vidisti aliquando canem missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? Quidquid excepit, protinus integrum devorat, & semper ad spem novorum frustorum hiat. Idem evenit ejusmodi hominibus semper ad nova fortunæ munera erectis & attentis. *Senec.* 7 *Benef. c.* 10. *Cic.* 1 *parad. Senec. Ep.* 71.

3. Assuescamus à nobis removere pompam, servis paucioribus serviri, vestes parare ad id cujus causâ inventæ sunt, habitare contractiùs. Discamus membris nostris inniti, naturæ voluntati parentes, quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus, sicut oculos, ut per nos videremus. Discamus victum cultumque non ad nova exempla componere, sed ut majorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, paupertatem æquis oculis aspicere, frugalitatem colere, desideriis naturalibus parvo parata remedia adhibere, spes effrænatas velut sub vinculis habere: denique id agere ut divitias à nobis potiùs, quàm à fortunâ, petamus. Facit autem animus sibi divitias, nihil concupiscendo. *Senec. de Tranq. c.* 9. *Epist.* 55. *Ep.* 87.

4. Si quis hoc sæculo, inquit Valerius, vir illustris, pellibus hœdinis pro stragulâ veste utatur, quingentorum tantùm assium sumptu in transmarinam provinciam eat, eodem vino eodemque cibo, quo nautæ, uti contentus sit, tribus servis comitatus Hispaniam regat: nonne mirabilis existimetur? Atqui hæc libenter fecit, ac toleravit Cato superior, propter frugalitatis consuetudinem. Assueverat enim ab

adolescentiâ, aquam in bellicis expeditionibus potare; si nimio æstu torqueretur, acetum; si vires deficerent, paululum vilis vini. Ipse scriptum reliquit, se nunquam vestem induisse quæ majoris pretii, quàm centum denariorum esset: cùm consulatum gereret, idem vinum bibisse quod opifices, & opsonium ad cœnam è foro comparâsse triginta sestertiis: idque reipublicæ causâ fecisse. Unde Seneca ait M. Catonem censorium tam reipublicæ Romanæ profuit nasci, quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus, gessit. Canterio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret. O quantum erat sæculi decus imperatorem triumphalem, censorium, &, quod super omnia hæc est, Catonem, uno caballo fuisse contentum, & ne toto quidem! partem enim occupabant sarcinæ ab utroque latere dependentes. *Valer. l.* iv. *c.* 3. *Plut. in Caton. Senec. Ep.* 87.

5. Scipio Æmilianus, post duos inclytos consulatus, & totidem triumphos, septem servis sequentibus, officio legationis functus est: e Carthaginis & Numantiæ, quas deleverat, spoliis comparare certè plures potuerat: sed operum suorum ad se laudem, manubias ad patriam redundare maluit. Itaque cùm per populi Romani socios & exteras nationes iter faceret; non mancipia ejus, sed victoriæ numerabantur: nec quantum auri & argenti, sed quantum dignitatis atque gloriæ, secum ferret, æstimabatur. *Valer. l.* iv. *c.* 3.

6. Cùm Ætolorum gens vasa argentea magni ponderis & exquisitæ artis Q. Ælio Tuberoni consulatum gerenti misisset per legatos, qui se in priore legatione fictilia in ejus mensâ vasa vidisse retulerant; eos cum suis muneribus abire jussit, monitos ne voluntariæ paupertati, quæ à continentiâ oriretur, succurrendum putarent. Utinam, exclamabat Valerius, hujus frugalitatis exemplum posterior ætas sequi voluisset. At nunc quò ventum est? A servis vix impetrari potest, ne eam supellectilem fastidiant, quâ tunc consul uti non erubuit. *Valer. l.* iv. *c.* 3, 4.

Sexdecim eodem tempore Ælii fuerunt, quibus una Romæ domuncula erat, & unus in agro Veniente fundus,

fundus, cultores multo pauciores desiderans, quàm dominas habebat. Princeps civitatis Æmilius Paulus Ælio Tuberoni, cujus tam pauperes Penates videbat, nuptum dedit filiam: quæ viri paupertate adeò non offensa est, ut illam, propter quam pauper erat, virtutem maximè admiraretur. *Plut. in Æmil.*

7. Qualis P. Scipionis Africani villa fuerit, quale balneum, scribit ad amicum Seneca. In ipsâ Scipionis Africani villâ jacens hæc tibi scribo. Video villam structam lapide quadrato, murum circumdatum sylvæ, turres in propugnaculum villæ erectas, balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiquâ. Magna ergo me voluptas, simul & pudor, subit, contemplantem Scipionis mores ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque, ut mos fuit priscis, ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc pavimentum tam vile illum sustinuit. At nunc quis est qui sic lavari sustineat? Sibi quisque pauper videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis speculis, marmore, ebore, variisque coloribus refulgeant. In hoc Scipionis balneo minimæ sunt rimæ magìs quàm fenestræ, ut sine injuriâ muri lumen admitteret. At nunc balnea nolunt, nisi quæ totius diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi, dum lavantur, agros & maria prospiciant. Sic quæ in usum reperta fuerant, oblectamenta facta sunt. *Senec. Ep.* 86.

CAPUT XV.

Nihil est agriculturâ melius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.

Cic. 1 Offic. n. 151.

1. In urbe luxuries creatur: ex luxuriâ existat avaritia necesse est: ex avaritiâ erumpit audacia. Inde omnia scelera ac maleficia gignuntur. Vita verò rustica, parsimoniæ, diligentiæ, justiciæ magistra est. *Pro Rosc. Amer. n.* 75.

Vita rustica sine dubitatione proxima & quasi consanguinea sapientiæ est. *Columel. l.* i.

2. Haud scio an ulla beatior esse vita possit, quàm eorum qui agris colendis dant operam: non solùm quòd hominum generi universo cultura agrorum est salutaris; sed etiam quòd delectationem affert, & copiam omnium rerum, quæ ad victum hominum & ad cultum etiam Deorum pertinent. Apud veteres Romanos summi viri, clarissimique homines, qui omni tempore ad gubernacula reipublicæ sedere debebant, tamen in agris quoque colendis aliquantùm operæ temporisque consumpserunt. In agris plerumque vivebant senatores & senes, & à villâ in senatum arcessebantur. Sic M. Attilium suâ manu serentem agrum invenerunt, qui eum jussu senatus evocârunt ad imperium populi Romani suscipiendum: unde illi cognomen Serranus fuit. Sed illæ rustico opere attritæ manus salutem publicam stabiliêrunt, ingentes hostium copias pessumdederunt; & quæ modò arantium boum jugum rexerant, triumphalis currûs habenas moderatæ sunt: nec fuit deinde iis rubori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam aratri repetere. Potest pauperes consolari Attilius: sed multò magis docere locupletes, quàm non sit necessaria solidam laudem cupienti nimis anxia divitiarum comparatio. *Cic. de Senec. Pro Rosc. Amor. n.* 51. *Valer. l.* iv. *c.* 4. *Plinius, l.* xviii. *c.* 3.

3. Ducentis ante Attilii ætatem annis, cùm Romam nunciatum esset Minucium consulem atque exercitum ejus ab Æquis circumcessos teneri; tantus pavor, tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra, hostes obsiderent. Cùm autem in altero consule Nautio parum esse præsidii videretur, dictatoremque dici placeret, qui rem perculsam restitueret; L. Quintius Cincinnatus omnium consensu dictator est dictus. Ille, spes unica imperii Romani, quatuor tantùm jugerum colebat agrum; nam ex septem, quæ priùs possidebat, tria amiserat volens, solutâ pro amico mulctâ. Sicque ejus rura minùs patebant, quàm nunc, inquit Valerius, multorum domus. Hic

à legatis

à legatis senatûs sive fossam fodiens, sive arans, operi certè agresti intentus, inventus est. Salute datâ invicem, redditâque, rogatus ut senatûs mandata togatus audiret; togam properè è tugurio proferre uxorem Raciliam jussit. Quâ postquam indutus est, & abstersо pulvere ac sudore, se dictatorem à legatis consalutari audivit; Romam venit, &, Minucio obsidione liberato, victos hostes pecudum in modum sub jugum misit, ne à rustici operis imitatione cessaret. Quæ quidem tantâ velocitate gessit, ut dictaturâ in sex menses acceptâ, sexto decimo die se abdicaverit: prorsùs ut festinâsse ad repetendum opus relictum videretur. Expeditione quippe finitâ rediit, ad boves triumphalis agricola. *Livius, l.* iii. *c.* 26, *&c. Valer. l.* iv. *c.* 4. *Florus, l.* i. *c.* 11.

4. P. Scipio Nasica, cùm ædilitatem curulem peteret, manumque cujusdam civis Romani rustico opere duratam more candidatorum tenaciùs apprehendisset: joci gratiâ interrogavit eum: *Num manibus solitus esset ambulare?* Quod dictum à circumstantibus exceptum, ad populum manavit, causamque repulsæ Scipioni attulit. Omnes namque rusticæ tribus communem sibi ab eo factam injuriam judicantes, iram suam adversùs contumeliosum ejus dicterium exercuerunt. *Valer. l.* vii. *c.* 5.

5. Cultura agrorum operâ, non impensâ, constat. C. Furius Cresinus, cùm in parvo admodum agello largiores fructus perciperet quàm ex amplissimis agris vicinitas; in invidiâ magnâ erat, quasi fruges alienas in agellum suum pelliceret veneficiis. Quapropter die ei dictâ ad populum Romanum, damnationem metuens, instrumentum omne rusticum in forum attulit, & adduxit filiam validam atque bene curatam & vestitam, ferramenta egregiè facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos. Postea dixit: *Veneficia mea, Quirites, hæc sunt: nec possum vobis ostendere aut in forum adducere lucubrationes meas, vigiliasque & sudores.* Omnium sententiis absolutus est. *Plin. l.* xviii. *c.* 6.

CAPUT

CAPUT XVI.

Omnes corporis motus decorum teneant.

1. Status, incessus, sessio, accubitio, vultus, oculi, manuum motus, teneant decorum, præsertim naturâ ipsâ duce and magistrâ. Quibus in rebus duo maximè fugienda sunt, ne quid effeminatum aut molle, & ne quid durum aut rusticum sit. *Cic.* 1 *Offic. n.* 1. 8.

2. Cùm pudorem pueris innasci vehementer cuperet Lycurgus; jussit eos in vicis manum utramque intra pallium continere, tacitosque incedere, nusquam circumspicientes; at ea tantùm intuentes, quæ ante pedes essent. *Xenoph. in Lacon.*

Xenocrates Platonis discipulus dicebat: *Nihil interesse pedesne, an oculos, in alienam domum aliquis defigat: tam enim peccare eum, qui oculos vertat quò non convenit, quàm illum, qui ingrediatur quò non licet.* Ælian. l. xiv. c. 42.

Sic cùm prætereunte formoso puero exclamâsset Sophocles, *O puerum pulchrum!* dixit ei Pericles; *At enim non solùm manus, sed etiam oculos, habere abstinentes decet.* Cic. 1 Offic. n. 144.

4. Cavendum est ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur, aut tam celeres festinationes nostræ sint, ut anhelitus moveantur, vultus mutentur, ora torqueantur. Hinc Tigellium ridet Horatius, qui interdum currebat, quasi hostem fugeret; aliàs lentus incedebat, tanquam Junonis sacra ferret. *Cic.* 1. *Offic. n.* 131. *Horat. l.* i. *Sat.* 3.

CAPUT XVII.

A formâ removeatur ornatus non dignus viro.

1. Cùm pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; venustatem muliebrem ducere debemus, dignitatem virilem. Ergo à formâ removeatur omnis, viro non dignus, ornatus. Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est, color exercitationibus corporis. *Cic.* 1 *Offic. n.* 130.

Sint

Sint procul à nobis juvenes, ut femina, comti:
Fine coli modico forma virilis amat.
Forma viros neglecta decet.
Ovid. Heroid. Ep. iv. 1 *De Arte, ver.* 509.

Nôsti juvenes barbâ & comâ præter modum nitidos, elegantes totos? nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. *Senec. Ep.* 115.

Diogenes Cynicus conspiciens adolescentem cultu gestuque parum virili: *Non te pudet,* inquit, *qui pejùs tibi velis, quàm ipsa natura voluit? Siquidem illa te virum finxit, tu te ipse refingis in feminam.* Diog. Laërt. in Diog.

Videns quemdam Metium formæ causâ sibi nimis placentem Domitianus: *Vellem,* inquit, *tam formosus esse, quàm Metius sibi videtur.* Sueton. Domit. c. 20.

Anceps forma bonum mortalibus,
Exigui donum breve temporis,
Ut velox celeri pede laberis!
Res est forma fugax; quis sapiens bono
Confidat fragili? *Senec. in Hip. ver.* 758.
——Rara est concordia formæ
Atque pudicitiæ. *Juven. Sat.* x. *ver.* 297.

2. Complures videas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur si quid barbæ proximâ nocte succrevit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum disjecta coma restituitur. Quis est istorum qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? Qui non comtior esse malit, quàm honestior? O homines inter pectinem & speculum desidiosè occupatos! *Senec. de Brev. c.* xii.

Ea quotidie comminiscimur per quæ virili dignitati fiat injuria. 7 *Quæst. c.* 31.

Formâ fuit Augustus eximiâ & per omnes ætatis gradus venustissimâ. Erat tamen omnis lenocinii negligens, & in capite comendo tam incuriosus, ut eo ipso tempore, quo illud tonsoribus committebat, aut legeret aliquid, aut etiam scriberet. *Sueton. in Aug. c.* 79.

3. Regnante apud Lacedæmonios Archidamo, venit Spartam Ceorum legatus, jam senex, vir naturâ ostentator, & qui formosus videri vellet. Itaque,

cùm illum puderet senectutis, crines suos, qui cani erant, dissimulaverat tincturâ. Ubi in concionem prodiit cum mentitis capillis, & ea dixit, quorum causâ venerat; consurgens Archidamus, qui legati comam alieno colore tinctam deprehenderat: *Quid,* inquit, *hic veri & sani diceret, qui non in animo tantùm, sed etiam in capite circumfert mendacium?* Explositque ejus dicta: de hominis ingenio, ex iis quæ videndo cognosci poterant, judicans. *Ælian. l.* vii. *c.* 20.

Cùm Adrianus imperator cuidam canescenti aliquid negâsset; eidem iterum postea accedenti, sed infecto capite, lepidè respondit: *Jam hoc patri tuo negavi.* Spart. in Adr. c. 20.

CAPUT XVIII.

E speculo consilium ad quædam.

1. Ex inventis speculis venit homini primò sui vultûs notitia, deinde & ad quædam utiliora consilium: formoso, ut vitaret infamiam: deformi, ut sciret redimendum esse virtutibus, quidquid corpori deesset: juveni ut flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: seni ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. *Seneca,* 1 *Quæst. c.* 17.

Habebat quidam filiam turpissimam,
Idemque insigni & pulchrâ facie filium,
Hi speculum, in cathedrâ matris ut positum fuit,
Pueriliter ludentes fortè inspexerant.
Hic se formosum jactat; illa irascitur,
Nec gloriantis sustinet fratris jocos,
Accipiens (quid enim?) cuncta in contumeliam.
Ergo ad patrem cucurrit læsura invicem,
Magnâque invidiâ criminatur filium,
Vir natus quòd rem feminarum tetigerit.
Amplexus utrumque ille, & carpens oscula,
Dulcemque in ambos caritatem partiens:
Quotidie, inquit, *speculo vos uti volo:*
Tu formam ne corrumpas nequitiæ malis;
Tu faciem ut istam moribus vincas bonis. Phædr. l. iii. Fab. 8.

Socrates quoque philoſophus dicitur ſuaſiſſe diſcipulis, ut qui inſpecto ſpeculo formoſus ſibi videretur, caveret, ne dignitatem corporis malis moribus dedecoraret; qui verò deformis, daret operam ut virtutis ſplendore vultûs turpitudinem tegeret. *Apul. Apol. Soc.*

2. Natura facultatem nobis dedit noſmetipſos videndi. Fons cuique perlucidus imaginem ſuam reddit. Qualem fuiſſe putas cultum hominum ad hoc ſpeculum ſe comentium? Ætas illa ſimplicior beneficium atque inventum naturæ non vertebat in libididem & luxum. Satìs nitidi ſibi videbantur, ſi ſqualorem opere collectum fluminis aquâ eluerent. Crinem ſine arte formoſi quatiebant, non aliter quàm jubam generoſa animalia. Deinde cùm inſitus mortalibus ſui amor cœpit iis dulcem aſpectum formæ ſuæ facere, & è terrâ metalla effoſſa ſunt; hic in poculo, ille in vaſe ad alios uſus comparato ſpeciem ſuam inſpexit curioſiùs: mox propria huic miniſterio ſpecula præparata ſunt: & tandem immodeſtiùs creſcente luxuriâ, totis paria corporibus ex auro argentoque facta ſunt, & gemmis adornata: ita ut unum ex his pluris feminæ conſtiterit, quàm antiquorum fuit dos illa, quæ publicè dabatur imperatorum pauperum filiabus. *Seneca,* 1 *Quæſt. c.* 17.

CAPUT XIX.

In veſtitu mediocritas optima.

1. Adhibenda eſt munditia non exquiſita nimis: ſicut fugienda agreſtis negligentia. Eadem ratio eſt habenda veſtitûs: in quo, ſicut in pleriſque rebus, mediocritas optima eſt. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 130.

Alter ſe juſto plùs colit, alter ſe juſto plùs negligit. *Senec. Ep.* 114.

Demoſthenem, Atticæ eloquentiæ principem, tradunt veſtitu nimis accurato fuiſſe. Hinc illi elegans veſtis & molles tuniculæ ab æmulis adverſariiſque probro datæ ſunt, nec ab indignis in eum verbis eſt temperatum.

Hortenſius

Hortensius quoque omnium oratorum ætatis suæ, si M. Tullium excipias, clarissimus, propterea exagitatus est: multaque in ipsis causis & judiciis sunt in illum dicta, quòd munditiæ nimium studiosus, compositè amictus esset, manusque ejus inter dicendum forent argutæ admodum & gestuosæ. *A. Gell. l.* i. *c.* 5.

Hæc ad deridendam Hortensii mollitiem addit Macrobius. Ut aptè circumamictus incederet Hortensius in speculum intuens, togam corpori sic applicabat, ut rugæ non fortè, sed de industriâ locarentur. Cùm aliquando procederet veste ad speculum ita composita; collegæ diem dixit, quòd sibi in angustiis obvius offensu fortuito structuram togæ destruxerat. *Macrob.* 2 *Sat. c.* 9.

2. Julia, quum Augustum patrem venisset salutatum, senserat oculos ejus licentiore cultu suo offensos, licèt ille tacuisset. Itaque postero die mutato habitu patrem complexa est. At ille, qui pridie dolorem suum continuerat, gaudium continere non potuit, &: *Quantò magìs*, inquit, *hic in filiâ Augusti cultus probabitur!* Verùm frustrà Juliæ sæpe præcepit Augustus temperato inter indulgentiam severitatemque sermone, ut molliorem profusioremque cultum moderaretur. Nam cùm ei amicus, vir gravis, diceret, illam melius esse facturam, si se composuisset ad exemplar paternæ modestiæ; superbè respondit: *Ille obliviscitur se Cæsarem esse: ego memini me Cæsaris filiam.* Augustus quippe raro veste aliâ est usus, quàm confectâ ab uxore, & sorore, & filiâ neptibusque. Quod & ab Alexandro magno factitatum accipimus, antequam Persicos mores, & vestes induisset. Nam cùm Sisygambi captivæ matri Darii multam purpuram misisset, admonerique jussisset, ut neptes suas assuefaceret vestes conficere, & dono dare; ubi reginam aspernari id munus audivit, & injuriam sibi factam putare, ipse ad eam venit, &: *Mater*, inquit, *hanc vestem, quâ indutus sum, sororum non solum donum sed etiam opus, vides. Nostri decêpere me mores. Cave, obsecro, in contumeliam accipias ignorationem meam.* Idem, 2. Sat. c. 5. Sueton. in Aug. c. 73. Q. Curt. l. v. c. 2.

3. Lycurgus juvenibus non ampliùs una veste uti toto anno permisit, nec quemquam cultiùs ornatum, quàm alterum, progredi, nec epulari opulentiùs: ne imitatio in luxuriam verteretur. *Justin. l.* iii. *c.* 3.

Ipse Lacedæmoniorum rex Agesilaus, quatuor anni tempestatibus, unâ tantum veste induebatur; & cùm in castris inter milites ageret, lectum non habebat molliorem quàm alii: hocque sæpe in ore ei erat: *Principem decere, non mollitie & deliciis, sed temperantiâ & fortitudine privatis hominibus præstare.* Eodem vitæ instituto etiam senex factus utebatur; & percontanti cuidam cur per acrem hiemem solo pallio tectus obambularet sine tunicâ illâ ætate? *Ut*, inquit, *juvenes hanc vitæ rationem imitentur, cum exemplum habeant extremæ senectutis viros & principes.* Apoph.

Quàm dissimilis Agesilao fuit apud Romanos Nero cùm multis aliis in rebus, tum in vestitu! Nam nullam vestem bis induit. *Sueton. in Ner. c.* 30.

Cùm in regali solio sederet Crœsus pretiosissimis vestibus indutus, Solonem interrogavit, an quid unquam vidisset pulchriùs? *Gallos*, inquit ille, *& phasianos & pavones: naturali enim & inimitabili colore ac pulchritudine fulgent.* Diog. Laërt. in Sol.

CAPUT XX.

Nihil olere satiùs est quàm bene olere.

1. Luxuriam juvit multos odores miscere, et è cunctis unum facere: ita reperta sunt unguenta. Ab Asiaticis videtur venisse unguenti usus; illi madent eo, & accersito odore natum ex ingluvie fœtorem oris extinguunt. *Plin. l.* xxiii. *init.*

Unguentarios Lacedæmonii urbe expulerunt, & properè cedere finibus suis jusserunt: quòd oleum dispergerent, & mollitiem ac luxum viderentur invecturi. *Seneca, Quæst.* vi. *c.* 13. *Clemens Alex.* 1 *strom.*

Cuidam adolescenti unguentis delibutum caput habenti, *Vide*, inquit Diogenes, *ne bonus capitis odor malum vitæ tuæ ac famæ odorem afferat.* Diog. Laërt. in Diog.

Cùm adoleſcens fragrans unguento acceſſiſſet ad Veſpaſianum, ut pro impetrato magiſtratu gratias ageret, hic, ne quam occaſionem corrigendi diſciplinam prætermitteret, adoleſcentem vultu aſpernatus, voce etiam graviſſimâ increpuit: *Maluiſſem allium oboluiſſes*. Munuſque conceſſum revocavit. *Sueton. in Vesp. c.* 7.

2. In omnem vitam unguento abſtinemus (ait ipſe de ſe Seneca) quoniam optimus odor in corpore eſt nullus. *Senec. Ep.* 108.

Hoc mihi ſuſpectum eſt quòd oles bene, Poſtume, ſemper.
Poſtume, non bene olet, qui bene ſemper olet.
Martial. l. ii. *Ep.* 12.

Rides nos, Coracine, nil olentes:
Malo, quàm bene olere, nil olere. *l.* vi. *Ep.* 55.

3. Qui in ſolem venit, colorabitur. Qui in unguentaria taberna reſederunt, & paulò diutiùs commorati ſunt, odorem ſecum loci ferunt. Sic qui apud philoſophum aut virum probum fuerunt, traxerint aliquid neceſſe eſt quod proſit. *Senec. Ep.* 108.

CAPUT XXI.

Dormi quantum ſatis eſt.

1. Naturâ appetit animus aliquid agere ſemper, neque ullâ conditione quietem ſempiternam poſſit pati. Somnum, niſi requiem corporibus & medicinam quandam laboris afferret, nobis contra naturam datum putaremus: aufert enim ſenſus, actionemque tollit omnem. Endymionis ſomnum nobis profectò nolimus dari: idque ſi accidat, mortis inſtar putemus. Nam ut quiſque optimè natus inſtitutuſque eſt, eſſe omnino nolit in vitâ, ſi gerendis negotiis aut doctrinæ ſtudiis orbatus poſſit paratiſſimis frui voluptatibus, & ſemper inerti quieti indulgere. *Cicer.* 5 *de Fin. n.* 54, *&c.*

Propter nocturnam quietem dimidio tantùm quiſque ſpatio vitæ ſuæ vivit. Extendamus vitam agendo, nam vitæ argumentum & officium, actus eſt. Circumſcribatur nox, & aliquid ex illâ in diem transferatur. *Plin. l.* vii. *c.* 50. *Senec. Ep.* 122.

Mycerinus Ægypti rex ab oraculo monitus sex tantùm vitæ annos sibi superesse, hoc excogitavit, ut oraculum, quantùm liceret, convinceret mendacii, & duodecim pro sex anni fierent: Quàm minime potuit, somno indulsit, & accensis, cùm nox appeteret, permultis lucernis, aut domi se continebat, aut agros & nemora pervagabatur. *Herodot. l.* ii.

2. Julianus Imperator noctes ad officia dividebat tripartita, quietis, publicæ rei, & musarum. Quod & Alexandrum magnum fecisse legimus. Nocte verò mediâ semper exsurgebat Julianus, non è plumis vel stragulis sericis ambiguo fulgore nitentibus, sed ex tapete et pelle. *Ammian. l.* xvi.

Laudare solebat Attalus philosophus culcitram quæ resisteret corpori. *Tali utor*, inquit Seneca, *etiam senex, in quâ vestigium apparere non possit. Brevissimo quoque somno utor.* Senec. Ep. 108 & 83.

3. Vir bonus, qualem ex præceptis Pythagoræ describit Ausonius, Idyllio viii.

Non priùs in dulcem declinat lumina somnum,
Omnia quàm longi reputaverit acta diei:
Ut pravis doleat, capiat vel gaudia justis.

Pythag. ver. 40.

Hunc morem secutus Cato Censorius, quid quoque die dixerat, audierat, egerat, commemorabat vesperi. *Cicer. de Senec. n.* 38.

Quotidie ad rationem reddendam vocandus est animus. Faciebat hoc Sextius, ut, consummato die, cùm se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: *Quod hodie malum tuum sanâsti? cui vitio obstitisti? quâ parte melior es?* Quid pulchrius hâc consuetudine excutiendi totum diem? Utor, inquit Seneca, hâc consuetudine, & quotidie apud me causam dico. Cùm sublatum è conspectu lumen est, & conticuit uxor moris mei conscia, totum diem meum scrutor, facta ac dicta mea remetior, nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo. Hoc quoque Horatius à se factitari solitum narrat ipse. *Senec. l.* iii. *de Irâ, c.* 36. *Hor. l.* i. *Sat.* 4.

Hoc nos pessimos facit, quòd nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id rarò:

quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex præterito venit. *Seneca, Ep.* 83.

4. Turpis est, qui alto sole in lecto dormiens jacet, qui vigilare medio die incipit, qui officia lucis noctisque pervertit. Quanta illa in animo pravitas est, aversari diem, & magnam vitæ partem in noctem transferre! Istis lucifugis causa est ita vivendi, communis vitæ fastidium, & gravis malæ conscientiæ lux. Quomodo vestitu se à cæteris distinguunt, elegantia cœnarum, munditiis vehiculorum, sic volunt etiam temporum dispositione distingui. Omnes isti, ut ita dicam, retro vivunt. Omnia vitia contra naturam pugnant. Tenenda nobis via est, quam illa præscripsit, nec ab ea declinandum. *Senec. Ep.* 122.

CAPUT XXII.

Nemo ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit.

1. Cùm Cato Murænam consulem saltâsse accusâsset; his verbis respondit ei Cicero in oratione quam habuit pro Murænâ: Saltatorem appellat L. Murænam Cato. Si verè objicitur saltatio, maledictum est vehementis accusatoris: sin falsò, maledici conviciatoris. Quare cùm istâ sis auctoritate, Marce Cato, non debes temerè consulem populi Romani saltatorem vocare: sed conspicere quibus præterea vitiis affectum esse necesse sit eum, cui verè istud objici possit. Nemo enim ferè saltat sobrius, nisi fortè insanit: neque in solitudine, neque in convivio moderato atque honesto. Intempestivi convivii multarumque deliciarum comes est extrema saltatio. *n.* 13.

Domitianus Quæstorium virum, quòd gesticulandi saltandique studio teneretur, movit senatu. *Sueton. in Domit. c.* 8.

2. Apud Romanos matronæ saltationem non inhonestam putabant, quippe quâ inter sacra utebantur: eratque inter probas quoque saltandi cura, sed non usque ad artis perfectionem. Itaque Semproniam reprehendit Salustius, non quòd saltare, sed quod optimè sciret. Erat, inquit, docta psallere & saltare elegantiùs quàm necesse est probæ. Multaque alia ine-

rant, quæ instrumenta luxuriæ sunt. *Macrob. l.* ii. *Sat. c.* 10. *Saluft. Cat. c.* 25.

Scipio triumphale illud & militare corpus movit ad numeros: non molliter se infringens, ut mos est multis incessu ipso muliebrem mollitiem vincentibus; sed ut illi viri antiqui, qui solebant inter lusum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, nec facturi erant famæ detrimentum, etiamsi ab hospitibus suis spectarentur. *Senec. de Tranq. c.* 15.

CAPUT XXIII.

Musicæ magna vis in utramque partem.

1. Cantu, fidibus, tibiis uti licet, dummodo ea moderata sint. Assentior enim Platoni, nihil tam facilè in animos teneros atque molles influere, quàm varios canendi sonos; quorum dici vix potest quanta sit vis in utramque partem. Namque & incitat languentes: & languefacit excitatos; & tum remittit animos, tum contrahit. *Cicer.* 2 *de Leg. n.* 38.

Civitatum in Græciâ multarum mores lapsi ad mollitiem sunt & pariter immutati cum cantibus.

2. Claros quosdam sapientiâ viros nemo dubitaverit studiosos musices fuisse. Duces maximos & fidibus & tibiis cecinisse traditum est, & exercitus Lacedæmoniorum musices ad prœlium accensos fuisse modis. Apud Græcos ille mos fuit, ut in conviviis post cœnam circumferretur lyra; cujus cùm se imperitum Themistocles confessus esset, habitus est indoctior. Veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias adhibere fuit moris.

Musicam natura ipsa videtur velut muneri nobis dedisse ad tolerandos faciliùs labores. Siquidem & remiges cantus excitat; & fatigatos quamlibet rudis modulatio consolatur.

Ut manifestum fiat, inquit Quintilianus, quæ mihi, & quatenus, musica placeat, apertè profitendum puto, non hanc à me probari & præcipi, quæ nunc in scenis effeminata quidquid in nobis roboris virilis manebat maximè excidit; sed eam, quâ olim viri fortes virorum fortium laudes canebant. *Quint. l.* i. *c.* 17.

3. Habent isti iners negotium, qui in componendis, discendis, audiendis canticis operam ponunt: qui vocem, cujus rectum cursum natura optimum fecit, inflectunt & torquent inertissimè: quorum, cùm ad res serias, sæpe & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio. *Seneca de Brev. c. 12.*

Quum animis insit naturâquædam discendi aviditas, ii culpâ non carent, qui circa vana occupantur, honestis atque utilibus prætertitis. Præclarè itaque Antisthenes, cùm quidam prædicaret insignem tibicinem esse Ismeniam; *At*, inquit, *non magni animi: alioquin non sit tam insignis tibicen.* Et Philippus filio Alexandro, cùm suaviter admodum & peritè in convivio cecinisset: *Non te pudet tam bene canere?* Sat enim est, si regi audire canentes vacet: & magnum Musis honorem habet, si alios de ejusmodi rerum gloriâ certantes spectet. Qui verò ultrò humiles artes exercet, hic suam ad utilia atque honesta sectanda socordiam profert. Post opportunam patris castigationem Alexander leviorem musicæ operam dedit, & delectatus masculo cantu, molles modulationes, ut morum perniciem, est aversatus. Accersivit ad se Timotheum tibicinem, quem ferunt, cùm primùm artis suæ specimen Alexandro exhiberet, accommodatè ad illius ingenium & mores cecinisse, non mollibus & remissis modis, sed ita acribus & incitatis, ut statim Alexander ad arma rapienda exilierit. *Plut. in Pericle. Dio, Chrys. Or.* 1 & 2.

Cùm deinde Alexander in Asiam profectus, campos, ubi veteris Ilii sedes monstrabatur, peragraret: quodam ex incolis lyram Paridis offerente: *Quid*, inquit, *mihi mollium deliciarum vile instrumentum offers? Achillis lyram quæro, quâ fortis facta virorum fortium canebat.* Plut. in Alex. Ælian. l. ix. c. 38.

4. Demaratus Lacedæmoniorum rex, earum artium contemptor, quæ solummodo delinirent aures, nullam autem publicæ rei veram utilitatem afferrent, audito egregio cantore, id unum dixit: *Næ iste mihi videtur non malè nugari.* Sic Archidamus Lacedæmonius cuidam citharœdum admiranti ac laudibus extollenti: *O amice*, inquit, *quid honoris ac præmii abs*

te ferent viri boni, cùm citharœdum tantopere laudes? Plut. Apoph.

Ægyptii musicam non solùm inutilem, sed etiam noxiam, ducebant, tanquam virorum animos effeminantem. *Diod. Sicul. l.* ii.

5. Musicæ artis peritos mirari se dicebat Diogenes, qui lyræ chordas ita aptarent, ut suavis concentus existeret, animi verò affectus inconcinnos haberent. *Diog. Laërt. in Diog.*

Ut in fidibus ac tibiis, quàmvis paulùm discrepent, tamen id à sciente animadverti solet; sic videndum est in vitâ moribusque nostris, ne fortè quid discrepet; atque etiam multò magìs; quia melior actionum, quàm sonorum, concentus est. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 145.

CAPUT XXIV.

Bonis moribus damnosum est desidere in spectaculo.

1. Nihil est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere: tunc enim per voluptatem faciliùs vitia surrepunt. Ego certè confiteor imbecillitatem meam: nunquam mores, quos domo extuli, refero: aliquid ex eo quod composueram, turbatur: aliquid ex his, quæ fugaveram, redit. Quid multa? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, imò verò crudelior & inhumanior; quia inter homines fui. *Seneca, Ep.* 7.

Dixit Ovidius de feminis ad publica spectacula euntibus:

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsæ.
Ille locus casti damna pudoris habet.

Ovid. 1 *Art. ver.* 99.

2. Comœdiam ac tragœdiam moribus plurimùm nocere existimavit Cicero. Nam postquam retulit aliquos Cæcilii versus de amore, exclamavit: *O præclaram emendatricem vitæ poëticam! de comœdiâ loquor, quæ, si ejusmodi vitia non probaremus, nulla esset omnino.* Allatis quoque non paucis versibus, quibus nobiles tragœdiarum scriptores Sophocles & Æschylus Herculem & Prometheum intoleranter dolentes exhibuerunt, subjungit: Videsne poëtæ quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos

nostros:

animos : ita sunt deinde dulces, ut non audiantur modo & legantur, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam vitamque umbratilem & delicatam cum accesserunt etiam poëtæ, nervos omnes virtutis elidunt. Quas illi obducunt tenebras? quos invehunt metus? quas inflammant cupiditates? Rectè igitur à Platone educuntur ex eâ civitate, quam finxit ille, cùm mores optimos & optimum reipublicæ statum exquireret. *Cicer. 5 Tusc. n. 69. 2 Tusc. n. 27. Cicer. fragm.*

3. Cùm Thespis egisset ipse Athenis, ut mos fuit veterum, tragœdiam quam scripserat, audiente Solone jam sene; peractâ fabulâ, convenit hominem Solon, quæsivitque an ipsum non puderet tot & talia proferre mendacia in tantâ hominum coronâ? Respondit Thespis, Nihil incommodi esse hæc per ludum fingere ac dicere. Tum indignatus Solon, terrâ baculo graviter percussâ; *Atqui*, inquit, *si hunc ludum probemus & amplectimur, cum brevi in pactionibus cæterisque negotiis nostris reperiemus.* Senec. Ep. 115.

Non desunt inter tragicos, qui affectibus nostris facem subdant, qui divitias velut unicum vitæ ornamentum laudent, qui lucro innocentiam & bonam famam postponant, qui turpes voluptates jactitent. *Ibid.*

4. Omnes fabularum actores, histriones, mimos, è republicâ suâ exulare voluerunt Lacedæmonii : ut cives neminem audirent, qui vel seriò vel joco quicquam in leges publicas & salubriter institutam disciplinam jactaret. Callipedes, actor tragœdiarum totâ Græciâ celeberrimus, occurrens aliquando regi Lacedæmoniorum Agesilao, primùm salutavit eum, deinde confidentior semet admiscuit iis qui regem comitabantur, futurum sperans, ut rex ipsum præ cæteris comiter exciperet, propter celebratam, quâ sibi plurimùm placebat, artem comicam. Quod cùm pro spe non succederet; tandem : *Non agnoscis me*, inquit, *ô rex?* Tum respiciens eum Agesilaus, id unum respondit : *An non tu es Callipedes mimus?* Plut. in Lacon. Plut. in Agesil.

Romæ quoque, etsi comœdia ac tragœdia populo placebant,

placebant, omne histrionum genus malè audiebat. Itaque Cicero Roscium comœdum, pro quo orationem habuit, laudans, hæc de illo dixit: *Cum artifex ejusmodi sit Roscius, ut solus dignus videatur esse, qui in scenâ spectetur; vir ejusmodi est, ut solus dignus videatur esse, qui eò non accedat.* Cicer. pro Quint. n. 78.

Imperante Tiberio decretum est, ne domos pantomimorum senator introiret: ne eos egredientes in publicum ullus eques Romanus comitaretur: aut alibi quàm in theatro spectarentur. Quinetiam paulò pòst histriones omnes Româ atque Italiâ pulsi. *Tacit. An.* i. *c.* 77. *An.* iv. *c.* 14.

Massilia, civitas severitatis custos acerrima, nullum apud se aditum mimis dabat, ne turpia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam afferret. *Valer. l.* ii. *c.* 6.

CAPUT XXV.

Subducendus populo est tener animus.

1. Quid tibi vitandum præcipuè existimem, quæris? turbam. Nondum enim illi te tutò commiseris. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit; & quò major est populus cui commiscemur, hôc periculi plus est. Subducendus populo est tener animus & parum tenax recti; facilè transitur ad plures. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus & diversa cupientibus. Socrati, Catoni, Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset; adeò nemo eorum etiam, qui maxime concinnando ingenio dant operam, ferre potest impetum vitiorum tam magno comitatu venientium. Unum exemplum aut luxuriæ aut avaritiæ, multum mali facit: convictor delicatus paulatim enervat & emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: quid tu accidere his credis in quos publicè factus est impetus? Discede ergò à turbâ, quantùm potes. Cum his versare, qui te meliorem facturi sunt; illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò ista fiunt; & homines, dum docent, discunt. *Senec. Ep.* 32.

2. Cùm

2. Cùm Charondas, multarum apud Thurios legum auctor, videret eos, qui optimam naturam sortiti, & bonis artibus instituti essent, plerumque corrumpi propter junctam cum flagitiosis hominibus consuetudinem, & multa inde in rempublicam mala redundare, lege cavit, ne quis perditorum civium familiaritate uteretur; gravemque mulctam ei imponi jussit, qui initæ cum improbis pravisque hominibus consuetudinis convictus esset. *Diod. Sic. l.* xii.

CAPUT XXVI.

Est adolescentis majores natu vereri.

1. Officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur, aliaque sunt juvenum, alia seniorum. *Cic.* 1 *Offic. n.* 122.

Est adolescentis majores natu vereri; exque his deligere optimos atque probatissimos, quorum consilio atque auctoritate nitatur. Ineuntis enim ætatis inscientia constituenda & regenda est senum prudentiâ.

Ut adolescentibus bonâ indole præditis sapientes senes delectantur, leviorque fit senectus eorum, qui à juventute coluntur & diliguntur; sic probi adolescentes senum præceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. *Cicer. de Senec. n.* 26.

Magna fuit quondam capitis reverentia cani:
Inque suo pretio ruga senilis erat.
Ovid. 3 *Fast. ver.* 57.

Apud antiquos Romanos neque generi neque pecuniæ præstantior honos tribui solitus erat, quàm ætati. Majores natu à minoribus colebantur ad Deûm prope & parentum modum, atque in omni loco inque omni re priores potioresque habebantur. *A. Gell. l.* ii. *c.* 15.

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si juvenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicumque puer: licet ipse videret
Plura domi fraga, & majores glandis acervos.
Juven. Sat. xiii. *ver.* 54.

E convivio quoque seniores à juvenibus domum deducebantur; eumque morem Romanos ferunt ac-

cepisse

cepisse à Lacedæmoniis, apud quos Lycurgus maximum honorem non divitum & potentium, sed senum, esse voluerat. Itaque nusquam tantum tribuebatur ætati, nusquam erat senectus honoratior: & Lysandrum Lacedæmonium dicere aiunt solitum: *Lacedæmone esse honestissimum domicilium senectutis.* Justin. l. iii. c. 3. Cicer. de Senec. n. 63.

2. Quum Athenis quidam in theatrum grandis natu venisset ad spectandos ludos; in magno consessu locus ei à suis civibus non est datus. Cùm autem ad Lacedæmonios accesisset, qui certo in loco, quia legati essent, consederant; consurrexêre omnes, et sedem seni inter ipsos dederunt. Quod ubi fieri populus adspexit, multiplici plausu comprobavit. Tunc quidam ex illis legatis dixit: *Athenienses scire quæ recta essent, sed facere nolle.* Cicer. ibid. Valer. l. iv. c. 5.

3. Legibus cautum erat apud Lacedæmonios, ut adolescentes non solùm parentes suos revererentur, eisque obedirent; sed seniores quoque omnes colerent. Itaque de viâ illis decedebant, è sedibus assurgebant, & consistebant quieti ac verecundantes dum illi transirent.

Cuilibet seni non modò licebat juniores omnes monere & verbis castigare; verùm etiam proposita pœna erat hoc officium non præstanti: ita ut qui peccantem juvenem increpare neglexisset, perinde puniretur ac si ipse peccâsset. Quin, id moris erat, ut juniores à senioribus sibi obviam factis interrogarentur, quónam, & cujus gratiâ, irent? *Plut. in Lacon.*

4. Solebant Romani adolescentes cupidi doctrinæ & gloriæ ad clarum aliquem virum aut applicare ipsi se, aut à parentibus deduci, quo duce in studiis & in instituendâ vitâ uterentur. *Auctor Cor. Eloq. c.* 34.

Facillimè & in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros & sapientes viros, bene consulentes reipublicæ, contulerunt. Quibuscum si frequentes fuerint, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum. Ego, inquit Cicero, à patre ita eram deductus ad Scævolam, ut, quoad possem & liceret, à senis la-

tere nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter & commodè dicta memoriæ mandabam, fierique studebam ejus prudentiâ doctior. Quo mortuo me ad pontificem Scævolam contuli, quem unum nostræ civitatis & ingenio & justitiâ præstantissimum audeo dicere. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 46. *de Amic. n.* 1.

Cicero, in oratione pro Cœlio, his verbis ejus adolescentiam laudat. Fuit M. Cœlii prima ætas primùm ipsius pudore, deinde etiam patris diligentiâ disciplinâque, munita: qui, ut filio virilem togam dedit, continuò hunc ad me deduxit. Nemo hunc M. Cœlium in illo ætatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum, aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur. Fuit assiduus mecum, prætore me, à me nunquam recessit. *Pro Cæl. n.* 9.

5. Erat antiquitùs institutum, ut à majoribus natu non auribus modò, verùm etiam oculis, disceremus, quæ facienda essent. Inde adolescentuli statim in castris militaribus præceptis imbuebantur, ut imperare parendo, & duces agere sequendo, alios assuescerent. Inde honores petituri assistebant curiæ foribus, & concilii publici spectatores, antequam consortes erant. Suus cuique parens pro magistro, & cui non erat parens, maximus quisque & vetustissimus pro parente erat. Quæ potestes magistratibus esset, quæ cæteris libertas; ubi cedendum, ubi resistendum; omnem denique senatorium morem, exemplis, quod optimum est præcipiendi genus, adolescentes docebantur. *Plin. l.* viii. *Ep.* 14.

CAPUT XXVII.

Vir bonus aspectus & cogitatus emendat.

Nulla res animos in pravum inclinabiles magìs revocat ad rectum, quàm bonorum conversatio. Viri boni frequenter auditi, frequenter adspecti, nobis multorum præceptorum instar sunt: occursus mehercule ipse sapientum juvat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. *Senec. Ep.* 94.

Speusippus

Speusippus, sororis Platonis filius, adolescens omnis officii negligens, iracundus, & libidinosus, cùm justas parentum objurgationes pati non posset, ad Platonem avunculum venit: qui eum domo exceptum non verbo ullo, non facto, læsit, sed ipse se placidum, atque ab omni irâ & libidine vacuum quotidie exhibens, hâc arte magnum homini pudorem incussit, & cùm illum in admirationem atque imitationem sui rapuit, tum ad philosophiæ studium accendit. Platonem arguebant amicorum nonnulli, quòd protervum & contumacem adolescentem non castigaret: *Ego verò,* inquiebat, *castigo, & quidem maximè, vitæ meæ ratione demonstrans ei diu noctuque, quod sit honestarum & turpium rerum discrimen.* Plut. de amor. fratern.

Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic, tanquam illo spectante, vivamus, & omnia, tanquam illo vidente, faciamus. Hunc nobis custodem, hunc pædagogum, datum putemus. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquem itaque habeat animus, quem vereatur, & qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus, emendet. O felicem, qui sic aliquem vereri potest! ipse citò erit verendus. Elige itaque Catonem. Si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium: elige eum, cujus placuit tibi & vita & oratio, & ipsius animum ac vultum tibi præsentem fingens, illum semper tibi ostende, vel custodem vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri exigantur. Nisi ad regulam, prava non corrigas. *Senec. Ep.* 11.

CAPUT XXVIII.

Multa nobis aliorum judicio & exemplo facienda aut corrigenda sunt.

1. Adolescenti optimum erit propter ætatis inscientiam, in iis, quæ dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, vel usu peritos, & quid his placeat exquirere. Ut enim pictores, & ii qui signa fabricantur, suum quisque opus à vulgo considerari vult, ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur;

tur; sic aliorum judicio permulta nobis & facienda & non facienda, & mutanda, & corrigenda sunt. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 147.

Ex vitio alterius sapiens emendat suum. *P. Syrus.*

Omnia mihi studia excussit dolor, quem ex morte Junii Aviti gravissimum cepi. Ita me diligebat, ita verebatur, ut me formatore morum, me quasi magistro, uteretur. Rarum hoc adolescentibus nostris. Nam quotusquisque vel ætati alterius vel auctoritati ut minor cedit? Statim sapiunt, statim sciunt omnia: neminem verentur, imitantur neminem, atqui ipsi sibi exempla sunt. Sed non Avitus, cujus hæc præcipua prudentia, quòd alios prudentiores arbitrabatur: hæc præcipua eruditio, quòd discere volebat. Semper ille aut de studiis aliquid, aut de officiis vitæ consulebat. Semper ita recedebat, ut doctior aut melior factus. *Plin. l.* i. *Ep.* 23.

Apelles pictor egregius, cùm tabulam pinxerat, eam inspiciendam proponebat transeuntibus; & post ipsam latens, vitia quæ à quoque notarentur, auscultabat; vulgi enim judicium sæpe præferebat suo. Is aliquando à sutore reprehensus in crepidis pictæ imaginis, statim quod peccatum fuerat emendavit. At eodem sutore superbè propter priorem admonitionem cavillante circa crus imaginis die postero, indignatus Apelles prospexit, denunciavitque, *Ne sutor supra crepidam judicaret.* Quod deinde in proverbium venit. *Plin. l.* xxxv. *c.* 10.

2. Quid aptè fiat, quid à naturâ officioque discrepet, facile & commodum est judicare ex aliis: ut, si quid dedeceat alios, vitemus & ipsi. Fit enim nescio quo modo, ut magìs in aliis cernamus, quàm in nobismetipsis, si quid delinquitur. Itaque ii facillimè corriguntur in discendo, quorum vitia imitantur, emendandi causâ, magistri. *Cic.* 1 *Offic. n.* 146.

Peras imposuit Jupiter nobis duas:
Propriis repletam vitiis post tergum dedit,
Alienis ante pectus suspendit gravem.
Hâc re videre mala nostra non possumus.
Alii simul delinquunt, censores sumus.

Phædrus, l. iv. *Fab.* 9.

Ali-

Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. *Senec. 2 de Irâ, c. 28.*

Erat inter discipulos Zenonis adolescens quidam mirè edax, qui in convivio nihil ferè obsoniorum sodalibus soleret relinquere. Huic appositum aliquando in mensâ ingentem piscem sustulit Zeno, quasi eum ipse esset solus devoraturus. Cùm verò vorax adolescens in eum intueretur, mirans atque indignabundus: *Quid ergo?* ait Zeno: *num socios edacitatem tuam quotidiè æquo animo ferre vis, qui hodie non fers meam?* Diog. Laërt. in Zen.

CAPUT XXIX.

Adolescentia in labore & patientiâ est exercenda.

1. Adolescentia maximè à libidinibus arcenda est, exercendaque in labore & patientiâ tum animi tum corporis, ut ejus in bellicis & civilibus officiis vigeat industria. Itaque illi, qui Græciæ formam rerumpublicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt. *Cicer. 1 Offic. n. 122. 2 Tusc. n. 36.*

Cùm animadverteret Lycurgus adolescentes plerumque ad injuriam faciendam proclives esse, & cupiditatibus voluptatum vehementiùs urgeri: Lacedæmonios juvenes laboribus exerceri voluit, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando: interminatus, omnem ad honores & imperia aditum occlusum iri ei, qui constituta legibus exercitia refugeret. Ut autem assuescerent non labori per reliquam vitam cedere, non hosti; in quotidianis inter ipsos exercitationibus & certaminibus res omnino seriò agebatur, & ad mortem usque victoriæ instabant. Imò ad aram Dianæ certabant inter se pueri ipsi de verberum tolerantiâ, & qui plura pertulisset, maximam inde gloriam consequebatur. Spartæ, inquit Cicero, pueri ad aram Dianæ sic verberibus accipiuntur, ut multus sanguis exeat: nonunquam etiam, ut, quum ibi essem, audiebam, ad necem. Quorum non modò nemo exclamavit unquam, sed ne ingemuit quidem. Quinetiam in virgines, quæ cæteris

in urbibus mollissimo cultu, parietum umbris occultæ, educantur, laboriosas exercitationes transtulerunt Spartiatæ : iisque palæstra, cursus, sol, pulvis, studio est. Impelluntur, feriuntur, cadunt : & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. *Xenoph. in Lacon. Cicer.* 2 *Tuscul. n.* 34. 36.

Præter doloris ac laboris tolerantiam, hoc maximè edocebantur adolescentes Lacedæmonii, imperium pati, non magistratuum solùm, parentum, magistrorum, sed etiam quorumvis ætate majorum. Existimaverat quippe Lycurgus satiùs esse reipublicæ habere cives ad parendum bene institutos & promptos, quàm magistratus ad imperandum idoneos. Hincque Theopompus, quodam dicente Spartam incolumem stare, quia reges scirent imperare : *Imò*, inquit, *quia cives parere*. Fecit quippe instituta Lycurgi legibus disciplina, ut reges propterea parentiores habuerint exercitus & fortiores. *Plutar. in Lycurg. & Apoph. Cicer.* 1 *Offic. n.* 76.

2. Persarum liberi, quos veritati maximè & justitiæ studuisse diximus, ad temperantiam quoque libidinum domitricem instituebantur. Propterea non domi apud matres alebantur, sed apud præceptorem in scholis publicis, ad quas summo mane venientes quotidie, afferebant pro cibo panem, pro obsonio nasturtium, &, aquæ è proximo flumine hauriendæ causâ, poculum. Accedebat multiplex corporis exercitatio, & severa magistris parendi disciplina : ad quam obedientiam maximè excitabantur tum adolescentum tum senum exemplo, quos magistratibus impigrè obsequi cernerent. Postquam è pueris excesserant, per decennium diu noctu permanebant in quodam foro, quod Liberale vocabatur, cibum ibi & somnum capientes, urbis custodiendæ & colendæ temperantiæ causâ. Quanto enim ad vitia proclivior proniorque adolescentia est, eo majore curâ & diligentiâ eam esse instituendam censebant Persæ. Non dabatur huc & illuc discurrendi licentia : & raró à magistris discedebant, nisi venationis causâ : regem enim tum dimidia adolescentum pars sequebatur, eadem in prandium ferens cibaria & obsonia, quæ pue-

ris

ris dabantur; nec ante venationem peractam licebat prandere. Cui abstinentiæ assuescebant, ut in bello, si quando res cogeret, inediam perpeti possent. *Xenoph. Cyrop. l.* i.

3. Jugurthæ regis adolescentiam sic describit Sallustius: Ubi primùm adolevit Jugurtha, pollens viribus, decorâ facie, ingenio validus, non se luxui neque inertiæ corrumpendum dedit; sed equitare, jaculari, cursu cum æqualibus contendere, &, cùm omnes gloriâ anteiret, omnibus tamen carus esse; plurimùm facere, & minimùm ipse de se loqui. *Sallust. Jug. c.* 6.

Publius Scipio Æmilianus à tenerâ ætate Græcis literis apprimè imbutus, ut primùm licuit, se Polybio ad optima quæque erudiendum tradidit. Cujus è congressu & contubernio, quod rebus omnibus anteferebat, tantos fructus tulit, ut non modò æquales suos, sed etiam majores natu, omni virtutum genere superaret. Temperantiæ & continentiæ laudem, prout ætati conveniebat, ante omnia comparare studuit. Quod quidem valde difficile tunc erat. Mirum enim est, quo impetu ad fœdas libidines & epulas juvenes eo tempore ferrentur. Quippe bello Persico diutius tracto, Græcorum in eo genere mollitiem celeriter hauserant Romani, & maximarum divitiarum compotes facti, habebant affatim unde luxuriam suam alerent atque explerent. At Scipio contrarium vitæ institutum secutus, & cum omnibus cupiditatibus tanquam cum teterrimis belluis, colluctatus, intra quinquennium publicam modestiæ ac continentiæ laudem est adeptus. Hæc autem voluptatum abstinentia optimam ei valetudinem corporis attulit, quâ per totum vitæ spatium usus, amplissimam temperantiæ suæ mercedem percepit. Ad studium pudoris, cujus præcipua ei cura fuerat, accessit venandi exercitatio, quæ bellicæ fortitudinis quædam esse disciplina videbatur. *Diod. Sic. l.* xxvi. *Polyb. l.* xxxi.

4. Draco Atheniensis, vir insignis integritate vitæ, & juris divini atque humani peritus, tulit Athenis multas leges: quas, quia acerbiores erant, dicebat Demades videri scriptas fuisse sanguine potiùs quàm

atramento. Una ex illis legibus capitali supplicio plecti eum jubebat, qui convictus fuisset desidiæ. *Plutarch. in Solon.* *A. Gell. l.* xi. *c.* 18.

Amasis quoque Ægyptiorum rex lege sanxerat, ut singuli cives singulis annis accederent ad provinciarum præfectos: quibus quisquis probare non poterat se profiteri artem aliquam certam & honestam unde viveret, tanquam perniciosus humanæ societati civis, morte afficiebatur. *Herod. l.* ii.

Lucani publica judicia instituerant non desidiæ solùm, sed etiam luxuriæ. Quin & si quis his vitiis infecto mutuam pecuniam dedisset, eâ pecuniâ mulctabatur. *Nicol. Damas.*

CAPUT XXX.

Plura audiamus, loquamur pauca.

1. Hæc Pythagoræ in recipiendis instituendisque discipulis ratio fuisse traditur. Adolescentium, qui sese ad discendum obtulerant, mores naturamque conabatur pernoscere ex oris totiusque corporis habitu. Tum eos, qui explorati ab eo & idonei habiti fuerant, recipiebat in disciplinam, & jubebat tempus certum tacere; non omnes idem, sed alios aliud, pro æstimato captu solertiæ. Quinquennale ut plurimùm erat silentium: neque quisquam minùs quàm biennium, tacere solitus. Ubi res didicerant rerum omnium, ut quidam putant, difficillimas, ut alii, facillimas, tacere audireque; tum potestas erat verba facere, & quærere, quæque audîssent scribere, &, quæ ipsi opinarentur, expromere. *A. Gell. l.* i. *c.* 9.

Erat audiendi studiosus Epaminondas, ex hoc enim facillimè disci arbitrabatur. Itaque cùm in circulum venisset, in quo aut de republicâ disputaretur, aut de philosophiâ sermo haberetur; nunquam inde priùs discessit, quàm ad finem sermo esset productus. *Cor. Nep. in Epam. c.* 3.

2. Apud Persas lingua castigabatur graviùs, quàm quodvis probrum: nec magnam rem sustineri posse credebant ab eo, cui tacere grave esset: quod homini facillimum voluerat esse natura. Regum arcana

cana mirâ fide celabant: non spes, non metus, eliciebat vocem, quâ proderentur occulta. *Q. Curt. l.* iv. *c.* 6.

Sic & Hispani sæpe tormentis pro servando rerum creditarum silentio immortui: adeò fortior illis taciturnitatis cura quàm vitæ. *Just. l.* xliv. *c.* 2.

Pompeii cujusdam, Romani viri, virtus laudatur; qui, dum legationis officio fungeretur, à Gentio Illyriorum rege interceptus, & senatûs consilia prodere jussus, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit, eâque patientiâ regi simul & spem tormentis quicquam ex se cognoscendi abstulit, & expetendæ populi Romani amicitiæ magnam cupiditatem injecit. *Valer. l.* iii. *c.* 3.

Zeno inepto & nihil ad rem loquenti adolescentulo: *Idcirco,* inquit, *aures habemus duas, & os unum, ut plura audiamus, loquamur pauca.* Idem interrogantibus eum legatis regis Ptolemæi, quid de se renunciari regi vellet; *Senem,* inquit, *renunciate à vobis conspectum Athenis, qui inter pocula servare silentium sciat.* Diog. Laërt. in Zenon.

Xenocratis philosophi responsum quàm laudabile? Cùm maledico sermoni quorundam hominum interesset, ac taceret; uno ex his quærente, cur solus ita linguam cohiberet: *Quia locutum fuisse me,* inquit, *aliquando pœnituit; tacuisse, nunquam.* Val. l. vii. c. 2.

Q. Cæcilius Metellus Macedonicus amico cuidam interroganti quid esset acturus? *Tunicam,* inquit, *meam exurerem, si eam consilium meum scire existimarem.* A. Vict. c. 61.

Antigonus Philippo filio, multis præsentibus, quærente quando castra moturus esset? *Etquid,* inquit, *times, ne solus tubam non audias?* Plut. Apophth.

Aliam silere quod voles, primus sile. *Senec. Hippol. ver.* 877.

4. Sermo, qui in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium, conviviis versatur, sit lenis minimèque pertinax. Nec verò, tanquam in possessionem nostram venerimus, excludamus alios: sed cùm reliquis in rebus, tum in sermone communi, vicissitudinem

nem non iniquam putemus. Videamus, quibus de rebus fit sermo. Si seriis, severitatem adhibeamus; si jocosis, leporem. Sed quo modo rectissime præcipitur, ut in omni vitâ motus animi nimios rationi non obtemperantes, fugiamus; sic ejusmodi motibus sermo debet vacare, ne aut ira existat, aut cupiditas aliqua, aut tale aliquid appareat. Profert enim mores plerumque oratio, & animi secreta detegit. Nec sine causâ Græci prodiderunt, quemque ita dicere, ut vivat. Maxime verò curandum, ut eos, quibuscum sermonem conferimus, & vereri & diligere videamur. *Cicer. 1 Offic. n. 132. 136. Quint. l. xi. c. 1.*

Habentur plerumque sermones aut de domesticis negotiis, aut de republicâ. aut de artium studiis atque doctrinâ. Danda igitur opera est, ut, si aberrare ad alia cœperit, ad hæc revocetur oratio: sed utcumque aderunt res. Neque enim omnes iisdem rebus, nec omni tempore, nec similiter delectamur.

Cùm aliquid obscœnum coram te dictum fuerit; aut, si opportunitas feret, eum objurgabis, qui sermonem illum injecerit: aut silentio saltem, rubore, tristi vultu ostendes eam orationem tibi displicuisse. *Epict. c. 55.*

CAPUT XXVII.

Adolescentium ludis intersint majores natu.

1. Non in eadem intentione semper retinenda mens, sed ad lusus & jocos revocanda. Socrates deprehensus ab Alcibiade ludens cum filio infante, non erubuit. Agesilaus arundini insidens equitabat cum filio puero: & quum quidam eum derisisset: *Nunc*, inquit, *tace: cùm verò & ipse pater fueris, tunc rem narrabis.* Cæsar Augustus animi laxandi causâ modo piscabatur hamo, modo talis nucibusque ludebat cum pueris minutis, quos facie & garrulitate amabiles undique conquirebat. Domitianus inter initia principatûs quotidie secretum sibi per horam unam sumere solebat, & interim muscas captare, ac stylo præacuto configere: ita ut cuidam interroganti, essetne quis intus cum Cæsare, non absurde responsum sit à Vibio Crispo; *Ne musca quidem.* Senec. de Tranq. c. 15.

Ælian.

Ælian. l. xii. c. 15. Sueton. in Aug. c. 83. in Domit. c. 3.

Lælium ferunt cum Scipione sæpe rusticatum, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquàm à vinculis, evolavissent. Vix audeo dicere de tantis viris, sed ita narratur: conchas eos ad Caietam & ad Laurentum legere consuêsse, & ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Scilicet quemadmodum volucres videmus fingere & construere nidos, easdem autem, cùm aliquid effecerint, levandi laboris sui causâ, passim ac liberè volitare; sic nostri animi negotiis & opere defessi, volitare quodammodo cupiunt. *Cicer. 2 de Orat. n.* 22.

2. Amasim Ægyptiorum regem cùm admonerent amici, eum parum è regiâ dignitate facere, quòd inter epulas jocaretur: *Qui*, inquit, *arcum habent, eum, cum est opus, intendunt, mox remittunt: si enim perpetuò intensus sit, frangatur necesse est, ita ut eo ampliùs uti non possint. Eadem est hominis ratio. Si assiduè seria tractare, & nihil sibi ad lusum indulgere velit, sensim membris aut animo captus fiet.* Herod. l. ii.

Puerorum in turbâ quidam ludentem Atticus
Æsopum nucibus quum vidisset, restitit,
Et quasi delirum risit. Quod simul sensit
Derisor potiùs quàm deridendus senex;
Arcum retensum posuit in mediâ viâ:
Heus, inquit, *sapiens, expedi quid fecerim.*
Concurrit populus: ille se torquet diu,
Nec quæstionis positæ causam intelligit:
Novissimè succumbit. Tum victor sophus:
Citò rumpes arcum, semper si tensum habueris:
At si laxaris, cum voles, erit utilis.
Sic lusus animo debent aliquando dari,
Ad cogitandum melior ut redeat tibi.

Phædr. l. iii. *fab.* 14.

Danda est remissio animis: meliores acrioresque erunt post quietem. Ut agris non est imperandum singulis annis frumentum, citò enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas; ita animorum impetum assiduus labor frangit. *Senec. de Tranq. c.* 15.

3. Natu-

3. Naturalem quandam voluptatem habent luſus jocique. At eorum frequens uſus omne animis pondus omnemque vim eripiet. Sic ſomnus refectioni corporis neceſſarius eſt; hunc tamen ſi per diem noctemque continues, mors erit. Itaque ſubinde tantum indulgendum eſt animo, & dandum otium, quod ei alimenti ac virium loco ſit. *Ibid.*

4. Cùm adoleſcentes relaxare animos, & dare ſe jucunditati volent, caveant intemperantiam, meminerint verecundiæ, ſine quâ nihil rectum eſſe poteſt, nihil honeſtum. Quod erit faciliùs, ſi in ejuſmodi quidem rebus majores natu intereſſe velint. Ipſa quippe ſeniorum, ſicut & magiſtratuum præſentia, verum pudorem & liberalem timorem animis ſolet infundere. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 122. 148. *Ariſt.* 7. *polit. c.* 12.

Proderit ſine dubio, cuſtodem tibi impoſuiſſe, & habere quem reſpicias. Cùm jam profeceris tantum, ut ſit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas pædagogum: interim te aliquorum auctoritate cuſtodi. *Senec. Epiſt.* 25.

Verba quis auderet coram ſene digna pudore
Dicere? *Ovid.* 5 *Faſtor. ver.* 69.

Hinc Perſæ, qui in liberorum inſtitutione plurimum ſtudii ac diligentiæ ponebant, lectos à ſenioribus viros iis præficiebant: & Lacedæmonii omnibus ſuorum ludis majores natu volebant intereſſe. *Xenoph. Cyrop. l.* i. *Plut. in Lycurg.*

CAPUT XXXII.

In ludo ac joco modus retinendus.

1. Interrogatus Socrates quænam juvenum virtus eſſet, reſpondit: *Ne quid nimis.* Diog. Laërt. in Socr.

Ludendi eſt quidam modus retinendus, ne nimis omnia profundamus, elatique voluptate in aliquam turpitudinem delabamur. *Cic.* 1 *Offic. n.* 153, *&c.*

Appetitus omnes contrahendi ſedandique ſunt: excitanda animadverſio ac diligentia, ut nihil temerè inconſideratéque agamus. Neque enim ita generati à natura ſumus, ut ad ludum & jocum facti eſſe videamur;

deamur; sed ad severitatem potiùs, & ad studia quædam graviora atque majora.

Ludo & joco uti quidem licet; sed sicut somno & quietibus cæteris, cùm gravibus seriisque rebus satisfecerimus.

2. Ipsum genus jocandi non profusum nec immodestum, sed ingenuum & facetum esse debet. Ut enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena; sic in ipso joco aliquod probi ingenii lumen eluceat.

Duplex omnino est jocandi genus: unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum; alterum elegans, urbanum, ingeniosum, & facetum. Quo genere philosophorum Socraticorum libri referti sunt: multaque multorum tum Græcorum tum Romanorum sunt facetè dicta.

Facilis est distinctio ingenui & illiberalis joci. Alter est libero dignus; alter, ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibeatur verborum obscœnitas.

Persæ, quæcunque factu turpia erant, eadem & dictu turpia censebant. Itaque nihil dicere licebat, quod non facere fas esset. *Herodot. l.* i.

Quod facere turpe est, dicere ne honestum puta. *P. Syrus.*

3. Jocis, tanquam sale, parcè utendum. *Diog. apud Stob.*

Vitandum est, ne scurrilis jocus sit aut mimicus. *Cic.* 2 *de Orat. n.* 239.

Lædere nunquam velimus, longéque absit propositum illud, potiùs amicum, quàm dictum, perdere. *Quintil. l.* vi. *c.* 3.

Adversus miseros inhumanus est jocus.

Ea quæ dicit vir bonus, salvâ dignitate & verecundiâ, decent: nimiùm enim risûs pretium est, si probitatis impendio constat.

Oratori longè recedendum est ab omni obscœnitate & verborum & sensuum. Quædam satiùs est cum causæ detrimento tacere, quàm cum verecundiæ dicere. *Senec. Exc. contr. l.* i.

CAPUT

CAPUT XXXII.

Est cui magno constitit dicterium.

1. Cùm Romæ medio foro quidam mortuus efferretur, accessit ad eum scurra, & in aurem quiddam insusurravit. Interrogatus ab iis qui aderant, quidnam dixisset? *Mandâsse,* respondit, *ut Augusto nunciaret, nihil dum eorum, quæ moriens plebi legaverat, solutum esse à Tiberio.* Re auditâ, Tiberius accersitum scurram suâ legatorum parte donavit, & duci ad supplicium jussit, *ut ipse Augusto verum nuncium ferret.*

Longè alio in dicaces animo antea fuerat Tiberius. Nam adversus convicia, malosque rumores, & famosa de se ac suis carmina, firmus ac patiens, subinde jactabat: *In civitate liberâ linguam mentemque liberas esse oportere.* Et aliquando senatu cognitionem de ejusmodi criminibus ac reis flagitante: *Non tantum,* inquit, *otii habemus, ut implicare nos ejusmodi negotiis debeamus. Si quis temerè aliquid locutus fuerit, dabo operam ut rationem factorum meorum dictorumque reddam.* Suet. in Tiber. c. 28.

2. Cùm Theocritus Chius duceretur ad Antigonum regem quem offenderat, eumque solarentur amici, ac spem facerent fore ut regis clementiam experiretur, ubi ob ejus oculos venisset: *Omnem ergo,* inquit, *mihi spem salutis eripitis.* Erat enim Antigonus uno orbatus oculo. Audito amaro intempestivoque joco rex, qui antea se Theocrito gratiam delicti facturum dixerat, hominem luce privavit. *Macrob. Sat.* vii. *c.* 3.

3. Thacus, Egyptiorum rex, factus est ex rege privatus, quòd Agesilaüm Lacedæmoniorum regem dicto salso & amaro vellicâsset, quo tempore ad se venerat belli adjutor futurus. Quoniam etiam Agesilaüs brevi corporis staturâ erat, hoc ex Æsopi fabulis memoravit Thacus. *Athen. l.* xiv. *c.* 1.

Mons parturibat gemitus immanes ciens,
Eratque in terris maxima exspectatio:
At ille murem peperit. *Phæd. l.* iv. *fab.* 21.

Quæ cùm audîsset Agesilaüs, irâ percitus, *Videbor*, inquit, *tibi aliquando etiàm leo.* Postea regno spoliatus Thacus ad Persas fugere coactus est.

Scipionem Nasicam, cùm ædilitatem peteret, repulsam passum esse suprà retulimus, quòd civem, cujus manùs erant rustico labore duratæ, interrogâsset, *An manibus solitus esset ambulare?* Valer. l. vii. c. 5.

Plêrumque stulti risum dum captant levem,
Gravi distringunt alios contumeliâ:
Et sibi nocivum concitant periculum. *Phæd. l.* i. 29.

CAPUT XXXIV.

Facetè dicta aut facta.

1. Cùm ad poëtam Ennium venisset Nasica, eique à foribus quærenti Ennium ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit illam domini jussu ita respondisse, & eum intùs esse. Paucis post diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & illum à januâ quæreret; exclamat Nasica, *se domi non esse.* Tum Ennius: *Quid? ego non agnosco vocem*, inquit, *tuam?* Hìc Nasica: *Homo es impudens: ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?* Cicer. 2 de Orat. n. 276.

Siculus quidam, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quæso*, inquit, *Prætor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.* n. 280.

Patrono malo, qui vocem in dicendo obtuderat, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simul ac domum redisset: *Perdam*, inquit, *vocem, si id fecero. Melius est*, respondit Granius, *quàm reum.* n. 282.

Crassum, cùm causam oraret, Lucio Helvio Lamiâ; homine deformi, odiosè interpellante: *Audiamus*, inquit Crassus, *pulchellum puerum.* Cum esset arrisum: *Non potui*, inquit Lamia, *mihi formam ipse fingere, ingenium potui.* Tum hic: *Audiamus*, inquit, *disertum.* Multò etiam arrisum est vehementiùs. *n.* 262.

2. Cum Orator malus in epilogo misericordiam se movisse putaret; rogavit Catulum, videreturne misericordiam movisse? *Ac magnam quidem*, inquit Ca-

 tulus:

tulus : *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* n. 278.

Poëmatibus scribendis operam dabat Siciliæ tyrannus Dionysius : & (quoniam in hoc genere, magis quàm in aliis, suum cuique pulchrum est, vixque ullus reperitur poëta, qui sibi non optimus videatur) magis ob carmina, quàm propter res bello bene gestas, sese jactabat. Accersierat ad se & præcipuo in honore habebat quoscumque usquam arte poëticâ nobiles esse audierat, eorumque judiciis poëmata sua permittebat. At illi, ne regis benevolentiam & munera amitterent, quæ scribebat omnia probabant ac laudabant. Aderat inter eos Philoxenus, celeberrimus dithyramborum versuum artifex : qui unus adulari nescius, cùm aliquando inepta à Dionysio recitata carmina audivisset, de iis quid sentiret liberè aperuit. Quâ libertate offensus rex poëtæ, reprehensorem suum à satellitibus abripi, & in latomias, qui publicus carcer erat, detrudi jussit. Sed postridie ab amicis, Philoxeno veniam dari postulantibus, exoratus, rursus ad epulas eum adhibuit. Carmina sua, ut solebat, ipse mirum in modum extulit, & de quibusdam versibus, quos omnium optimos existimabat, sententiam Philoxeni exquisivit. Ille, nulla ad regis interrogationem responsione factâ, ejus satellites vocavit, seque ad latomias reduci jussit. Tam facetam libertatem, quæ omnium convivarum risu excepta fuerat, æquo animo tulit Dionysius.

Non multò post admonitus oratusque ab amicis Philoxenus, ut à tam apertâ loquendi licentiâ tandem abstineret, pollicitus est se deinceps effecturum, ut & vera diceret, & Dionysii benevolentiam tamen retineret. Nec sanè fefellit. Nam cùm deinde tyrannus, quibusdam versibus, qui miserabiles affectus exprimerent, recitatis, illum interrogâsset, quales hi tandem viderentur ? *Miserabiles*, respondit. Quâ verbi ambiguitate præstitit quod erat pollicitus. Rex enim ita accepit, quasi Philoxenus versus suos ad movendam commiserationem idoneos esse respondisset, atque adeò illos laudâsset : alii verò sic interpretabantur,

bantur (quæ erat vera dicterii sententia) quasi miseros, hoc est, pessimos, dixisset versus illos. *Diod. Sic. l.* xv. *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 63.

3. Lucernam accensam circumferens Diogenes ambulabat in foro clarissimâ luce, quærenti similis. Rogantibus quid ageret, *Hominem*, inquit, *quæro*: notans publicos civitatis mores, in quâ vix quisquam dignus esset hominis nomine.

Animadvertens quemdam imperitè jaculantem, proximè scopum consedit: & cùm ex eo quæreretur, cur id faceret: *Ne fortè*, inquit, *ille me feriat*. *Diog. Laërt. in Diog.*

Ad Antisthenem, quem ferre molestiùs morbi dolores audierat, accessit cum sicâ, & cùm ei dixisset Antisthenes; *Quis me hisce doloribus liberabit?* Ille, ostensâ sicâ, *Hæc*, ait. Cui Antisthenes; *Doloribus, dixi, non vitâ.* Idem, in Ant.

4. Prætor Prænestinus per timorem segniùs suos in prælium duxerat. Victis hostibus, eum, quum Papirius Cursor consul inambulans ante tentorium, vocari jussisset, lictorem expedire securim jussit. Ad quam vocem exanimi stante Prænestino: *Agedum lictor*, inquit, *excide radicem hanc incommodam ambulantibus*. Perfusumque ultimi supplicii metu dimisit. *Liv. l.* ix. *c.* 6.

Augustus penè nulli se invitanti negabat. Exceptus igitur à quodam cœnâ satis parcâ & penè quotidianâ, hoc tantum insusurravit: *Non putabam me tibi tam familiarem*. Macrob. 2 Sat. c. 4.

Iliensibus paulò seriùs Tiberium consolantibus de morte filii Drusi: *Se quoque*, respondit, *vicem eorum dolere, quòd egregium civem Hectorem amisissent*. Effluxerant autem tum plùs quàm mille anni à morte Hectoris. *Sueton. in Tiber, c.* 52.

5. Cùm Ciceroni in accusatione Verris aliquid obscuriùs locuto dixisset patronus Verris Hortensius: *Non intelligo hæc ænigmata*. *Atqui debes*, inquit Cicero, *cùm Sphingem domi habeas*. Acceperat enim Hortensius à Verre Sphingem æneam magni pretii. *Quint. l.* vi. *c.* 4.

Maximo consule mortuo die Decembris ultimo, Cæsar consulem horâ septimâ in reliquam partem

diei renunciaverat Caninium. Quem cùm plerique irent salutatum de more: *Festinemus*, inquit Cicero, *priusquam abeat magistratu*. De eodem Caninio scripsit Cicero: *Fuit mirificâ vigilantiâ Caninius, qui suo toto consulatu somnum non viderit*. Plut. in Cicer. 7 ad famil. Ep. 30.

Quidam adolescens, quem fama erat patri venenum dedisse in placentâ, agebat ferociùs, & Ciceroni probra ac maledicta minabatur; cui Cicero: *Hoc*, inquit, *malo à te, quàm placentam*. Plut. in Cicer.

Fabiæ Dolabellæ triginta se annos habere dicenti: *Verum est*, inquit Cicero, *nam hoc jam viginti annos audio*. Quint. l. vi. c. 4.

6. Cùm partâ Actiacâ victoriâ Romam ingrederetur Augustus, occurrit ei inter gratulantes opifex quidam, corvum tenens, quem instituerat hæc dicere: *Ave, Cæsar, victor, imperator*. Miratus Cæsar officiosam avem, viginti millibus nummorum emit. Socius opificis, ad quem nihil ex illâ liberalitate pervenerat, affirmavit Cæsari habere illum & alium corvum, quem afferri postulavit. Allatus corvus, verba quæ didicerat expressit: *Ave, victor, imperator, Antoni*. Nihil propterea exasperatus Augustus, satis duxit jubere corvorum doctorem dividere acceptum munus cum contubernali. Salutatus similiter à psittaco, emi eum jussit. Idem miratus in picâ, illam quoque mercatus est. Exemplum pauperem sutorem solicitavit ut corvum institueret ad parem salutationem: sed cùm parum proficeret, sæpe ad avem non respondentem dicere solebat: *Opera & impensa periit*. Tandem tamen corvus cœpit dicere dictatam salutationem. Hâc auditâ, dum transit, Augustus respondit: *Satis domi salutatorum talium habeo*. Tum corvus illa verba, quibus dominum querentem solebat audire, subtexuit: *Opera & impensa periit*. Ad quod Cæsar risit, emique avem jussit quanti nullam adhuc emerat. *Macrob*, *2 Sat. c. 4*.

Solebat Græculus quidam descendenti è palatio Cæsari Augusto honorificum aliquod epigramma porrigere. Id cum frustra sæpe fecisset, & tamen rursum

ſam eum idem facturum vidiſſet Auguſtus; breve ſuâ manu in chartâ exaravit Græcum epigramma, & Græculo venienti ad ſe obviam miſit. Ille legendo laudare, mirarique tam voce quàm vultu geſtuque. Deinde cùm acceſſit ad ſellam, quâ Cæſar vehebatur, demiſsâ in pauperem crumenam manu paucos denarios protulit, quos principi daret, dixitque: *Se plus daturum fuiſſe, ſi plus habuiſſet.* Secuto omnium riſu, diſpenſatorem Cæſar vocavit, & ſatis grandem pecuniæ ſummam numerari Græculo juſſit. *Idem.*

7. Cùm M. Pomponius Marcellus ex oratione Tiberii aliquid reprehendiſſet quaſi minimè Latinum, affirmaretque contra Atteius Capito & eſſe illud Latinum, &, ſi non eſſet, futurum: *Certè mentitur Capito,* inquit Pomponius: *tu enim, Cæſar, civitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* Sueton. de gram. c. 22.

Quum Favorini, viri Græcæ ac Latinæ linguæ peritiſſimi, verbum quoddam ab Adriano imperatore reprehenſum eſſet, atque ille ceſſiſſet; arguentibus eum amicis, quòd malè cederet Adriano de verbo, quod idonei auctores uſurpâſſent: *Non rectè ſuadetis,* inquit jocans Favorinus, *qui non patimini me illum doctiorem omnibus credere, qui habet triginta legiones.* Spart. in Adr. c. 15.

8. Cùm inter duos ſceleſtos judex eſſet Philippus Macedoniæ rex; auditâ causâ, pronunciavit: *Ut alter è Macedoniâ fugeret, alter illum inſequeretur.* Hoc faceto judicio utrumque exulem eſſe juſſit. *Plut. Apoph.*

Deridenda erat, & ſane deriſui ab eodem Philippo habita eſt, Menecratis medici inanis ſuperbia. Ille Syracuſanus fuit; qui, quia comitialibus morbis medebatur, in eam arrogantiam eſt prolapſus, ut ipſe ſe Jovem diceret. Hanc autem ab iis quos curabat mercedem paciſcebatur, ut ſe per urbes Græciæ euntem comitarentur, minorum Deorum nomina & ornatum gerentes. Miſit aliquando ad Philippum literas, quibus erat hæc præfixa ſalutatio: *Menecrates Jupiter Philippo felicitatem.* Ad ea Phi-

lippus rescripsit: *Philippus Menecrati sanitatem. Suadeo tibi ut Anticyram te conferas.* In urbe autem Anticyrâ vel optimum nascebatur, vel optimè temperabatur, helleborum, quo cerebrum purgabatur. Cùm in Macedoniam ad Philippum venisset, lautissimum instrui convivium rex jussit, & novo Jovi ad epulas vocato lectum seorsum parari, tum pro cibo acerram apponi. Ita suffitus ei fiebat, dum ceteri convivæ exquisitis vescebantur cibis. Gaudere primùm Menecrates tali honore. At ubi, obrepente sensim fame, nihil escæ apponebatur esurienti, seque solo odore thuris à rege pasci tandem intellexit; jejunus & irrisus discessit. *Ælian. l.* xii. *c.* 51. *Athen. l.* vii. *c.* 10.

CAPUT XXXV.

Excitatur laude æmulatio.

1. Cùm Quintilianus expendit utiliusne sit pueros domi atque intra privatos parietes continere, an frequentiæ scholarum & publicis præceptoribus tradere; inter alia publicæ institutionis commoda hoc præcipuum prædicat, quòd in scholâ audiet puer multa quotidie probari, multa corrigi; proderit alicujus objurgata desidia, proderit laudata industria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum superâsse majores. Accendunt hæc omnia animos: & licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen causa virtutum est. *Quint. l* i. *c.* 3.

Honestum per se esse expetendum indicant pueri, in quibus, ut in speculis, natura cernitur. Quanta studia decertantium sunt! Quanta ipsa certamina! Ut illi efferuntur lætitiâ, cùm vicerunt! Ut pudet victos! Ut se accusari nolunt! Ut cupiunt laudari! Quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint! *Cicer.* 5 *de Fin. n.* 61.

Utile est habere quos imitari primùm, mox vincere velis. *Quint. l.* i. *c.* 2.

2. Noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset; & causam quærentibus respondebat,

respondebat, *Miltiadis tropæis se à somno suscitari.* Cicer. 4 Tusc. n. 4.

Cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucanâ victus esset industriâ.

Aristoteles vir summo ingenio, mirâ scientiæ copiâ, cum motus esset Isocratis rhetoris gloriâ, dicere etiam cœpit, adolescentes docere, & eloquentiam conjungere cum philosophiâ, ad quam Xenocratis quoque exemplo incensus accesserat. 1 *Tusc. n.* 7. *Diog. Laërt. in Arist.*

3. Alexander paternæ laudis æmulator, cùm eum urbem aliquam nobilem expugnâsse, aut insigni victoriâ potitum esse, acciperet; adeò non ejusmodi nunciis lætabatur, ut inter æquales exclamaret: *O amici, omnia nobis præripiet pater, nec quidquam magnificum gerendum relinquet!* Achillis quoque, à quo se originem ducere prædicabat, fortitudinem & gloriam ab Homero carminibus celebratam æmulatus, cùm ad ejus tumulum in Sigeo adstitisset! *O fortunate,* inquit, *adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!* Et vere: nam nisi Ilias extitisset illa, idem tumulus, qui corpus Achillis contexerat, memoriam obruisset. *Plut. in Alex. Cicer. pro Arch. n.* 24.

Julium Cæsarem ferunt, cùm in Hispaniâ, quò reipublicæ causâ missus erat, legendis Alexandri rebus gestis vacaret, aliquando diu secum cogitabundum hæsisse, deinde lacrymas profudisse. Quarum causam quærentibus amicis: *Nonne,* inquit, *idonea dolendi causa est, quòd nihilum præclari egerim, eam ætatem adeptus, quâ Alexander multa regna vincendo peragraverat?* Plut. in Cæs.

4. Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloriâ: jacentque ea semper, quæ apud quosque populos improbantur. Itaque quò minùs honoris erat poëtis apud veteres Romanos, eo minora poëticæ artis studia fuerunt: seròque ab illis poëtæ vel cogniti vel recepti. *Cicer.* 1 *Tusc. n.* 3 & 4.

CAPUT

CAPUT XXXVI.

Famæ consulendum est.

Cùm nobis à naturâ moderationis, temperantiæ, verecundiæ partes sint datæ, cùmque eadem natura doceat non negligere quomodo nos erga homines geramus: est hominis ingenui & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis viris ceterisque hominibus: ut non solùm arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti, negligere quid de se quisque sentiat. Quemadmodum autem pulchritudo corporis movet oculos, & delectat hoc ipso, quòd inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt; sic movemus approbationem eorum quibuscum vivimus, ordine, & constantiâ, & moderatione dictorum omnium atque factorum. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 98. 3 *de fin. n.* 97.

Si cupis bene audire, disce bene dicere, & rectè agere: sic enim perfrueris bonâ famâ. *Stob. serm.* 1.

Præclarè Socrates dicebat hanc esse proximam & quasi compendiariam viam ad famam & gloriam, si quis id ageret, ut qualis haberi vellet, talis esset. Quòd si qui inani ostentatione, & ficto sermone ac vultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant. Ficta enim omnia celeriter tanquam flosculi decidunt, nec simulatum quidquam potest esse diuturnum. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 43.

Antè conscientiæ consulendum est, quam famæ. *Paterc. l.* ii. *c.* 115.

CAPUT XXXVII.

Vive ut in publico.

1. Tunc te virum bonum & felicem judica, cùm domi tanquam in publico vives, cum te parietes tui tegent, non abscondent. Plerumque parietes nobis esse circumdatos volumus, non ut tutiùs vivamus, sed ut peccemus occultiùs. Janitores ædibus nostris tam

tam malefactorum conscientia opposuit, quam superbia. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Mala conscientia etiam in solitudine anxia atque sollicita est: bona turbam advocat. Si honesta sunt quæ facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, cùm tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem! *Sen. Ep.* 43.

Julii Drusi ædes pluribus ex partibus patebant vicinorum prospectui. Hoc incommodum faber, si quinque talenta ei darentur, se correcturum pollicebatur, effecturumque ne pars ulla esset obnoxia prospectui. Tum Drusus: *Decem*, inquit, *dabo, si talem reddas domum meam, ut non vicini tantum, sed omnes etiam cives videre possint quomodo in eâ vivam.* Plutar. pol. præt.

2. Magna vis est conscientiæ in utramqne partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccârint. *Cicer. pro Milone, n.* 61.

Nunquam secura est prava conscientia. *P. Syrus.*

Tuta fortasse scelera esse aliquando possunt, secura non possunt. Prima & maxima peccantium est pœna, peccâsse, nec ullum scelus, licèt publica pœna non sequatur, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Mala facinora conscientiâ flagellantur. Proprium est nocentium timere semper & expavescere. Bona conscientia prodire vult & conspici: ipsas nequitia tenebras timet. *Seneca, Ep.* 97.

Hanc Catilinæ & Jugurthæ post patrata flagitia & facinora imaginem expressit Sallustius:

Catilinæ animus impurus, Diis hominibusque infestus, neque vigiliis, neque quietibus sedari poterat: ita conscientia mentem excitam vexabat. Igitur color ei exsanguis: fœdi oculi: citus modò, modò tardus, incessus: prorsùs in facie vultuque vecordia inerat. *Bell. Cat. c.* 15.

Neque postea Jugurthæ dies ulla aut nox quieta fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut tempori satìs credere: cives hostesque juxtà metuere, circum-

spectare

are omnia, & omni strepitu pavescere; alio atque alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere: interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quasi vecordiâ, exagitari. *Bell. Jug. c.* 72.

2. Tiberio quoque facinora & flagitia sua in supplicium verterant: neque eum fortuna impediebat, quin tormenta pectoris suasque ipse pœnas in literis ad senatum scriptis fateretur. Itaque non frustrà olim affirmavit vir sapientiâ præstantissimus, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus; quoniam, ut corpora verberibus, ita sævitiâ, libidine, malis consultis, animus dilaceratur. *Tacit. Annal.* vi. *c.* 6.

Dionysius major Siciliæ tyrannus indicavit ipse quàm parum esset beatus. Nam cùm quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, magnificentiam ædium regiarum; negaretque unquam beatiorem illo quemquam fuisse: *Visne igitur*, inquit, *Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eadem degustare & fortunam experiri meam?* Cùm se ille cupere dixisset: collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimis stragulis: abacosque complures ornavit argento auroque cælato. Tum ad mensam eximiâ formâ pueros delectos jussit consistere, eosque ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta & coronæ, odores incendebantur, mensæ exquisitissimis epulis erant instructæ. Fortunatus sibi Damocles videbatur. At Dionysius in hoc medio apparatu fulgentem gladium, è lacunari setâ equinâ appensum, demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: jam ipsæ defluebant coronæ. Denique exoravit tyrannum ut abire liceret, quòd jam beatus esse nollet. Satìsne videtur declarâsse Dionysius nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror ex conscientiâ malefactorum impendeat? *Cicer.* 5 *Tusc. n.* 61, 62.

CAPUT

CAPUT XXXVIII.

Vitæ genus eligere, res difficillima.

1. De eligendo genere vitæ deliberatio eſt omnium difficillima. Ineunte enim adoleſcentiâ, cum eſt maxima imbecillitas conſilii, tum id ſibi quiſque genus degendæ vitæ conſtituit, quod maximè adamavit, Itaque ante implicatur aliquo certo curſu vivendi, quàm potuit judicare quid optimum eſſet. Plerique parentum præceptis imbuti, ad eorum morem & exemplum deducuntur. Alii multitudinis judicio feruntur, & quæ majori parti pulcherrima videntur, ea maximè exoptant. Nonnulli tamen, ſive felicitate quâdam, ſive bonitate naturæ, ſive parentum diſciplinâ, rectam vitæ ſecuti ſunt viam.

2. In conſtituendo genere vitæ, potiſſimùm habenda eſt ratio naturæ noſtræ; modò non vitioſæ, ut conſtare nobiſmet ipſis poſſimus, nec in ullo officio claudicare; deinde fortunæ. Suum igitur quiſque noſcat ingenium, acremque ſe & vitiorum & bonorum ſuorum judicem præbeat; ut ad quas res aptiſſimus erit, in iis potiſſimùm elaboret. Si verò aliquando neceſſitas nos ad ea detruſerit, quæ noſtri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, ſi non decorè, at quàm minimè indecorè, facere poſſimus.

Si natura non feret, ut quis majorum ſtudia atque inſtituta ſequatur; ſi non poterit ſive cauſas defenſitare; ſive populum concionibus tenere; ſive bella gerere; illa tamen præſtare debebit, quæ erunt in ipſius poteſtate, juſtitiam, fidem, liberalitatem, modeſtiam, temperantiam; ut minùs ab eo id quod deſit requiratur. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 114. 121.

CAPUT XXXIX.

Magistratus non suis, sed civium, commodis consulat.

1. Magistratûs ea potestas, hoc munus est, ut præsit, præscribatque recta & utilia, & conjuncta cum legibus. Ut enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus: veréque dici potest, magistratum legem esse loquentem, legem autem mutum magistratum. *Cicer.* 3 *leg. n.* 2.

Magistratibus opus est, sine quorum prudentiâ ac diligentiâ esse civitas non potest. Iis non solùm obtemperare atque obedire cives oportet, sed etiam eos colere ac diligere. Plato verò impios, & Titanum, qui Jovi adversati sunt, similes esse statuit eos, qui magistratibus adversentur. *n.* 5.

Qui modestè paret, videtur qui aliquando imperet dignus esse.

Ubi voluisset Alexander Severus aliquos provinciis rectores, præpositos, procuratores dare, nomina eorum publicè proponebat; ut si quis è populo aliquid adversùs eos criminis haberet, afferre posset: dicebatque, *Quod Christiani ac Judæi facerent in eligendis sacerdotibus, id fieri debere in provinciarum rectoribus, quibus & fortunæ hominum committerentur & capita.* Lamprid, in Alex. Sev. c. 45.

2. Qui reipublicæ præfuturi sunt, hoc Platonis præceptum teneant, ut quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum suorum. Ut enim tutela, sic procuratio reipublicæ, ad utilitatem eorum, qui commissi sunt, gerenda est, non verò eorum, quibus est commissa. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 85, 86.

Mihi quidem videntur huc omnia esse referenda ab iis qui præsunt aliis, ut ii, qui erunt in eorum imperio, sint quàm beatissimi. Est enim non modò ejus qui civibus, sed etiam qui servus, qui mutis pecudibus præsit, eorum, quibus præsit, commodis utilitatique servire. Itaque gravis, & fortis civis, dignusque principatu, tradet se totum reipublicæ, eamque sic tuebitur, ut omnibus consulat. Non opes & potentiam

potentiam consectabitur, omninoque ita justitiæ & honestati adhærescet, ut mortem oppetat potiùs quàm eas deserat. 1 *Epist. ad Quint.*

Adrianus, ubi ad imperium est evectus, in concione & in senatu sæpe dixit: *Ita se rempublicam gesturum, ut non oblivisceretur populi rem esse, non propriam.* Spart. c. 8.

3. Nullum vitium tetrius quàm avaritia, præsertim in iis qui rempublicam gubernant. Habere enim quæstui rempublicam, non modò turpe est, sed etiam sceleratum & nefarium. Nullâ autem re conciliare faciliùs benevolentiam multitudinis possunt ii qui præsunt, quàm abstinentiâ & continentiâ. Itaque caput est omni procuratione negotii & muneris publici, ut avaritiæ pellatur etiam minima suspicio. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 77. 79.

Cùm videret Cimon omnes ætatis suæ magistratus, præter Aristidem & Ephialtem, quæstui habuisse rempublicam Atheniensem, & magnas ex eâ prædas collegisse; aliam viam ingressus, incorruptum se & intactum ab omni avaritiæ labe præstitit, dona oblata constantissimè repudiavit, omniaque gratis & innocenter per totam vitam & fecit & dixit. *Plut. in Cimon.*

Valerius Publicola, cùm tres acceptissimos populo Romano consulatus gessisset, mortuus est, gloriâ ingenti, copiis familiaribus adeò exiguis, ut funeri sumptus deesset. Itaque publicâ pecuniâ est elatus. Menenius quoque Agrippa, quem senatus & plebs Romana pacis inter se faciendæ arbitrum legerant, ita pecuniæ inops decessit, ut sepulturæ honore caruisset, nisi à populo collatis in capita sextantibus funeratus esset. *Valer. l.* iv. *c.* 4. *Liv. l.* ii. *c.* 16.

Omni Macedonum gazâ, quæ fuit maxima, potitus est Æmilius Paulus. Tantam in ærarium populi Romani pecuniam invexit, ut unius imperatoris prædа fidem attulerit tributorum. At hic non modò nihil ex thesauris regiis concupivit, sed ne ipse quidem spectare eos dignatus, per alios homines cuncta administravit: & nihil in domum suam intulit præter memoriam nominis sempiternam. Quin, si Va-

lerio fides habeatur, adeò inops decessit, ut, nisi fundus, quem unum reliquerat, venundatus esset, non habuisset uxor ejus unde dotem reciperet. Imitatus patrem Scipio Æmilianus, nihilo locupletior, Carthagine eversâ, fuit: nihilo copiosior L. Mummius, cùm copiosissimam urbem Corinthum sustulisset. Italiam ornare, quàm domum suam, illi maluerunt. Quanquam Italiâ ornatâ ipsa eorum domus videtur fuisse ornatior. Sic & M. Marcellus, cùm captis Syracusis quamplurima Romam asportâsset, quæ victoriæ populi Romani monumenta & urbis ornamenta essent, nihil in ædibus suis, nihil in hortis, nihil in suburbano posuit: putavitque, si ejusmodi ornamenta domum suam non contulisset, domum suam ornamento urbi futuram. Singulorum enim abstinentia domestica, publicum civitatis decus erat. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 76. *Polyb. l.* viii. *c.* 4. *Valer. l.* iv. *c.* 4. *Cicer. in Verr. Act.* vi. *n.* 120.

4. Quum secundo Punico bello Cn. Scipio, Africani patruus, ex Hispaniâ senatui scripsisset; petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam virginem adultæ jam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset; senatus, ne respublica bono duce careret, patris sibi partes desumpsit, consilioque uxoris, ac propinquorum Scipionis constitutam dotem ex ærario erogavit, ac puellam nuptum dedit. Dos autem undecim millia æris fuit. In quo non solùm humanitas senatûs, sed etiam modus veterum patrimoniorum, cognosci potest. Namque adeò fuerunt exigua, ut, quia Mequinia quinquaginta millia æris dotem ad virum attulerat, Dotatæ cognomen invidiosum invenerit. *Valer. l.* iv. *c.* 4.

Illis temporibus bona animi, non divitiæ, in cunctis rebus ponderabantur. Hæc conciliabant magistratus & imperia: hæc jungebant affinitates: hæc in foro, hæc in curiâ, hæc intra privatos parietes plurimum poterant. Patriæ rem unusquisque, non suam, augere properabat: pauperque in divite, quàm dives in paupere imperio, versari malebat.

5. Extat C. Gracchi è Sardinia provinciâ Romam reversi oratio, in quâ hæc inter alia de se narrat: Versatus

Versatus sum in provinciâ quomodo ex usu vestro existimabam esse, non quomodo ambitioni meæ conducere arbitrabar. Nemo possit verè dicere assem aut eo plus in muneribus me accepisse : aut meâ causâ quemquam sumptum fecisse. Zonas, quas Româ proficiscens plenas argenti extuli, eas ex provinciâ inanes retuli. Alii amphoras, quas vini plenas retulerunt, eas argento repletas domum reportarunt. *A. Gell. l.* xv. *c.* 12.

Contrà verò pecuniæ quàm non contemptor fuerit Varus Quinctilius, Syria, cui præfuerat, declaravit : quam pauper divitem ingressus, dives pauperem reliquit. *Paterc. l.* ii. *c.* 117.

6. Cùm Ser. Sulpicius Galba & Aurelius Cotta consules in senatu contenderent, uter adversus Viriatum in Hispaniam mitteretur, ac magna inter Patres dissensio esset : omnibus, quonam Scipionis Æmiliani sententia inclinaretur, exspectantibus ; *Neutrum,* inquit, *mihi mitti placet : quia alter nihil habet, alteri nihil est satis.* Imperii, in quo omnia licet pro arbitrio agere, æquè malam magistram judicans inopiam, atque avaritiam. Quo dicto, ut neuter in provinciam mitteretur, obtinuit. *Valer. l.* vi. *c.* 4.

CAPUT XL.

Varia eorum, qui aliis præsunt, officia.

1. Difficile dictu est, quantopere conciliet animos hominum comitas affabilitasque sermonis. *Cicer.* 2. *Offic. n.* 48.

In gerendo magistratu exercenda est facilitas & altitudo animi : ne, si irascamur aut intempestivè accedentibus, aut impudenter rogitantibus, in morositatem inutilem atque odiosam incidamus. Anui pauperculæ Philippum regem obsecranti, ut litem suam dijudicaret, cùm respondisset, sibi tempus ad ista non superesse : *Ne ergo sis rex,* illa reposuit. Admiratus Philippus liberam vetulæ vocem, non solùm ei aures præbuit, sed multam quoque jus sibi dici postulantium turbam audivit statim. 1 *Offic. n.* 88. *Plut. Apoph.*

Quum Augusto principi optimo quidam libellum supplicem porrigens, præ metu & verecundiâ nunc manum proferret, nunc retraheret: *Putas*, inquit jocans: *Auguste, te assem elephanto dare?* Jus ipse dixit assiduè, & in noctem nonnunquam: si parum corpore valeret, lecticâ ante tribunal collocatâ, vel domi etiam cubans. *Macrob. 2 Sat. c. 4. Sueton. in Aug. c. 33.*

Inter alia dicta Trajani hoc fertur egregium. Amicis culpantibus quòd nimiùm in omnes comis esset, respondit: *Talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optaret.* Eutrop. l. viii.

Erat in Miltiade cum summa humanitas, tum mira communitas: ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret. Contrà Pausanias conveniendi facultatem petentibus non dabat, superbè respondebat, & crudeliter imperabat. *Corn. Nep. in Miltiad. & Paus.*

2. Ita probanda est mansuetudo atque clementia, ut adhibeatur publicæ utilitatis causâ severitas, sine quâ administrari civitas non potest. Nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Promiscuam habere & vulgarem clementiam non decet: & tam ignoscere omnibus crudelitas est, quàm nulli. *Cicer. 1 Offic. n. 88. Senec. de Clem. l. i. c. 2.*

Bonis nocet, quisquis pepercerit malis.

Invitat culpam, qui peccatum præterit. *P. Syrus.*

Modum tenere debemus. Sed quia difficile est temperamentum; quidquid plùs æquo futurum est, in partem humaniorem præponderet.

3. Objurgationes aliquando incidunt necessariæ, in quibus utendum est fortasse & vocis contentione majore, & verborum gravitate acriore. Sed, ut ad urendum & secandum medici, sic nos ad hoc genus castigandi rarò invitique veniamus, nec unquam nisi necessariò, si nulla reperietur alia medicina. Sed tamen ira procul absit, cum quâ nihil rectè fieri, nihil consideratè, potest. Atque etiam significandum est, illud ipsum acerbitatis, quod habet objurgatio, ipsius

ipsius causâ, qui objurgetur, esse susceptum. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 136.

Omnis autem animadversio & castigatio contumeliâ vacare debet: neque referri ad utilitatem ejus qui punit aliquem aut verbis castigat, sed ad reipublicæ commodum. 1 *Offic. n.* 88.

4. Cavendum est etiam ne major pœna, quàm culpa, sit: & ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. *n.* 89.

Prohibenda maximè est ira in puniendo, optandumque, ut ii, qui præsunt aliis, legum similes sint, quæ ad puniendum æquitate ducuntur, non iracundia. Quod vitium cùm in privatâ quotidianâque vitâ levis esse animi atque infirmi videtur, tum verò nihil est tam deforme, quàm ad summum imperium etiam acerbitatem naturæ adjungere. 1 *Epist. ad Quint.*

Cyri & Agesilaï, summo in imperio, nemo unquam verbum ullum asperius audivit. 2 *Epist.*

Ad coërcitionem errantium sceleratorumque, irato castigatore non opus est. Omne pœnæ genus remedii loco admovebo. Varia in tot animis civium vitia video, & civitati curandæ adhibitus sum: pro cujusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc mutatio loci, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Procedam in tribunal non furens, non infestus, sed vultu legis: & illa solennia verba damnationis pronunciabo, non iratus, sed severus. *Senec. l.* i. *de Irâ, c.* 15, 16.

5. Cicero in egregiâ illâ ad Quintum fratrem Asiæ prætorem epistolâ, quædam eum admonet ut faciat; quædam quòd jam fecerit laudat, quæ hîc paucis verbis referentur.

Sint hæc fundamenta dignitatis tuæ: tua primùm integritas & continentia; deinde omnium, qui tecum sunt, pudor: delectus in familiaritatibus percautus & diligens: familiæ gravis & constans disciplina. Quid autem erit negotii continere eos quibus præsis, si te ipse contineas?

Sit summa in jure dicendo severitas: dummodo ea non varietur gratiâ, sed conservatur æquabilis.

Sed tamen parvi refert abs te ipso jus dici æqualiter & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu ejus muneris aliquam partem commiseris. Neque enim satis est te ipsum justum esse, & abstinentem, sed omnes ministros imperii tui tales præstare & sociis nostris & reipublicæ debes.

Constanti famâ ad me perlatum est, tibi omnium, quibus præes, salutem, liberos, famam, fortunas esse carissimas : te pecuniæ, te voluptati, te omnium rerum cupiditati sic jam biennium resistere, ut in Asiâ, tam corruptrice provinciâ, nihil te ab summâ integritate continentiâque detraxerit : non itineribus tuis perterreri homines, non sumptu exhauriri : esse, quocumque veneris, & publicè & privatim maximam lætitiam, cùm urbs custodem, non tyrannum, domus hospitem, non expilatorem, recepisse videatur : facillimos esse aditus ad te : patere aures tuas querelis omnium : nullius inopiam ac solitudinem, non modò publico accessu ac tribunali sed ne domo quidem tuâ & cubiculo esse exclusam tuo : toto denique in imperio nihil acerbum esse, nihil crudele, atque omnia plena clementiæ, mansuetudinis, humanitatis.

CAPUT XLI.

Judicis est in causis semper verum sequi.

1. Dicebat Pythagoras, donorum à Deo homini concessorum hæc duo esse præstantissima, veritatem sequi, & benefacere aliis : his enim duobus mortales Deo propè similes fieri. *Cicer.* 2 *Offic. n.* 51. *Ælian. l.* iv. *c.* 34.

Thebis Ægyptiacis visebantur simulacra judicum manibus carentium, & præsidis eorum oculos in terram versos habentis. Quo significabatur, eos, qui jus dicunt, nec donis, nec conspectu reorum moveri oportere. *Plut. in Iside.*

Quoniam magna aut bona aut mala è judiciis aut æquis aut iniquis in publicam rem veniunt, Ægyptiis præcipua judiciorum cura erat. Optimos è majoribus urbibus viros triginta eligebant. Qui consessus nec Areopagitis Atheniensium, nec senatui Lacedæmoniorum,

videtur

videtur fuisse postponendus. Hi unum ex sese, justitiâ maximè insignem, sibi præsidem dicebant. Stipendium à rege omnibus dabatur in victum & alias res necessarias. Cùm ad judicandum convenissent, præses collo suo torquem aureum circumponebat, è quo suspensa erat, confecta ex pretiosissimis lapillis, imago, quam Veritatem dicebat: & octo volumina, in quibus scriptæ erant leges Ægyptiorum, proponebantur in medium. Actor & reus, non verbis, sed scripto tantùm, causam agebant: & postquam res satis liquere judicibus visa erat, ferebatur sententia, & præses Veritatis imaginem convertebat in alterum è litigatoribus qui causâ vicerat. Hoc modo cuncta judicia peragere Ægyptiis solenne erat. Causidicorum oratione multùm caliginis juri offundi arbitrabantur; & sæpe fieri, ut oratorum artes, actionis præstigiæ, lacrymæ periclitantium, judicum aures, oculos, animos sic afficerent, ut unam Veritatem non amplius intuerentur. *Diod. Sic. l.* i.

2. Athenis in senatum Areopagiticum neminem admitti fas erat, nisi & honesto loco natum, & vitæ modestiâ spectatissimum. *Isocr. in Areop.*

Nihil illis judicibus constantius, nihil severius, nihil fortius. Qui causam apud eos dicebant, ab iis omnibus, quæ ad conciliandam benevolentiam & movendos affectus valent, jubebantur abstinere: quod si negligere viderentur, præconis voce cohibiti tacere cogebantur. Ne reorum quoque miserando aspectu judices commoverentur, ipsâ nocte, nullis admotis luminibus, judicia exercebant: summoque silentio sententiam tabellâ dabant, ita ut alter alterius sententiam ignoraret. Puerum coturnicum oculos eruentem dicuntur damnâsse, judicantes id signum esse perniciosissimæ mentis multisque malo futuræ, si adolevisset. Iidem quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu sustentaretur, diligentissimè inquirebant, ut cives vitæ rationem reddendam esse memores, honestatem sequerentur. *Cicer. l.* i. *ad Attic. Epist.* 14. *Quint. l.* ii. *c.* 17. *l.* vi. *c.* 1. *Lucian. in Hermot. Pollux, l.* viii. *c.* 10. *Quint. l.* v. *c.* 9. *Valer. l.* ii. *c.* 6.

3. Sisamnem,

3. Sisamnem, unum è Persarum judicibus, quod pecuniâ acceptâ injustè judicasset, rex Cambyses morte plecti jussit; interemptoque detractâ pelle contexit tribunal, in quo ille sederat: tum filium ejus Otanem ibidem sedere judicem voluit, admonitum ut nunquam paternæ culpæ ac pœnæ oblivisceretur. Severior postea Artaxerxes, alius Persarum rex, in quosdam malos judices fuit: nam vivis pelles detrahi præcepit, iisque aliorum judicum subsellio insterni, ut recens semper ante oculos haberent exemplum justitiæ non impunè violatæ. *Herod. l.* v. *Diod. Sic. l.* xv.

4. Qui statuit aliquid parte inauditâ alterâ,
Æquum licèt statuerit, haud æquus fuit.

Senec. in Medea, ver. 200.

Quemdam ex inimicis vocaverat in judicium Aristides: & judices, auditâ accusatione, confestim sententiam laturi videbantur de reo, quem audire abnuebant, notam omnibus accusatoris justitiam ac fidem reveriti. Tum Aristides in medium processit, & unà cum reo supplex concidit ad pedes judicum, orans, ut inimicus audiretur, & ex legibus cum eo ageretur. *Plut. in Arist.*

Alexander primis regni annis cùm in capitalibus causis judex sederet, loquente accusatore, alteram aurem admotâ manu occludebat. Interrogatus cur id faceret: *Illam*, inquit, *aurem reo integram servo.* Idem. Alex.

5. Nihil contra rempublicam, neque contra jusjurandum ac fidem, amici causâ, vir bonus faciet; ne si judex quidem erit de ipso amico. Ponit enim personam amici, cùm induit judicis. Hoc solum dabit amicitiæ, ut veram amici causam esse malit, ut perorandæ liti tempus, quoad per leges liceat, accommodet. Itáque præclarum à majoribus accepimus morem ea tantùm rogandi judicis, quæ salvâ fide facere possit. *Cicer.* 3 *Offic. n.* 10.

Est sapientis judicis, meminisse non solùm quid potestati suæ permissum sit à republicâ, sed etiam quid fidei commissum ac creditum: absolvere aliquando, quem oderit; quem verò amet, condemnare: non putare, sibi, quodcumque concupierit, licere:

cere: sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere: maximéque rebus omnibus præferre conscientiam mentis suæ, quam à Diis immortalibus accepimus, quæ à nobis divelli non potest: quæ si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vitâ nobis erit, sine ullo metu & summâ cum honestate vivemus. *Pro Cluent. n.* 159. *Pro Rab. Posth. n.* 12.

6. Chilo ille sapiens in re capitali amici sui aliquando judex fuit cum duobus aliis judicibus. Itaque aut amicus ei capite plectendus erat, aut legi adhibenda fraus. Consultanti secum quid in tam ancipiti casu faciendum esset, hoc optimum visum est. Sententiam, quâ amicum damnaverat, dissimulans ac tacens, duobus sociis judicibus, ut eum absolverent, persuasit: sicque se & amici & judicis officio functum fuisse existimabat. Verùm die vitæ supremo amicos circumstantes allocutus, cùm dixisset nihil à se commissum esse, cujus memoria aliquid ægritudinis afferret morienti; confessus est sibi nondum liquere, recténe, an perperam, fecisset in illo amici judicio: hancque se ex eo facto capere molestiam, quòd metueret ne perfidi hominis fuisset in eadem re, eodemque tempore, & communi negotio, aliis suasisse diversum ab eo quod ipse justum, & à se faciendum duxerat. Virum sapientiâ præstantem hæc res meritò anxium & sollicitum habebat. Declinavit enim de viâ, & justitiâ discessit, cùm falsum conservandi amici causâ consilium dedit. *A. Gell. l.* i. *c.* 3.

7. Antigoni regis frater Marsyas litem habebat, postulabatque ab eo sibi domi judicium instituti: *Meliùs quidem,* inquit Antigonus, *in foro, & omnibus audientibus, res agetur, si nihil injustè facere in animo est.* Plut. Apoph.

Philippum regem rogabat Harpalus, qui gratiâ plurimùm valebat apud eum, ut propinquus & familiaris suus Crates, accusatus injuriarum, mulctam quidem solveret, sed non damnaretur publico judicio, ne inimicorum aliorumque hominum maledictis pateret.

ret. Cui Philippus: *Satiùs est ipsum propter culpam, quàm nos propter illum malè audire.*

Cùm litis inter duos privatos judex esset Aristides, & alter conciliandæ sibi judicis benevolentiæ causâ diceret adversarium multa in Aristidem injuriosè fecisse: *Quin tu potiùs*, inquit, *bone vir, si quid ille te læsit, eloquere. Tibi enim nunc, non mihi, judex sum.* Idem, in Aristide.

CAPUT XLII.

Cives magistratibus pareant, magistratus legibus.

1. Divina mens prima & summa lex est, alia jubens, alia vetans: ex quâ illa lex, quam Dii humano generi dederunt, profecta est, ratio, ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans. *Cicer. 2 de leg. n.* 9. 11. 2 *Philip. n.* 28.

Constat profectò ad salutem civium, vitamque omnium quietam & beatam, conditas esse leges: eosque, qui primùm ejusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos atque laturos, quibus susceptis honestè beatéque viverent. Vitiorum enim emendatricem legem oportet esse, commendatricemque virtutum. Ideóque supplicia vitiis proponit, præmia virtutibus. 2 *de Leg. n.* 11. 1 *de Leg. n.* 58.

Sicut morbos ante necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum; sic cupiditates priùs natæ sunt, quàm leges, quæ iis modum facerent. Vetustissimi mortalium, quorum ætas aurea dicta est, naturam & ducem & legem habentes, sine probro & scelere, atque ideo sine coërcitionibus & pœnâ, vitam agebant. Nec præmiis nec minis opus erat, cùm honesta suopte ingenio peterent, & nihil contra morem cuperent. At postquam pro modestiâ & pudore, ambitio, vis, aliæque cupiditates incesserere; leges conditæ sunt. Sic Cretensibus Minos, Spartanis Lycurgus, Atheniensibus Solon leges perscripsit. *Livius, l.* xxxiv. *c.* 4. *Tacit.* 3 *Ann. c.* 26. *Senec. Ep.* 90.

2. Lycurgus non habentibus Spartanis leges instituit, & suo exemplo confirmavit: siquidem nihil lege ullâ sanxit, cujus non ipse primus in se documenta

daret.

daret. Populum in obsequia principum, principes ad justitiam imperiorum formavit: parsimoniamque omnibus suasit, existimans laborem militiæ assiduâ frugalitatis consuetudine faciliorem fore. Tanto viro neque vitæ summa integritas, neque constantissimus erga patriam amor, neque leges salubriter excogitatæ, auxilio esse potuerunt, quò minùs infestos cives experiretur. Lapidibus enim aliquando petitus à divitibus quibusdam, quorum luxui frænos injecerat, foro ejectus, oculo etiam privatus fuit. Hoc facinus admisit adolescens nomine Alcander, qui Lycurgi è foro fugientis tergo inhærens, respicientem percussit baculo, eique oculum excussit. Illum, sibi à populo traditum ad pœnam, egregiè ultus est Lycurgus: nam cùm domi ministrare sibi jussisset; mansuetudinis, frugalitatis, sanctitatisque suæ exemplo tantam in eo morum mutationem fecit, ut ille ex proterva & audaci adolescente in verecundum moderatumque transierit. *Justin. l.* iii. *c.* 2. *Valer. l.* v. *c.* 3. *Plut. in Lycurg.*

3. Codro rege Athenis extincto pro patriâ, administratio reipublicæ annuis magistratibus permissa est. Sed civitati nullæ tunc leges erant, quia voluntas regum pro legibus habebatur. Lectus est itaque Solon vir ingenio & justitiâ insignis, qui velut novam civitatem legibus conderet. Hìcque tanto temperamento inter plebem senatumque egit, ut ab utrisque parem gratiam traheret. *Justin. l.* ii. *c.* 7.

Solonem leges condentem arrisit Anacharsis, dixitque: *Leges aranearum telis similes sibi videri. Quemadmodum enim,* inquiebat, *illæ infirmiora animalia retinent, valentiora transmittunt; sic pauperes & humiles legibus constringuntur, divites & præpotentes eas perrumpunt.* Idem Anacharsis cùm concioni populi Atheniensis interfuisset: *Mirari se,* dixit, *quòd apud Græcos verba facerent sapientes, stulti verò judicarent.* Plut. in Solon. Valer. l. vii. c. 2. Plut. ibid.

Interrogatus Solon, quomodo optimus fieri posset civitatum status? *Si,* inquit, *cives magistratibus obediant, magistratus autem legibus.* Stob. serm. xli.

4. Archi-

4. Archidamus cuidam quærenti, quinam Spartæ imperarent? *Leges*, inquit, *ac secundum leges Magistratus.* Plut. Apoph.

Cum Agesilaus, Lacedæmoniorum rex, subactâ Asiæ parte, adversus regem Persarum pergeret, maximamque haberet fiduciam regni ejus potiundi; ab Ephoris revocatus, eorum absentium jussis tam obediens fuit, quam si privatus in comitio esset Spartæ: opulentissimo regno præposuit bonam existimationem, multóque gloriosius sibi futurum duxit, si patriæ institutis paruisset, quam si bello Asiam superâsset. Rediit itaque confestim, dicens: *Bonum imperatorem oportere legibus parere.* Plut. Apoph. Cor. Nep. in Agesil. c. 4.

Antiochus tertius omnibus regni sui civitatibus scripserat: *Si quid forte per literas jussisset facere quod esset contra leges, ne sibi parerent.* Plut. ibid.

5. Charondas populi conciones ad vim & cruorem usque seditiosas pacaverat, lege cavendo, ut, si quis eas cum ferro intrâsset, continuò interficeretur. In [illegible] deinde tempore, ipse ex longinquo rure, gladio accinctus, domum repetens, subito indictâ concione, sicut erat armatus, in eam processit. Ubi cum ab eo, qui proximè constiterat, solutæ a se legis suæ admonitus fuisset: *Idem ego, inquit, illum sanguine meo sanciam.* Ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit. De Zaleuco, vide lib. III. c. 49. *Valer. l.* vi. *c.* 5.

Idem Charondas, ne leges suæ temere abrogarentur ad arbitrium & libidinem eorum quibus graves essent, hâc ratione præcaverat. Si quis quampiam e sancitis legibus abrogari vellet, & in ejus locum aliam novam inferre; is, collo in laqueum immisso, verba faciebat ad populum de utrâque lege. Ubi, latis suffragiis, visum erat veterem legem abrogandam esse, & novam accipiendam; ille discedebat nihil mali passus. Contra vero si prior lex retinenda, & nova rejicienda videretur; temerario novæ legis suasori guttur perfringebatur eo, quo vinctus accesserat, laqueo. *Diod. Sic. l.* xii. *Stob. serm.* 42.

6. Jus civile neque inflecti gratiâ, neque perfringi potentiâ, neque adulterari pecuniâ debet. Si non

modò oppressum, sed etiam desertum aut negligentiùs adservatum fuerit; nihil est quod quisquam sese habere certum, aut à patre accepturum, aut relictum liberis, arbitretur. *Cicer. pro Cæcin. n.* 73.

Non ea olim erat, quæ nunc sæculum tenet, legum negligentia; nec interpretando sibi quisque eas aptas faciebat, sed suos potiùs mores ad illas accommodabat. *Livius, l.* iii. *c.* 20.

7. Dictum est ab eruditissimis viris; nisi sapientem, liberum esse neminem. Quid est enim libertas? potestas vivendi ut velis. Quis igitur vivit ut vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio; qui legibus non propter metum paret, sed eas sequitur atque colit, quia id rectum & salutare maximè esse judicat; qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique nisi libenter ac liberè: apud quem nulla res est, quæ plùs polleat, quàm ipsius voluntas ac judicium? Soli igitur hoc contingit sapienti, ut nihil faciat invitus, nihil dolens, nihil coactus. *Cicer. Parad.* 5.

Non minùs apud viros bonos honestas, quàm apud alios necessitas, valet. *Plin. l.* iv. *Ep.* 10.

Interrogatus Aristippus, quid præ cæteris hominibus eximium haberent philosophi? *Hoc,* inquit, *quòd si leges omnes tollantur, æquabiliter tamen victuri simus.* Diog. Laërt. in Arist.

Legem nocens veretur, fortunam innocens. *P. Syrus.*

Quàm angusta innocentia est, ad legem bonum esse! quantò latius officiorum patet, quàm juris regula! quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides, exigunt, quæ omnia publicæ leges non jubeant! *Senec.* ii. *de irâ, c.* 27.

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor. *Senec. Troas, ver.* 332.

CAPUT XLIII.

Vitiosi principes plùs exemplo, quàm peccato nocens.

2. Ut cupiditatibus & vitiis principum infici solet tota civitas, sic emendari & corrigi continentia.

 Nam

Nam licet videre, si temporum memoriam repetas, qualescunque summi civitatis viri fuerunt, talem civitatem fuisse: & quæcumque mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo secutam esse. *Cicer.* 3 *de Leg. n.* 30. 32.

Cùm L. Lucullo magno viro magnificentia villæ Tusculanæ objiceretur, respondebat: *Duos se habere vicinos, alterum equitem Romanum, alterum libertinum: quorum cùm essent magnificæ villæ, id sibi concedi oportere, quod iis, qui tenuioris ordinis essent, liceret.* At non videbat ab ipso natum esse, ut illi talia cuperent. Nam Lucullus, summus alioqui vir, profusæ in ædificiis, conviviis, & apparatibus luxuriæ primus auctor fuit: eumque ob injectas moles mari, & suffossos montes, haud infacetè magnus Pompeius Xerxem togatum vocare assueverat. Pauci autem, atque admodum pauci, honore & gloriâ amplificati, vel corrumpere mores civitatis, vel corrigere possunt. Itaque eo perniciosiùs de republicâ merentur vitiosi principes, quòd non solùm vitia concipiunt ipsi, sed etiam ea infundunt in civitatem, plùsque exemplo, quàm peccato, nocent. *Paterc. l.* ii. *c.* 33.

2. Princeps optimus faciendo docet; & licet sit imperio maximus, exemplo major est. *Paterc. l.* ii. *c.* 126.

Non tam imperio nobis opus est, quàm exemplo: quippe malus recti magister est metus. Meliùs homines exemplis docentur. *Plinius Paneg.*

Rex velit honesta; nemo non eadem volet.

Senec. in Thyest. ver. 213.

—Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, ut vita regentis.
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Claud. de 4 *Conf. Honor. ver.* 296.

Vespasianus legibus æquissimis, quódque vehementius est, vitæ specie, vitiorum plura Romæ abolevit. *A. Vict. Epit. c.* 17.

Theodosio imperatori, quòd lapsos mores exemplo suo restituerit, his verbis gratulatur Latinus Pa-

catus:

catus : Ubi primùm imperium accepisti, non contentus ipse vitiis carere, alienis vitiis corrigendis curam adhibuisti, idque moderatè, ut suadere pòtius honesta, quàm cogere, videreris. Et quia vel longo Orientis usu, vel principum remissione, tantus multos luxus infecerat, ut adulta consuetudo non facilè mutari posse videretur ; ne quis se pati injuriam putaret, à te voluisti incipere censuram : impendia imperatoriæ domûs minuisti, & ad mensam vix necessarium adhibendo sumptum, quod naturâ difficillimum est, emendâsti volentes. An quis ferret molestè se ad principis modum coërceri ? aut subtractum sibi aliquid doleret de privatâ luxuriâ, cùm videret imperatorem rerum potentem, terrarum hominumque dominum, parcè viventem, modico & castrensi cibo contentum ? ad hoc aulam omnem laboris, patientiæ, frugalitatis exemplis abundantem ? Tuæ, imperator, epulæ mensis communibus sunt parciores. Hinc in omnes, quiescentibus legum minis, luxuriæ pudor & parsimoniæ studium venit. Sic est enim, sic est : *Exasperat homines imperata correctio, blandissimè jubetur exemplo.* Latin. Pacat. c. 13.

3. Cavendum est viro honorato & principi, si ipse domum ædificet, ne extra modum sumptu & magnificentiâ prodeat. Quo in genere multum mali etiam in exemplo est : studiosè enim plerique, præsertim in hanc partem, facta principum imitantur. Ut L. Luculli virtutem quis ? quàm multi villarum magnificentiam imitati sunt ? quarum quidem certè adhibendus modus, & ad mediocritatem revocandus. *Cicer.* 1 *Offic. n.* 138. 140.

In Agesilao Lacedæmoniorum rege illud in primis admirabile fuit, quod, cùm maxima ei munera à regibus, & dynastis, & civitatibus mitterentur, nihil unquam in domum suam contulerit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutaverit. Domo eâdem fuit contentus, quâ Eurysthenes progenitor majorum suorum fuerat usus : quam qui intrârat, nullum signum libidinis, nullum luxuriæ videre poterat ; contra plurima patientiæ atque abstinentiæ ; sic enim erat

instructa, ut nullâ in re differret à cujusvis inopis atque privati domo. *Cor. Nep. in Agesil. c.* 7.

M. Cato consularis & censorius villas suas ne tectorio quidem perlitas fuisse scribit ad annum usque ætatis suæ septuagesimum; atque postea addit: *Neque mihi ædificatio, neque vas, neque vestimentum ullum est pretiosum, neque pretiosus servus, neque ancilla. Si quid est quo uti possim, utor: si non est, egeo* (id est, facile careo). *Suo quemque uti & frui, per me licet. Mihi vitio quidam vertunt, quia multis egeo; at ego illis, quia nequeunt egere.* A. Gell. l. xiii. c. 23.

Crassus ille dives nullam, præter eam, in quâ habitabat, domum ædificavit; dicebatque, homines ædificandi cupidos omnibus everti fortunis solere. *Plut. in Crasso.*

Cum esset pecuniosus Atticus, nemo illo minùs ædificater fuit. Domum habuit Romæ in Colle Quirinali ab avunculo hæreditate relictam, cujus amœnitas non ædificio, sed sylvâ constabat. Ipsum tectum antiquitùs ædificatum, magis venustum erat quàm sumptuosum; in quo nihil commutavit, nisi quod vetustate coactus est. *Corn. Nep. in Attico, c.* 13.

Habitavit Augustus in ædibus modicis, neque laxitate neque cultu conspicuis: ubi sine marmore ullo aut insigni pavimento conclavia: ac per annos ampliùs quadraginta in eodem cubiculo hieme & æstate mansit. Instrumentum quoque ejus & supellex vix privatæ elegantiæ erant. Idem tamen Romam, quam pro majestate imperii non satìs ornatam invenerat, adeò excoluit, ut jure sit gloriatus, marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset. *Sueton. in Aug. c.* 72, 73. *c.* 19.

Anno urbis conditæ 628, Censores Cassius & Longinus Lepidum Æmilium augurem, virum consularem, coram se adesse jusserunt, quòd sex millibus æris ædes conduxisset. *At nunc,* inquit Velleius, qui centum & quinquaginta pòst annis scribebat, *si quis tanta habitet, vix ut senator agnoscitur. Adeò maturè*

à rectis in prava, à pravis in præcipitia pervenitur. Paterc. l. ii. c. 10.

CAPUT XLIV.

Potentia decori est, si salutaris sit.

1. Neminem ex omnibus hominibus magìs quàm regem aut principem decet clementia. Ita enim potentia decori gloriæque est, si salutaris sit. Quæ vero gloria est, valere ad nocendum? *Senec.* 1 *de clement. c.* 3.

Illius demum magnitudo gloriosa & stabilis est, quem omnes tam pro se esse quàm supra se sciunt; cujus curam pro salute singulorum atque universorum tuendâ quotidie experiuntur: quo procedente, non, tanquam noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum & beneficum sidus certatim advolant, objicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi.

Magnam fortunam magnus animus decet: magni autem animi est proprium, placidum esse tranquillumque, & injurias atque offensiones despicere. Regem sæva & inexorabilis ira non decet. *c.* 5.

Talis sit civibus suis princeps, quales sibi Deos velit. Quòd si Dii placabiles & æqui delicta potentium non statim fulminibus persequuntur; quantò æquiùs est hominem hominibus præpositum miti animo exercere imperium? *c.* 7.

Si, quoties homines peccant, sua fulmina mittat
Jupiter, exiguo tempore inermis erit.

Ovid. 2. *Trist. Eleg.* ii.

Quod principis officium est? quod bonorum parentum, qui objurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus? Nunquid aliquis sanus filium propter primam offensam exhæredat? Hoc quod parenti, etiam principi faciendum est, quem aliquando patrem patriæ, titulo omnium pulcherrimo, appellamus, ut sciat datam sibi potestatem patriam, quæ est temperatissima. *Senec. de clement. c.* 14.

2. Nulla regi gloria est ex sævâ animadversione: quis enim dubitat eum multùm posse? At contrà maxima, si nec suæ nec alienæ iræ serviat. *c.* 17.

Id facere laus est quod licet, non quod libet.
Minimum decet libere, cui multum licet.

Senec. Octav. ver. 455. *Troas, ver.* 334.

Cùm ab Alexandro magno flagitaret mater Olympias mortem cujusdam insontis, & dictitaret, spe faciliùs impetrandi quæ vellet, eum se per novem menses utero portâsse; prudenter respondit: *Aliam, parens optima, posce mercedem, hominis enim innocentis salus beneficio nullo pensatur.* Ammian. l. xiv.

Antoninus Pius hanc celebratam Scipionis sententiam sæpe in ore habebat: *Malle se unum civem servare, quàm mille hostes occidere.* Capitol. c. 9.

Theodosius, conquerente quodam ex familiaribus, quòd sontes morte non multaret, *Utinam*, inquit, & *mortuos liceret ad vitam revocare.* Joan. Antioch.

Vespasianus nunquam cæde cujusdam lætatus, justis suppliciis illacrymavit etiam & ingemuit. *Sueton. in Vesp. c.* 15.

Primis annis imperii Neronis, animadversurus in latrones duos Burrhus prætoriis cohortibus præfectus, vir egregius, petebat à Nerone, ut scriberet nomina eorum in quos præterea animadverti vellet; hocque sæpe dilatum, ut tandem fieret, instabat. Invitus invito cum chartam tradidisset, exclamavit Nero: *Vellem nescire litteras.* Quàm diversa illa vox erat à Caligulæ voto; qui optabat, *populus Romanus unam cervicem haberet*, ut ipse uno ictu & uno die crudelitatem expleret! *Senec.* 2 *de clement. c.* 1. 3. *de Irâ, c.* 19.

3. Ad Cæsarem Augustum delatum est L. Cinnam insidias ei statuere. Dictum est & ubi, & quando, & quibus conscìis, & quemadmodum aggredi vellet. His auditis, Augustus concilium amicorum in posterum diem advocari jussit: ipsi interim inquieta nox fuit. Gemens subinde voces emittebat varias & inter se contrarias. *Quid? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas,*

qui

qui tot civilibus bellis frustrà petitum caput, tot navalibus, tot pedestribus præliis incolume, immolare ad aras constituit, postquam pax terrâ marique parta est? Rursus silentio interposito, sibi magis quàm Cinnæ iratus, seque ipse compellans, *Quid vivis*, inquiebat, *si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si, ut ego non peream, tam multi perdendi sunt.* Interpellavit tandem illam Livia uxor: &, *Admittis*, inquit, *muliebre consilium? Fac quod medici solent, qui, ubi usitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profecisti: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. Deprehensus est: jam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest.*

Bene suadere visa est Livia, gratias ei egit Augustus. Cinnam ad se accersivit, dimissisque omnibus è cubiculo, delatum ad se indicium exposuit, adjecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum: & cùm sua in eum beneficia plurima commemorâsset, pro quibus ille infandam cædem paraverat; his verbis desiit: *Vitam tibi, Cinna, iterum do, priùs hosti, cùm te in hostium meorum castris invenerim, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: & quàm libenter ego tibi vitam do, tam libenter tu mihi eam debeas.* Post hæc detulit ei ultro consulatum, questus quòd non auderet petere: amicissimum fidelissimumque habuit: hæres illi solus fuit: & nullis ampliùs insidiis ab ullo petitus est, id clementiæ beneficio consecutus, quod antea severitate frustrà quæsierat. 1 *de clement. c.* 9.

4. Populis id quod acerbissimum est, quòd tributa pendant, non ita acerbum debet videri. Illud cogitent, nullam à se neque belli externi, neque discordiarum domesticarum, calamitatem absuturam esse, nisi alicujus imperio regerentur. Id autem imperium cùm exerceri sine vectigalibus ac tributis nullo modo possit; æquo animo parte aliquâ suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimant atque otium. *Cicer. Ep. ad Quint.*

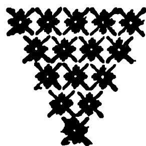
Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis, haberi queunt. *Tacitus*, 4 *Hist. c.* 74.

Vectigalia nervi sunt reipublicæ. *Cicer. pro Leg. Man. n.* 17.

Tiberius præsidibus provinciarum onerandas esse tributo provincias scribentibus rescripsit: *Boni pastoris esse, tondere pecus, non deglubere.* Sueton. in Tiber. c. 23.

Trajanus exactiones improbans & detestans, *fiscum lieni similem esse*, dicebat, *quo crescente, artus reliqui tabescunt.* A. Vict. Epit. c. 6.

F I N I S.

BOOKS *printed for* L. HAWES, W. CLARKE *and* R. COLLINS, *at the* Red Lion, *in* Pater-Noster-Row.

For the Use of SCHOOLS.

1. THE Method of Teaching and Studying the BELLES LETTRES: Or, an Introduction to Languages, Poetry, Rhetoric, History, Moral Philosophy, Physic, *&c.* With Reflections on Taste, and Instructions with regard to the Eloquence of the Pulpit, the Bar, and the Stage. The Whole illustrated with Passages from the most famous Poets and Orators, ancient and modern, with critical Remarks on them. By Mr. ROLLIN, late Principal of the University of *Paris*. Translated from the *French*. In Four neat Pocket Volumes.

2. Selectæ è Veteri Testamento Historiæ, ad usum eorum qui Latinæ Linguæ Rudimentis imbuuntur.

3. Isocratis Epistolæ quæ extant novem. Ejusdem Orationes ad Demonicum et Nicoclem, cum Scholiis: Quibus eæ per Metaphrasin & Periphrasin, seu quod verbum & sensum, Latinè redduntur: Græcismis, ac imprimis Atticismis, frequenter hic occurrentibus, locupletantur: Phrasibus loquendique formulis, tum copiæ acquirendæ, tum Textus intelligendi clariùs causâ, ornantur: Notis denique passim illustrantur, ac ab omni difficultate et obscuritate vindicantur. Studio et operâ Georg. Sylvani, Pan. Med. Editio Nova.

4. Theocriti, Moschi, & Bionis Idyllia, Græcè & Latinè, Poëtis ex Latinis illustrata, notulis quibusdam interjectis, Opera & studio Thomæ Martin A. B. Coll. Ball. apud Oxonienses olim Scholaris, nunc Scholæ Vertucianæ Magistri.

5. Sententiæ Græcæ è variis Græcorum libris hinc inde excerptæ. Quibus adduntur Aurea Carmina Pythagoræ, & Epitaphium Adonidis, Bione Smyrnæo Auctore, in usum imprimis eorum qui Græcarum literarum sunt rudes. Curâ J. R. A. M.

6. A new

6. A new and easy Guide to the *French* Language: Teaching how to read, pronounce, and write that polite Tongue correctly, in a much shorter Time than by any other Method yet made public. Containing every Thing necessary for attaining a perfect Knowledge of the *French* Tongne, exemplified in the Declination of Nouns, and the entire Conjugation of Verbs, regular and irregular, in a fuller Manner than any that has yet appeared; with proper Phrases, Diologues, Gallicisms, and the relative Particles. Adapted to the meanest Capacities. Approved of by several eminent Masters, and now published for the Use of Schools. By RICHARD PIERCE, late Master of the Academy in Burlington Gardens. The Fourth Edition, with the Addition of a Vocabulary. Price 3 *s.* bound.

7. BERNHARD VARENIUS's Complete System of General Geography. Originally written in Latin. Since improved and illustrated by Sir ISAAC NEWTON and Dr. JURIN. With additional Notes, Copperplates, an Alphabetical Index, and other Improvements. The Fourth Edition, with large Additions. In Two Volumes, Octavo. Price 10 *s.*

*** Geography is absolutely necessary for Youth; and for Want of learning it when they are young, Abundance of Persons continue ignorant of it all the Rest of their Lives, and expose themselves to Mistakes upon this Article, which make them ridiculous. The most complete Treatise on this Subject is that of BERNHARD VARENIUS, improved by Sir ISAAC NEWTON; where you have an Account of the Construction and Use of Maps and Globes, and many other Particulars; with the Improvements that have been made in this Branch of natural Knowledge and mixed Mathematics by the Discoveries of the Moderns; all which make it a most useful and entertaining Book. ROLLIN.

The

